

**ПРАТ “ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
“МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ”
ЛЬВІВСЬКИЙ ІНСТИТУТ**

**ЦЕНТР ДОСЛІДЖЕНЬ СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНОГО
РОЗВИТКУ ТА УПРАВЛІННЯ “ДЕМОС”
при НУ “ЛЬВІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА”**

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНА УСТАНОВА “ІНСТИТУТ РЕГІОНАЛЬНИХ
ДОСЛІДЖЕНЬ ІМЕНІ М. І. ДОЛІШНЬОГО”**

СУСПІЛЬНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ І БЕЗПЕКА: ЛЮДИНА, ДЕРЖАВА, СОЦІУМ

*Матеріали доповідей Всеукраїнської
науково-практичної конференції
(м. Львів, 08 червня 2017 р.)*

Львів
2017

УДК 316.3:338.22+65.012.32+159.9
ББК 65.012.2
С 904

Суспільні трансформації і безпека: людина, держава, соціум : матеріали доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції (08 червня 2017 р.). – Львів : Львівський інститут МАУП, 2017. – 172 с.

Рекомендовано до друку Вченою радою Львівського інституту МАУП (протокол № 01/17/18 від 30 серпня 2017 р.)

У збірнику представлені матеріали доповідей конференції, присвяченої проблемам суспільних трансформацій в Україні та світі. Досліджуються соціокультурний, економічний контекст суспільних трансформацій у глобальному, національному та особистісному вимірах. Особлива увага зосереджена на проблемах соціалізації особистості та міграції людських ресурсів як чинниках суспільних трансформацій та формування нового глобального світу.

Редакційна колегія:

<i>Лелик Л.І.</i>	директор Львівського інституту МАУП
<i>Садова У.Я.</i>	професор кафедри теоретичної та прикладної економіки НУ «Львівська політехніка», керівник Науково-дослідного центру «Демос» НУ «Львівська політехніка»
<i>Данилюк Л.Г.</i>	завідувач кафедри менеджменту організацій
<i>Дмишко О.С.</i>	завідувач кафедри психології
<i>Магас Н.В.</i>	завідувач кафедри економіки та підприємництва
<i>Леськів М.М.</i>	завідувач кафедри соціально-гуманітарних і фундаментальних дисциплін

Комп'ютерний макет фахівець кафедри менеджменту організацій
Львівського інституту МАУП
Попович Т.О.

- © Львівський інститут МАУП, 2017
- © Центр досліджень соціально-демографічного розвитку та управління «Демос», 2017
- © ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України», 2017
- © Видавництво ННВК «АТБ», 2017

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ 1. ІСТОРИЧНИЙ, СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ТА ПОЛІТИЧНИЙ КОНТЕКСТИ СУСПІЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ.....	6
Катачина О.О. Українсько-чеська міграція як стимулятор роботи перекладача – богеміста.....	7
Леськів М.М. Сучасні соціальні проблеми вищої освіти в Україні.....	9
Матюшко Л.І. Стратегія реформування освітньої системи України в контексті Болонського процесу.....	12
Сарабун О.Б. «Радіус довіри» як горизонт здійснення соціального капіталу громадянського суспільства.....	15
СЕКЦІЯ 2. СУСПІЛЬНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ТА ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ ОСВІТНІМИ ПРОЦЕСАМИ В СУСПІЛЬСТВІ ЗНАНЬ.....	19
Грицаюк Х.І., Кудрик Л.Г. Темперамент – психологічна основа особистості.....	20
Дмишко О.С. Психологічне сприяння перепідготовці та адаптації військовослужбовців ЗСУ.....	23
Зошій І.В. Тренінгова програма як ефективний спосіб формування професійної компетентності майбутніх юристів.....	26
Зошій І.В., Заграй О.Р. Особливості мотивації спортивної діяльності особистості.....	29
Колодчак О.М., Кудрик Л.Г. Формування ціннісних орієнтацій студентської молоді.....	32
Компанович М.С. Емоційна лабільність як психологічна властивість підлітків із психосоматичними серцево-судинними захворюваннями.....	36
Компанович М.С., Романушко О.Р. Воля як складова структури характеру.....	38
Кудрик Л.Г. Розвиток цілісного мислення засобами ноосферної педагогіки і психології.....	42
Марциняк-Дорош О.М., Букатов С.В. Формування сприятливого соціально-психологічного клімату в трудовому колективі.....	46
Петринич О.Г. Психологічні аспекти проблеми самотності сучасної молоді.....	50
Савчук А.І., Кудрик Л.Г. Засоби запобігання конфліктних ситуацій в організації.....	53
Сурмяк Ю.Р., Кудрик Л.Г. Самовиховання студентів як психолого-	

педагогічна проблема.....	56
СЕКЦІЯ 3. СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА ТА СОЦІАЛЬНА БЕЗПЕКА В УМОВАХ СУСПІЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ. ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА СУБ'ЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦТВА.....	61
Вільчинська О.М. Нерівномірність розподілу доходів домогосподарств України у контексті соціально-економічної безпеки.....	62
Леус М.М. Ризик-менеджмент як сучасна система управління ризиками підприємницьких структур.....	65
Леус М.М., Веселівський Н.Д. Основні положення системи безпеки підприємництва.....	68
Магас Н.В., Баглаєнко Ж.М. Ризики та загрози підприємства.....	73
Марець О.Р. Діагностика макроекономічних індикаторів з використанням регресійних моделей.....	76
Мединська Т.В., Малець А.Т. Проблемні аспекти прибуткового оподаткування в Україні	79
Мединська Т.В., Черевата Р.Ю. Податкове стимулювання розвитку R&D в Україні та Польщі.....	83
Парфенюк Є.І. Державне сприяння розвитку інвестиційних процесів для підприємництва в умовах ринкової економіки.....	87
Рішняк О.Р., Божик І.В. Трансформація освітніх процесів в Україні і світі.....	91
Стефанишин О.Б. Оцінювання впливу фінансового забезпечення на розвиток торговельного підприємства.....	94
Стефанишин О.Б., Фурманський М.О. Оцінка кредитоспроможності суб'єктів малого підприємництва.....	97
Чабанюк О.М. Напрями розвитку готельного бізнесу Львівщини.....	101
Шушкова Ю.В. Основні напрями державної підтримки малого та середнього підприємництва в Україні.....	105
СЕКЦІЯ 4. ЕКОНОМІЧНІ НАСЛІДКИ МІГРАЦІЇ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ. МІГРАЦІЯ ЛЮДСЬКИХ РЕСУРСІВ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ НОВОГО ГЛОБАЛЬНОГО СВІТУ. БЕЗПЕКА БІЗНЕСУ ТА РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТ В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ.....	109
Бараняк І.Є. Україно-німецька міграційна система: історичні передумови виникнення та особливості формування.....	110
Бачинська М.В. Трансформаційні процеси на регіональному ринку праці.....	114

Бідак В.Я. Вплив економічних драйверів на структурні зрушення регіональних ринків праці (на прикладі оборонно-промислового комплексу України).....	116
Біль М.М. Просторова мобільність населення у фокусі глобальних тенденцій.....	121
Вдовин М.Л., Волков К.Р. Таксономічний аналіз зовнішньоторговельної діяльності регіонів України.....	125
Гринькевич О.С., Гринькевич В.М. Підходи до визначення економічної ефективності вищої освіти як критерію її конкурентоспроможності.....	129
Данилюк Л.Г., Мазур А.О. Туризм та туристична діяльність як група прямих загроз для природи та ландшафту національних парків Польщі...	131
Данилюк Л.Г., Нападій Х.Ю. Особливості рекламної діяльності в туристичній сфері.....	134
Іванюк У.В. Наслідки міграції село-місто для аграрного сектору економіки.....	137
Ковальчук Л.В. Перспективи удосконалення системи надання соціальних послуг окремим категоріям громадян.....	140
Левицька О.О. Територіальні особливості локалізації економічно активного населення у Львівському регіоні.....	143
Лепех Ю.С. Встановлення громадського контролю над адміністративною правотворчістю органів публічного управління у процесі суспільної трансформації.....	148
Махонюк О.В. Організаційні моменти працевлаштування українців у країні Європи (соціологічний вимір).....	151
Оліховська М.В. Європейська практика розвитку сфери туристично-рекреаційних послуг у сільській місцевості.....	155
Риндзак О.Т. Мінімізація негативних наслідків вимушеної міграції в Україні.....	162
Романич І.Б., Демідонт Б.О. Фактори якості послуги поштово-логістичної компанії.....	166

**ІСТОРИЧНИЙ, СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ТА
ПОЛІТИЧНИЙ КОНТЕКСТИ
СУСПІЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ**

УКРАЇНСЬКО-ЧЕСЬКА МІГРАЦІЯ ЯК СТИМУЛЯТОР РОБОТИ ПЕРЕКЛАДАЧА-БОГЕМІСТА

На сучасному етапі дуже активно розвиваються процеси переміщення осіб в різних країнах світу. Це пов'язано з багатьма чинниками. Вчені виділяють наступні з них:

- економічний та політичний стан розвитку країни
- родинні зв'язки населення
- пошук стабільної роботи
- пошук постійного місця проживання у країнах з вищим коефіцієнтом економічного розвитку країни
- втеча від військових конфліктів у рідній країні до моменту їх завершення [2, 672 с.].

Тим самим, це свідчить про те, що процес пересування населення з місця на місце не є постійним. Він проходить у вигляді морської хвилі в залежності від наведених вище чинників. Йдеться про те, що важливою властивістю населення є його здатність до постійного оновлення за допомогою зміни поколінь. Населення як таке являє собою сукупність людей, які проживають на всій Землі або в межах конкретної території. Воно є невід'ємною та найважливішою частиною виробничих сил [1, С. 71].

Отже видно, що приходячи на нові місця проживання та праці люди мігрують, тим самим спричиняючи зміни не лише у власному особистому житті, але й пожвавлення міграційних процесів взагалі у суспільстві. Відсоток мігрантів пораховано і наведено у спеціалізованій довідковій літературі.

Отже з'ясуємо, що таке міграція. Згідно словника, міграція (лат.) – це переселення народів у межах країни або з однієї країни в іншу.[3, С. 278].

Наприклад, чеський юридичний словник подає наступне визначення терміну «міграція» та наводить такі її види:

Kratkodobá migrace – короткотривала міграція;

Pracovní migrace – трудова міграція;

Částečná migrace – часткова міграція (виїзд з країни на 90 діб) ;

Trvalý pobyt – постійне місце проживання[4, С. 375].

Вона буває різних видів, в залежності від мети, а також від наведених вище чинників, які її спричинили.

Міграція є великим стимулом для роботи спеціалістів-перекладачів з різних мов, адже вони отримують багато замовлень з приводу перекладу документів, договорів, та ін. Не менш важливими є послідовний та синхронний види перекладу, які з чеської мови набувають ще більшої актуальності, наприклад для ведення українсько-чеських ділових переговорів.

Окреме місце у розвитку та стимуляції роботи перекладача-богеміста посідають співбесіди. Спираючись на свій перекладацький досвід, зауважимо, що особливо важливими для роботи є співбесіди з клієнтами у консульстві Чехії у Львові при подачі ними документів для отримання віз. Співбесіда допомагає працівникам консульства чітко зрозуміти причини подачі клієнтом документів, а для перекладача це є можливістю показати свій рівень знання чеської мови, що надалі сприятиме частішому звертанню до нього як до спеціаліста.

Як професійні перекладачі ми помічаємо, що на сучасному етапі, поряд з англійською мовою, найбільш популярними серед слов'янських мов є польська та чеська. Якщо брати до уваги тенденцію попередніх 5-10 років, то тоді більш популярною серед слов'янських мов була польська. На сучасному ж етапі ракурс популярності змінився у бік чеської. Чому саме так? Цьому сприяє кілька чинників.

1. Розвиток глобальної мережі Інтернет, в якій можна знайти багато можливостей вивчити чеську мову для подальшої діяльності людини. Тим самим, людина, яка хоче переїхати до Чехії і знати чеську мову, може знайти в мережі різноманітні мовні курси, які сприятимуть адаптації нових мігрантів у новому мовному суспільстві. Крім того, в цьому сенсі перекладач може працювати як репетитор і допоможе замовникові поступово вивчити чеську мову.

2. Мовні школи, у яких поглиблено вивчаються конкретні мови. Найбільшою популярністю серед них продовжує користуватися англійська мова, поряд з якою стоять німецька, французька, італійська, іспанська.

3. Особливості перекладацької роботи. Роблячи письмові, а ще краще усні та синхронні переклади, перекладач дізнається багато цікавого і нового про країну, на мову якої він перекладає, а також передає інформацію про свою країну для носіїв інших мов, що сприяє поширенню чесько-українських міжмовних контактів. Це також стосується гідів-перекладачів.

4. Навчання в іноземних вузах та за програмами міжвузівського обміну найбільш актуальне для сучасної молоді, яка прагне пізнати світ і культурні традиції інших країн, завдяки безпосередньому контакту з носіями іноземних мов. Зауважимо, що на даний момент велика кількість українських студентів успішно користується таким видом міграції для вивчення іноземних мов, наприклад навчаючись у найбільших університетах Польщі та Чехії, як от Карлів університет у Празі, університети в Оломоуці та Подєбрадах та інших містах країни. Маємо великі сподівання на те, що після повернення до України такі студенти не втратять своїх лінгвістичних навичок, а також будуть мати чіткий європейський вектор свого світогляду.

5. Трудова мовна міграція. Вона є найбільш актуальною для українських заробітчан, які на сучасному етапі все частіше звертають свої погляди у бік європейських країн, котрі є на вищому економічному щаблі у порівнянні з Україною. Чехія стала найбільш привабливою для українців протягом останніх 10 років, адже її економічна ситуація є набагато кращою за українську, і це зростання продовжується. Найчастіше до Чехії на роботу їдуть українці, котрі взагалі не знають чеської мови, і чехи організовують для них мовні курси на виробництві. Це свідчить про високий рівень патріотизму та любові чехів до рідної мови. На нашу думку, українцям варто було б повчитися цього і застосовувати такий вид популяризації української мови серед іноземців у своїй країні. Це дасть гарні плоди як у самій країні, так і за її межами.

6. Туристичний обмін. Найновішим чинником, який сприятиме його розвитку та активації, став безвізовий режим з Євросоюзом. Завдяки цьому велика кількість людей, які раніше не мали такого шансу, тепер можуть потрапити до Європи. Особливо актуальними є туристичний обмін між Україною та Чехією, а перекладачі-богемісти допоможуть українцям у легшому розумінні культурних та історичних традицій країни, що і вабить до неї великі потоки туристів.

Отже з огляду на все вищесказане, можна зробити наступні висновки:

1. На сучасному етапі стимуляцією для роботи перекладача-богеміста є активний попит на чеську мову, яка набуває все більшої популярності для її вивчення серед українців.
2. Знання українцями більшої кількості іноземних мов, сприяє поширенню та покращенню знань про Україну, її історію та культуру серед чехів, поляків,

словаків та інших слов'янських народів, що у подальшому допоможе поглибити прямі контакти з носіями цих мов.

Література

1. Географія мирового господарства :учеб. посіб. / Голиков А. П., Грицак Ю. П., Казакова Н. А., Сидоров В. И. – Киев : ЦУЛ, 2008. – С. 71.
2. Економічна і соціальна географія світу : навч. посіб. / за ред. Кузика С. П. – Львів : «Світ», 2002. – 672 с.
3. Тлумачний словник чужомовних слів в українській мові: Правопис. Граматика : 10 000 слів / Оксана Миколаївна Сліпушко. – Київ : Видавниче Товариство «Криниця», 1999. – С. 278.
4. Mironová H., Gazdošová O. Česko-ukrajinský právnícký slovník. – Masariková univerzita. – Brno, 2006. – S. 375.

М.М. Леськів,

к.і.н., доцент, завідувач кафедри соціально-гуманітарних і фундаментальних дисциплін Львівського інституту МАУП

СУЧАСНІ СОЦІАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

На порозі входження світової спільноти в третє тисячоліття виняткового значення набуває освітньо-наукова сфера і, зокрема, вища освіта, яка в умовах швидкого наростання глобальних загроз поступальному розвитку окремих країн та всього людства покликана стати основним засобом формування здатних до вирішення нових проблем фахівців, джерелом знань і методів для урівноваженого співіснування людини та її довкілля. Розвиток творчих здібностей людини як основна мета освіти набуває особливої актуальності, потребує якісно нового підходу до освіти на основі інтеграції зусиль науковців, педагогів, громадськості всіх країн. Доля України також залежить від того, наскільки ефективно будуть задіяні інтелектуальні, творчі можливості її народу, кожного її громадянина.

До основних факторів розвитку економіки належать освітній, професійний і кваліфікаційний рівень зайнятого населення, що значною мірою залежить від наявного інфраструктурного потенціалу освіти, який створює конкретні умови і можливості для задоволення матеріальних і духовних потреб людини. Тому й не дивно, що переважна частина країн з соціально-орієнтованою ринковою економікою надає пріоритет всебічному розвитку освітнього комплексу.

На всіх стадіях розвитку суспільства на освіту і науку покладалась функція основного рушія процесу. Вони є найефектнішою сферою інвестування, адже освіті відводиться пріоритетне місце у вихованні і формуванні в підростаючого покоління світогляду громадянина, патріота, висококваліфікованого спеціаліста. Громадяни, що здобули освіту належного рівня, стають головною продуктивною силою, джерелом духовної культури суспільства.

Складність економічної та соціальної ситуації, погіршення демографічної ситуації значно позначається на наборі студентів у вищі навчальні заклади і, як наслідок, на підготовку кадрів вищої кваліфікації для науки і освіти.

Простежуються декілька напрямків демографічної проблеми, які виникають зараз у вищій школі:

- постійне підвищення віку науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації –

кандидатів і докторів наук;

- різке скорочення народжуваності в Україні та труднощі в наборі студентів на навчання.

Основною проблемою першого напрямку є, перш за все, скорочення кількості місць державного замовлення в аспірантурі та збільшення місць підготовки на комерційній основі.

Крім того, з'явилася проблема, пов'язана з публікацією своїх наукових досліджень. Зараз автор замість колишнього отримання гонорару сам повинен платити за публікацію досить великі кошти. Часто це стає перешкодою на науковому шляху молодих талановитих науковців і сприяє потраплянню в науку бездарних, але заможних представників суспільства.

З іншого боку проблема скорочення науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації у вишах пов'язана з появою в нових умовах господарювання для багатьох науковців інших напрямків діяльності за змістом і особливо за рівнем заробітної плати. Як наслідок, простежується чітка тенденція скорочення кількісного і якісного кадрового забезпечення науково-педагогічного потенціалу.

Наслідком різкого скорочення учнів випускних класів у вишах з'явилася проблема з набором кількості студентів на навчання. Наряду з кількісним показником не менш гострим є якісний показник, який тісно пов'язаний з кількісним. Для забезпечення необхідного кількісного набору вищих навчальних закладів до недавнього часу були вимушені знижувати вимоги до абітурієнтів на вступних іспитах. Не сприяло підвищенню якісних показників і впровадження ЗНО та зміна порядку прийому на навчання до вишів. На нашу думку, основним недоліком зовнішнього незалежного оцінювання знань випускників шкіл є впровадження рейтингових, а не абсолютних оцінок. Найвища кількість балів, отримана випускником в ЗНО по будь-якому предмету, ще не свідчить про його відмінні знання. Така реальність неодмінно позначиться на якості підготовки бакалаврів та магістрів і, як наслідок, вплине на проблему підготовки в майбутньому молодих науковців. Крім того, приєднання України до Болонської конвенції та можливе взаємне визнання дипломів випускників вузів України і Європи може призвести до поглиблення розглянутих вище проблем. Не виключаємо, що випускники України, маючи європейські дипломи, масово поїдуть до Європи. Реалізація в Україні Болонської угоди тим самим стимулюватиме відтік кращих випускників наших вузів за рубіж.

Змінити становище може тільки поліпшення економіки країни, пов'язане з поживленням промислового і сільськогосподарського виробництва, що здатне значно збільшити кількість робочих місць і валовий національний продукт, забезпечити відрахування до Державного бюджету. А зі зростанням бюджету можна буде мати можливість виділити кошти для бюджетної і соціальної сфери.

Якщо в транзитивному суспільстві сучасної України будуть вирішені економічні проблеми, то обов'язково будуть вирішені і проблеми соціального характеру, у тому числі й щодо освіти.

Можна виділити основні контури нової моделі вищої освіти України:

- відповідність суспільним потребам, які змінюються згідно з можливостями економіки;
- перехід від жорстких, уніфікованих схем до різноманіття форм власності джерел фінансування навчання і наукових досліджень;
- багатоваріантність навчально-методичної роботи;
- демократизація управління вищої освіти, об'єднання демократичного управління з державними вимогами відносно змісту та якості освіти, розробка й упровадження загальних державних стандартів;
- інтеграція освіти та науки;

- удосконалення принципів формування контингенту студентів, створення умов для відбору та навчання обдарованих студентів;
- формування механізмів розподілу та соціального захисту випускників, які навчаються за рахунок держави;
- відродження ролі виховної роботи як одного з основних напрямів діяльності вузів;
- комп'ютеризація освіти від початкової до вищої школи з підключенням до Інтернету;
- забезпечення безперервної освіти та перепідготовки кадрів;
- створення для дистанційного навчання різноманітних програм та методик;
- подальша інтеграція української школи і науки до європейського та світового навчального й наукового простору.

Сучасний підхід до освіти в Україні виражений у реформі школи, що торкнулася і вищих навчальних закладів. Освіта стала менш підпорядкованою панівній у суспільстві ідеології, використовується плюралізм у поглядах на розвиток науки, офіційно дозволені для вивчення нові навчальні дисципліни, такі як політологія, релігієзнавство, загальна і спеціальні соціології тощо. Широко використовуються як традиційні, так і нетрадиційні методи викладання. Більше уваги стали приділяти особистості педагога, його мистецтву, передачі знань, умінь і навичок, формуванню і вихованню молодого покоління. Викладач зобов'язаний володіти мистецтвом діалогу і подачі навчального матеріалу в доступній для розуміння і водночас науковій формі викладу понять і закономірностей.

Гарантом просування країни шляхом прогресу все більшою мірою виступають не тільки показники зростання виробництва, а й рівень освіти населення, її якість і глибина. Знання й інформація стають усе більш зростаючою цінністю, основою розвитку всього суспільства. Формується новий тип працівника: не просто виконавець будь-яких розпоряджень, а творча особистість, яка поєднує знання, ініціативу і здатність втілити ідеї в життя. Україна зацікавлена у формуванні таких якостей людини й у створенні людини майбутнього.

Вища школа України постійно працює над рівнем наукового потенціалу викладачів, поглибленням наукових навчальних програм, досліджуваних предметів, і саме це може стати запорукою успішної підготовки молодих фахівців, які так необхідні українському сучасному транзитивному суспільству.

Відомо, що проблема забезпечення якісного рівня освіти, як і перспектива розвитку вищої школи в Україні, полягає насамперед в якісній практичній підготовці фахівців для потреб економіки, з одного боку, і якісній організації навчального процесу, з іншого, при формуванні високоосвічених, національно свідомих і патріотично налаштованих фахівців для розвитку національної економіки і розбудови суверенної, національно-демократичної української держави. Щодо практичної підготовки у вищих навчальних закладах відповідно до потреб сучасної економіки, то Міністерство освіти і науки України пропонує об'єднати зусилля разом з Міністерством праці і соціальної політики, Міністерством промислової політики, Союзом промисловців і підприємців та іншими структурами.

Література

1. Освіта України в XXI столітті : проблеми та перспективи розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ua.textreferat.com/referat-13090-1.html> (02.05.2013) – Назва з екрана.
2. Радомська Л. А. Українська система вищої освіти: переваги й недоліки болонського процесу / Л. А. Радомська, А. С. Стадній [Електронний ресурс]. –

Режим доступу : http://conf.vntu.edu.ua/humed/2010/txt/Radomska_Stadnyy.php
(02.05.2013) – Назва з екрана.

3. Сучасні проблеми вищої освіти України в контексті інтеграції до європейського освітнього простору : матеріали наук.-метод. конф., м. Суми, 6-7 жовт. 2010 р. / за ред. О. В. Прокопенко. – Суми : Сумський державний університет, 2010. – 196 с.

Л.І. Матюшко,
*к.і.н., доцент кафедри соціально-гуманітарних і
фундаментальних дисциплін Львівського інституту МАУП*

СТРАТЕГІЯ РЕФОРМУВАННЯ ОСВІТНЬОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ БОЛОНСЬКОГО ПРОЦЕСУ

Структурна реорганізація системи вищої освіти України передбачає формування інтелектуального потенціалу для підготовки висококваліфікованих дипломованих спеціалістів, конкурентноздатних на міжнародному ринку праці. Головною передумовою входження України до єдиного європейського та світового освітнього й наукового простору є впровадження у вітчизняну систему вищої школи основних ідей, сформульованих Болонською декларацією.

Болонський процес втілює стратегічний напрям розвитку Європи з метою створення до 2010 року загальноєвропейського простору вищої освіти (ЄПВО) та його перспективне вдосконалення – до 2020 року [4].

Запровадження Болонських інновацій було започатковано підписанням представниками 43 країн Європи (в тому числі України) Лісабонської конвенції (1997 р.) про визнання кваліфікацій для системи вищої освіти європейського регіону та Сорбонської декларації (1998 р.), яка спрямована на створення відкритого конкурентоспроможного європейського освітнього простору [7].

На основі цих міжнародних угод було схвалено Болонську декларацію (19 червня 1999 р.), у якій остаточно сформовано основні критерії та стандарти функціонування національних систем вищої освіти [4, с. 22-24]. Базовими засадами зазначеного документа стали: трирівнева система вищої освіти (бакалавр, магістр і доктор наук); застосування академічних перевідних кредитів ЄCTS; європейський додаток до диплома; сприяння мобільності студентів, викладачів і науковців; створення єдиного європейського дослідницького простору; контроль за якістю вищої освіти [2]. Однак, в установчих документах Болонського процесу наголошується на тому, що інтеграційні процеси освітніх європейських систем відбуваються із врахуванням та збереженням національного досвіду, культурної спадщини кожної країни і спрямовані на їх взаємне узгодження та гармонізацію з потребами сучасного світу.

Вивчення досвіду європейських країн-учасниць Болонського процесу дозволяє адекватно і прагматично підходити до організації навчального процесу у ВНЗ України, сприяє підвищенню якості освіти, дозволяє прозоро, відкрито і справедливо визнавати кваліфікації вищої освіти випускників університетів в ЄПВО та інших регіонах світу, формувати накопичувальну систему кредитів при реалізації навчання впродовж життя.

Приєднавшись до участі в Болонському процесі 19 травня 2005 року в Норвегії, Україна зобов'язалася внести відповідні зміни в національну систему освіти та приєднатися до роботи над визначенням пріоритетів у процесі створення

єдиного європейського освітнього простору. Імплементация міжнародних стандартів передбачала вирішення ряду проблем, серед яких: значна чисельність вишів з надлишковою кількістю напрямів і спеціальностей; тенденція до погіршення якості вищої освіти та недостатня співпраця між сферою освіти і ринком праці; низький рівень автономії українських ВНЗ; відсутність мобільності студентів та ін.

Стратегічними завданнями входження України в інтелектуальний простір Європи є виконання проголошених цілей європейської модернізації вищої освіти, до яких належить участь у Болонському процесі, незалежне оцінювання випускників шкіл, можливість неперервного навчання, розвиток дистанційної освіти, підвищення мобільності студентів і викладачів, участь студентів в організації навчального процесу, оптимізацію мережі ВНЗ, запровадження нових форм системи обліку й оцінки знань.

Вже з травня 2005 р. в системі вищої освіти України здійснено важливі кроки з реалізації положень Болонської декларації. Зокрема, набув чинності “План дій щодо забезпечення якості вищої освіти України та її інтеграції в європейське і світове співтовариство на період до 2010 року” (наказ МОН від 13.07.2007 р.). Основними принципами розвитку вищої освіти України визначено: створення інноваційного простору на основі освітньої і наукової підтримки; адаптація вищої школи України до норм ЄПВО; зміцнення позицій вищих навчальних закладів України на світовому ринку освітніх послуг та досягнення їх рівноправності в європейському і світовому співтоваристві завдяки модернізації системи вищої освіти та оптимізації навчального процесу [3].

Згідно загальноєвропейських норм, узгоджених з українською нормативно-правовою базою, було прийнято зручні та зрозумілі градації дипломів, ступенів і кваліфікацій, що дає можливість оперативно та якісно реагувати на потреби регіональних ринків праці; введено двоступеневу структуру освіти (бакалавр-магістр); впроваджено єдину систему кредитних одиниць (ECTS); запроваджено Додаток до диплома (DS), запропонованого Європейською комісією в 2009 році, який інформує працедавців про рівень і якість вищої освіти випускника та його кваліфікацію; створено сприятливі умови для підвищення мобільності студентів, викладачів; розроблено освітні та наукові програми спільно із закордонними вищими навчальними закладами для реалізації системи спільних дипломів; налагоджено внутрішній контроль за якістю освітньої діяльності кожного вищого навчального закладу та удосконалено організаційну структуру університетів з урахуванням принципів, на яких побудовано європейський освітньо-науковий простір.

З метою пристосування освітньої діяльності до динаміки сучасного життя, європейська реформа впроваджує гнучку систему кредитів, а безперервна освіта доповнюється можливістю навчатися протягом усього життя, відповідно до індивідуальних потреб і здібностей людини. Навчання стає багатодисциплінарним, враховує необхідність оволодіння щонайменше однією іноземною мовою, новими інформаційними технологіями.

Упровадження кредитно-модульної системи навчання у вищих навчальних закладах України передбачає реорганізацію традиційної схеми «навчальний семестр – навчальний рік – навчальний курс»; раціональний поділ навчального матеріалу дисципліни на модулі й перевірку якості засвоєння теоретичного і практичного матеріалу кожного модуля; використання широкої шкали оцінювання знань, вирішальний вплив суми балів, одержаних упродовж семестру на підсумкову оцінку. Визначення змістових модулів навчання з кожної дисципліни, узгодження кредитних систем оцінювання досягнень студента повинно стати основою для вирішення задекларованої в Болонії мети – створення умов для вільного переміщення студентів, викладачів, менеджерів освіти та дослідників на теренах Європи.

Позитивний досвід в означеному напрямі може слугувати “стартовим майданчиком” для подальшого вдосконалення національної системи освіти та її узгодження з європейською [5, с. 83-84].

Відповідно до умов Болонської декларації у процесі навчання зменшується частка прямого інформування студента і розширюється застосування інтерактивних форм роботи під керівництвом викладача. Це передбачає значне збільшення обсягів самостійної роботи студента (до 50-60%), індивідуалізацію навчання, що, відповідно, потребує належного науково-методичного забезпечення навчального процесу, відповідної матеріально-технічної бази, покращення фінансово-побутового добробуту студентства [5, с. 90-98]. Самостійна робота стає основним джерелом набуття професійних компетенцій, сприяє формуванню конкурентноспроможного фахівця.

Окрім цього, Болонська декларація містить положення щодо встановлення відповідності учених ступенів європейському ринку праці, що надасть можливість працевлаштування в галузі, за якою здобуто освіту [6].

Офіційному працевлаштуванню випускників ВНЗ України на міжнародному ринку праці сприяє мобільність студентів і викладачів, що “створює можливість для особистісного росту” й позитивно впливає на розвиток і підтримку культури демократії та розповсюдження цінностей громадянського суспільства [6]. “У 2020 році щонайменше 20% осіб, що закінчуватимуть навчання в країнах Європейського простору вищої освіти, повинні мати період навчання або стажування за кордоном” [1].

Держави-учасниці Болонського процесу повинні сприяти мобільності через усунення перешкод на шляху ефективного використання права на вільне пересування, а установи вищої освіти – узяти на себе відповідальність за мобільність студентів. На національному рівні зусилля слід направити на полегшення процедури отримання грантів і позик, усунення перешкод при отриманні віз і дозволів на навчання.

Отже, на сучасному етапі виконання концептуальних вимог Болонського процесу Україна досягла значних успіхів. Однак, реформування вітчизняної вищої школи перебуває на проміжному етапі та потребує подальшого реформування законодавчої бази вищої освіти України у відповідності до світових вимог, структуризації вищої школи та її складових, впорядкування переліку спеціальностей, перегляду змісту вищої освіти і наповнення його новітніми технологіями, забезпечення доступу українських студентів до міжнародних інформаційних систем.

Реалізація даних кроків сприятиме: підвищенню ефективності та якості вищої освіти України; вирішенню проблем визнання українських дипломів за кордоном; мобільності студентів, викладачів, наукових працівників; зміцненню позицій та досягненню рівноправного партнерського положення вищих навчальних закладів і громадян України на європейському і світовому ринку освітніх послуг.

Література

1. Болонський процес 2020 – Європейський простір вищої освіти у новому десятиріччі” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.eu-edu.org/ua/bolosnky5.html>
2. Болонський процес в Україні: плюси і мінуси. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.euroosvita.net/>
3. Болонський процес в Україні: стан та проблеми реалізації. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://old.niss.gov.ua/monitor/May08/09.htm>
4. Болонський процес у фактах і документах (Сорбонна – Болонья – Саламанка – Прага – Берлін) / упоряд. : Степко М. Ф., Болюбаш Я. Я., Шинкарук В. Д., Грубіянко В. В., Бабан І. І. – Тернопіль : Вид-во “Економічна думка” ТАНГ, 2003. – 60 с.
5. Вища освіта України і Болонський процес : [навч. посіб.] / М. Ф. Степко, Я. Я. Болюбаш, В. Д. Шинкарук та ін. ; за ред. В. Г. Кремня. – Тернопіль : Навч. книга – Богдан, 2004. – 384 с.
6. Мельниченко Т. Ю. Сучасний стан і перспективи розвитку освітнього комплексу України в контексті Болонського процесу / Т. Ю. Мельниченко // Український географічний журнал. – 2006. – № 1. – С. 54-58.
7. Рашидов С. Принципи Болонського процесу та їх роль у формуванні у студентів цінностей громадянського суспільства. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.vuzlib.com.ua/articles/book/12006%D1%81ipi_bolonskogo_pro%D1%81esu_/1.html
8. Сорбоннська декларація. Узгодження структури системи вищої освіти в Європі (укладено чотирма міністрами Франції, Німеччини, Італії і Сполученого Королівства Великобританії та Північної Ірландії). Париж, Сорбонна, 25 трав. 1998 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mon.gov.ua/main.php?query=education/higher/bolpr>.

О.Б. Сарабун,

к.філос.н., доцент кафедри соціально-гуманітарних і фундаментальних дисциплін Львівського інституту МАУП

«РАДІУС ДОВІРИ» ЯК ГОРИЗОНТ ЗДІЙСНЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

В одному з документів Ініціативної групи «Першого грудня», який має назву «Слово про свободу та відповідальність», відзначено, що «наш стан нагадує великий похід. Долаємо великі відстані. На вершині одного історичного пережиття ми ясно побачили наступну височину, яку хочемо досягти. Але зараз наш похід триває поміж небезпеками, серед яких найбільш виснажливим і грізним є блукання в тумані низин, де панують сумнів і недовіра до всього – орієнтирів, провідників і власних сил» [3]. Враховуючи реалії сучасного українського соціокультурного простору, що відзначається фіксацією численних спорозніжених лакун довірливого міжособового відношення в посттоталітарному середовищі, актуальною є філософська рефлексія щодо природи довіри, її джерел та відношення до свobodного самоздійснення особи [6].

Характеристичним є міждисциплінарний вимір проблематики довіри, зокрема, на межі філософії, суспільствознавства, психології, політики, бізнесу,

маркетингу. В цьому сенсі показовими, наприклад, є численні тренінги у сфері бізнесу, які демонструють прямо пропорційний зв'язок поміж збільшенням радіусу довіри та зменшенням рівня бюрократизованих взаємовідносин між сторонами, що укладають договір про спільну діяльність. Відповідно, чим менше довіри між партнерами, тим більшою є товщина угод, які намагаються прорахувати до безкінечності численні потенційні загрози у разі невиконання певних засад договору [2]. В цьому контексті згадаємо влучні слова кардинала Любомира Гузара, який наголошує, що «нездатність довіряти іншим – це нездатність довіряти собі» [4]. І справді, корені недовіри можна вглядіти у власних людських глибинах як певні розлами цілісної духовно-комунікативної сфери, які не дозволяють бути відкритим, чесним, надійним, відповідальним співрозмовником. Відтак, витоки довіри слід шукати не тільки у специфіці функціонування соціальних інституцій, а в персоналістичних надрах екзистенційного становлення самості. Л. Гузар відзначає: «Однією з найбільших перешкод для нормального суспільного життя в Україні вважається брак довір'я. Кому вірити? Багато громадян, не довго думаючи, відповідь – нікому. Це жадливий закид, який, якщо б він був беззастережно правдивий та стовідсотковий, зробив би суспільне спілкування цілковито неможливим, став би справжньою руїною суспільного ладу» [4].

Філософський запит про природу довіри є максимально екзистенційно означений, адже зустріч з феноменом довіри в нашому житті відбувається у конкретних повсякденних ситуаціях, коли ми зважуємо численні альтернативи: варто чи ні довіритись комусь. Символічним є той хвилюючий трем, породжений сумнівом: чи можна стрибнути у прірву, в якій не видно рук, що нас спіймають, але чутно голос, який є підставою нашого кредиту довіри. Насправді, впродовж типового дня ми довіряємо своє майбутнє, а інколи й життя зовсім стороннім людям, не маючи гарантії, що цирюльник завжди зробить найбільш вдалу фризуру, стоматолог якісно полікує всі зуби, а водій маршрутки впорається із керуванням [10].

Формулюючи соціально значущий зміст феномену довіри, відзначимо, що вона є таким способом моральної зверненості до Іншого, який «випереджає буття». Вона є екзистентуванням-у-відповідь першим номером, що дарує ближньому певний кредит довіри. Вона є станом «передстояння», який уможливорює особливу внутрішню рухомість в напрямі до іншого буття. У буквальному тлумаченні термін «довіра» – це те, що є «до віри», перед нею, тобто, коли особа ще нічого не вчинила, але я вже вручаю їй аванс довіри. Ф. Фукуяма відзначає: «Довіра – це слідування членів суспільства усталеним нормам поведінки і очікування від них передбачуваної поведінки відповідно до цих норм» [12].

Важливе значення в контексті становлення простору довіри має негативний персональний досвід обманутої довіри, коли особа зіштовхується з кризовою ситуацією, опісля якої вона не бачить для себе можливості відновити здатність довіряти, подібно неможливості вирівняти до вихідного стану зім'ятий папір. Тому Н. Хамітов концептуально розмежує довіру як уділ дорослих, які вірять людям, але контролюють їх поведінку, та довірливість як сферу дітей і наївних людей, яких легко обманути та піддати маніпулятивному впливу. «Сучасне життя переконливо розкриває феномен негативного досвіду – досвіду, який об'єктивно робить людину гіршою, духовно ламає її, нищить у ній паростки світла» [8, с. 118]. Т.з. «лихий погляд» на світ прищеплюють сучасній молодій людині деякі ЗМІ, мода і стиль повсякденної поведінки, освітнього, професійного і родинного життя, – погляд, який спонукає до зречення «наївності», викриття «прекрасних ілюзій» і утвердження «права сильного», втрати глибинних вимірів існування людини та наступу всепоглинаючого прагматизму. Присутня потреба відновлення вразливої і

приниженої людини. Початком довіри є здатність «прийти на допомогу будь-якому Іншому, спробувати втамувати його біль, просто сказати пошепки самотній, стражденній людині: «Я тут!» [8, с. 119].

Попри персоналістичний контекст в українському соціокультурному середовищі важливим є здійснення довіри в площині відносин особи з політичною владою та соціальними інституціями [11]. Сфера беззастережної довіри залишається для дружніх чи сімейних стосунків, натомість у соціальній, політичній, економічній, державницькій іпостасях необхідною є укомплектація механізмів щодо врегулювання відносин відкритості у цих сферах. Довіра до органів влади не може бути абсолютною, адже тоді вона буде ознакою авторитарного суспільства. Натомість, відносини довіри мають передбачати конкретні правила взаємодії поміж сторонами діалогу, законодавчі механізми протидії абсолютизації влади та усталені традиційні норми її контролю, які в єдності є ознакою громадянського суспільства. Врегулювання діяльності влади в демократичному суспільстві передбачає чіткість у формулюванні мандату її призначення, моніторинг через ЗМІ та зворотний зв'язок у її здійсненні. Натомість, численні соціологічні опитування свідчать, що рейтинг недовіри українського суспільства до перших осіб державної влади є більшим від 50 % і подекуди сягає до 100 %. Тривалий період бездержавного існування української нації виробив т.з. постколоніальний синдром, в межах якого держава традиційно сприймалася як дещо вороже, чому не слід довіряти [9].

Відтак, непересічну проблему, з якою віч-на-віч зустрічаємось в сучасності, формулює Б. Гудзяк: «Цей виклик схожий на вплив радіації. Він не має запаху, смаку, його не можна виміряти чи поррахувати. Однак від нього мутують наші духовні хромосоми, і він впливає на майже 2 мільярди осіб, що стали жертвами чи спадкоємцями сучасного тоталітаризму – від Албанії та Естонії до Китаю і В'єтнаму. Цей виклик – це втрата довіри, яку спричиняє страх. Якщо людина живе в страху, вона не здатна любити» [5]. Нездатність довіряти схожа на такий собі «антропологічний шрам», коли зв'язок українців з окупаційною радянською системою у ХХ ст. відбувався через шантаж, доноси, вербування, зради. Натомість, довіра є фундаментом міжлюдських відносин. Якщо від особи забрати здатність довіряти, вона стає ізольованою, нездатною до тривалої відданості іншим людям, а відтак нею легко маніпулювати. Війни, геноциди, заслання, масові вбивства, голодомори, тоталітарні режими минулого століття ввігнали в українську людину страх на рівні генофонду нації. Як наслідок, відстороненість, втрата чутливості та відкритості, підозра навіть до найближчих стали природним рефлексом самозбереження [1].

Наша сучасність позначена крахом великих наративів, коли є спокуса почати оплакувати захід європейського мислення, в основі якого повсякчас лежало підкорення незвіданих територій [7]. Цим духом відкриття нового сьогодні є мандрівка на острів довіри, який нас манить і жахає водночас, адже тема довіри робить нас вразливими у своїй відкритості до Іншого. Але саме довіра є одним з вагомих компонентів успіху в майбутніх шляхах здійснення громадянського суспільства в Україні: «Ворог добре вивчив притаманні нам вади і комплекси, схильність до чвар та емоційність у реакціях. Тому й атакує нас не лише збройним, а й психологічним чином. Наше забороло – це взаємна довіра і здатність до солідарних дій» [3].

Література

1. Бауман З. Моральна сліпота. Втрата чутливості у плинній сучасності / З. Бауман, Л. Донскіс. – Київ : Дух і Літера, 2014. – 280 с.

2. Бондаревська І. Феномен довіри в економічних та міжетнічних відносинах (аналіз зарубіжних досліджень) / І. О. Бондаревська // Актуальні проблеми психології : зб. наук. праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. – Київ : Фенікс, 2015. – Т. 11. – Вип. 12. – С. 42-50. – Режим доступу : <http://promedia.com.ua/uk/blogs/fenomen-doviri-v-ekonomichnih-ta-mizhetnichnih-vidnosinah>
3. Слово про свободу та відповідальність / Брюховецький В., Гаврилишин Б. та ін. – Ініціативна група «Першого грудня». – Дата публікації 13.11.2015. – Режим доступу : <http://1-12.org.ua/2015/11/13/3640>
4. Гузар Л. Потреба говорити / Л. Гузар. – Українська правда. – 06 лют. 2016. – Режим доступу : <http://www.pravda.com.ua/columns/2016/02/6/7097992/>
5. Гудзяк Б. Виступ на синоді: виклик відновлення довіри у посттоталітарному контексті / Б. Гудзяк. – Доповідь виголошена 6 жовт. 2015 р., під час засідання Папського Синоду з питань сім'ї, що проходить у Ватикані. – Режим доступу : <HTTP://RISU.ORG.UA/UA/INDEX/BLOG/~BORYSGUDZIAK/61420/>
6. Кириченко І. Соціальний капітал: довіра і толерантність – міра за міру / І. Кириченко // «Дзеркало тижня. Україна». – № 7. – 28 лют. 2014 р. – Режим доступу : <http://gazeta.dt.ua/socium/socialniy-kapital-dovira-i-tolerantnist-mira-za-miru-.html>
7. Кожем'якіна О. Довіра в динаміці соціальних змін / О. Кожем'якіна // Філософські проблеми гуманітарних наук (Збірка наукових праць). – Київ, 2009. – 500 с. – Режим доступу : <http://www.info-library.com.ua/books-text-11430.html>
8. Малахов В. Право бути собою / В. Малахов. – Київ : Дух і Літера, 2008. – 331 с.
9. Петроє О. Соціальний діалог як інструмент підвищення довіри громадян до органів державної влади [Електронний ресурс] / О. Петроє // Вісник НАДУ. Соціальна і гуманітарна політика. – 2009. – Вип. 3. – С. 233-240. – Режим доступу : <http://visnyk.academy.gov.ua/wp-content/uploads/2013/11/2009-3-30.pdf>
10. Селигмен А. Проблема доверия / А. Селигмен. – Москва : Идея-Пресс, 2002. – 256 с.
11. Сукачов В. Політична довіра як складова соціального капіталу громадянського суспільства : автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук / Віктор Валерійович Сукачов ; Дніпропетровський національний університет. – Дніпропетровськ, 2005. – 17 с.
12. Фукуяма Ф. Доверие: социальные добродетели и пути к процветанию / Ф. Фукуяма. – Москва : Ермак, 2004. – 730 с.

**СУСПІЛЬНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ТА
ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ
ОСОБИСТОСТІ.
ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ
УПРАВЛІННЯ ОСВІТНІМИ ПРОЦЕСАМИ В
СУСПІЛЬСТВІ ЗНАНЬ**

Х.І. Грицаюк,
студентка Львівського інституту МАУП,

Л.Г. Кудрик,
к.філос.н., проф. МКА, доцент кафедри психології
Львівського інституту МАУП,

Львівський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти

ТЕМПЕРАМЕНТ – ПСИХОЛОГІЧНА ОСНОВА ОСОБИСТОСТІ

На тлі загальнолюдських фізичних і психічних особливостей у кожної людини помітно виокремлюються індивідуальні особливості, які позначаються на її житті, поведінці, діяльності. У процесі спільної діяльності та спілкування в соціокультурному середовищі людина набуває особливої якості, яку позначають терміном «особистість». У гуманістичних філософських та психологічних концепціях особистість – це людина як цінність, заради якої здійснюється розвиток суспільства [1, с. 248].

Кожна людина – неповторна особистість, має індивідуальні характеристики фізіологічних процесів і психічної діяльності. Об'єктивне вивчення індивідуальних особливостей психологічних якостей людини є надзвичайно важливим. Люди по-різному поведуться в екстремальних ситуаціях, мають різні схильності і здібності, виявляють різну здатність до навчання й оволодіння різними професіями [3, с. 72].

Було досліджено 60 сімейних пар (30 чоловіків та 30 жінок), вікові рамки досліджуваних від 25 до 35 років, працівників дошкільного виховного закладу № 168 м. Львова комбінованого типу. Застосовувалась методика В. М. Русалова «Дослідження властивостей темпераменту». Методика використовується для діагностики предметно-діяльнісного і комунікативного аспектів темпераменту і дозволяє кількісно оцінити його властивості: енергійність, пластичність, темп і емоційність. Співвідношення рівнів вираженості перерахованих властивостей вказує на тип темпераменту обстежуваного (холерик, сангвінік, флегматик, меланхолік). Методика дозволяє визначити рівні ергічності, пластичності, темпу і емоційності як властивостей темпераменту.

Ергічність (енергійність) – ступінь активності, що проявляється людиною в спілкуванні з людьми і в практичній роботі.

Пластичність – легкість перемикавання з виконання одного виду діяльності на виконання іншого чи зміни поведінки в спілкуванні з людьми.

Темп – швидкість виконання окремих дій, операцій, рухів.

Емоційність – схильність людини емоційно реагувати на різні події, пов'язані з практичною діяльністю і спілкуванням з людьми [2].

В результаті її опрацювання було виявлено, що у досліджуваних переважає шкала соціальної емоційності (16%) у 16 осіб. У деяких випадках досліджувані бувають чутливими до невдач у спілкуванні та до оцінок оточуючих людей, тобто усього того, що стосується їхньої соціальної сфери.

Другою за значущістю для досліджуваних є шкала емоційності (15%) у 12 осіб. Завдяки цій шкалі респонденти можуть з'ясувати свою емоційну чутливість до розбіжностей між запланованим, жаданим та результатами реальної предметної дії, тобто чутливості до невдач у роботі. Можемо сказати, що наші досліджувані не є надмірно чутливими до невдач і можуть контролювати себе та свої дії.

Наступною виявилась шкала соціальної ергічності – (15%) у 7 осіб. Дана шкала відображає достатній рівень потреби в соціальних контактах у наших досліджуваних, засвідчує спрямованість на засвоєння соціальних форм діяльності,

прагнення бути лідером, вказує на компанійність та на те, що наші досліджувані без проблем можуть залучатися до соціальної діяльності.

Також досліджувані виділяють шкалу соціальної пластичності (11%) у 6 осіб. Респонденти без зайвих зусиль та труднощів можуть переключати свою увагу в процесі спілкування з однієї людини на іншу. Також вони схильні до нахилу до різних комунікативних програм і до готових форм соціального контакту.

Трошки меншою значущістю респонденти наділяють шкалу пластичності (11%) у 5 осіб. Це показник ступеня легкості або труднощів переключення з одного предмета на інший. Можемо сказати, що наші досліджувані за потреби можуть з легкістю переключатись з одного предмета на інший та швидко переходити з одних способів мислення на інші, в процесі взаємодії з предметним середовищем. Також вони прагнуть до різноманітних форм предметної діяльності.

Соціальному темпу надали трохи меншого значення – (9%) у 5 осіб. За допомогою даної властивості наші досліджувані з'ясували свої швидкісні характеристики мовнорухових актів у процесі спілкування. Можемо сказати, що швидкість даних характеристик залежить від типу темпераменту, тому сангвініки та холерики мають швидші характеристики мовнорухових актів у процесі спілкування, аніж флегматики та меланхоліки.

Темп як властивість темпераменту (9%) у 5 осіб також залежить від типу темпераменту, адже швидшими особливостями наділені сильні типи нервової системи. Вони можуть швидше виконувати окремі операції.

Найменш значущою шкалою для наших досліджуваних виявилась шкала предметної ергічності (7%) у 4 осіб. Такий результат дозволяє сказати, що наші досліджувані не наділені високим рівнем потреби в освоєнні предметного світу, у них не розвинена жага до діяльності та прагнення до розумової та фізичної праці, ступінь залучення до трудової діяльності. Отримані результати дослідження подаються у вигляді діаграми (1):

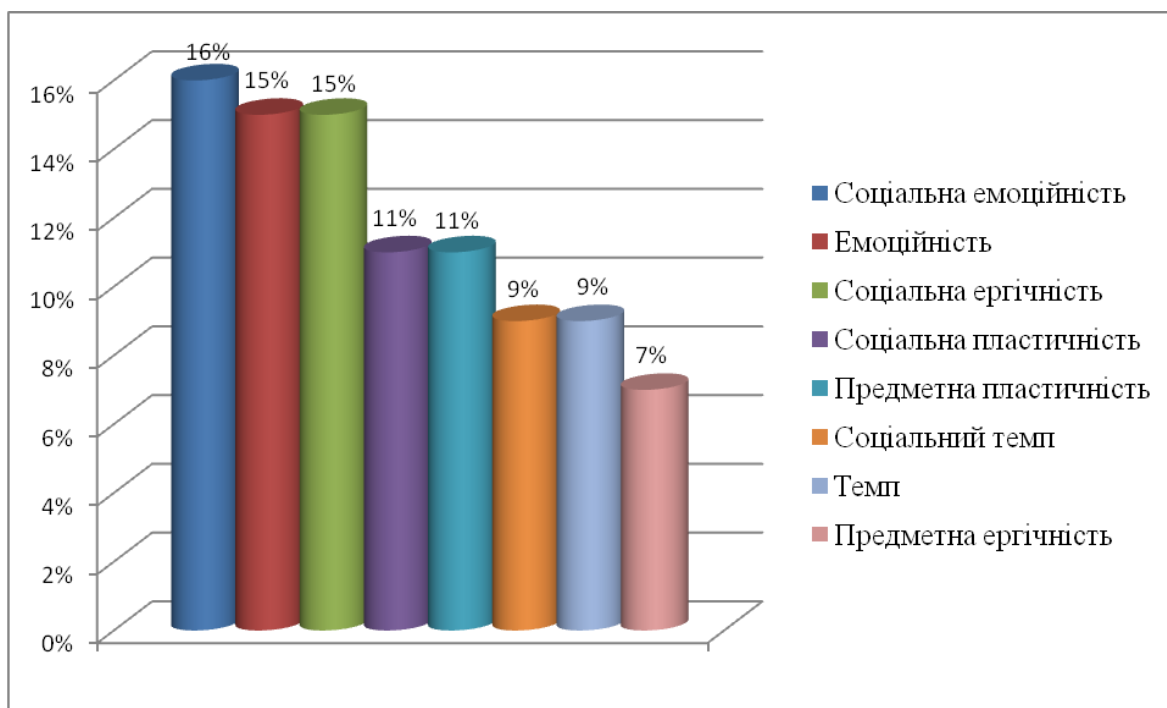

Рис. 1. Середні значення показників шкал за методикою В. М. Русалова «Дослідження властивостей темпераменту», %

Тож під час діагностування за методикою В. М. Русалова були виявлені різні властивості темпераменту відповідно і до статі. Найбільш виражена властивість темпераменту у жінок – це соціальна ергічність, предметна пластичність та емоційність, а у чоловіків це темп, соціальна емоційність, предметна ергічність.

У 16 % жінок виявлена соціальна ергічність, що означає рівень потреби в соціальних контактах, спрага освоєння соціальних форм діяльності, прагнення до лідерства, товаришність, залученість в соціальну діяльність.

У 14% жінок переважає предметна пластичність, що означає в'язкість або гнучкість мислення, здатність перемикатися з одного виду діяльності на інший, прагнення до різноманітності.

У 11% жінок виявлена більша емоційність, тобто емоційна чутливість до розбіжності між задуманим, очікуваним, планованим і результатами реальних предметних дій, чутливість до невдач у роботі.

У 11% чоловіків така властивість темпераменту, як темп, переважає, який включає в себе питання про швидкість виконання окремих операцій, швидкість моторно-рухових актів при виконанні предметної діяльності.

У 19% чоловіків переважає соціальна емоційність, що характеризує відчуття впевненості в процесі спілкування, емоційну сензитивність, міру тривоги з приводу невдач у спілкуванні.

У 5% чоловіків, на відміну від жінок, переважає також предметна ергічність, яка включає в себе питання про рівень потреби в засвоєнні предметного світу, про бажання діяльності, прагнення до розумової та фізичної праці, ступеня залученості до трудової діяльності. Отримані результати дослідження подаються у вигляді діаграми:

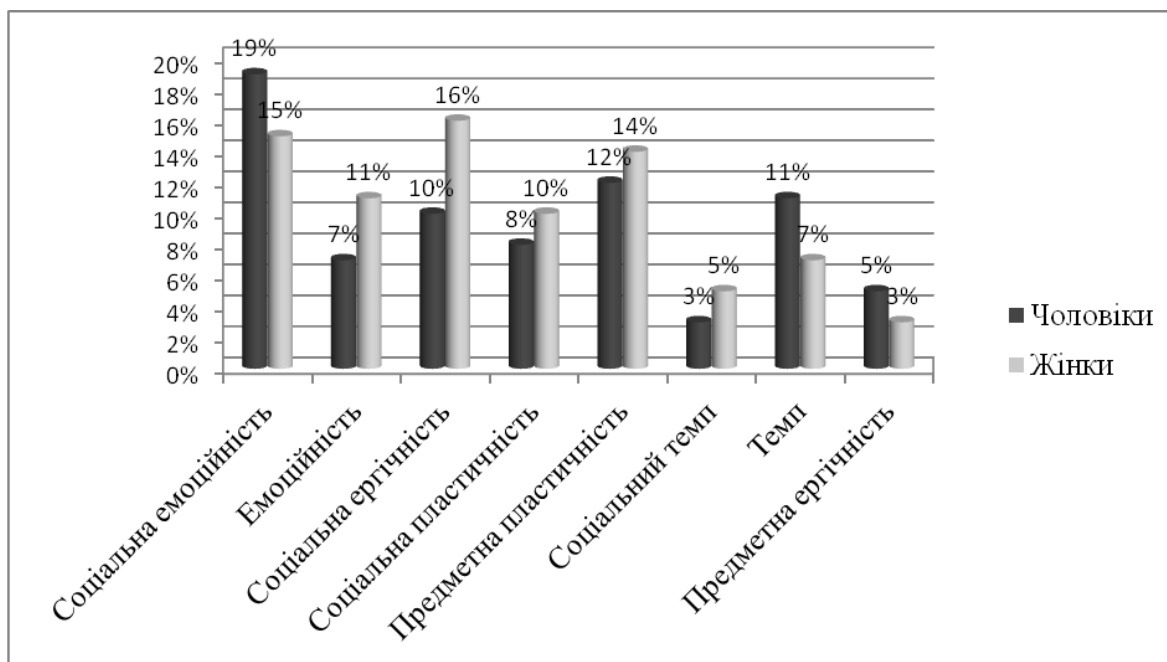

Рис. 2. Типи властивостей темпераменту за статтю за методикою В. М. Русалова «Дослідження властивостей темпераменту», %

Отже, темперамент є найбільш стійкою характеристикою особистості людини, яка майже не змінюється впродовж життя і виявляється у всіх сферах життєдіяльності. Знання темпераменту дозволяє виявити всебічність можливостей людини з метою використання потенціалу сильних особистісних властивостей. Тому

кожній людині потрібно мати уявлення про типи темпераменту і властивості нервової системи, про власний тип темпераменту, вміти визначати особливості темпераменту іншої людини за поведінковими виявами.

Література

1. Мерлин В. С. Очерк теории темперамента / В. С. Мерлин. – Москва : Педагогика, 1964. – 412 с.
2. Русалов В. М. Опитувальник структури темпераменту / В. М. Русалов. – Москва : Генеза, 1990. – 474 с.
3. Стреляу Я. Роль темперамента в психическом развитии / Я. Стреляу. – Москва : Педагогика, 1982. – 386 с.

О.С. Дмишко,

*к. психол. н., доц., завідувач кафедри психології
Львівського інституту МАУП*

ПСИХОЛОГІЧНЕ СПРИЯННЯ ПЕРЕПІДГОТОВЦІ ТА АДАПТАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗСУ

Трансформація українського суспільства представляє підвищені вимоги до особистості військовослужбовця, його внутрішніх ресурсів. Реорганізація Збройних Сил України, їх окремих сторін у контексті інтеграції до європейських стандартів обумовлює зміну парадигми, орієнтованої на особистість військовослужбовця, на збереження та зміцнення його фізичного, психологічного здоров'я. Саме це є одним із пріоритетних видів діяльності ГО Західного регіонального центру сприяння у перепідготовці та соціальній адаптації військовослужбовців за підтримки міжнародних організацій та визначає актуальність дослідження.

За роки діяльності центру було перепідготовлено 3641 військовослужбовців, 2085 із них – працевлаштовано. Навчання відбувалося у 149 групах військовослужбовців за програмами ОБСЄ, НАТО та бюджетні кошти у містах Броди, Володимир-Волинський, Дрогобич, Золочів, Луцьк, Львів, Мукачеве, Рівне, Самбір, Стрий, Ужгород, Червоноград, Чернівці та Яворів.

Перепідготовка (професійне навчання) військовослужбовців являється засобом профілактики масового безробіття, відіграє важливу роль у підготовці кадрів для структурної та технологічної перебудови галузей економіки, стимулює пошук незайнятим військовослужбовцем найефективніших шляхів підвищення професійно-кваліфікаційного рівня, інтелектуальної та трудової незалежності тощо. Основна мета професійного навчання військовослужбовців – сприяти їхньому працевлаштуванню завдяки отриманню професії (спеціальності) або підвищенню кваліфікації та конкурентоспроможності. Їх навчання здійснюється у порівняно короткі терміни з урахуванням наявного життєвого, професійного досвіду і психічного стану. Максимальний термін навчання – до одного року. Після навчання, починаючи працювати в організації, колишні військовослужбовці включаються в систему внутрішньо-організаційних відносин, займаючи одночасно декілька позицій, кожній з яких відповідає сукупність вимог, норм, правил поведінки, які і визначають соціальну роль їх в колективі як працівника, колеги, підлеглого, керівника, члена колективного органу управління тощо. Кожна з названих позицій вимагає відповідного процесу ідентифікації (самоідентифікації), який включає в себе як емоційний, так і раціональний компоненти.

Наймаючись на роботу в ту чи іншу організацію, колишні військовослужбовці мають певні цілі, потреби, норми поведінки, відповідно до яких вони ставлять вимоги до організації, умов праці та мотивації. У зв'язку з цим необхідно розглядати питання про адаптацію.

Адаптація (adapto – пристосування) – процес пристосування людини до умов зовнішнього і внутрішнього середовища. Адаптація – здатність людини пристосовуватись до певних умов середовища і здійснювати ефективне функціонування в нових умовах. Адаптація вважається загальнонауковою проблемою, про що свідчать дослідження з філософії, соціології, культурології, педагогіки, психології, психотерапії. У психологічній науці адаптація розглядається в контексті [1, 2, 3, 4, 5]:

- загальної психології (Б. Г. Ананьєв, А. Н. Леонтьєв, С. Д. Максименко, С. Л. Рубінштейн, О. П. Саннікова, Р. Лазарус та ін.);
- психології особистості (З. Фрейд, А. Адлер, Г. Айзенк, А. Бандура, А. Маслоу, К. Роттер, К. Хорні та ін.);
- психології розвитку (Г. А. Балл, Л. С.Виготський, Е. Еріксон, Ж. Піаже та ін.);
- соціальної психології (Г. М. Андреева, Л. Філіпс, П. Хайвен та ін.);
- психології праці (В. В. Попков, Л. С.Скрипко, В. Я. Тернопол, Н. В. Ядов та ін.).

У соціології і психології виділяють соціальну й виробничу адаптацію. Певною мірою ці два види адаптації перетинаються один з одним, але кожен із них має самостійну сферу: соціальна діяльність не замикається на виробництві, а виробнича – включає технічні, біологічні та соціальні аспекти.

Важливе місце займає виробнича адаптація, оскільки вона є основою вирішення таких проблем, як формування у працівників потрібного рівня продуктивності й якості праці за короткий період. Причини зміни умов трудової діяльності різноманітні: освоєння нового місця роботи, перехід в інший підрозділ, на нову посаду, впровадження нових форм організації праці, оплати, нової технології. Тому кожна з цих змін вимагає відповідної поведінки людини. Адаптація – це взаємне пристосування працівника і умов організації, що базується на поступовому освоєнні нових професійних, соціальних та організаційних умов праці.

Виділяють два напрямки адаптації:

1. Первинний, тобто пристосування молодих співробітників, які не мають досвіду професійної роботи (випускники середніх та вищих навчальних закладів);
2. Вторинний, тобто пристосування працівників при переході на нові робочі місця, посади, об'єкти.

В умовах ринку зростає роль вторинної адаптації. Виробничу адаптацію, як складне явище, доцільно розглядати з різних позицій, виділяючи психофізіологічну, професійну, соціально-психологічну та організаційну її сторони. Кожна із них має свій об'єкт, свої цільові завдання, показники ефективності.

Психофізіологічна адаптація – пристосування людини до нових фізичних і психологічних навантажень, фізіологічних умов праці. Об'єктом психофізіологічної адаптації є умови праці, які визначаються як комплекс факторів виробничого середовища, що суттєво впливають на самопочуття, настрої, працездатність працівника, а при тривалій їх дії – на стан здоров'я, що виражаються динамікою захворювань, травматизму та втомою.

Професійна адаптація – повне і успішне оволодіння новою професією, тобто звикання, пристосування до змісту й характеру праці, її умов і організації. Міра відповідності суб'єктивних і об'єктивних моментів професійної адаптації значною мірою визначається тим, як робоче місце відповідає соціально-професійній орієнтації працівника.

Соціально-психологічна адаптація – це пристосування людини до виробничої діяльності, до нового колективу, його традицій і неписаних норм, до стилю роботи керівників. Вона ніби включає працівника в колектив як рівноправного, якого прийняли всі його члени. Виробничий колектив, як суб'єктивний фактор виробничого середовища, має складну структуру: формальну і неформальну. Працівникові властива потреба влитись в колектив. Виділяють декілька етапів соціально-психологічної адаптації, які відрізняються мірою пристосування особистості до колективу.

Другий етап – особистість і колектив взаємно визнають систему еталонів поведінки один одного, але не змінюють своїх позицій.

Третій етап – особистість приймає систему цінностей колективу, який теж під її впливом змінює свою систему цінностей.

Четвертий етап – це заключна форма адаптації. Коли особистість повністю внутрішньо приймає ціннісні орієнтації, норми колективу та цілком перебудовує свою психологію і поведінку. Останній етап, не зовсім бажаний, бо на цьому етапі особистість розчиняється в колективі, втрачає частину своєї цілісності.

Ключовою умовою успішного проведення адаптації є розробка механізму управління цим процесом. Відсутність такого механізму є однією з основних причин декларативності управління адаптацією і плакатним проголошенням її необхідності. Успішність адаптації залежить від характеру виробництва, його середовища та самого працівника. Чим це середовище складніше, більше відрізняється від звичайного на попередньому місці роботи, тим важче проходить процес адаптації. Адаптація як процес характеризується певною тривалістю і, звичайно, має початок і кінець. З організаційної точки зору виділяють декілька періодів адаптації. Перш за все, це період ознайомлення – тривалість один місяць. За цей час працівник може продемонструвати свої можливості, бажання, витримку. Другий період – оцінюючий, тривалістю до одного року, коли досягається сумісність з колективом. На третьому періоді проходить поступова інтеграція в організацію. Важливу роль в ефективній адаптації нових працівників відіграє керівник.

Метою роботи було дослідити психологічні особливості військовослужбовців, слухачів курсів ГО Західного регіонального центру для сприяння їх перепідготовці та адаптації до цивільного життя.

Дослідження проводилось протягом 2007-2017рр. у кількості 1800 досліджуваних переважно чоловічої статі, віком 30-52 роки.

У дослідженні було використано низку психологічних методів: бесіда, спостереження, тестування, констатувальний, формувальний експеримент (тренінг особистісного розвитку) та математичні методи обробки результатів.

Дослідження проводилось за методиками на вивчення особистісних характеристик військовослужбовців, їх емоційної, мотиваційної, поведінкової сфер та соціально-психологічної адаптації. У результаті психологічного дослідження виявлено залежності між показниками. Формувальний вплив (тренінг особистісного розвитку) було здійснено з метою покращення результатів дослідження.

Проведене дослідження не вичерпує усіх аспектів проблеми, що вивчалася. Можливими перспективами подальшого дослідження є розробка конкретних психологічних рекомендацій і програм, призначених для корекції соціально-психологічної адаптації та розвитку показників у військовослужбовців, так і опосередковано – через корекцію психологічних властивостей військовослужбовців, які закономірно пов'язані із соціально-психологічною адаптацією.

Література

1. Асмолов А. Г. Психология личности / А. Г. Асмолов. – Москва : Изд-во МГУ, 1990. – 367с.

2. Балл Г. А. Понятие адаптации и ее значение для психологии личности / Г. А. Балл // Вопросы психологии. – 1989. – № 1. – С. 99-100.
3. Кузнецова О. В. Эмоциональность как один из факторов индивидуально-психологических особенностей социальной адаптации / О. В. Кузнецова // Наука і освіта. – Одеса, 2004. – № 6-7. – С. 146-149.
4. Саннікова О. П. Феноменологія особистості: Вибрані психологічні праці / О. П. Саннікова. – Одеса : СМІЛ, 2003. – 256 с.
5. Ямницький В. М. Соціально-психологічна адаптація особистості: сучасні підходи / В. М. Ямницький // Наука і освіта. – 2001. – № 6. – С. 82-86.

І.В. Зошій,
*викладач кафедри психології
Львівського інституту МАУП*

ТРЕНІНГОВА ПРОГРАМА ЯК ЕФЕКТИВНИЙ СПОСІБ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ

На сьогоднішній день ступінь вдосконалення діяльності навчального закладу визначається не стільки його ефективністю використання ресурсів, скільки здатністю у повній мірі застосовувати досягнення науково-технічного прогресу для підвищення ефективності навчально-виховного процесу в майбутньому.

Якою б вагомою не була підготовка фахівців, їх майбутнє залежить найперше від здатності в подальшому вдосконалюватися, застосовуючи досягнення новітніх технологій [1, с. 68].

Не можемо не погодитись з думкою науковців, які акцентують увагу на тому, що проблема виходу на вищий рівень підготовки майбутніх фахівців пов'язується з оптимізацією професійної підготовки спеціалістів.

Ефективність професійної підготовки закономірно залежить від вибору оптимальних поєднань методів викладання, стимулювання та контролю. Якщо вибір методів і засобів підготовки відповідає поставленим завданням, враховує особливості змісту та можливості молоді, то ефективність навчання буде максимально можливою у відповідних умовах. Якщо ж вибір методів і засобів є стандартним у різних умовах, незалежно від специфіки завдань, які вирішуються, особливостей змісту та можливостей студентів, то ефективність підготовки буде нижчою за оптимальну [3, с. 215].

Становлення та інтенсивний розвиток теорії оптимізації навчально-виховного процесу, який охоплює різні сторони таких глобальних педагогічних явищ як виховання та навчання ми можемо пояснити глибокими об'єктивними причинами, неперервним зростанням вимог суспільства до навчальних закладів, що виконують на практиці складне та відповідальне завдання, а саме формують всебічно розвинену особистість.

Вивчаючи проблему підготовки фахівців у ВНЗ, ми окреслюємо оптимальну діяльність основної системи вищої школи: викладач-студент-ціль у навчально-виховному процесі, у зв'язку з необхідністю встановити принцип систематичності у дидактичній вищій школі. Тобто, встановлення окремих дидактичних принципів також є компонентом оптимізації навчального процесу.

Під час формування професійної компетентності у процесі беруть участь викладач та студент. Вивчаючи та досліджуючи дане питання, ми вважаємо за

потрібне розглянути представлену в педагогічній літературі типологію студентів за Лісовським В. Т., який виділяє такі типи студентів [4, с. 36]:

- гармонійний (спеціальність обрав свідомо; добре навчається; займається науковою роботою; громадський активіст; глибоко і серйозно цікавиться літературою і мистецтвом, розвинений, культурний, комунікабельний; займається спортом; користується авторитетом у колективі);

- професіонал (спеціальність обрав свідомо; навчається добре; орієнтований на професійну практичну діяльність, тому науково-дослідницькою діяльністю, як правило, не займається; для нього основне – добре вчитися; користується повагою в колективі);

- академік (спеціальність обрав свідомо, навчається тільки на «відмінно»; зорієнтований на продовження навчання в аспірантурі; займається науково-дослідною роботою, деколи на шкоду іншим заняттям);

- громадський активіст (властива яскраво виражена схильність до громадської діяльності, яка часто переважає над іншими інтересами та інколи негативно відображається на навчальній та науковій активності, але впевнений, що професію обрав правильно; цікавиться літературою і мистецтвом, творчістю, вміє проводити час на дозвіллі);

- любитель мистецтв (навчається, як правило, добре, але в науковій роботі участь бере нечасто, так як його інтереси спрямовані в основному в сферу літератури та мистецтва; добре розвинений естетичний смак, широкий кругозір);

- старанний (вибрав спеціальність не зовсім усвідомлено, але навчається сумлінно та добросовісно, при цьому докладаючи максимум зусиль; мало комунікабельний; літературою і мистецтвом цікавиться недостатньо, оскільки багато часу займає навчання; любить відвідувати концерти, кіно, дискотеки);

- середняк (навчається «як виходить», при цьому не докладаючи особливих зусиль, навіть пишається цим; вибираючи професію, особливо не задумувався; хоче навчатися добре, але від навчання задоволення не отримує);

- розчарований (здібний, але обрана спеціальність виявилася для нього мало привабливою; впевнений, що навчання треба завершити; намагається навчатися добре, задоволення від навчання не отримує; прагне ствердити себе в хобі, мистецтві, спорті);

- лідер (навчається, як правило, слабо, за принципом «найменшої затрати сил»; задоволений собою; про своє професійне покликання всерйоз не задумується; у науково-дослідній і громадській роботі участі не бере; намагається скористатися шпаргалкою; коло інтересів в основному в сфері дозвілля);

- творчий (властивий творчий підхід до будь-якої справи – навчання, громадської роботи, дозвілля; заняття, де необхідні посидючість, акуратність, виконавська дисципліна, його не захоплюють; навчається, як правило, нерівно, за принципом «мені це цікаво» чи «мені це нецікаво»);

- божемний (успішно навчається на так званих престижних факультетах, висока ставиться до студентів, які оволодівають масовими професіями; прагне до лідерства серед собі подібних; знання його вибіркові; цікавиться «модними» течіями; завжди має «свою думку», відмінну від думки маси; завсідник кафе, модних дискотек).

Особливостям формування професійної компетентності майбутніх фахівців приділяють увагу безліч педагогів і психологів. За Дж. Пітером судити про наявність компетентності можна за характером результату діяльності та праці людини. Кожен працівник компетентний в тій мірі, в якій виконана ним робота відповідає вимогам, що пред'являються до кінцевого результату професійної діяльності; оцінка або вимірювання кінцевого результату – це визначений науковий спосіб оцінки

компетентності. Не можна робити висновок про компетентність не за результатом, а по тому, що вбачається в його досягнення, наприклад, старання людини [1, с. 86].

Для того, щоб з'ясувати процес формування професійної компетентності майбутнього фахівця звернемося до тих напрацювань, які необхідно використовувати в системах забезпечення якості освіти.

Поруч із іншими методами та формами навчально-виховного процесу, найкращий розвиток вмінь в практичних заняттях можливий через застосування соціально-психологічного тренінгу.

Нами був запропонований та проведений соціально-психологічний тренінг, який включав три етапи: вступний, основний та завершальний етапи.

Вступний етап включав:

- представлення тренерської команди;
- коротку інформацію про організаторів проведення тренінгу;
- повідомлення теми тренінгу;
- ознайомлення учасників із методичними та організаційними

особливостями роботи на тренінгу.

Основний етап складається зазвичай з трьох послідовних блоків (підчастих), що спрямовані на визначення проблеми, якій присвячений тренінг; пошук шляхів її розв'язання; розвиток практичних навичок, потрібних для цього.

Завершальний етап. Щоденно тренінгові заняття завершуються спеціальними вправами, які входять до ритуалу прощання («тренерський портфель» містить подібні вправи). Передує прощанню оцінка – аналіз заняття. Мета такої оцінки – перевірити ефективність навчання, насамперед встановити, що з виконаного на заняттях було корисним для учасників, допомогло їм змінити деякі погляди, можливо й поведінку. Оцінка сприяє самоаналізу учасників процесу, стимулює народження нових ідей, допомагає зрозуміти, наскільки учасники досягли поставленої мети, допомагає удосконалювати плани наступних занять.

При формуванні учасників групи ми опирались на принцип добровільної участі. У результаті групи формувального експерименту склали студенти IV курсу напрямку підготовки «Правознавство» Львівського інституту МАУП загальною чисельністю 30 осіб.

В загальному, впровадження соціально-психологічного тренінгу формування професійної компетентності майбутніх юристів сприяло підвищенню рівня готовності до обраної професії; більш розширеному уявленню щодо професійних якостей юристів; усвідомленню професійного та духовного становлення майбутніх юристів.

Література

1. Адамська З. М. Соціально-психологічний тренінг професійно-особистісного самовизначення майбутніх психологів : навч.-метод. посібник для студентів вищих навчальних закладів / З. М. Адамська. – Тернопіль : Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2012. – 106 с.

2. Борисова Е. М. О роли профессиональной деятельности в развитии личности / Е. М. Борисова // Психология формирования и развития личности / под ред. Л. И. Анцыферовой. – Москва, 1981. – С. 123-148.

3. Бочелюк В. Й. Юридична психологія : навч. посібник для ВНЗ / Бочелюк В. Й. – Київ : ЦУЛ, 2010. – 346 с.

4. Мороз Л. І. Основи професійно-психологічного тренінгу : [навч. посіб.] / Л. І. Мороз. – Київ, 2004. – 130 с.

І.В. Зошій,
викладач кафедри психології
Львівського інституту МАУП

О.Р. Заграй,
студентка Львівського інституту МАУП

ОСОБЛИВОСТІ МОТИВАЦІЇ СПОРТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Актуальність даної теми полягає в тому, що своєрідне місце в забезпеченні спортивної діяльності займає мотивація, що спонукає людину займатися спортом. Блок мотивації формують потреби, мотиви і цілі спортивної діяльності. Потреба, або відчуття людиною нужди в чому-небудь, значить недотримання рівноваги з довкіллям. Психологічно це часто пов'язано з виникненням внутрішньої напруги, більш менш вираженого дискомфорту, від якого можна позбутися, тільки задовольнивши відповідну нужду. Саме тому будь-яка потреба пробуджує так звану пошукову активність, що спрямована на пошук способу її задоволення. Як позначають дослідження вчених, будь-яка потреба може бути задоволена різноманітними способами.

Людина може обрати який завгодно спосіб з тих, які вона знає, але конкретно сфера її вибору лімітована визначеними умовами життя. Часом самі життєві обставини спонукають до вибору істинного шляху. І тоді вибір відбувається як би сам собою, без чіткого усвідомлення процесу. Нерідко саме так, спонтанно, має місце вибір спортивної діяльності як способу задоволення спочатку, можливо однієї, а потім і комплексу протилежних потреб.

Г. Д. Горбунов включає в цей комплекс наступні потреби: потреба в діяльності, активності, потреба в русі, потреба в реалізації рефлексів мети і свободи (за І. П. Павловим), потреба в суперництві, змаганні, самоствердженні, потреба бути в групі, спілкуватися, потреба в нових враженнях тощо.

Мотивація спортивної діяльності вирізняється як внутрішніми, так і зовнішніми чинниками, що змінюють своє значення протягом спортивної кар'єри.

Мотивація спортивної діяльності позначається Р. А. Пилояном [5, с. 49] як «...особливий стан особи спортсмена, що служить основою для постановки і здійснення цілей, спрямованих на досягнення максимально можливого на даний момент спортивного результату». Мотивація впливає на характер усіх процесів спортивної діяльності (реакція на навантаження, відновлення, засвоєння нового, воля і багато що інше). Цінною особливістю спортивної мотивації є її прямиий вплив на змагальний результат.

Багато авторів старалися систематизувати різні мотиви занять спортом, класифікувати їх на основі відмінних критеріїв.

Протягом спортивної кар'єри значення визначених мотивів в стимулюванні активності спортсмена змінюється, і для кожного етапу спортивної кар'єри властиві свої переважаючі мотиви [1, с. 74].

Е. П. Ільїн відзначає, що на початковому етапі (у новачків, початкуючих спортсменів) причинами приходу в спорт (незалежно від виду діяльності, тобто виду спорту) можуть бути [3, с. 56]:

1. Прагнення до самовдосконалення (зміцнення здоров'я, поліпшення статури, розвиток фізичних і вольових якостей).

2. Прагнення до самовираження і самоствердження (бажання бути не гірше за інших, бути схожим на видатного спортсмена; прагнення до громадського визнання;

бажання захищати честь колективу, міста, країни, бути привабливим для протилежної статті.

3. Соціальні установки на спорт (прагнення зберегти сімейні спортивні традиції, бажання бути готовим до праці і служби в армії).

4. Задоволення духовних і матеріальних потреб (прагнення почувати себе членом референтної спортивної команди або спортивної школи, спілкуватися з товаришами, отримувати нові враження від поїздок по містах і країнах, бажання отримати матеріальні блага).

Кожна з перелічених причин має для конкретного спортсмена велику або меншу дієвість у зв'язку з його ціннісними орієнтаціями. Однак деякі мотиватори є ключовими для більшості спортсменів-новачків: задоволення, що отримується від занять спортом, прагнення до здоров'я і фізичного розвитку, до спілкування, до самоактуалізації та розвитку вольових якостей.

В. І. Тропников [3, с. 76], вивчаючи мотиви заняття спортом, виокремив наступні: спілкування, матеріальних благ, розвитку характеру і психічних якостей, фізичної досконалості, поліпшення самопочуття і здоров'я, естетичного задоволення і гострих відчуттів, придбання корисних для життя умінь і знань, потреба в схваленні, підвищення престижу, бажання слави, колективістська спрямованість, пізнання.

І. Г. Келишев підкреслює мотив внутрішньої групової симпатії як початковий мотив занять спортом. Опитавши близько 900 спортсменів з великим стажем і високим рівнем майстерності, він виявив, що на початковому етапі спортивної кар'єри цей мотив займав у них найважливіше місце. Суть його виражається у бажанні дітей і підлітків займатися яким-небудь видом спорту заради того, щоб постійно знаходитися в середовищі своїх товаришів і однолітків, тобто, щоб бути разом і постійно вступати в контакти один з одним. Їх утримує в спортивній секції не стільки прагнення до високих результатів і навіть не інтерес до цього виду спорту, скільки симпатії один до одного і загальна для них потреба в спілкуванні [1, с. 24].

Ю. Ю. Палайма виділив дві групи спортсменів, що розрізняються по домінуючому мотиву. У першій групі, умовно названій «колективістами», переважаючими є громадські, моральні мотиви. У другій групі – «індивідуалістів» – головну роль відіграють мотиви самоствердження, самовираження особи. Перші краще виступають в командних, а другі, навпаки, – в особистих змаганнях [4, с. 28].

Громадський мотив характеризується усвідомленістю громадської значущості спортивної діяльності; спортсмени з переважанням цього мотиву ставлять перед собою високі перспективні цілі, вони захоплені заняттями спортом. Мотив самоствердження формулюється надмірною орієнтацією спортсменів на оцінку своїх спортивних результатів.

Досягнення високих спортивних результатів можливі тільки при правильному співвідношенні громадського і індивідуального мотивів. Ігнорування того або іншого мотиву однаково призводить до негативних результатів.

Домінування мотивів підтверджують дані Е. Г. Знаменської: спортсмени із спортивно-діловою мотивацією проявляють велику захопленість заняттями спортом; спортсмени ж, у яких переважає особово-престижна мотивація, надмірно орієнтовані на оцінку своїх спортивних результатів, проявляючи постійну заклопотаність особистим самоствердженням. Це призводить до неадекватної самооцінки, до емоційної нестійкості в екстремальних умовах змагань [1, с. 32].

Багато авторів пов'язують спортивні досягнення і відношення до занять спортом з мотивом досягнення. Наприклад, Л. П. Дмитрієнкова стверджує, що гімнастки, що мають високий рівень мотиву досягнення успіху, мають добре усвідомлені цілі і не лише прагнуть досягти високих результатів і затвердитися в

ролі лідера, але і мають добре розвинене почуття обов'язку, відповідальності перед тренером і товаришами по команді. Для гімнасток з низькою потребою досягнення успіху, навпаки, характерна відсутність чітко поставлених цілей, у зв'язку з цим у них переважають більше опосередковані мотиви занять спортом: любов до гімнастики, естетична насолода, що отримується в процесі занять тощо.

Ю. Ф. Курамшин сформулював роль для відсівання різних мотивів приходу дітей в спорт. Найрідше покидали спортивну секцію при мотивах: хочу бути схожим на знаменитого спортсмена (у обраному виді спорту), подобається цей вид спорту. Інші мотиви приходу в секцію (запросив тренер, хочу стати майстром спорту, чемпіоном світу, хочу бути здоровим, сильним, спритним тощо) не забезпечували стійкість мотиву занять цим видом спорту [3, с. 28].

Дослідження проводилось на базі ГО «Янг Фітнес Про» м. Львів. В ньому взяло участь 35 спортсменів у віці від 11 до 15 років (47% підлітків та 53% молодші школярі). Серед них 18 молодших школярів (9 тенісистів та 9 футболістів), 17 підлітків (10 тенісистів та 7 футболістів). З різним стажем занять спортом – від 2 років до 5 років. Вік початку заняття спортом від 7 до 12 років. Досліджувані, у яких батьки займались спортом – 7,6 %, і не займались спортом – 92,4 %.

За опитувальником «Мотивація успіху і уникання невдачі» А. А. Реана у молодших школярів отримали наступні середні значення для кожного із типів мотивації: мотивація на успіх проявилась у футболістів на 62,6 %, у тенісистів на 69,7 %; мотивації на уникання невдачі проявилась у футболістів на 37,4 %, у тенісистів на 30,3 %.

Таблиця 1

Результати діагностики за опитувальником
«Мотивація успіху і уникання невдачі» А. А. Реана (у %)

Тип мотивації	Категорія досліджуваних			
	Молодші школярі		Підлітки	
	Футбол	Теніс	Футбол	Теніс
мотивації на успіх	62,6	69,7	62	56,2
мотивації на уникання невдачі	37,4	30,3	38	43,8

У підлітків відповідно, наступні результати – середні значення для кожного із типів мотивації: мотивація на успіх проявилась у футболістів на 62 %, у тенісистів на 56,2 %; мотивації на уникання невдачі проявилась у футболістів на 38 %, у тенісистів на 43,8 %.

Отже, як у дітей молодшого шкільного віку, так і у підлітків, як футболістів, так і тенісистів переважає мотивація на успіх.

Література

1. Ильин Е. П. Мотивация и мотивы / Е. П. Ильин. – Санкт-Петербург : Питер, 2004. – 509 с.
2. Ильина Н. Л. Динамика мотивации на протяжении спортивной карьеры : Автореф. дис. канд. – Санкт-Петербург, 1998. – 20 с.
3. Матвеев Л. П. Основы общей теории спорта и системы подготовки спортсменов / Л. П. Матвеев. – Киев : Олимпийская литература, 1999. – 318 с.
4. Палайма Ю. Ю. Мотивы спортивной деятельности / Ю. Ю. Палайма // Теория и практика физической культуры. – 1996. – № 8. – С. 28-31.
5. Пилоян Р. А. Мотивация спортивной деятельности / Р. А. Пилоян. – Москва : Физкультура и спорт, 1984. – 216 с.
6. Шаболтас А. В. Мотивы занятия спортом высших достижений в

О.М. Колодчак,

студентка Львівського інституту МАУП,

Л.Г. Кудрик,

к.філос.н., проф. МКА, доцент кафедри психології,

Львівського інституту МАУП,

Львівський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти

ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Кожне суспільство має унікальну ціннісно-орієнтаційну структуру, в якій відбивається самобутність даної культури [3]. Оскільки набір цінностей, які засвоює індивід у процесі соціалізації йому транслює саме суспільство, дослідження системи ціннісних орієнтацій особистості представляється особливо актуальною проблемою в ситуації серйозних соціальних змін, коли відзначається деяка «розмитість» суспільної ціннісної структури, багато цінностей виявляють порушення, зникають соціальні структури норм. У кризові періоди суспільства молодь виявляється, як відзначають вчені В. Г. Алексєєв, Б. С. Волков, І. Кон тощо, – самою соціально нестійкою, морально невідповідною і незахищеною. Сучасна молодь відчуває гостру кризу в процесі формування їх ціннісних орієнтацій. Перш за все, вона проявляється у відсутності в більшості з них базових цінностей (сенс життя, поняття про життя, духовність, патріотизм і багато іншого) [2].

Актуальність даної проблеми визначається, тим самим, наявністю протистояння між сучасними соціальними умовами, що пред'являють особливі вимоги до формування системи ціннісних орієнтацій особистості, і недостатньою вивченістю психологічних факторів і механізмів її розвитку [5]. Великий внесок у вивчення ціннісних орієнтацій внесли: А. В. Мудрик, І. Кон, В. М. Кузнецов, І. С. Артюхова, Є. К. Кіпріянова, Н. А. Кирилова, А. С. Шаров.

Ціннісні орієнтації молоді проаналізовано К. Ш. Ахіяровим, О. Ф. Аміровим, Є. М. Белової, Р. Г. Гуровою, В. В. Ластівкою, Є. Л. Рудневою, Т. М. Семенковою, А. С. Сірим, М. С. Яницьким тощо.

Дана робота присвячена вивченню формування ціннісних орієнтацій студентів, які навчаються на 2-3 курсах кафедри Електронних обчислювальних машин Національного університету «Львівська політехніка», в наслідок роботи з ними практичного психолога. Отже, група досліджуваних складалась з 44 студентів, які навчаються на 2-3 курсах кафедри Електронних обчислювальних машин Національного університету «Львівська політехніка», вік 18-20 років.

Було припущено, що кількісна характеристика ціннісних орієнтацій студентів може змінитися при проведенні психокорекційних заходів, спрямованих на формування та розвиток ціннісних орієнтацій сучасної молоді.

Для дослідження формування ціннісних орієнтацій були використані наступні методи та методики:

1. Аналіз психолого-педагогічної літератури.

2. Емпіричні методи: спостереження, анкетування, бесіда, тестування за обраними методиками:

- методика «Ціннісні орієнтації» вар. 2 (О. В. Мотків, Т. А. Огнєва);
- методика «Морфологічний тест життєвих цінностей» В. Ф. Сопова та Л. В. Карпушина;
- методика «Діагностика реальної структури ціннісних орієнтацій особистості (С. С. Бубнова)»;
- анкета на вивчення ціннісних орієнтацій та особистих даних респондентів.

3. Методи обробки та інтерпретації даних: кількісний та якісний аналіз отриманих результатів.

Дослідження формування ціннісних орієнтацій та динаміки їх зміни, в наслідок роботи з ними практичного психолога, проводилось за п'ять етапів:

I етап передбачав аналіз літератури з теми дослідження: визначення об'єкта, мети, предмета; постановку завдань і методів дослідження, аналіз, узагальнення, підбір матеріалу з проблеми ціннісних орієнтацій у студентів вищого навчального закладу.

II етап – експериментальне дослідження ціннісних орієнтацій у студентів 2-3 курсів (для 44 студентів).

III етап – проведення тренінгу та бесіди практичним психологом зі студентами з експериментальної групи (22 студента).

IV етап – експериментальне дослідження формування та розвиток ціннісних орієнтацій у студентів після психокорекційного впливу практичного психолога.

V етап – порівняння кількісних та якісних показників ціннісних орієнтацій до та після психокорекційного впливу практичного психолога на респондентів.

Для дослідження ціннісних орієнтацій та особистих даних була складена анкета, методика 1 «Ціннісні орієнтації» вар. 2 (О. В. Мотків, Т. А. Огнєва) [4], методика 2 «Морфологічний тест життєвих цінностей» В. Ф. Сопова та Л. В. Карпушина [6], методика 3 «Діагностика реальної структури ціннісних орієнтацій особистості» (С. С. Бубнова) [1].

Після першого дослідження ціннісних орієнтацій через тиждень зі студентами була проведена бесіда на тему «Що таке ціннісні орієнтації та як вони формуються?». Вона проводилась за наступним планом:

1. Що таке ціннісні орієнтації.
2. Як формуються ціннісні орієнтації в особистості.
3. Вплив сім'ї та друзів на формування ціннісних орієнтацій.
4. Вплив ціннісних орієнтацій на формування цілей та майбутнє життя вцілому.

Ще через тиждень був проведений тренінг для експериментальної групи (2 група – 22 студента), пов'язаний з впливом ціннісних орієнтацій на прийняття рішень студентами в різних життєвих ситуаціях. На тренінгу розглядалось 3 життєві ситуації, коли треба було робити вибір, що впливав на майбутнє життя. Кожний учасник робив свій вибір, обгрунтовував його і намагався передбачити його наслідки. Після презентації свого вибору інші учасники могли ставити запитання, давати свої пропозиції та обгрунтовувати їх. Таким чином всі учасники бачили, наскільки відрізняються один від одного в залежності від своїх цінностей. Були випадки, що студенти міняли свою думку, тобто відкривали для себе і інші можливі шляхи. Тренінги проводились на протязі тижня для експериментальної групи (22 студента).

Через тиждень знову було проведено дослідження ціннісних орієнтацій за допомогою вище описаних 3 методик.

У результаті проведеного анкетування було виявлено, що цінність «сім'я» займає перше місце для 53 % студентів; на другому місці опинилася цінність «самовдосконалення», вона є важливою для 17 % студентів; на третьому місці у 15 % студентів виявилася цінність «професія», четверте місце для 5 % студентів зайняла цінність «соціальний статус».

У анкеті було запропоновано наступне питання: «Як плануєте застосувати отримані знання?» – 92 % опитаних відповіли, що будуть працювати за обраною професією; 5 % студентів ще не вирішили і тільки 3 % респондентів відповіли, що не будуть працювати за даною професією. Результати анкетування студентів зображені на рисунку 1.

Рис. 1. Результати анкетування студентів

Отже, якщо порівняти результати до та після психокорекційного впливу на респондентів для формування та розвитку орієнтаційних цінностей, можна зробити наступні висновки:

1. Згідно методики 1. «Ціннісні орієнтації» вар. 2 (О. В. Мотків, Т. А. Огнева), яка досліджує конфліктність реалізації зовнішніх та внутрішніх орієнтаційних цінностей: після проведення психокорекційного впливу коефіцієнт загальної конфліктності знизився на 3,4 %, що є позитивним фактором [4].

2. Згідно методики 2 «Морфологічний тест життєвих цінностей» В. Ф. Сопова та Л. В. Карпушина була визначена наступна динаміка:

Цінність «Сфера професійного життя» займає все одно перше місце в ієрархії життєвих сфер у студентів (20 %) – показник збільшився на 0,4 %. Цей факт може означати, що сфера професійного життя служить для студентів підставою для розвитку власного професійного становлення як фахівця в ІТ-галузі і позитивного ставлення до майбутньої професії.

Цінність «Сфера освіти» (18 %) залишилась однією з найбільш значущих для студентів, вона зайняла 2 місце в ранзі життєвих сфер – трохи збільшилась.

Інтерес до сімейного життя, також залишився одним з переважаючих для студентів (16,8 %) – даної цінності належить третє рангове місце в ієрархії життєвих сфер.

Сфера захоплення (16 %) почала займати четверте місце в ієрархії життєвих сфер, для студентів.

Сфера «Прагнення до активних соціальних контактів» перемістилась на п'яте місце в ієрархії життєвих сфер (15,9 %) – трохи зменшився на 0,4 %.

На шостому ранговому місці залишилась «Сфера фізичної активності» (12,7 %), але збільшилась на 0,5 %, що означає збільшення інтересу до своєї фізичної форми та здоров'я. Таким чином, значущими цінностями життєвої сфери у студентів є цінності сфери професійного життя, сфери освіти та сфери сімейного життя.

В ієрархії життєвих цінностей домінуючою є цінність «Духовне задоволення» (13 %). Тобто, студенти зрозуміли, що отримуючи духовне задоволення від своєї роботи, можна забезпечити собі більш гармонійне життя при достатньому матеріальному забезпеченні.

На другому місці в ієрархії життєвих цінностей залишилась потреба в розвитку (13,2 %).

На третьому місці стала цінність «Досягнення» (13 %), що пояснює виникнення певних професійних амбіцій в студентів.

Цінність «Матеріальний добробут» за кількістю набраних балів (12,7 %) знаходиться на четвертому місці.

Наступна ієрархія життєвих цінностей є менш значущою для студентів: цінність «Збереження власної індивідуальності» (12,6 %), цінність «Активні соціальні контакти» (12 %); цінність «Креативність» (11,6 %), цінність власного престижу оцінена найменшою кількістю балів (11,6 %) у досліджуваних студентів.

3. Згідно методики 3 «Діагностика реальної структури ціннісних орієнтацій особистості (С. С. Бубнова)» спостерігались наступні зміни: допомога іншим та милосердя були на першому місці (81,7 %), після експерименту на другому місці стало здоров'я (80 %), на третьому – соціальна активність (70 %), четвертому – високий матеріальний добробут (68,3 %) та на п'ятому – кохання (59,3 %).

Таким чином, в результаті психокорекційного впливу практичного психолога спостерігалась позитивна динаміка.

Отже, висунута нами гіпотеза про те, що кількісні показники ціннісних орієнтацій сучасної студентської молоді можуть змінитися при проведенні психокорекційних заходів, підтвердилася.

Таким чином, можна сформулювати наступні рекомендації: в своїй роботі викладачам вищих навчальних закладів рекомендується проводити зі студентами бесіди щодо цінностей та трегінги, що моделюють реальні життєві ситуації, щоб вони були більше підготовлені до дорослого життя, могли брати відповідальність за своє життя та прийняті рішення, аналізувати наслідки цих рішень та могли стати гармонійними особистостями та членами суспільства.

Практична цінність проведеного нами дослідження полягає в тому, що показала дієвість цілеспрямованої психокорекційної роботи на формування та розвиток ціннісних орієнтацій студентів.

Література

1. Бубнова С. С. Ціннісні орієнтації особистості як багатомірна нелінійна система / С. С. Бубнова // Психол. журн. – 1999. – № 5. – С. 38–44.
2. Будінайте Г. Л. Особистісні цінності та особистісні передумови суб'єкта / Г. Л. Будінайте, Т. В. Корнілова // Зап. психол. – 1993. – № 5. – С. 99–105.
3. Гудечек Я. Ціннісна орієнтація особистості. Психологія особистості в соціалістичному суспільстві: Активність і розвиток особистості. – М., 1989.
4. Мотков О. И., Огнева Т. А. Методика «Ценностные ориентации», вар. 2. М., 2008. См. на сайтах : <http://psychology.rsu.ru/motkov.htm>; www.psychology-online.net/articles/doc-1128.html
5. Немов Р. С. Психологія : підручник для студентів педагогічних навч. закладів. – Москва : Владос, 1998.

М.С. Компанович,
викладач кафедри психології
Львівського інституту МАУП

ЕМОЦІЙНА ЛАБІЛЬНІСТЬ ЯК ПСИХОЛОГІЧНА ВЛАСТИВІСТЬ ПІДЛІТКІВ ІЗ ПСИХОСОМАТИЧНИМИ СЕРЦЕВО-СУДИННИМИ ЗАХВОРЮВАННЯМИ

Поширеність емоційних порушень – ключовий чинник збільшення частоти серцево-судинних захворювань у підлітковому віці, значною мірою через недостатню зрілість церебральних структур. Вивчення їх особливостей дає можливість поглибити знання про становлення емоційно-вегетативної взаємодії, що важливо для діагностики багатьох форм дисфункцій підліткового віку, при допомозі та профілактиці психосоматичних захворювань.

Гострі хронічні соматичні захворювання глибоко переживаються підлітками, виступаючи причиною загострення преморбідних рис. В контексті психосоматичного підходу Д. М. Ісаєв виокремлює ряд факторів, що формують підвищену сенситивність дитини до емоційних стресів, ускладнюють психологічний і біологічний захист, полегшують виникнення й обтяження перебігу соматичних захворювань [1, 2, 5]. До них відносяться наступні фактори: неспецифічна спадковість і вроджена обтяженість соматичними порушеннями і дефектами; спадкова схильність до психосоматичних розладів; нейродинамічні порушення діяльності ЦНС; особистісні властивості особливості психічного і фізичного стану в контексті пережитої підлітком психотравмуючої ситуації; несприятливість сімейних та інших соціальних факторів.

Проблема емоційної лабільності, як особистісної властивості підлітків із психосоматичними серцево-судинними захворюваннями проявляється депресивним компонентом, високим рівнем *невротизації та надмірною сенситивністю*.

Часто в основі психосоматичних серцево-судинних захворювань у підлітків лежить депресивний компонент, що бере участь у формуванні клінічної картини психопатологічного стану. Вегетативно дистонічні серцево-судинні розлади виникають відносно пізно, з дорослішанням кардіоваскулярної системи, зазвичай на тлі пубертатної перебудови організму в більшості випадків поєднуючись з іншими, що виникли раніше (шлунково-кишковими, шкірними) або майже одночасно з ними (руховими, алергічними, ендокринними) психосоматичними розладами, відрізняються неясковістю і короткочасністю, виступають як психосоматичні реакції, у край рідко, як стани. Динаміка серцево-судинної функціональної патології характеризується поступовим наростанням і ускладненням симптоматики, яка акцентується паралельно з фіксацією патологічних форм реагування центральної нервової системи у вигляді активних розладів і формуванням депресивного настрою. Що визначають патогенез психосоматичних серцево-судинних захворювань депресивні порушення мають різні типологічні форми [3, 4, 6, 7]. В анамнезі підлітків із психосоматичними серцево-судинними розладами, які перебували на лікуванні у стаціонарі, діагностовані астенична, тривожна та астено-тривожна форми депресій. Результати унаочнено на рис. 1.

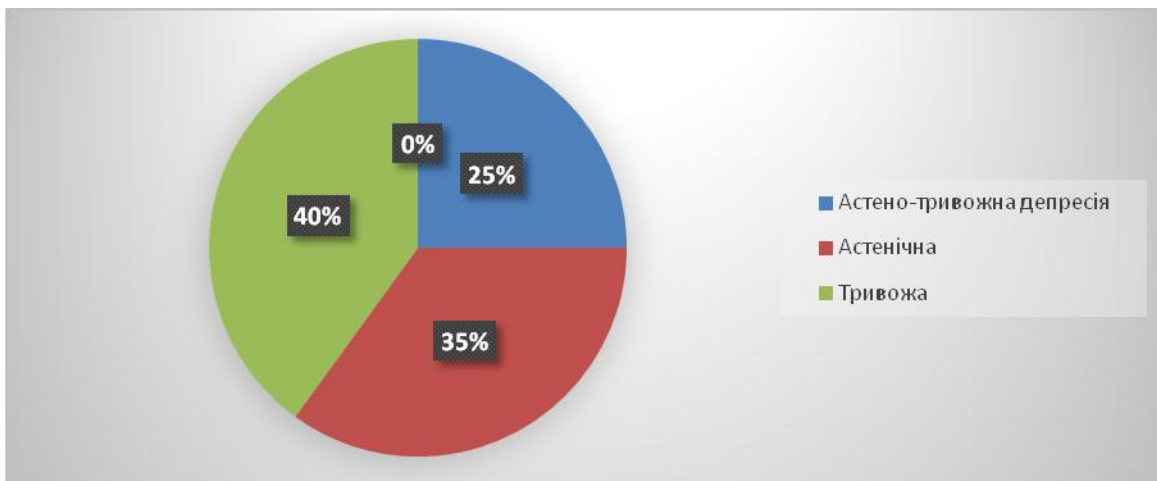

Рис. 1. Прояви депресій у підлітків із психосоматичними серцево-судинними захворюваннями

Підліткам із психосоматичними серцево-судинними захворювання властива невротизація, що проявляється у двох групах ознак, психічних та соматичних. До перших належать: емоційна лабільність, напруження та вразливість, викликані безпідставними нав'язливими думками; розвиток фобій; хронічна втома та стомлюваність, погіршення пам'яті, зниження уваги; дратівливість, яку можуть викликати навіть незначні подразники, (яскраве світло, голосні звуки, перепади температур); неадекватна самооцінка, яка є причиною проблем у спілкуванні і розвитку внутрішніх комплексів.

Результати співвідношення лабільності емоційних переживань за ознаками депресивності та невротизації у підлітків із психосоматичними серцево-судинними захворюваннями. Результати подано на рис. 2.

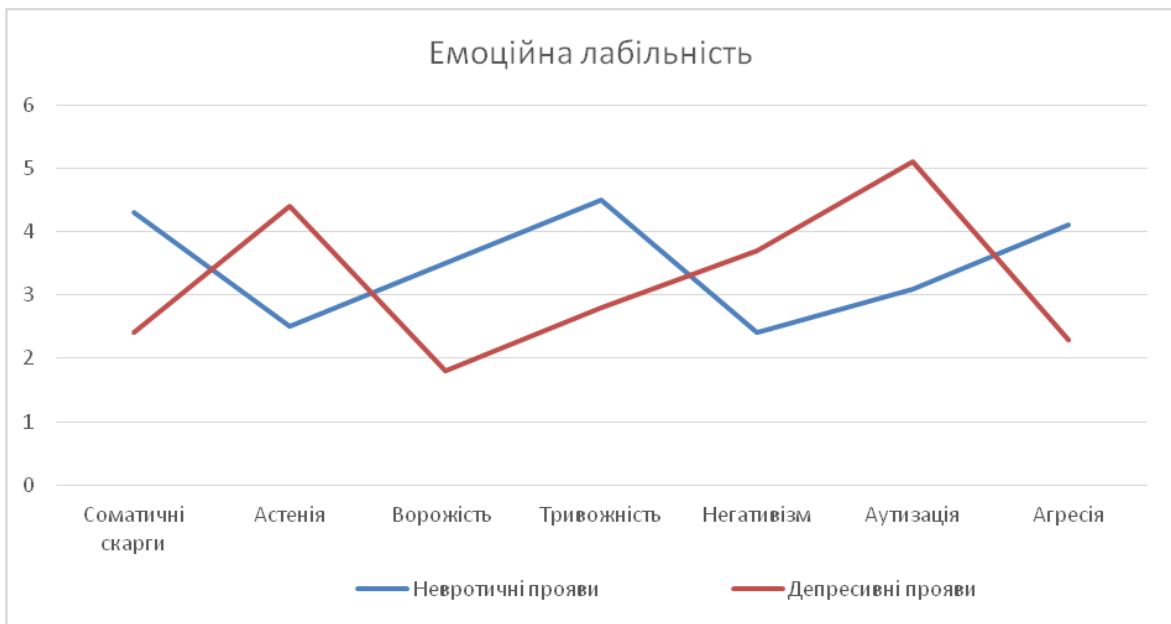

Рис. 2. Депресивні та невротичні прояви емоційної лабільності у підлітків із психосоматичними серцево-судинними захворюваннями

Тож, ми проаналізували особливості проявів емоційної лабільності у підлітків із психосоматичними серцево-судинними захворюваннями у континуумі з депресією та невротизацією особистості. Виявлено астенічну, тривожну та астено-тривожну форми депресій, невротизовані (психічні та соматичні) способи відреагування.

Підлітки із психосоматичними серцево-судинними захворюваннями характеризуються низькою мотивацією, оскільки скарги надходять в основному на незначні суб'єктивні симптоми, особистісними факторами, що виявляються конфліктом агресивності та залежності.

Література

1. Аммон Г. Психосоматическая терапия / Г. Аммон. – Санкт-Петербург : Речь, 2000. – 132 с.
2. Вітенко І. С. Зміни психіки при соматичних розладах актуальна проблема медичної психології / І. С. Вітенко // Медична освіта. – 1999. – № 1. – С. 48-50.
3. Изард К. Э. Психология эмоций / К. Э. Изард. – Санкт-Петербург : Питер, 2009. – 464 с. – (Серия «Мастера психологии»).
4. Лэнгле А. Эмоции и экзистенция. 2-е изд., стереотипное / А. Лэнгле / Пер. с нем. – Харьков : Изд-во Гуманитарный Центр, 2011. – С. 208-211.
5. Рольник Г. И. Роль психологічного налаштування у розвитку серцево-судинних захворювань / Г. И. Рольник // Мед. аспекти здоров'я. – 2011. – № 8. – С. 70-74.
6. Щеглова Л. В. О функциональных заболеваниях сердца у лиц молодого возраста / Л. В. Щеглова // Сов. медицина. – 1989. – № 11. – С. 58-61.
7. Czubalski K. Psychologiczne i psychosomatyczne aspekty chorób serca, [w:] Psychologia lekarska / K. Czubalski, M. Jarosz (red.), PZWL : Warszawa, 1988. – С. 452-459.

М.С. Компанович,
*викладач кафедри психології
Львівського інституту МАУП*

О.Р. Романушко,
студентка Львівського інституту МАУП

ВОЛЯ ЯК СКЛАДОВА СТРУКТУРИ ХАРАКТЕРУ

Людина як активна істота не тільки сприймає оточуючий світ, не тільки певною мірою ставиться до нього, але й реагує на його впливи і сама впливає, перетворюючи світ у власних цілях. Так, людина постійно виявляє свою активність, щоб задовольнити ряд потреб і використовує для цього діяльність. Однак, якщо на шляху до досягнення мети виникає перешкода, то компонентів однієї діяльності для суб'єкта стає недостатньо і він використовує волю як психічну якість [6].

Воля людини виявляється в тому, наскільки вона здатна долати перешкоди і труднощі на шляху до мети, наскільки вона вміє керувати своєю поведінкою. Слід відзначити, що не будь-яка дія, спрямована на подолання перешкоди, є вольовою. Наприклад, людина, яка втікає від собаки, може подолати дуже складні перешкоди і навіть залізти на високе дерево, однак ці дії не є вольовими, оскільки вони спричинені перш за все зовнішніми причинами, а не внутрішніми установками людини. Отже, важливою особливістю вольових дій, спрямованих на подолання перешкод, є усвідомлення значення визначеної мети, за яку слід боротися, усвідомлення необхідності її досягнення [5].

Воля – це психічний процес свідомої та цілеспрямованої регуляції людиною своєї діяльності та поведінки з метою досягнення поставлених цілей. Прояв волі – це така активність особистості, яка обов'язково пов'язана із свідомістю. Воля людини

виробилась в процесі її суспільного та історичного розвитку, в трудовій діяльності. Живучи і працюючи, люди поступово навчилися ставити собі певні цілі і свідомо добиватися їх реалізації. В боротьбі за існування, долаючи труднощі, напружуючи свої сили чи стримуючи себе, людина виробила в собі різні якості волі. Чим важливіші були ті цілі, які ставили собі люди в житті, і чим більше вони їх усвідомлювали, тим активніше вони добивалися їх реалізації. Вольова діяльність обов'язково передбачає цілий ряд актів і дій, які, в свою чергу, передбачають широкий ступінь усвідомлення особистістю її зусиль і характеру психічних процесів, які здійснюються. Тут і оцінка ситуації, і вибір шляху для майбутньої дії, відбір засобів, потрібних для досягнення мети, прийняття рішень, тощо. Іншими словами можна сказати, що воля пов'язана з іншими властивостями особистості, зокрема, з характером. Вона є основою характеру. Характер – це остаточно сформована воля. І в залежності від сформованості вольових якостей у людини говорять про сильний і слабкий характер. Безвільних людей ще називають безхарактерними.

Воля має самооцінне значення в житті людини:

- воля забезпечує виконання дій, позбавлених прагнення до мети (коли домінує мотив «треба», а відсутній мотив «хочу»);

- воля необхідна в ситуації вибору дій, коли недостатньо однієї домінуючої підстави (є декілька альтернативних більш-менш рівнозначних варіантів і треба зважитись на один з них);

- регуляція волею діяльності, коли необхідно утриматись від небажаної активності. Воля тісно пов'язана з іншими проявами психіки. Так, для формулювання мети і усвідомлення перешкоди працює інтелект людини, стимулювати вольові зусилля можуть певні емоції та почуття. Вольові якості входять до складу характеру, причому як стрижневий компонент, темперамент дозволяє виявляти зусилля волі тощо [8].

Воля є детермінованим процесом. Детерміністичне розуміння волі підтверджують фізіологічні дослідження І. М. Сеченова і І. П. Павлова. І. М. Сеченов у своїй праці «Рефлекси головного мозку» вказував, що вольові дії причинно зумовлені зовнішніми подразниками. Усі довільні рухи є відображальними, тобто рефлекторними. Воля – діяльний бік розуму і морального почуття. І. П. Павлов зазначав, що весь механізм вольового руху – це умовний, асоціативний процес, який підпорядковується всім описаним законам вищої нервової діяльності. Він дійшов висновку що довільні дії, які виникають внаслідок внутрішнього зусилля, зумовлюються тим, що рухова ділянка кори головного мозку водночас є і сенсорною ділянкою, подібно до зорової, слухової тощо [1].

Власне вольові дії розуміють по-різному. По-перше, як дії на досягнення свідомо поставлених цілей. Вольові дії не відмежовуються від широкого класу свідомих дій людини (А. О. Смірнов, О. М. Леонтьєв). По-друге, дії, пов'язані з подоланням труднощів (О. В. Запорожець, Д. Б. Ельконін). По-третє, відмітною ознакою вольової дії є вольове зусилля (К. М. Корнілов, В. П. Селіванов). Вольове зусилля характеризується фізіологічною напругою, яка є і при стресі. Однак, у вольовому зусиллі напруга має регульований, свідомий характер. Вольова дія – це вольове зусилля з напругою мобілізуючого характеру. Для того, щоб подолати у собі небажані спонукання одного знання недостатньо. Знання повинно поєднуватись із переживанням необхідності дотриматись норми. Лише за цієї умови виникає зусилля, що пригнічує інші прагнення. Переконавання необхідності робити так, як культурна людина, свідчить про засвоєння особистістю норм суспільного життя [2].

Своєрідність активності особистості втілюється в її вольових якостях. У ході життєвої практики з прояву волі в окремих вчинках і діях складається вольова організація особистості. Вольові якості формуються поступово у процесі виховання, стають рисами характеру і невід'ємною ознакою особистості, виявом її

індивідуальності і, таким чином, можуть визначати її життєдіяльність. Вольові якості – це відносно стійкі, незалежні від конкретної ситуації психічні утворення, що засвідчують досягнутий особистістю рівень свідомої саморегуляції поведінки, її влади над собою. До їх числа відносять: мужність, цілеспрямованість, рішучість, самостійність, наполегливість, ініціативність, витримку тощо.

Вольові якості розглядають як індивідуальні особливості волі, властиві окремим людям. До позитивних якостей належать такі, як наполегливість, цілеспрямованість, витримка тощо. Якості, що характеризують слабкість волі особистості, визначають такі поняття: безпринципність, безініціативність, нестриманість, боязкість, упертість тощо [4].

Перелік позитивних і негативних вольових якостей дуже великий, тому розглянемо основні з них. Найчіткішу класифікацію вольових якостей зробив В. К. Калін. Такі вольові якості, як енергійність, терплячість, витримку та сміливість, відносять до базальних (первинних) якостей особистості. Функціональні прояви цих якостей є односпрямованими регуляторними діями свідомості, що набирають форми вольового зусилля.

Під енергійністю розуміють здатність вольовим зусиллям швидко підняти активність до необхідного рівня.

Терплячість визначають як уміння підтримувати шляхом допоміжного вольового зусилля інтенсивність роботи на заданому рівні за умов виникнення внутрішніх перешкод (наприклад, при втомі, поганому настрої, при незначних хворобливих проявах).

Витримка – це здатність вольовим зусиллям швидко гальмувати (послаблювати, уповільнювати) дії, почуття та думки, що заважають здійсненню прийнятого рішення.

Сміливість – це здатність при виникненні небезпеки (для життя, здоров'я чи престижу) зберегти стійкість організації психічних функцій і не знизити якості діяльності. Іншими словами, сміливість пов'язана з умінням протистояти страху і йти на виправданий ризик задля визначеної мети.

Решта проявів вольового регулювання особистості складніші. Це певні сполучення односпрямованих проявів свідомості. Системність вольових якостей пов'язана з широким спектром функціональних проявів різних сфер (вольової, емоційної, інтелектуальної). Такі вольові якості є вторинними, системними. Так, хоробрість включає в себе як складові сміливість, витримку, енергійність; рішучість – витримку та сміливість.

Ціла низка вольових якостей особистості є системними – наполегливість, дисциплінованість, самостійність, цілеспрямованість, ініціативність, організованість. При цьому важливо знати, що базальні (первинні) вольові якості становлять підґрунтя системних (вторинних) якостей, їхнє ядро. Низький рівень якихось базальних якостей дуже ускладнює утворення більш складних, системних вольових якостей.

Цілеспрямованість полягає в умінні людини керуватися в своїх діях і вчинках загальними і стійкими цілями, зумовленими її твердими переконаннями. Цілеспрямована особистість завжди спирається на загальну, часто віддалену мету і підпорядковує їй свою конкретну мету. Така особистість добре знає, чого хоче досягти і що їй робити. Ясність мети – в цьому полягає її гідність.

Наполегливість – це вміння постійно і тривало добиватися мети, не знижуючи енергії в боротьбі з труднощами. Наполеглива особистість правильно оцінює обставини, знаходить у них те, що допомагає досягненню мети. Така особистість здатна до тривалого і неослабного напруження енергії, неухильного руху до наміченої мети.

Протилежними до наполегливості проявами є впертість і негативізм, які свідчать про недоліки волі. Вперта людина відстоює свої хибні позиції, незважаючи на розумні докази.

Принциповість – це вміння особистості керуватись у своїх вчинках стійкими принципами, переконаннями в доцільності певних моральних норм поведінки, які регулюють взаємини між людьми. Принциповість виявляється в стійкій дисциплінованості поведінки, в правдивих, чуйних вчинках. Протилежні до цих якості має людина безпринципна [3].

Особливості вольової сфери, переходячи у властивості особистості, утворюють найістотніші риси характеру. Вирази «людина з сильною волею» і «людина з характером» звучать звичайно як синоніми.

На думку Левітова, воля безпосередньо пов'язана по перевазі з силою характеру, його твердістю, рішучістю, наполегливістю. Але характер не вичерпується своєю силою; він має зміст, який направляє цю силу. Характер включає ті властивості і дійові установки особистості, які визначають, як в різних умовах буде функціонувати воля.

У вольових вчинках характер, з одного боку, складається, з іншого, проявляється. Ідейний зміст і спрямованість вольових вчинків, особливо в дуже значущих для особистості ситуаціях, переходять в характер людини, в її дійові установки, закріплюючись в ньому в якості відносно стійких його властивостей; ці властивості в свою чергу зумовлюють поведінку людини, її вольові вчинки; рішучі, сміливі, тощо дії і вчинки людини зумовлені вольовими якостями особистості, її характеру (її впевненістю в собі, самовладанням, рішучістю, наполегливістю) [7].

Отже, воля – це психічний процес свідомої цілеспрямованості регуляції людиною своєї діяльності і поведінки з метою досягнення поставлених цілей. Виходячи з цього, основну одиницю волі – вольову дію, треба розуміти як дію свідому, цілеспрямовану. У вольових діях людина здійснює свою свідому мету, яка як закон визначає спосіб дій і характер. Учень чи студент, прагнучи успішно вчитися, виявляють ініціативу, напруженість фізичних і розумових сил, переборюють труднощі, що перешкоджають досягненню мети, стримують бажання, які відволікають від діяльності. Подолання перешкод і труднощів вимагає від людини так званого вольового зусилля – особливого стану нервового напруження, що мобілізує фізичні, інтелектуальні і моральні сили людини.

Література

1. Выготский Л. С. Лекции по психологии / Л. С. Выготский. – Москва : Педагогика, 1982. – Т. 2 : Проблемы общей психологии. – 504 с.
2. Загальна психологія: теоретичний курс : навч.-метод. посіб. / Т. В. Дуткевич. – Кам'янець-Подільський : Видавець ПП Зволейко Д. Г., 2015 – 432 с.
3. Загальна психологія : підручник / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та ін. – Київ : Каравела, 2011 – 464 с.
4. Ильин Е. П. Психология воли / Е. П. Ильин. – 2-е изд. – Санкт-Петербург : Питер, 2009. – 368 с. : ил. – (Серия «Мастера психологии»).
5. Маклаков О. Г. Общая психология : учебник для вузов / О. Г. Маклаков. – Санкт-Петербург : Питер, 2007. – 583с. – (Серия «Учебник нового времени»).
6. Психологія : учебник для студ. сред. учеб. заведений / И. В. Дубровина, Е. Е. Данилова, А. М. Прихожан ; под ред. И. В. Дубровиной. – 2-е изд., стереотип. – Москва : Изд. центр «Академия», 2002. – 464 с.
7. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – Санкт-Петербург : Питер, 2002. – 720 с.

8. Сергеєнкова О. П. Загальна психологія : навч. посіб. / О. П. Сергеєнкова, Столярчук О. А., Коханова О. П., Пасека О. В.– Київ : Центр учбової літератури, 2012. – 296 с.

Л.Г. Кудрик,
*к. філософ. н., проф. МКА, доцент кафедри психології
Львівського інституту МАУП,
Львівський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти*

РОЗВИТОК ЦІЛІСНОГО МИСЛЕННЯ ЗАСОБАМИ НООСФЕРНОЇ ПЕДАГОГІКИ І ПСИХОЛОГІЇ

У науковій літературі з філософії, психології, культурології трапляються такі найбільш поширені характеристики мислення сучасної людини: кліпове мислення, фрагментарне, мозаїчне, калейдоскопічне, лінійне, однопівкульне, негармонійне, нецілісне. Для такого типу мислення характерна уривчастість сприйняття: людина знає потроху про все та нічого досконало, не схильна до аналізу, втрачає бажання і здатність осягати щось нове. Проте існує і змістовно інший ряд: нове ціннісне мислення, гармонійне мислення, цілісне, двопівкульне, правопівкульне, об'ємне, синтетичне, динамічне, природне, екологічне, здорове, універсальне. Ці позитивні характеристики мислення сучасної людини можна об'єднати одним терміном – цілісне, інтегративне мислення.

Педагогіка ХХІ століття шукає новий освітній ідеал. Доктор А. Урбанскі, віце-президент Американської асоціації вчителів, сформулював його так: «В основі викладання буде лежати навчання мислення» (Вчити не *що* думати, а *як* думати). Тобто не перевантажувати мозок молодій людині готовою розрізною фрагментарною інформацією, яка до того ж часто застаріла і не відповідає сучасній науковій картині світу, а дати інструмент самостійного осягнення реальності – сформулювати логічне (критичне) мислення й інтуїцію, які у єдності допоможуть виробити гармонійне цілісне світосприйняття.

Філософською основою інтеграції навчальних предметів з метою формування цілісного світогляду на початку ХХІ століття є синергетика (у перекладі з грецького – «сприяння», «співробітництво») – сучасна теорія самоорганізації згідно з визначенням Г. Хакена, І. Пригожина, Ж. Ніколаса та ін. На думку Г. Хакена, найбільш різноманітні явища буття природи та людини підкоряються одним і тим самим принципам. Процеси випадковості призводять до утворення нових структур – самоорганізації.

В умовах швидкого зростання обсягу інформації можливість її сприйняття та осмислення різко зменшується. Вихід вбачається у засвоєнні структурованих знань, що становлять собою певний комплекс, систему. Прихильники синергетичного підходу намагаються вийти за рамки класичних уявлень, пропонуючи інтегративні програми, орієнтовані на глобальні проблеми сучасності, на вивчення комплексних дисциплін.

У ХХ столітті психологи приходять до розуміння того, що навіть глибинні, неусвідомлені причини окремих симптомів, проблем, травматичних переживань – тільки вказують на збій у системі психіки, свідчать про порушення цілісності індивіда, що тільки цілісний (холістичний, інтегральний) підхід відкриває успішні шляхи досягнення психічного здоров'я. Це призводить до концептуально важливого моменту інтегративної психології, де вона виступає у своєму прикладному аспекті як

психологія розвитку, «сходження» особистості до самої себе – до вищої інтегрованості індивідуальної свідомості.

Інтегрований підхід дозволяє охопити свідомість у цілісності, як активний, відкритий, схильний до саморозвитку неструктурований простір, здатний наповнити реальність сенсом, ставленням та переживанням. Цей підхід дозволяє поєднати тілесні переживання (відчуття), емоції, почуття, мислення та духовні переживання в цілісність, в єдність системи «Людина», і показати, за яких умов можливе досягнення нею справжньої цілісності та автентичності. Тут же знімається проблема розділення «душа – тіло».

Сьогодні все активніше говорять про «інтегративний підхід у науці», «інтегративну психотерапію», «інтегративну педагогіку», «інтегративну антропологію», «інтегративну гештальт-терапію»... Інтенсивно впроваджуються інтегративні форми і технології навчання – інтегративний урок, інтегративний день, концентроване, контекстне, критичне навчання, поглиблюються процеси глобалізації освіти та побудова інтегрованих навчальних закладів. Майбутнє школи пов'язане із синтезом різних навчальних дисциплін та розробкою інтегрованих курсів, які характеризуються системністю, комплексністю, цілісністю і гармонією. Категорія, що поєднує всі науки – гуманітарні та природничі, – це антропність, людиноцентричність знання та цінностей.

У науці, у тому числі психолого-педагогічній, виділяються такі напрямки інтеграції: формування комплексних міждисциплінарних проблем та напрямків дослідження; перенос ідей, законів, принципів, концепцій з однієї галузі знань до іншої при їх взаємодії; використання понятійно-концептуального апарату, методів та засобів однієї науки іншими; універсалізація засобів мови науки; формування нових наукових дисциплін у прикордонній зоні наук; виникнення блоків наук (технічних, математичних, природничих, гуманітарних) та встановлення взаємозв'язку та взаємодії між науками, що складають ці блоки; зближення фундаментальних та прикладних наук, теоретичних та емпіричних; розробка загальнонаукових та конкретно-наукових засобів, способів та форм пізнання і діяльності; посилення інтегративної ролі філософії.

Перед психологією і педагогікою стоїть завдання сформувати в учнів, студентів цілісне уявлення про науку, знайти форми організації навчального процесу, які допоможуть їм виробити інтегральний тип пізнання, який поєднав би в собі безпосередній досвід, системне мислення, нетривіальний підхід до проблеми, інтуїцію.

Інтегративне мислення – це не просто використання складних мисленнєвих операцій. Це також певна стратегія й тактика міркувань і доказів, володіння дедуктивною та індуктивною логікою побудови пізнавального процесу. Інтегративне мислення робить людину здатною будувати гіпотези, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, виводити аксіоми, зіставляти теорію і практику. Інтегративне мислення – це можливість здійснювати більш глибоке та широке пізнання дійсності. Це зміни характеру пізнання, яке стає багатоваріантним, вільним та привабливим. Інтегративні процеси в людині умовно можна представити як механізм переробки інформації та отримання більш якісного продукту пізнання. Інтегративне мислення здатне до багатоваріативності й багатоманітності.

Інтегративне мислення – це «мислення з високим рівнем синтезу вербального й образного компонентів» [4, с. 110]. Вербальне мислення пов'язане з домінуванням лівопівкульних функцій головного мозку, образне – з перевагою функцій «енергетичного блоку», тобто правої півкулі. При взаємодії, «співдружності» обох півкуль набута інформація про світ розгортається у своєрідні голограми, стає багатомірною, об'ємною. Наприклад, осмислення поняття «вода» – прозора рідина без смаку і запаху – пов'язане тільки з роботою нашого логічного мислення.

Мислеобраз води викличе у свідомості масу асоціацій: ми побачимо ставки чи озера з плакучими вербами, ніби відчуємо шум грайливих морських хвиль під пекучим сонцем, подумки зануримося у прохолодний стрімкий гірський водоспад або повноводну річку... Одна голограма води буде виникати за іншою у зв'язку з новими асоціаціями, споминами. Включаються в «роботу» всі наші п'ять органів чуттів, а також логіка та інтуїція, і створиться ефект присутності водної стихії. Цей ефект буде створений завдяки подразненню наших рецепторів та передачі в мозок по нервових каналах сигналів, які будуть перетворені на образи, символи, моделі. У зв'язку з цим інтеграційні процеси миследіяльності потребують від навчального процесу включення всіх цих рецепторів подачі, кодування інформації у вигляді мислеобразів, мислеформ, що і складає одну з істотних ідей нового підходу до інтеграції в освіті.

Прагнучи швидше отримати необхідні відомості, ми часто опираємось виключно на зорову пам'ять, не використовуючи слухову, тактильну, нюхову, емоційну. І пам'ять нам мстить. Інформація, яку ми не пропустили через себе, «крізь призму серця» (П. Юркевич), не відчули і не проаналізували, розрізнена і фрагментарна, швидко стирається з нашої свідомості частково або повністю.

Взаємозв'язок зору, слуху, нюху, дотику та інших відчуттів у процесі сприйняття та аналізу дійсності визначається як синестезія – «співвідчуття», «схрещення почуттів». Цей термін був засвоєний мистецтвознавством, культурологією, методикою викладання мистецтв і літератури. Він характеризується насамперед нерозчленованістю різних форм людського існування та пов'язаний із теорією синкретизму, психофізіологічні основи якого були концептуально розроблені в працях О. М. Веселовського та О. О. Потебні, пізніше глибоко досліджені у працях вітчизняних (Л. С. Виготський, О. Р. Лурія, С. В. Воронін) та зарубіжних психологів і психолінгвістів (Р. Якобсон, Л. Тейлор, Ж. Дарк).

Інтегративне мислення дієво виховується у молоді у ході самостійних наукових досліджень. Воно є важливим та необхідним шаблоном до формування у людини глобального мислення (формулювання уральського педагога В. С. Безрукової [2]).

Формування інтегративного мислення багато в чому залежить також від психофізіологічних можливостей мозку. Тому проблема не тільки педагогічна, але й фізіологічна. Нейрофізіолог М. Н. Фішман вважає, що нейрофізіологічні механізми інтегративної діяльності мозку включають в себе не тільки біоритми, але ще й півкульний характер її функціонування. Функціональна асиметрія головного мозку, коли ліва півкуля забезпечує, головним чином, процедури раціонального мислення, а права – образного сприйняття світу, потребує міжпівкульного взаємозв'язку. В свою чергу, міжпівкульна взаємодія потребує більшої інтелектуальної напруги, ніж внутрішньопівкульна. Отже, якість інформації буде іншою, більш інтегративною. У гармонійно розвиненої людини обидві півкулі розвинені добре та взаємодіють між собою.

Можна передбачити, що скоро з'являться освітні галузі, в яких будуть представлені найбільш важливі питання літературознавства, всесвітньої та вітчизняної історії, філософії, соціології, історії науки та наукознавства. Наприклад, можливі такі інтегративні курси: «Антична цивілізація: виникнення, розквіт і занепад»; «Середньовіччя: символічне бачення людиною світу»; «Епоха Відродження: мистецтво, наука, релігія» та ін.

Окрім науки, що займає у змісті освіти головне, проте не єдине місце, існують ненаукові способи пізнання світу, наприклад буденне, художнє, міфологічне тощо. Врахування цього диктує необхідність виділення в структурі інтегративного знання ще одного системотворчого компонента – історико-культурологічного, який

сприятиме входженню учня до універсального простору культури, оволодінню навичками роботи з її «текстами».

Відбувається еволюція психології: наука про душу – наука про свідомість – наука поведінку – про факти, закони і механізми психіки – наука про роль людини в еволюційних процесах всесвіту. Це наука XXI ст., яка формується на базі сучасного природознавства і космізму, широко охоплює і пояснює різноманітні феномени багатогранного буття людини.

Ноосферна психологія – це психологія нового покоління, яка ставить за мету збереження і реалізацію потенціалів особистості, її призначення шляхом забезпечення душевного і духовного здоров'я людини, гармонійного світовідчуття у період переходу системи «природа – суспільство – людина» до стійкого розвитку. Головне завдання ноосферної психології – формування стійкого позитивного мислення особистості в умовах кризового стану суспільства.

Концептуальні цінності ноосферної психології включають три основні блоки:

I. Метацінності: духовність, істина, гармонія, досконалість, любов, краса, добро, співпричетність.

II. Особистісні цінності: унікальність, цілісне мислення, завершеність, креативність, зрілість, повноцінне функціонування.

III. Самоактуалізація: прийняття (себе, інших, світу), спонтанність, незалежність від середовища, глибокі міжособистісні стосунки, демократія, творчість, духовна творчість.

У рамках ноосферної психології розроблена біоадекватна методика викладання, що належить до однієї з моделей інновацій. Автор методики – професор психології, академік Наталія Володимирівна Маслова. Їй належить праця «Біоадекватна освіта: концепція, технологія, методика», головне гасло якої – генетична єдність: «Творець – Світ – Природа – Людина – Суспільство».

В основі методики лежить відповідний природним ритмам людини (біоадекватний, природовідповідний) спосіб пізнання, обробки та зберігання інформації, призначений для навчання і виховання цілісної особистості згідно із загальними законами Світу, Загальними Законами Людського Суспільства та Спеціальними Законами педагогіки, психології і фізіології.

Метою біоадекватного навчання є формування психологічного здоров'я людини (стресостійкість, гармонія та духовність), мотивація екологічно здорового типу мислення, заснованого на свідомому сукупному володінні логічним (лівопівкульним) та образним (правопівкульним) мисленням. Саме двопівкульний тип мислення може дати людині цілісну картину світу.

Фундаментальні характеристики біоадекватної методики: гармонізація (інтегрує всі системи організму та особистості); здоров'язбереження (не порушує природні механізми сприйняття, обробки та збереження інформації); корекція (відновлює генетичну послідовність роботи з інформацією, що нормалізує здоров'я вчителя та учня); розвиток потенціалу (розвиває резерви організму: потенціали здоров'я, творчості, моральності, духу). Необхідний принцип – природовідповідність (біоадекватність), як інтегральна сума відомих принципів: системність, гармонія, гуманізація, інструментальність, особистісна зорієнтованість, креативність, неманіпулятивність, проектність, інтелектуальна безпека, інноваційність, економічність, екологізація.

Отже, цілісне мислення – це синхронна (когерентна) робота мозку, обох його півкуль. Сьогодні біля 90 % людей – лівопівкульні, одновимірні, це виконавці чужих планів, прагматики. У них хронічно перевантажена ліва і недовантажена права півкуля. Вирівняти дисбаланс допоможуть мистецтво, релігія, холістична психологія, холістична медицина, холістична освіта, у фундаменті якої – ноосферна

психологія і педагогіка, що обґрунтовує і застосовує біоадекватні технології навчання і розвитку особистості.

Література

1. Астафьев Б. А. Теория творения и генетического единства мира / Б. А. Астафьев. – Москва : Институт холодинамики, 2010. – 672 с.
2. Безрукова С. В. Основы духовной культуры / С. В. Безрукова. – Екатеринбург : Деловая книга, 2000. – 324 с.
3. Богосвятська А. І. Розвиток інтегративного мислення учнів засобами мистецтва художнього слова / А. І. Богосвятська // Зарубіжна література в школах України. – 2012. – № 9. – С. 19-24.
4. Губенко А. В. Интегративный подход к анализу и активизации творческого мышления личности / А. В. Губенко // Горизонты образования. – 2010. – № 2. – С. 95-103.

О.М. Марциняк-Дорош,
*к. психол. н. доц. кафедри психології
Львівського інституту МАУП*

С.В. Букатов,
студент Львівського інституту МАУП

ФОРМУВАННЯ СПРИЯТЛИВОГО СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО КЛІМАТУ В ТРУДОВОМУ КОЛЕКТИВІ

Суттєві зміни, які відбуваються сьогодні у всіх сферах суспільства вимагають ретельного розв'язання питання надання професійної кваліфікованої допомоги населенню відносно збереження психологічного здоров'я та надання допомоги в адаптації до складних умов життя. Саме тому в умовах сьогодення виникла необхідність багатьох людей у професійній кваліфікованій психологічній допомозі при емоційних або соціальних кризах, з проблемами, що виникають у виробничій діяльності, професійній орієнтації.

У 90-х роках почалося створення національної системи психологічної служби в Україні. Саме на психологічну службу покладається обов'язок у наданні кваліфікованої психологічної допомоги у всіх сферах соціального життя. Одним із напрямків діяльності психологічної служби є організації, підприємства в цілому або групи і окремі особистості, які входять до їх складу.

У роботі психологічної служби вирішуються два основних завдання:

- опис стану об'єктів – психодіагностика;
- вплив за допомогою рекомендацій чи використання технологій соціальних перетворень стану соціальних об'єктів [2].

Потреба у науковій організації праці виникла в кінці IX – на початку XX століття з виникненням великих фабрик. Одним з перших вчених, який запропонував концепцію організаційної структури і управління нею, був німецький вчений М. Вебер. Бюрократична концепція організаційної структури М. Вебера складалася з директив [1].

Перші дослідження в галузі впливу людських відносин на виробничий процес провів Елтон Мейо у місті Хоторні (США). Ці дослідження виявили, за яких умов досягається найбільша продуктивність праці.

Американський психолог А. Маслоу розробив модель, що описує взаємозв'язок між мотивацією людини, її потребами і діяльністю. Модель А. Маслоу включала п'ять рівнів потреб [1, с. 12-14].

Метою обраної роботи був аналіз соціально-психологічного клімату трудового колективу. Завданням роботи було визначення напрямку формування соціально-психологічного клімату колективу.

Гіпотезою припускалась наявність залежності між соціально-психологічним кліматом колективу, привабливістю праці та позитивною мотивацією колективу.

Дослідження проводилось за допомогою трьох опитувальників. Опитувальника соціально-психологічного клімату колективу (СПК), Опитувальника привабливості праці (ППР), Опитувальника сформованості додатної колективної мотивації [3].

Для досліджень використовувалась контрольна група з тридцяти одного працівника ТзОВ Мікро-Ф з середньою та вищою освітою.

Опитувальник «Сформованості позитивної колективної мотивації» респондентів показує достатній та високий рівень вмотивованості до праці 58,1 % та недостатній рівень у 35,5 % (таблиця 1).

Таблиця 1

Рівень колективної мотивації респондентів

Рівень мотивації	високий	достатній	недостатній	частковий	відсутній
Кількість респондентів	31	31	31	31	31
Значення у відсотках %	16,2	41,9	35,5	3,2	3,2

Соціально демографічна характеристика контрольної групи виглядає наступним чином: основний склад колективу працюючих складається з людей середнього і старшого віку і становить 90,3 %.

За допомогою «Опитувальника соціально психологічного клімату колективу» вдалось визначити декілька характеристик, а саме: міжособистісну сторону взаємостосунків у колективі (таблиця 2), відношення колективу до роботи (таблиця 3), особисту задоволеність членів колективу своєю роботою по професії на даному підприємстві (таблиця 4), задоволеність колективу умовами праці (таблиця 5), характеристику рівня організації праці (таблиця 6), ступень впливу керівника на виробничий процес (таблиця 7).

Таблиця 2

Оцінка міжособистісних стосунків у колективі

Оцінка міжособистісних стосунків	Позитивна	Не визначена	Негативна
Кількість респондентів	31	31	31
Значення у відсотках	61,3	32,3	6,5

Рівень міжособистісних стосунків згідно з результатами опитування вказує на загальну задоволеність працівниками соціально-психологічним кліматом у робочому колективі.

Таблиця 3

Відношення колективу до роботи

Оцінка відношення до роботи	Позитивна	Не визначена	Негативна
Кількість респондентів	31	31	31
Значення у відсотках	90,3	3,2	6,5

Переважна частина колективу за винятком поодиноких відповідей задоволені своєю роботою, що збільшує бажання особистого вкладу працівника в роботу колективу, на що вказують результати 90,3 % позитивних відповідей респондентів.

Таблиця 4

Задоволеність роботою по професії на даному підприємстві

Оцінка задоволеності роботою по професії	Позитивна	Не визначена	Негативна
Кількість респондентів	31	31	31
Значення у відсотках	77,4	9,7	12,9

Більшість колективу позитивно оцінили можливість працювати за обраною професією, бо є можливість творчої та цікавої роботи, про що свідчать 77,4 % відповідей.

Таблиця 5

Задоволеність колективу умовами праці

Оцінка умов праці	Позитивна	Не визначена	Негативна
Кількість респондентів	31	31	31
Значення у відсотках	71	12,9	16,1

Більшу частину колективу задовольняють умови праці на підприємстві, завдяки сприятливим умовам праці та довірливим відносинам в колективі, на що вказує 71 % позитивних відповідей респондентів.

Таблиця 6

Задоволеність колективу організацією праці на підприємстві

Оцінка організації праці	Позитивна	Не визначена	Негативна
Кількість респондентів	31	31	31
Значення у відсотках	77,4	9,7	12,9

В цілому організацією праці задоволена більша частина членів колективу, дякуючи можливості розвивати активну життєву позицію працівника та оцінці санітарно-гігієнічних умов праці, що проявляється у 77,4 % позитивних відповідей досліджуваних осіб.

Таблиця 7

Оцінка ступеню впливу керівника на виробничий процес

Оцінка ступеню впливу	Позитивна	Не визначена	Негативна
Кількість респондентів	31	31	31
Значення у відсотках	93,6	3,2	3,2

Переважає більшість колективу вважає, що керівник має великий вплив на виробничий процес, що значно підвищує активність життєвої позиції працівника та потребу особистого розвитку на робочому місці, про що вказують результати 93,6 % респондентів.

Опитувальник щодо привабливості праці дозволив оцінити привабливість праці для кожного члена колективу окремо і для колективу в цілому. Важливим значенням для оцінки привабливості праці є не тільки величина, а і знак додатній або від'ємний. Від'ємний показник вказує на відсутність у респондента потреби, пов'язаної з роботою або з колективом. (таблиця 8).

Таблиця 8

Оцінка привабливості праці

Назва потреб	Мають потребу %	Не визнач. з потребою %	Не мають потреби %
1) потреба у творчій і цікавій роботі	9,7	41,9	48,4
2) потреба у сприятливих умовах праці	3,2	9,7	87,1

3) потреба у теплих і довірливих відносинах в колективі	9,7	12,9	77,4
4) потреба у визнанні і особистому авторитеті	12,9	19,3	67,8
5) потреба у особистому розвитку	9,7	9,7	80,6
6) потреба у особистому матеріальному і соціальному забезпеченні	9,7	9,7	80,6
7) потреба у принципових і вимогливих відносинах в колективі	9,7	19,3	70,9
8) потреба у особистому розвитку всіх членів колективу	16,1	16,1	67,8
9) потреба у активній життєвій позиції всіх членів колективу	6,5	16,1	77,4
10) потреба у хорошій організації праці	32,3	16,1	51,6
11) потреба у виробничих успіхах всього колективу	6,5	19,3	74,2
12) утилітарна потреба	19,3	12,9	67,8
13) потреба у визнанні особистого вкладу і важливості роботи колективу в цілому	22,6	22,6	54,8
14) потреба у спілкуванні по вертикалі і по горизонталі	12,9	19,3	67,8

Більшість колективу не мають потреб, пов'язаних з діяльністю колективу і працею в цілому. Даний показник показав згуртованість і єдність колективу стосовно відсутності потреб, що у свою чергу підкреслює необхідність додаткових досліджень стосовно цього факту.

В результаті проведеного дослідження підтверджено гіпотезу щодо взаємозалежності соціально-психологічного клімату колективу від привабливості праці і позитивної мотивації на виробничу діяльність.

Однак привертають увагу результати, що отримані за допомогою «Опитувальника привабливості праці», які характеризують потреби респондентів, пов'язаних з роботою і колективом.

Співставлення результатів відповідей у опитувальниках між собою, підтверджує їх ідентичність і фактично підтверджує висновок. Розбіжність кінцевих результатів можна охарактеризувати відмінністю у їх будові.

Отже, в результаті дослідження було показано, що умови праці, принципові відносини та ділові якості керівника позитивно впливають на мотивацію до праці та бажання працівників професійно розвиватись та будувати активну життєву позицію.

Результати дослідження можуть бути використані психологами, менеджерами з управління, менеджерами з підбору кадрів, соціологами.

Література

1. Галкина Т. П. Социология управления: от группы к команде : учеб. пособ. / Т. П. Галкина. – Москва : Финансы и статистика, 2001. – С. 202-205.
2. Легка Л. М. Організація діяльності психологічних служб : навч. посіб. / Легка Л. М., Семенча Л. Г. – Львів : «Новий світ», 2010. – 372 с.
3. Практикум по общей, экспериментальной и прикладной психологии / под ред. А. А. Крылова, С. А. Маничева. – 2-е изд., доп. и перераб. – Санкт-Петербург : Питер, 2003. – 560 с.

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ САМОТНОСТІ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

Нинішнє суспільство переобтяжене різного роду економічними, політичними, психологічними проблемами, що дуже часто призводять до розчарувань, втрати надії і появи безвиході. Індивід, ніби перебуваючи серед людей, стає цілком ізольованим від них, відчуває свою безпорадність, а частково і непотрібність. Йому важко адаптуватися в соціумі, важко знайти контакт із собі подібними, що явно веде до порушень не лише світосприйняття, але й сприйняття власного «Я». Разом з тим, суєта зовнішнього світу може втомлювати особистість – і тоді вона старається втекти від зовнішніх проблем, відсторонитися від оточення, ізолювати себе від будь-яких контактів, побути на самоті.

Сучасна психологія означає це феноменом самотності. Поняттям «самотність» означають різні явища, що значно відрізняються одне від одного. В одних випадках під ним розуміють просторово-часову (фізичну) ізолюваність людини від інших людей. У інших – відсутність у неї близьких стосунків, взаєморозуміння з людьми за наявності для цього всіх об'єктивних можливостей. Самотність визначається й як добровільна відмова від взаємодій з соціальним оточенням або свідоме небажання зближуватися з ким би то не було, і вимушене обмеження моторно-візуальних і (або) інформаційних зв'язків на певний проміжок часу. Як про самотність, говорять і в тому випадку, коли людина важко переживає навіть короткочасну фізичну чи психологічну (або і ту, й іншу) ізолюваність, і про той випадок, коли вона прагне до відокремленості і щиро радіє цьому.

На думку психологів, глибоко самотні люди, як правило, дуже нещасні, у них мало соціальних контактів, їх особисті зв'язки з іншими людьми або обмежені, або взагалі розірвані. Поняття самоти пов'язане з переживанням ситуацій, що суб'єктивно сприймаються як небажаний, особово неприйнятний для людини дефіцит спілкування і позитивних відносин з навколишніми людьми. Самотність не завжди супроводжується соціальною ізолюваністю індивіда. Можна постійно знаходитися серед людей, контактувати з ними і разом з тим відчувати свою психологічну ізоляцію від них, тобто самотність, це коли, наприклад, особистість опиняється серед чужих для неї людей, з якими не можливо нав'язати контакти.

Ступінь випробовуваної самотності також не пов'язаний з кількістю років, проведених людиною поза контактами з людьми; люди, що все життя живуть одні, іноді почувають себе менш самотніми, ніж ті, кому доводиться часто спілкуватися з оточенням. Самотньою не можна назвати людину, яка, мало взаємодіючи з оточенням, не проявляє ні психологічних, ні поведінкових реакцій самоти. Крім того, люди можуть і не усвідомлювати, що між реальними і бажаними взаєминами з соціальним середовищем існують розбіжності. Про поширеність самоти серед людей говорять наступні дані: не більше 1–2 % опитаних стверджують, що ніколи в житті не переживали почуття самоти, тоді як приблизно 10–30 % говорять, що переживали таке відчуття хоч б раз у житті. Людина стає самотньою тоді, коли усвідомлює неповноцінність своїх стосунків з людьми, значущими для неї, коли вона відчуває найгостріший дефіцит задоволення потреби в спілкуванні.

На думку психологів, причиною самотності поряд з соціальними факторами, може виступати і психологічна проблема. Індивід, маючи певні психологічні

перестороги, внутрішні бар'єри щодо контактів з соціумом, сам перестає контактувати із зовнішнім світом, стаючи самотнім.

Психологічні аспекти проблеми самотності у ранньо-юнацькому віці, вважаються найменш вивченими у психології, що й викликає їх актуальність.

Теоретико-методологічну основу склали ідеї про взаємодії людини з оточуючим світом, суспільством і культурою (М. М. Бахтін, Л. С. Виготський, А. Н. Леонт'єв, А. Маслоу, К. Роджерс, Ж.-П. Сартр, З. Фройд, Е. Фромм); положення сучасної соціальної психології про вікові особливості процесу соціалізації особистості (Б. Г. Анан'єв, Л. І. Божович, Л. С. Виготський, І. С. Кон, Г. Крайг); соціально-психологічні теорії і концепції самотності (Р. Вейс, Л. Е. Пепло, М. Е. Селігман, Ф. Фромм-Рейхман, Дж. І. Янг), соціальні і психологічні передумови виникнення самотності в підлітковому та юнацькому віці (Є. І. Головаха, І. С. Кон, Є. Т. Соколова), що базуються на феноменологічних невідповідностях уявлень індивіда про власне «Я» (К. Роджерс), а також психотерапевтичні шляхи її подолання (К. А. Андерсен, Л. М. Хоровиц, Дж. Де Джонг-Гірвельд, К. І. Кутрон).

Таким чином, на сьогоднішній день існує безліч теорій що розкривають сутність та причини виникнення самотності. Більшість теоретичних суджень про самотність базувалися на клінічних дослідженнях, або ж витікали з вже існуючих теорій. Разом з тим, варто зауважити, що фактично лише деякі з перелічених теорій стимулювали подальші дослідження. Зокрема, виділені Вейсом два типи самотності і його прогноз щодо розповсюдженості цього стану використовувались у дослідженнях К. Рубінстайн, Ф. Шевера [4] та К. Кутрона [1]. Часто використовувалися у дослідженнях положення теорії К. Роджерса і було показано, що невідповідність між «Я» реальним та «Я» ідеальним пов'язане із самотністю. Найбільш значущим виявився когнітивний підхід, який послужив для дослідження програмного характеру, продемонструвавши значення атрибуції та самоконтролю як чинників впливу на самотність. Водночас, екзистенціалісти і представники системних теорій самотності, розглядаючи її як неминуче або позитивне явище, мало приділяли увагу тому, щоб полегшити переживання людиною цього стану.

Для більш повної характеристики і розуміння проблеми самотності варто розглянути цей феномен як багатовимірне психологічне явище та дати характеристику типів та форм самотності.

Самотність визначається як сукупність чотирьох комплексів почуттів і переживань: 1) відчай (почуття відчаю, панічного жаху, немічності, покинутості); 2) депресія (почуття горя, пригніченості, спустошеності, жалості до себе і відчуженості); 3) нестерпна нудьга (почуття невдалості, нетерпіння, нудьги, неможливість зосередитись); 4) нелюбов до себе (відчуття власної непривабливості, нерозумності і постійне відчуття безпеки) [2].

Існує дві основні форми самотності: емоційна ізоляція, яка виникає в результаті відчуженості близької людини, і соціальна ізоляція – наслідок відсутності друзів і соціальних зв'язків. Встановлено, що соціальна самотність частіше супроводжується депресією і особливо пов'язана з кількістю і якістю дружніх зв'язків, нестачею випадкових контактів з людьми, нестачею впевненості у власній значимості, яка вселяється іншими, і відсутністю товаришів. Емоційна самотність, навпаки, скоріше супроводжується почуттям тривоги і неспокою і пов'язана з відсутністю стосунків, а також з відсутністю прихильності [3].

У дослідженні взяли участь 50 осіб, віком 17 років, які навчалися в 11 класах середньої загальноосвітньої школи. Серед досліджуваних – 20 дівчат і 30 хлопців.

Переживання самотності є невід'ємною складовою життя кожної людини.

Самотність – один з найбільш значущих станів, що переживаються людиною. Те, що людина відчуває і сприймає, як почувається і чого жадає, про що думає –

ніхто не зможе пережити так, як вона. Але в останній час, внаслідок дії цілої низки негативних соціальних чинників, проблема самотності стала дуже поширеною та болючою для нашого суспільства. Існує категорія людей, які тимчасово або постійно переживають стан самотності, що може зумовлюватися або особистісною потребою людини, або вони потрапляють у стан соціальної ізоляції не у силу збігу обставин, а внаслідок активної дії суспільства чи держави. Як зазначають дослідники, переживання почуття самотності стає провідним фактором виникнення негативного психологічного стану особистості, який виявляється у феноменах особистісної замкнутості, фаталізмі, депресії і суїцидальному настрої. Одинокa людина характеризується винятковою зосередженістю на самій собі, на своїх особистих проблемах і внутрішніх переживаннях. Юність – це час усвідомлення і оволодіння самотністю.

Самотність – відсутність компанії; нестача доброзичливого і дружнього спілкування або стосунків. Через переживання самоти в юності проходять практично всі. З нього зростає відчуття самопізнання. Тобто самотність можна розглядати і як негативне, так і як позитивне явище, через яке переходять практично усі люди.

Як показали власні дослідження, різний ступінь самотності був характерний для респондентів, котрі належали до групи школярів, що навчалися постійно в одній і тій самій школі, і в тих, які перейшли на навчання в одинадцятому класі. Для останніх відчуття самотності було більш вираженим і супроводжувалося проявом індивідуально-психологічних якостей та усвідомленням порушень контактів.

Проведений аналіз особистісних якостей показав, що особи, які виявляли почуття самотності, характеризувалися проявом неприйняття себе і/або інших, закритістю до здобуття досвіду і неготовністю до співпраці, що мало прояви в емоційній нестабільності. Відповідно, такі особи у більшій мірі не могли реально оцінити своїх власних якостей і виявляли підвищений рівень внутрішньої конфліктності та ставили собі це у власну провину. Водночас, такі особи виявляли нижчий рівень самосприймання і прийняття інших. У них спостерігався низький рівень адаптованості або більший ступінь дезадаптованості.

Таким чином, самотність як складне і багатогранне психологічне явище має відбиток на психологічних особливостях проявів самотності та має закономірні прояви особистісних показників і відображається на самосприйнятті та ставленні особистості до інших, у несприйнятті оточення, що порушує процес адаптованості особистості до соціального середовища і призводить до вимушеного ескапізму.

На основі отриманих результатів можна відзначити, що, самотність може бути викликана певними особистісними якостями та існує залежність між схильністю до самотності та здатністю до соціально-психологічної адаптації, що відображатиметься на стосунках з однолітками.

Згідно результатів виникла потреба у розробці рекомендацій щодо шляхів подолання самотності сучасної молоді. Рекомендації можуть бути використані у роботі з учнями старшої школи, які переживають відчуття самотності та потребують допомоги з боку практичного психолога, педагога чи працівника соціальної служби.

Література

1. Кутрона К. И. Поступление в колледж: одиночество и процесс социальной адаптации / К. И. Кутрона. – Москва : Прогресс, 1989. – С. 384-411.
2. Пепло Л. Э. Одиночество и самооценка / Л. Э. Пепло, М. Мицелли, Б. Мораш // Лабиринты одиночества : пер. с англ. / сост., общ. ред. и предисл. Н. Е. Покровского. – Москва : Прогресс, 1989. – С. 169-191.

3. Перлман Д. Теоретические подходы к одиночеству / Д. Перлман, Л. Э. Пепло // Лабиринты одиночества : пер. с англ. / сост., общ. ред. и предисл. Н. Е. Покровского. – Москва : Прогресс, 1989. – С. 152-168.

4. Рубинстайн К. Одиночество в двух городах Северо-Востока / К. Рубинстайн, Ф. Шейвер // Лабиринты одиночества ; пер. с англ. / сост., общ. ред. и предисл. Н. Е. Покровского. – Москва : Прогресс, 1989. – С. 320–342.

А.І. Савчук,

студентка Львівського інституту МАУП,

Л.Г. Кудрик,

к. філос. н., проф. МКА, доцент кафедри психології

Львівського інституту МАУП,

Львівський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти

ЗАСОБИ ЗАПОБІГАННЯ КОНФЛІКТНИХ СИТУАЦІЙ В ОРГАНІЗАЦІЇ

У сучасному житті конфліктні ситуації трапляються досить часто і тому до конфлікту, як процесу зіткнення двох сторін, проявляють інтерес вчені різних галузей: юристи, психологи, педагоги, соціологи, медики. Виникнення конфліктних ситуацій на рівні міжособистісних чи групових відносин різного рівня і складності, як правило, розглядається з позиції його соціальної природи. Отже, проблема конфліктних ситуацій та їх розв'язання становить інтерес для розуміння поведінки як окремого індивіда, так і забезпечення ефективного управління процесами на будь-якому соціальному рівні.

Одним із проявів конфліктних ситуацій є конкуренція між фірмами та організаціями. Істотну роль у зовнішніх успіхах фірми відіграють внутрішньо-організаційні конфлікти, яких не можна уникнути навіть при дуже твердому стилі управління кадрами. Найпростіше їх вирішувати у фірмах, де працюють малокваліфіковані робітники, яких легко замінити в будь-якій конфліктній ситуації. Про атмосферу підвищеної конфліктності говорять також державні службовці, керівники комерційних банків, працівники служби зайнятості і безробітні фахівці, люди старшого покоління і молодь. Преса і телебачення нагадують суспільству про протиріччя між реальними можливостями громадян і бажаними формами їх реалізації. А менеджери найбільш актуальним все частіше вважають володіння технологіями роботи в конфліктних ситуаціях.

Першоджерелом конфлікту або умовою його виникнення вважається конфліктна ситуація, тобто ситуація, у якій одна із складових змінює свої кількісні чи якісні значення, що призводить до загострення стосунків між конфліктуючими сторонами.

Конфліктна ситуація, що вимагає вирішення, передбачає існування кількох обов'язкових елементів: учасників конфлікту (дві або більше сторони, що переслідують не схожі чи прямо протилежні цілі); об'єкт конфлікту (конкретне явище, причина, стан справ, навколо якого розгортається суперечка); рушійну силу – інцидент (факт зіткнення протилежних сил).

Запобігання виникнення конфлікту – це комплекс заходів, спрямованих на недопущення його виникнення або на зниження деструктивного впливу наслідків конфлікту, який може виникнути.

Відомі п'ять основних способів (стилів) управління конфліктами.

1. Ухилення. Людина, що дотримується цієї стратегії, прагне піти від конфлікту. Ця стратегія може бути доречною, якщо предмет розбіжностей не становить для людини великої цінності, якщо ситуація може вирішитися сама собою (це буває рідко, але все ж буває), якщо зараз немає умов для ефективного вирішення конфлікту, але через деякий час вони з'являться. Однак стратегія відходу може зводитися і до прагнення уникнути відповідальності за реалізацію поставленої мети.

2. Згладжування. Цей стиль характеризується тим, що учасник конфлікту не виявляє ні активності, ні зацікавленості в досягненні позитивних результатів у здійсненні управлінської мети. Така стратегія спрямована, головним чином, на уникнення конфліктних відносин між людьми, а також уникнення відповідальності. Цей стиль базується на тезах: «Не варто розгойдувати човен»; «Давайте жити дружно». Часто проблема, що лежить в основі конфлікту, забувається, може тимчасово наступити спокій. Негативні емоції не виявляються, проте нагромаджуються. Рано або пізно залишена без уваги проблема й емоції, що нагромадилися, призведуть до вибуху, наслідки якого виявляться дисфункціональними.

3. Примушення. Той, хто дотримується цієї стратегії, намагається примусити прийняти свою точку зору, його не цікавить думка інших. Цей стиль пов'язаний з агресивною поведінкою; для впливу на інших людей використовується влада. Особа прагне завоювати командну роль відносно ділового партнера, провести свою позицію зі спірного питання, незважаючи на заперечення партнерів, і виявляє при цьому максимум активності, напористості, ігноруючи інтереси інших. Цей стиль досить рідко стає ефективним.

4. Компроміс. Особа прагне досягнути нормалізації відносин з партнерами, намагається рахуватися з їх інтересами і повернути їх на свою сторону. Цей стиль характеризується прийняттям точки зору іншої сторони, але лише до певної міри. Здібність до компромісу в управлінських ситуаціях високо ціниться, оскільки зменшує недоброзичливість і дозволяє відносно швидко вирішити конфлікт. Але через деякий час конфлікт у дещо зміненій формі може виникнути знову, оскільки залишилася невирішеною проблема, що спричинила його.

5. Співпраця. Ця стратегія характеризується тим, що особа прагне досягнути нормалізації відносин з партнерами, намагається рахуватися з їх інтересами. Сторони визнають право один одного на власну думку і готові її зрозуміти, що дає їм можливість проаналізувати причини розбіжностей і знайти прийнятний для всіх вихід. Той, хто спирається на співпрацю, не старається досягнути своєї мети за рахунок інших, а шукає розв'язання проблеми.

Керівник або особа, яка хоче стати ним у майбутньому, повинна вміти застосовувати різні міжособові методи управління конфліктами адекватно до ситуації, однак стиль співпраці, спрямований на розв'язання проблеми, повинен бути основним, оскільки саме він робить конфлікт функціональним.

Як домогтися позитивного розв'язання конфлікту?

Передусім, слід реалістично оцінити і проаналізувати конфлікт, а це означає, що людина повинна:

а) відрізнити безпосередній привід конфліктної сутички від її причини, яка нерідко маскується учасниками конфлікту;

б) з'ясувати суб'єктивні мотиви вступу людей у конфлікт. У нагоді можуть стати життєвий шлях людини, особливо за останній період, її погляди, переконання, основні інтереси і запити;

в) визначити спрямованість конкретних дій учасників конфліктів. У засобах, що застосовуються ними, відбиваються мотиви участі людини в конфлікті;

г) визначити «ділову (об'єктивну) зону» конфлікту. Важливо встановити, якою мірою предмет неурегульованої розбіжності стосується взаємодії працівників, системи організації й оплати праці в підрозділі, а якою – особливостей ділових та особистісних взаємовідносин конфлікуючих сторін. Це дозволяє одночасно і встановити характер міжособистісного конфлікту, і локалізувати його сферу;

д) вислухати усіх учасників конфлікту (бути неупередженим, стриманим, не робити ніяких передчасних висновків).

Конструктивні рекомендації допоможуть учасникам конфлікту знайти вихід з нього або попередити його ще до початку активних дій:

1. Якщо виникає конфлікт, не слід форсувати його, не піддаватися емоціям.
2. Аналізуючи конфліктну ситуацію, необхідно шукати причину і не «зациклюватись» на самому факті конфлікту.
3. Варто аналізувати всі «позитивні» і «негативні» моменти тих чи інших варіантів розвитку конфлікту.
4. Не слід прагнути «зам'яти» конфлікт, а довести його до логічного кінця (якщо переконані у своїй правоті і вірите, що вас підтримають у колективі).
5. Не варто конфліктувати по дрібницях!

Оскільки в колективі завжди працюють люди з неоднаковими ціннісними орієнтаціями, то їхні інтереси і мотиви також різноманітні. Однак володіння мистецтвом ефективного розв'язання конфліктів, як правило, є джерелом розвитку колективу і підвищення ефективності та якості його роботи.

6. Універсальне правило високоморальних взаємин людей – не можна ставитися до інших так, як ви не хотіли б, щоб відносились до Вас. Важливо завжди, а особливо в ситуації пошуку виходу з конфлікту, уміти зберегти в собі об'єктивність і бачити в іншому насамперед людину.

7. Дайте людям відчуття своєї значимості. Дійсно, людям властиво відчувати свою значимість і непогрішність. Тому не загострюйте увагу на недоліках супротивників, а знайдіть у них ті якості, ті вчинки, що характеризують їх з позитивного боку. Тим самим ви перекинете «місток» від конфронтації до примирення. Визнаючи достоїнства своїх супротивників, ви вже цим самі робите крок назустріч до примирення і розв'язання конфлікту.

8. Чітке визначення цілей. Проблема цілей у вирішенні конфлікту – це проблема їхньої ясності. Тому, вирішуючи той чи інший конфлікт, прагніть до конкретизації цілей, які ви собі ставите. Буває, що висуваються не зовсім реальні, а ще гірше – помилкові цілі.

9. Хто робить перший крок до примирення, той виграє. Слід використовувати прийом доброго слова, що додає сили, а іноді й розв'язує конфліктну ситуацію.

Як бачимо, сучасна психологія та конфліктологія мають масу способів вирішення суперечностей і конфліктних ситуацій. Проблема залишається в тім, щоб правильно і вчасно скористатися ними, професійно і цілеспрямовано.

Було досліджено схильність працівників організації до конфліктної поведінки за методикою діагностики тактики поведінки в конфлікті К. Томаса. Група досліджуваних склала 57 працівників підприємства «Будхата» м. Львова, 20 з яких жінки, 37 – чоловіки віком від 22 до 49 років.

Зміст типів поведінки встановлюється мірою співвідношення в поведінці конкретної людини двох показників: «орієнтація на задоволення власних інтересів» та «орієнтація на задоволення інтересів опонента». Різний ступінь цих показників та їх поєднання дає можливість виявити основні позиції, форми поведінки, які займає особистість під час взаємодії: конкуренція, співпраця, компроміс, відхід, пристосування.

Працівники, які надають перевагу конкуренції, у конфлікті найчастіше активні. Прагнуть передусім задовольнити власні інтереси, досягти тих

результатів, що здаються їм найкращими, вони ігнорують інтереси й думки інших людей, просуваються до розв'язання конфлікту власним шляхом. Вони здатні до вольових рішень і негайних дій.

За даними дослідження у 25 % (14 осіб) опитаних головний тип поведінки у конфліктах – «Компроміс», та два підрядних, «Уникнення» та «Співпраця». Результати вказують на те, що людина схильна до компромісу, але також їй притаманно співпрацювати з опонентом у разі безвиході для уникання конфлікту. Решта 15 % (8 осіб) досліджуваних схильні до головного типу поведінки «Уникнення», якщо досліджуваному неможливо уникнути конфлікту, він схиляється до співпраці, але якщо опонент сильніший у своїх переконаннях, іде на компроміс. До «Пристосування» схильні 17 % (9 осіб) працівників, що вказує на мінімальне врахування в конфлікті власних інтересів і максимальне задоволення інтересів опонента, забезпеченість часткового задоволення у конфлікті, мінімальне врахування як власних інтересів, так і інтересів іншої людини. 28 % (16 осіб) учасників дослідження схиляються до співпраці, їм притаманний компроміс у конфліктній ситуації у випадку невдачі, уникають конфлікту. За наступним типом «Суперництво» виявлено 15 % (8 осіб) працівників, можна говорити про те, що основним типом поведінки у конфліктах для них є суперництво, якщо опонент виявляється із тим же типом, ідуть на співпрацю, конфлікт закінчується на компромісі.

Отже, за проведеним дослідженням виявлено, що основними типами поведінки у конфліктній ситуації у працівників підприємства «Будхата» спостерігається «Компроміс», «Пристосування» та «Уникнення», а допоміжними – «Суперництво» та «Співпраця».

Уміння правильно реагувати на конфлікт і вирішувати конфліктні ситуації – частина професійної культури працівника організації, воно визначає не лише професіоналізм людини, а й здатність зберегти власне здоров'я. Навички конструктивної поведінки в конфліктних ситуаціях є технікою особистої психологічної безпеки у професійній діяльності. Тому кожному працівнику необхідно знати про психологічну природу конфлікту, його структуру, ефективні способи його вирішення.

Література

1. Бородкин Ф. М. Внимание: конфликт! / Ф. М. Бородкин, Н. М. Коряк. – Новосибирск : Наука, 1983. – 143 с.
2. Гришина Н. В. Психология конфликта : 2-е изд. / Н. В. Гришина. – Санкт-Петербург : Питер, 2008. – 544 с.
3. Конфліктологія : підручник / Л. М. Герасіна, М. І. Панов, Н. П. Осіпова та ін. – Харків : Право, 2002. – 256 с.

Ю.Р. Сурмяк,
*к. пед. н, доцент кафедри психології управління
Львівського державного університету внутрішніх справ*

Л.Г. Кудрик,
*к. філос. н., проф. МКА, доцент кафедри психології
Львівського інституту МАУП,
Львівський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти*

САМОВИХОВАННЯ СТУДЕНТІВ ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Досвід навчально-виховної діяльності вищих навчальних закладів переконує, що ефективно вирішувати питання підготовки майбутніх фахівців можна лише за активної участі в цьому процесі студентів, тобто йдеться про їх самовиховання і професійне самовдосконалення. Професійне самовдосконалення – свідомий, цілеспрямований процес підвищення рівня власної професійної компетенції та розвитку професійно значущих якостей. Цей процес ґрунтується на психологічному механізмі постійного подолання внутрішніх суперечностей між наявним рівнем професіоналізму («Я – реальне професійне») і уявним його станом («Я – ідеальне професійне»). Професійне самовдосконалення майбутнього фахівця відбувається у двох взаємопов'язаних формах – самоосвіта і самовиховання. Основним змістом самоосвіти є вдосконалення наявних у студента знань, формування умінь і навичок з метою досягнення бажаного рівня професійної компетентності. Самовиховання – це максимальна усвідомленість себе, свого місця в навколишньому світі і своєї поведінки. Це вольове зусилля, яке регулює увесь спосіб життя; це стан, насичений емоціями, у якому людина чогось пристрасно прагне, чимось азартно захоплена. Емоційно-моральний характер самовиховання тісно поєднується з вольовим та інтелектуальним, утворюючи складну картину самозміни особистості.

Як зазначають І. О. Трухін, О. Т. Шпак, поняття «самовиховання» стає все більше актуальним для педагогіки тому, що процес самовиховання стає дедалі перспективнішим механізмом соціалізації сучасної людини з її високим рівнем освіти та поступовим розвитком самосвідомості [4, с. 43].

У структурному відношенні самовиховання людини є єдністю трьох складових: пізнавальної (самопізнання), емоційно-оцінювальної (самоставлення), дієво-вольової, регулятивної (саморегуляція). Завершальний етап формування особистості тісно пов'язаний із триединою основою цілі виховання: вихованням інтелектуальної, емоційної, вольової сфер. Однак, провідною у процесі самовиховання є вольова сфера, яка забезпечує саморегуляцію внутрішнього світу людини. Провідні функції волі – забезпечення психічної саморегуляції поведінки і діяльності, керування психічними станами, зміна діяльності залежно від обставин, зв'язок між внутрішнім станом і середовищем – у самовиховному процесі повністю знаходять своє самовираження.

Отже, самовиховання – це певний тип ставлень, вчинків, дій щодо самого себе і власного майбутнього з погляду відповідності певному ідеалу. Воно здійснюється в кожному вчинкові, у кожній ситуації. Зрештою, це стиль поведінки, спосіб життя [3, с. 12]. За соціальною функцією самовиховання – специфічний індивідуальний психолого-педагогічний процес. Унікальність його в тому, що і суб'єкт, і об'єкт виховання – та сама особа. Процес самопізнання починається з самоусвідомлення, тобто усвідомлення себе як суспільної істоти – особистості та свого місця й життєвих орієнтирів у суспільній діяльності. Загалом

самоусвідомлення є вищим рівнем розвитку свідомості людини, що виявляється в системі її уявлень про саму себе, місце і роль у суспільному житті, потреби, інтереси, мотиви та мотивацію поведінки й діяльності, які активно розвиваються у межах «Я-концепції». Самоусвідомлення дає змогу студентові глибше вивчити себе, усвідомити й систему вимог, що їх висувають до нього, а також зрозуміти свої завдання у навчально-виховному процесі, чіткіше уявити перспективу свого подальшого розвитку. Самопізнання спрямоване на вивчення якостей власної особистості, зіставлення їх з вимогами, які висувають до громадянина. Самовивчення відбувається через самостереження, самоаналіз своїх учинків, поведінки, конкретних результатів діяльності, критичне ставлення до висловлювань на свою адресу з боку студентів, науково-педагогічних працівників, керівників ВНЗ, самоперевірку в конкретних умовах. На основі самопізнання формується самооцінка, яка є судженням людини про міру наявності в неї якихось якостей, властивостей і зіставлення їх з еталоном, зразком, ідеалом.

У самооцінці виявляється думка студента про самого себе, ставлення до себе. Завдяки самооцінці створюється власний проект самоорганізації. Об'єктивна самооцінка відіграє важливу роль і в організації самовиховання, і в керуванні своєю поведінкою. Вона виконує кілька функцій: порівняння наявних якостей особистості з вимогами, що їх ставлять до конкретних фахівців; фіксації успіхів і недоліків у роботі над собою; корегування (дає змогу вчасно відмовитися від недосконалих форм і методів роботи над собою, удосконалювати застосування засобів і прийомів, які мають позитивний ефект). Неодмінною умовою об'єктивної самооцінки є самокритичне ставлення студента до своєї особистості, уміння правильно реагувати на критичні зауваження інших людей. На підставі самовивчення й самооцінки у студентів формується рішення вдатися до самовиховання. Процес ухвалення такого рішення відбувається, зазвичай, в умовах глибокого внутрішнього переживання позитивних і негативних аспектів своєї особистості. Власне кажучи, на даному етапі створюється своєрідна модель роботи студента над собою, що конкретизується та уточнюється на етапі планування самовиховання й реалізується в повсякденній практичній самовиховній діяльності.

Самооцінка формується за двома напрямками: зіставлення самого себе зі зразками для наслідування, із висунутими вимогами; повсякденне спілкування студентів з членами колективу, педагогами. У колективі формується певне ставлення до того чи іншого студента. Сила колективної думки спонукає до об'єктивної самооцінки. Пізнання іншого не тільки випереджує пізнання самого себе, а й слугує для нього джерелом та опорою. Порівняння, зіставлення себе з іншими є загально визнаним критерієм самооцінки. Отже, самооцінка є компонентом самосвідомості студента, що містить, окрім знання про себе, оцінку своїх здібностей, моральних якостей і вчинків та інших індивідуально-психічних властивостей.

Планування самовиховання передбачає: визначення мети, цілей і основних завдань на перспективу та на певні етапи навчання і діяльності студента; розроблення програми (плану) самовиховання; визначення умов діяльності із самовиховання (вироблення власних правил поведінки, вибір форм, засобів, методів і прийомів розв'язання завдань у роботі над собою). План має бути конкретним за змістом, з чіткою послідовністю розв'язання завдань. Мету й завдання конкретизують на ближні, середні й далекі перспективи розвитку студента.

Потреба у плануванні виховання своєї особистості виникає у кожній людини, яка серйозно переймається розвитком у собі позитивних якостей особистості та усуненням власних недоліків. План самовиховання конкретизує шлях до ідеалу, визначає заходи боротьби з недоліками, спрямовує діяльність людини. Однак у 60 % опитаних студентів (було опитано 50 студентів Львівського державного університету внутрішніх справ) ніколи не виникала потреба в складанні плану

самовиховання своєї особистості. Як стверджують студенти, вони «не задумувались над цим питанням». Решта студентської молоді задумувалась над цим питанням і робила спроби складати певний перелік заходів до удосконалення своєї поведінки, виконання яких було б першорядною умовою на шляху до власного саморозвитку. Більшість студентів стверджують (90 % респондентів), що індивідуальні програми (плани), як правило, розробляють в особистих щоденниках, що допомагає їм організувати і систематизувати роботу над собою. На цьому етапі роботи над собою студентами практикується (вказало 30 % респондентів) використання самозобов'язання (письмово оформлені зобов'язання перед собою за відповідний період досягти певних результатів: виховання у собі конкретних позитивних якостей, викорінення вад тощо; девіз життя (влучно сформульована життєва мета, життєве кредо, яке визначає повсякденну поведінку особистості). Самозобов'язання як метод самовиховання полягає у прийнятті рішення про самовиховання за обраними напрямками. Психолого-педагогічний механізм самовпливу за допомогою цього методу полягає в тому, що, беручи на себе зобов'язання займатися самовихованням за обраними напрямками, студенти мобілізують свої сили, формують у себе внутрішню готовність до активної та цілеспрямованої праці над собою. Для успішного самовдосконалення людина повинна порівнювати свої сили із завданнями, які вона ставить перед собою, вибирати роботу над собою за своїми можливостями, щоб зробити максимум того, що можна зробити. Самовдосконалення можливе тоді і лише тоді, коли людина свідомо ставить перед собою мету власними зусиллями зміцнити і вдосконалити свою волю, коли у людини є впевненість у тому, що її зусилля в самовихованні не пропадуть даремно, а принесуть їй велику користь. Ця впевненість у своїх силах і свідоме прагнення розвивати свою моральну культуру, свою волю є однією з істотних передумов активної роботи з виховання у себе позитивних рис та якостей. У зв'язку з цим, у процесі проведеного дослідження нами з'ясувалось питання впевненості студентів у своїх силах. Як показало опитування, 80 % студентів впевнені у своїх силах, однак з реальною самооцінкою власних сил правильно визначились лише 28 % респондентів, 5 % з цим питанням не визначились, а ще 9 % студентів мають занижену самооцінку власних можливостей, оскільки взагалі не впевнені у своїх силах. Таким чином, людина стає підготовленою до самовиховання тоді, коли в неї закладені певні життєві ідеали, до деякої міри тренувана воля, сформована її культура, в тому числі моральна, створене свідоме прагнення до подальшого розвитку, відчувається потреба в подальшому самовдосконаленні своєї особистості.

З метою з'ясування наявності у студентів конкретних життєвих цілей та засобів їх досягнення нами було проведено відповідне опитування. Як з'ясувалось, 85% опитаних студентів мають чіткі, конкретні цілі, яких прагнутимуть досягти за допомогою власного саморозвитку, самовиховання та самовдосконалення. Решта (10 %) не визначились зі своїми цілями, 5 % респондентів задумалися над своїми життєвими цілями в момент опитування. Це свідчить про те, що перед студентами не часто ставились подібного роду запитання. З огляду на сказане, в умовах сьогодення існує реальна потреба стимулювати процес самовиховання студентів у вищих навчальних закладах. Педагогічна наука пояснює, що стимулювання самовиховання як спонука до активнішої роботи над собою полягає в тому, щоб забезпечити вищу потребу в самовихованні, викликати позитивні мотиваційні установки для подальшого удосконалювання своєї особистості. Стимулювати самовиховання можна двома способами: 1) створенням зовнішніх умов для самовиховання; 2) впливом на внутрішні (мотиваційні) передумови самовиховання.

Стимулювання самовиховання за допомогою створення зовнішніх умов полягає в тому, що у ВНЗ створюються умови, які спонукають студентів займатися самовихованням і всіляко підтримують їх у роботі над собою. На думку науково-

педагогічного персоналу ВНЗ (опитано 17 викладачів) такими стимулюючими умовами можуть бути: чітка внутрішня організація навчально-виховного процесу; наукова організація навчально-пізнавальної діяльності студентів; формування позитивної громадської думки у студентських колективах; висунення високих вимог до студентів; залучення кожного студента до активної діяльності; пропаганда психологічної літератури з саморозвитку; вивчення успішного досвіду самовиховної діяльності; організація дозвілля і відпочинку тощо.

Як зазначає О. Л. Главацька, щоб створити внутрішні передумови для самовиховання, необхідно формувати у студентів свідому мотиваційну установку, необхідний духовний настрій до самовиховання, переконання у необхідності роботи над собою і в можливості досягти бажаних результатів [2, с. 97]. На нашу думку, формування такої настанови пов'язане, насамперед, із впливом на потреби та мотиви особистості. Цьому сприяють заохочення за досягнуті результати у самовдосконаленні, надання дієвої методичної допомоги в опрацюванні програми самовиховання, що призводить до досягнення вагомих результатів у роботі над собою.

Важлива роль у самовихованні належить навчальному закладу, передусім його науково-педагогічним працівникам. Педагогічно правильно організоване самовиховання сприяє тому, що виховний процес набуває яскраво вираженого особистісно-зорієнтованого характеру. Як зазначає І. Д. Бех, виховний процес, який не забезпечує належних умов для розвитку самовиховання, здебільшого будується на безпосередньому підкоренні, приниженні гідності людини, у кінцевому результаті не сприяє її моральному становленню, а, навпаки, викликає спалахи агресивності [1, с. 251].

Педагогічне керівництво усвідомленим самовихованням студентів полягає в ознайомленні їх з ідеями і технологіями самовиховання, у допомозі в складанні індивідуальної програми самовиховання та її реалізації, консультуванні, у допомозі студентам у виборі найбільш раціональних прийомів та засобів самовдосконалення. Неодмінною умовою дієвості педагогічного керівництва самовихованням студентів є висока теоретична й методична підготовка всіх науково-педагогічних працівників ВНЗ з питань самовиховання.

Щоб досягнути хороших результатів у професійній діяльності, майбутньому фахівцю потрібно систематично вивчати себе, знати свої сильні і слабкі сторони, постійно формувати в собі той внутрішній стержень, на якому буде відбуватися не лише професійний, а й особистісний ріст. Суб'єктивними критеріями вдосконалення психіки є здатність зосереджуватися, концентрувати увагу на сутності явищ, керувати своїми думками й емоціями, мати потяг до вищих ідеалів. Такі прагнення стають ефективними мотивами самовдосконалення.

Самовиховання відбувається в тому разі, якщо навчально-професійна діяльність студента набуває для нього особистісного значення, життєвого сенсу. Лише за таких умов намагання успішно оволодіти професією викличе активність у зростанні себе як особистості.

Література

1. Бех І. Д. Виховання особистості: Сходження до духовності : наук. вид. / І. Д. Бех. – Київ : Либідь, 2006. – 272 с.
2. Главацька О. Л. Основи самовиховання особистості : навч.-метод. посіб. / О. Л. Главацька. – Тернопіль : Книга, 2008. – 206 с.

3. Сурмяк Ю. Р. Організація самовиховання особистості : навч.-метод. посібник для вчителів і викладачів, організаторів виховного процесу / Ю. Р. Сурмяк, Т. Г. Тюріна, Л. Г.Кудрик. – Львів : ЛОШПО, 2011. – 80 с.

4. Трухін І. О. Основи шкільного виховання : навч. посіб. / І. О. Трухін, О. Т. Шпак. – Київ : Центр навчальної літератури, 2004. – 368 с.

**СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА ТА СОЦІАЛЬНА
БЕЗПЕКА В УМОВАХ СУСПІЛЬНИХ
ТРАНСФОРМАЦІЙ.
ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА СУБ'ЄКТІВ
ПІДПРИЄМНИЦТВА**

НЕРІВНОМІРНІСТЬ РОЗПОДІЛУ ДОХОДІВ ДОМОГОСПОДАРСТВ УКРАЇНИ У КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Однією з найважливіших проблем, що постали перед українським суспільством в умовах сучасних трансформаційних перетворень, є необхідність перегляду та зміни стратегічних підходів щодо взаємодії держави й домогосподарств. Відповідно, головною стратегічною метою держави в контексті забезпечення її економічного розвитку повинно стати не стільки збільшення валового внутрішнього продукту як показника, який абстрагований від потреб людини, а й підвищення рівня життя населення, покращення умов праці та відпочинку. Тому варто наголосити, що в процесі перегляду векторів державного регулювання економіки важливо приділити першочергову увагу вирішенню питань, які стосуються забезпечення, з одного боку, зростання обсягу і поліпшення структури доходів домогосподарств, зменшення нерівності в їх розподілі, а з іншого – економічного розвитку країни [3].

Для дослідження стану у сфері доходів населення необхідно детально оцінити особливості розшарування населення за величиною грошових доходів та сукупних ресурсів у розрахунку на одну особу. Розподіл сукупних ресурсів домогосподарств України свідчить про його зміщення у бік найбагатших. Якщо частка сукупних ресурсів між 1-им та 8-им децилями зростає дуже поступово (приблизно на 1 в.п. з кожним децилем), то розрив між двома останніми децилями складає 5 в.п.

Фактично це говорить про те, що в Україні відсутня чітко виражена середньодоходна група населення, ресурси якої істотно відрізнялись би від бідних верств населення: загальна частка ресурсів, якими розпоряджається населення 8-го децилю, лише у 2 рази перевищує частку 1-го децилю. В населення 10-го децилю зосереджено майже п'ята частини сукупних ресурсів домогосподарств України.

Аналіз розподілу населення за доходами надає можливість виявляти особливості розшарування населення різних груп. Для аналізу рівномірності розподілу грошових доходів між усіма домогосподарствами визначають коефіцієнти концентрації, еластичності та асиметрії.

Найбільш нерівномірно серед домогосподарств України розподілено доходи від підприємницької діяльності та самозайнятості (коефіцієнт концентрації дорівнює 44,2 %), допомоги малозабезпеченим сім'ям (-43,4 %), пільги безготівкові на оплату товарів та послуг з охорони здоров'я, туристичних послуг, путівок на бази відпочинку (41,6 %), доходи від продажу сільськогосподарської продукції (33,4 %), доходи від власності (24,5 %). Коефіцієнт концентрації доходів від допомоги малозабезпеченим сім'ям має від'ємне значення, в економічній літературі це називають «нерівність навпаки» [2], тобто даного доходу більше отримують бідніші домогосподарства. Такі види доходів як допомоги, пільги, субсидії та компенсаційні виплати надані готівкою, аліменти, стипендії також зменшують нерівність розподілу доходів за рахунок того, що їхній внесок має від'ємне значення. Розподіл доходів з допомоги по безробіттю є майже рівномірний, оскільки коефіцієнт концентрації наближений до нуля (-0,7 %).

Найбільший внесок у нерівність розподілу робить оплата праці, причиною цього є досить велика частка цієї складової доходу (47,2 %). Також вагомий внесок у

нерівність доходу, у порівнянні з іншими видами доходу, вносить дохід від підприємницької діяльності та самозайнятості (5,4 %).

На основі розрахованих коефіцієнтів еластичності [2] робимо висновок, що при збільшенні частки доходів від оплати праці в грошовому доході на 1 % коефіцієнт Джині (нерівність в розподілі доходів) зростає на 0,11 %, частки доходу від підприємницької діяльності та самозайнятості – на 0,074 %, частки доходу від продажу сільськогосподарської продукції – на 0,026 %. Натомість, зростання частки пенсій в грошовому доході домогосподарств сприятиме зменшенню коефіцієнта Джині на 0,106 % та частки допомог, пільг, субсидій та компенсаційних виплат, наданих готівкою зменшить коефіцієнт Джині на 0,052 %.

За даними Державної служби статистики України за 2015 рік в Україні найбільш поширеними були середні еквівалентні грошові доходи на одну особу в межах 1560,1–1920,0. Питома вага домогосподарств, які одержували такий розмір доходу, становить понад 19 %. Медіанний дохід на одну особу становить 2027,66 грн, тобто половина населення в Україні отримувала менше за 2027,66 грн еквівалентного сукупного доходу, а інша половина – більше. Середній дохід становить 2175,24 грн, а частка громадян, яка мала середній дохід на одну особу нижчий за прожитковий мінімум, становила 15,3 %.

Звідси бачимо, що розподілу домогосподарств за середнім доходом на одну особу за еквівалентними грошовими доходами притаманна правостороння асиметрія ($As=0,555$), яка є значною. Це є наслідком того, що високі доходи, характерні для дуже нечисленних груп, надзвичайно сильно перевищують і модальний, і медіанний, і середній доходи домогосподарств.

Розподіли населення України за еквівалентними грошовими доходами досить відчутно відрізняються залежно від типу поселення, в якому проживають домогосподарства.

Якщо порівняти розподіл грошових еквівалентних доходів домогосподарств у містах та сільській місцевості, ми бачимо, що більш наближеним до нормального розподілу є розподіл у містах. Асиметрія у містах дорівнює 0,357, тобто вона є правобічна помірна. Однією із причин такої нерівності розподілу доходів у різних типах поселення є те, що у містах більше наповнені ті дохідні групи домогосподарств, що розміщуються праворуч від модальної групи. Зауважимо, що модальна група у містах знаходиться в інтервалі 1920,1–2280,0, а у сільській місцевості на два інтервали лівіше – 1200,1–1560,0. Також відзначимо, що модальні (1989,78 грн) та медіанні (2264,91 грн) доходи у містах аналогічно, як і загалом в Україні, є нижчими за середній (2394,12 грн) дохід.

Порівнявши доходи на рівні або нижче середньоукраїнського модального інтервалу 1560,1–1920,0 грн, ми бачимо, що у містах їх отримувало 34 % домогосподарств, а у селах 54,8 %. Понад 2280 грн (це приблизно два середньомісячних прожиткових мінімуми) у містах отримувало 49,3 % домогосподарств, у селах – 28,8 %. Кількість домогосподарств, які отримують дохід понад 3720 грн (приблизно три середньомісячних прожиткових мінімуми), у містах становить 12,8 %, натомість у сільських домогосподарствах 5,1 % відповідно. Якщо ж порівняти за децильними групами, то різниця є незначною: у містах 10 % найбідніших домогосподарств отримують 4,6 % доходу, а у селах – 4,2 %, то 10 % найбагатшого населення 22,1 % та 19,9 % відповідно. Це вказує на те, що у селах також є та незначна частка домогосподарств із дуже високими доходами, яка вносить значну нерівність.

Коефіцієнт асиметрії для розподілу грошових еквівалентних доходів домогосподарств у сільській місцевості становить 0,752 (правобічна, значна), що ще раз підтверджує тезу про те, що нерівність доходів у селах є дуже значною. Така негативна тенденція в Україні продовжується уже роками, що впливає вкрай

негативно на умови проживання в селах, рівень сільського господарства в країні та відсоток молоді, яка проживає у сільській місцевості.

Досить відчутно на характер розподілу домогосподарств України за грошовими еквівалентними доходами впливає наявність чи відсутність дітей у складі домогосподарства. Так, для домогосподарств без дітей, характерний більш пологий вигляд кривої розподілу: $E_x = -0,695$ та невисока наповненість малодохідних груп: $A_s = 0,475$ (помірна правостороння). Модальний інтервал для обох груп є однаковий 1560,1–1920,0 (у домогосподарствах, у складі яких є діти, модальний дохід становить 1622,17 грн, без дітей – 1735,58 грн), але, якщо розглянути детальніше частку домогосподарств, яка отримує доходи на модальному рівні або нижче, то у домогосподарств, у складі яких є діти – це 54 %, а без дітей – 39,7 %.

Якщо порівняти доходи, пов'язані з розміром прожиткового мінімуму, то понад 2280 грн (це приблизно два середньомісячних прожиткових мінімуми) отримували 30,2 % домогосподарств, у складі яких є діти, та 43,5 % – без дітей. Ще більш відчутна різниця на рівні домогосподарств, які отримують дохід понад 3720 грн (приблизно три середньомісячних прожиткових мінімуми) із дітьми 4,3 %, а без дітей – 10,2 %. Бачимо, що визначальним фактором, який за інших рівних умов суттєво впливає на рівень поточних доходів в домогосподарстві, є наявність та кількість дітей. Це можна вважати українською негативною специфікою, коли низькодоходність пояснюється переважно наявністю трьох та більше дітей [3].

Відзначимо, що домогосподарства, які мають чотириох і більше дітей, знаходяться на рівні або нижче модального доходу (1560,1–1920), а домогосподарства, які знаходяться вище модального доходу, мають не більше двох дітей, причому у 86 % домогосподарств із доходом понад 3720 грн є лише одна дитина.

Така відчутна різниця у нерівності розподілу домогосподарств, у складі яких є діти, та домогосподарств без дітей насамперед пояснюється тим, що в домогосподарствах, в складі яких немає дітей, в більшості випадків усі їх члени мають ті чи інші види доходів (переважно заробітна плата та пенсії), а в домогосподарствах, у складі яких є діти, економічні можливості формуються виключно за рахунок доходів від зайнятості дорослих членів сім'ї.

Як бачимо, поглиблення нерівності в розподілі доходів домогосподарств України у роки ринкових реформ – це результат не лише зниження обсягів та рівня виробництва, високого рівня інфляції, але й наслідок відсутності ефективних державних механізмів щодо сприяння адаптації населення до нових економічних умов.

Виходячи із зазначеного, вважаємо за доцільне впровадження заходів на державному рівні із зменшення нерівності в розподілі доходів населення, які б сприяли становленню середнього класу, в основі соціального законодавства має бути система взаємопов'язаних соціальних нормативів, базовими з яких є визначення фізіологічного, прожиткового і соціального мінімумів, ввести принцип адресності при наданні всіх видів допомог для забезпечення ефективності системи соціального захисту, створити єдину інформаційну систему з метою спрощення процедури надання всіх видів допомог і фінансового контролю.

Література

1. Витрати та ресурси домогосподарств України у 2015 р. (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України) // Статистичний збірник. – Київ : Держком. статистики України, 2016. – Ч. 1. – 380 с.

2. Гальків Л. І. Застосування інструментарію декомпозиції коефіцієнта Джині в оцінці нерівності розподілу особистих доходів населення / Л. І. Гальків, О. М. Вільчинська // Держава та регіони. Серія : Економіка та підприємництво. – № 1 (76). – Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2014. – С. 10-19.

3. Лібанова Е. М. Нерівність в українському суспільстві: витоки та сучасність / Е. М. Лібанова // Економіка України. – 2014. – № 3. – С. 4-19.

М.М. Леус,

*викладач кафедри економіки та підприємництва
Львівського інституту МАУП*

РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТ ЯК СУЧАСНА СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ ПІДПРИЄМНИЦЬКИХ СТРУКТУР

У сучасних умовах господарювання ефективність функціонування всієї економічної системи та дії її суб'єктів не можуть бути повністю визначені та розраховані, тобто діяльність кожного підприємства завжди пов'язана із ризиком та можливими втратами. У цьому разі виникає потреба в певному механізмі, який би дозволив найраціональнішим способом врахувати ризик та мінімізувати втрати. Таким механізмом є ризик-менеджмент (управління ризиком). Тому управління ризиком у системі ринкових відносин представляється об'єктивно необхідною задачею, вирішення якої вимагає нових підходів щодо вдосконалення теоретико-методологічних засад і розширення практики застосування.

Складний процес трансформації економічних відносин в Україні вимагає поглиблення теоретичних і практичних доробок щодо управління ризиком господарської діяльності. Але й до цього часу відсутня ефективна комплексна система оцінки та управління господарським ризиком підприємств, недостатньо висвітлені практичні аспекти управління господарським ризиком із врахуванням галузевої специфіки. Існуючі підходи та методики щодо вирішення окремих проблемних аспектів ризик-менеджменту як дієвої системи управління ризиком й досі не узагальнені, хоча існує нагальна потреба у створенні комплексної системи управління господарським ризиком, яка адаптована до сучасних тенденцій розвитку економічних процесів у країні. Наукова література по-різному тлумачить поняття управління ризиком, визначає його риси, властивості, елементи, функції та етапи. Походження терміна «ризик» має свої витоки із грецьких слів *risikon*, *risa* – стрімчак, скеля. В італійській мові *risiko* – небезпека, погроза; *risicare* – лавірувати між скель. У французькій мові *risque* – погроза, ризикувати (об'їжджати стрімчак, скелю).

Неоднозначність підходів пояснюється використанням різних методичних засад при вивченні цієї проблеми, оскільки управління ризиком – складне багатоаспектне і багаторівневе явище, яке характеризується складовими, що мають різноспрямований вплив на об'єкт управління. Найбільш поширеним є визначення ризик-менеджменту як системи управління ризиком та економічними, точніше фінансовими відносинами, які виникають у процесі управління. Управління ризиком – багатоетапний процес, мета якого зменшити чи компенсувати збитки для об'єкта при настанні несприятливих подій. Як вважає О. Л. Устенко, управління ризиком – це процес впливу на суб'єкт господарювання, при якому забезпечується максимально широкий діапазон охоплення можливих ризиків, їх об'єднане

прийняття та зведення ступеня їх впливу до мінімальних меж, а також розробка стратегії поведінки даного суб'єкта в разі реалізації конкретних видів ризику. З точки зору В. М. Гранатурова, управління ризиком можна охарактеризувати як сукупність методів, прийомів, заходів, що дозволяють певною мірою прогнозувати настання ризикованих подій і вживати заходів щодо виключення або зниження негативних наслідків їх настання. Штефанич Д. А. визначає управління підприємницьким ризиком як сукупність дій економічного, організаційного і технічного характеру, спрямованих на встановлення видів, факторів, джерел ризику, оцінку величини, розробку і реалізацію заходів щодо зменшення його рівня та запобігання можливих втрат. Неоднозначність тлумачення поняття «управління ризиками» не в останню чергу викликана відсутністю єдиної позиції щодо визначення поняття управління. Існуючі теоретичні підходи до визначення «ризик-менеджменту» недостатньо повно його характеризують. Більшість точок зору визначають ризик-менеджмент як процес, що характерний для реактивного управління, тобто процес впливу на об'єкт управління з метою пошуку можливих шляхів зменшення, а не запобігання ризику. Такий підхід не спрямований на розроблення попереджувальних заходів щодо уникнення майбутніх ризиків. Узагальнюючи представлені точки зору провідних науковців щодо управління ризиками та враховуючи основні положення теорії управління, автори пропонують розглядати «управління ризиком як процес впливу на об'єкт господарювання, при якому забезпечується охоплення максимально широкого діапазону можливих ризиків і використання всіх методів впливу на них в процесі прийняття управлінських рішень та зведення ступеню впливу виявлених ризиків до мінімальних або прийнятних меж». Результатом цих дій стає розроблення стратегії поведінки об'єкта управління в разі настання конкретних подій, які викликають дію різних видів ризику. Таким чином, ризик-менеджмент – це сукупність принципів, методів і форм управління організацією та її поведінкою в зовнішньому середовищі в умовах невизначеності та конфліктності.

Складовою менеджменту підприємства є політика управління ризиком. Політика управління ризиком – сукупність форм, методів, прийомів і способів управління ризиком, метою яких є зниження загрози прийняття неправильних рішень та зменшення потенційно негативних наслідків. Ця політика реалізується через такі основні заходи:

- 1) ідентифікація окремих видів ризиків (відбувається в три етапи: зовнішніх ризиків у аспекті окремих напрямів діяльності підприємства; внутрішніх ризиків, притаманних окремим видам діяльності або господарським операціям; формування загального комплексу ризиків);
- 2) оцінка широти і достовірності інформації, необхідної для визначення рівня ризиків;
- 3) дослідження дії об'єктивних і суб'єктивних факторів, що впливають на рівень ризиків підприємства;
- 4) вибір і використання методів оцінки імовірності настання ризикованої події за окремими видами ризиків;
- 5) визначення розміру можливих втрат при настанні ризикованої події за окремими видами ризиків;
- 6) встановлення гранично допустимого рівня ризиків за окремими видами діяльності (подіями, операціями);
- 7) визначення напрямів нейтралізації негативних наслідків окремих видів ризиків;
- 8) вибір і використання внутрішніх і зовнішніх механізмів нейтралізації негативних наслідків окремих видів ризиків;

9) оцінка результативності нейтралізації і організація моніторингу ризиків підприємства.

Таким чином, головні завдання управління ризиком полягають у тому, щоб: виявити ті дії, які, якщо їх зробити в найближчому майбутньому, захистять нас від втрат у більш віддаленому майбутньому; цілеспрямовано спостерігати за розвитком подій, щоб вчасно виявляти раніше непередбачені події; пропонувати своєчасні заходи з підтримки об'єкта, стосовно якого здійснюється захист (комерційний проект), для вжиття адекватних реагувань на небезпеку.

Політика підприємства в області управління підприємницькими ризиками та вибір ефективних методів боротьби в рамках цієї політики дозволяє підприємству: своєчасно визначати фактори та причини виникнення підприємницьких ризиків; коректно і ефективно планувати і застосовувати необхідні заходи для зниження ризику до безпечного рівня задовго до моменту його реалізації; заздалегідь прораховувати можливі ситуації і їх передбачувані шляхи розвитку і результат, який може вплинути на досягнення поставлених цілей; оцінювати до моменту прийняття рішення потенційно можливий збиток для підприємства при реалізації підприємницького ризику; своєчасно визначати витрати, необхідні для проведення попередньої оцінки та управління ризиком. Система управління підприємницьким ризиком повинна будуватися на певній послідовності дій, спрямованих на виявлення, оцінку і запобігання ризику або ж його мінімізацію до прийняттого рівня. Для того, щоб діяльність підприємства мала стабільну основу і була захищена від впливу непередбачених економічних чинників, у кожного підприємства повинна бути сформована методика виявлення та управління ризиками з урахуванням специфіки його діяльності та наявних для здійснення цієї методики можливостей. Незважаючи на те, що принципи побудови методики у більшості підприємств є досить схожими, в однакових ситуаціях інструменти її здійснення можуть значно відрізнятися, що не можна не враховувати при розгляді тієї чи іншої методики. Проте в цілому кожна методика повинна включати в себе перелік основних етапів, які дозволять своєчасно розпізнавати ризики і визначати напрями щодо їх зниження, а також своєчасно вносити коректування в процес управління. Дії з управління ризиками підприємницької діяльності можна розділити на такі етапи:

1. Ідентифікація та оцінка ризиків: оцінка особливостей діяльності, виявлення зовнішніх і внутрішніх ризиків, визначення специфіки виявлених ризиків, вивчення ймовірності виникнення та розміру економічного збитку, визначення ступеня взаємозв'язку між ризиками, зміни їх у часі, вивчення факторів, що впливають на підприємницькі ризики.

2. Оцінка ймовірних методів управління ризиками: уникнення, зниження, передача, прийняття.

3. Вибір методів управління ризиками: розробка програми ризик-менеджменту.

4. Реалізація розробленої програми ризик-менеджменту, прийняття та реалізація управлінських рішень.

5. Аналіз результатів і вдосконалення системи управління ризиками, системна оцінка отриманих результатів, поточний контроль ефективності проведених заходів.

Управління ризиками включає в себе розробку і реалізацію програми ризик-менеджменту, котра забезпечує економічно обґрунтовані для підприємства рекомендації та заходи, спрямовані на зниження загального рівня підприємницького ризику до прийняттого рівня.

Дослідження підприємницького ризику дозволило виявити основні компоненти його сутності, що дозволяють комплексно і всебічно охарактеризувати дане поняття: невизначений характер подій, котрі дають змогу визначити, який з можливих варіантів реалізується на практиці; наявність кількох альтернативних

рішень; відомі, а за можливості визначені ймовірності результату і очікувані результати; можливість, визначення ймовірності виникнення збитків; можливість визначення ймовірності отримання додаткового прибутку. Під підприємницьким ризиком розуміється загроза того, що підприємець може понести втрати у вигляді додаткових витрат або отримає доходи нижчі за ті, на які він розраховував. Таким чином, економічна категорія «ризик» визначає як потенційно можливу небезпеку імовірної втрати ресурсів або недоотримання доходів у порівнянні з варіантом, який розрахований на раціональне використання ресурсів у даному виді підприємницької діяльності. Управління економічними ризиками суб'єктів господарювання визначено як систему цілеспрямованого впливу на всі види ризику підприємства, які в своїй сукупності дозволяють уникнути, зменшити або мінімізувати негативні наслідки суб'єктивно-об'єктивного характеру господарського середовища. Враховуючи, що ефективність механізму управління економічними ризиками підприємств залежить від цих складових, необхідно застосовувати специфічні підходи у процесі їх функціонування.

Література

1. Вітлінський В. В. Ризикологія в зовнішньоекономічній діяльності / В. В. Вітлінський, Л. Л. Маханець. – Київ : КНЕУ, 2008. – 432 с.
2. Донець Л. І. Економічні ризики та методи їх вимірювання : навч. посіб. / Л. І. Донець. – Київ : Центр навчальної літератури, 2006. – 312 с.
3. Зовнішньоекономічна діяльність : навч. посіб. / за ред. д.е.н., проф. І. І. Дахна. – Київ : Центр навчальної літератури, 2006. – 360 с.
4. Лапуста М. Г. Малое предпринимательство : учебник / М. Г. Лапуста. – Москва : ИНФРА-М, 2010. – 685 с.
5. Лук'янова В. В. Економічний ризик : навч. посіб. / В. В. Лук'янова, Т. В. Головач. – Київ : ВЦ «Академія», 2007. – 462 с.
6. Янковский Н. А. Повышение эффективности внешнеэкономической деятельности крупного производственного комплекса / Н. А. Янковский. – Донецк : Донеччина, 2000. – 430 с.

М.М. Леус,

*викладач кафедри економіки та підприємництва
Львівського інституту МАУП*

Н.Д. Веселівський,

студент Львівського інституту МАУП

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ СИСТЕМИ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМНИЦТВА

Важливим кроком у контексті загального реформування економіки є інтеграція в економіко-правове середовище України ринкових фінансово-господарських інструментів. Введення будь-яких нових методів управління економічними процесами вимагають не тільки їх імплементації в організаційно-правову інфраструктуру фінансово-господарських відносин, а й ретельного розроблення конкретних схем їх застосування з тим, щоб отримати найбільш ефективний результат. Це питання є принциповим тому, що від перших успіхів

нововведення у вигляді реалізації конкретних проектів залежить майбутнє його використання у підприємницькій діяльності загалом.

Проблематика забезпечення економічної безпеки підприємства, в тому числі на різних рівнях ієрархії управління економікою, аналізується у наукових роботах таких відомих вітчизняних науковців, як З. Варналій, Т. Васильців, О. Власюк, В. Геєць, Я. Жаліло, Г. Пастернак-Таранушенко та ін. Значний внесок у дослідження цієї економічної категорії здійснили науковці інших країн, зокрема у Росії – Л. Абалкін, І. Богданов, С. Глазьев та ін. Однак, попри численні загальні дослідження окремих питань, зокрема фінансової безпеки держави, проблем міжнародної безпеки, стратегії та механізмів зміцнення економічної безпеки, певні прогалини існують саме щодо питання механізмів управління системою економічної безпеки підприємства.

Основними проблемами безпеки підприємницької діяльності в Україні є:

- по-перше, ринкова економіка, побудована на конкуренції, є дуже динамічною системою, а значить і дуже небезпечною;
- по-друге, український ринок перебуває на стадії становлення і тому його механізми ще не відпрацьовані;
- по-третє, в країні відсутні стійкі норми права захисту інтересів підприємців.

Спеціалісти з безпеки вважають, що одним із шляхів створення для недержавних підприємств передумов для економічного виживання за умов ринкових відносин є виявлення та нейтралізація загроз економічній стабільності підприємства, що і є суттю діяльності щодо забезпечення безпеки підприємства. Безпека суб'єкта залежить від різних факторів. Шкоду інтересам підприємця може бути завдано у результаті несприятливої економічної політики держави, протиправних дій конкурентів, кризових явищ в економіці, непередбачених змін кон'юнктури ринку, стихійного лиха, надзвичайних подій, управлінської некомпетентності, соціальної напруги тощо.

Отже, фактори, що впливають на рівень безпеки підприємств можуть бути внутрішніми і зовнішніми, економічними та неекономічними, об'єктивними і суб'єктивними.

Внутрішній зміст поняття системи безпеки фірми є досить комплексним, містить ряд елементів, зокрема об'єкт та суб'єкт безпеки. Об'єктом безпеки підприємства виступає все те, на що спрямовані зусилля щодо забезпечення безпеки, або ж те, що потребує захисту:

- кадровий персонал підприємства, а саме: керівний склад, акціонери, структурні підрозділи та їх співробітники, функції яких пов'язані з різними видами інформації;
- майновий, інтелектуальний та фінансовий капітал підприємства;
- притаманні специфіці фірми види фінансово-господарської діяльності підприємства.

Отже, об'єктом безпеки підприємства, передусім економічної, є вся система її повноцінного функціонування. Уразивши хоча б один із об'єктів безпеки підприємства, остання зазнає відповідного впливу на окрему ділянку фірми, що може обернутися небезпекою або загрозою втрати балансу рівноваги виробничо-господарського механізму підприємства. Кожне підприємство (суб'єкт господарювання) має як загальний об'єкт безпеки, так і специфічний, через особливості її діяльності.

Суб'єктів безпеки підприємства можна класифікувати за такими ознаками:

- залежно від приналежності:

- власні служби безпеки, що входять у структуру суб'єктів господарювання і повністю утримуються за їхні кошти. Структура цих підрозділів базується залежно від рівня становлення фірми, масиву питань, вирішення яких покладає на ці служби керівництво підприємства на тому чи іншому етапі її розвитку;

- самостійні комерційні чи державні організації, що наймаються суб'єктом господарювання для виконання функцій щодо забезпечення окремих або всіх аспектів його безпеки. Такі суб'єкти як правило, спеціалізуються або на режимно-охоронних послугах (охорона будівель, споруд, транспорту, окремих працівників підприємств, установ, членів їх сімей тощо), або на суто економічних, правових чи консультаційних послугах.

Залежно від безпосередньої участі у забезпеченні безпеки підприємства:

- спеціальні суб'єкти, створені виключно для виконання функцій щодо забезпечення безпеки фірми, як її власна служба безпеки, так і залучена на умовах договору;

- напівспеціальні суб'єкти, до безпосередніх функцій яких входить ряд таких, що спрямовані на забезпечення безпеки підприємства. Такими суб'єктами є відділ кадрів, фінансово-кредитний відділ, медична частина тощо;

- решта персоналу та структурні підрозділи, участь яких у здійсненні заходів щодо забезпечення безпеки підприємства має винятковий характер.

Залежно від форми власності та підпорядкування:

- державні органи – здійснюють повноваження щодо безпеки суб'єктів фінансово-господарської діяльності, до структури яких вони входять, або ж надають послуги стороннім фірмам на умовах укладених договорів;

- недержавні органи, які представлені охоронними організаціями, аналітичними центрами, інформаційними та консалтинговими службами, які за відповідну плату на умовах договору надають послуги щодо охорони об'єктів, здійснюють захист інформації, комерційної таємниці тощо.

Залежно від правової основи функціонування (легітимності суб'єктів):

- офіційні органи, що функціонують у межах чинного законодавства України та міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України;

- не легітимні структури, діяльність яких відбувається поза правовим полем України.

Слід зауважити, що ринок послуг у сфері безпеки досить складно аналізувати, оскільки він характеризується відсутністю чітких меж. Як правило, фірми, що працюють на цьому ринку, – багатопрофільні, а тому виділити компанії, що надають послуги лише у сфері безпеки, можна тільки досить умовно.

Під безпекою підприємства (фірми) слід розуміти стан його стабільної діяльності, за якого реалізуються програми, забезпечується прибуток і захист від зовнішніх і внутрішніх дестабілізуючих чинників.

Метою забезпечення безпеки підприємства (фірми) має стати комплексна протидія потенційним і реальним загрозам, усунення або ж мінімізація яких має гарантувати суб'єкту господарювання успішність функціонування в нестабільних умовах зовнішнього та внутрішнього середовища.

Досягнення вищезазначеної мети стає можливим за умови формування і втілення політики безпеки підприємства (фірми) як загального орієнтиру для дій та прийняття рішень, що полегшує досягнення мети. При цьому вирішуються такі завдання щодо забезпечення безпеки підприємства:

- зміцнення дисципліни праці та підвищення її продуктивності;
- захист законних прав та інтересів керівників і персоналу підприємства (фірми);
- формування та захист інтелектуального потенціалу підприємства (фірми);
- підвищення конкурентоспроможності продукції підприємства (фірми);
- інформаційне забезпечення діяльності підприємства (фірми);
- запровадження світових стандартів у діяльності підприємства (фірми) та освоєння нових технологій виробництва;

- недопущення або мінімізація залежності підприємства (фірми) від випадкових та недобросовісних партнерів.

Сучасний етап вивчення економічних відносин сформував передумови зародження нової науки про економічну безпеку підприємства – екосекент (від англ. economic security of enterprise). Екосекент – це економічний стан підприємства, стійкий (у межах критичних обмежень) проти зовнішніх та внутрішніх змін фінансово-господарського середовища, не віднесених до форс-мажорних обставин.

Для більшості підприємств, як вже зазначено, питання гарантування безпеки економічної діяльності, всупереч принципам ринкової економіки, не є пріоритетним, що суттєво впливає на результати діяльності підприємства та доволі часто призводить до банкрутства і ліквідації. Зазначене спонукало поєднати у створеному алгоритмі дії стосовно формування системи безпеки на новоствореному підприємстві і удосконалення процесу гарантування безпеки в умовах діючого суб'єкта господарювання. Створення надійної системи економічної безпеки підприємства передбачає необхідність проведення комплексу підготовчих заходів. Практика функціонування служби економічної безпеки суб'єктів підприємницької діяльності свідчить, що від результатів цього етапу багато в чому залежить рішення про вибір варіанту організації СЕБП. Підготовчий етап передбачає попереднє вивчення фактичних або проектування можливих параметрів конкретного підприємства, враховуючи такі аспекти: 1) характер і масштаб діяльності підприємства: особливості продукції, прогресивність технології, наявність товарів-новинок, патентів, ліцензій, виробничі потужності, чисельність працюючих тощо; 2) ринкова позиція підприємства: темпи розвитку галузі в цілому, динаміка продажів, частка ринку, рівень конкурентоспроможності, імідж підприємства; 3) фінансові можливості підприємства; 4) аналіз внутрішніх та зовнішніх загроз для підприємства; 5) отримання інформації про кризові ситуації, дії щодо їхньої ліквідації та фактичні наслідки, які мали місце в минулому; 6) аудит наявних (раніше реалізованих) заходів щодо забезпечення безпеки та аналіз їхньої відповідності виявленим загрозам.

Система економічної (як і будь-якої іншої) безпеки підприємства виконує дві основні функції: превентивно-профілактичну та оперативно-інформаційну. Превентивно-профілактична функція спрямована на виконання сукупності взаємопов'язаних заходів для створення середовища, що забезпечує безпечний розвиток підприємства та реалізується через виконання загальних заходів безпеки. Ця функція виконується суб'єктами економічної безпеки підприємства у повсякденній роботі, за звичним графіком, згідно з тактичними та операційними планами і передбачає: 1) організаційно-правовий вплив на діяльність персоналу та споживачів підприємства шляхом розроблення та впровадження нормативів безпеки; 2) підбір, перевірку та контроль роботи персоналу, розроблення ефективної кадрової політики і програм стимулювання праці; 3) охорону підприємства: об'єктів, грошей, матеріальних цінностей, комунікацій, обладнання, вантажів, персоналу; 4) атестацію приміщень, спеціальне обладнання окремих з них, облік носіїв інформації обмеженого доступу, захист засобів зв'язку, організацію службового і спеціального діловодства; 5) захист інформаційних ресурсів обмеженого доступу; 6) удосконалення технологій виробництва, введення в них елементів захисту; 7) формування позитивного іміджу підприємства; 8) планування і забезпечення діяльності організації в кризових ситуаціях; 9) розроблення заходів відповідальності за порушення встановлених правил безпеки діяльності. Нерозривно пов'язаною з превентивно-профілактичною функцією безпеки є оперативно-інформаційна, яка реалізується шляхом виконання спеціальних заходів з безпеки. Основними серед цих заходів є такі: 1) формування інформаційних ресурсів, організація і ведення конкурентної розвідки; 2) інформаційно-аналітичне забезпечення ухвалення рішень

керівництвом організації; 3) розроблення та проведення заходів щодо протидії недобросовісній конкуренції, в тому числі промислового шпигунству; 4) інформаційно-аналітичні дослідження клієнтів, партнерів і конкурентів; 5) взаємодія з правоохоронними органами з питань попередження та припинення протиправних посягань на власність, персонал та імідж організації; 6) заходи впливу на недобросовісних клієнтів, боржників і зловмисників з відшкодування підприємству втрат, понесених з їхньої вини; 7) проведення службових розслідувань за фактами протиправних дій персоналу, організації та порушення ними встановлених правил роботи; 8) розробка та реалізація заходів з дезінформації конкурентів. Система економічної безпеки підприємства не буде повною, якщо реалізацію загальних та спеціальних заходів безпеки не доповнити використанням відповідних засобів. Вони стосуються усіх аспектів господарської діяльності: соціального, правового, технічного, економічного, технологічного, психологічного, організаційного та ін. і використовуються службою безпеки підприємства. Масштаб використання загальних та спеціальних заходів безпеки службою безпеки підприємства залежить від її організації. Створення служби безпеки на підприємстві залежить від його розміру, фінансових, виробничих, організаційних та інших можливостей. Для малих підприємств служба економічної безпеки підприємства (служба ЕБП) може бути представлена однією особою в ранзі заступника директора з питань економічної безпеки, або будь-яким заступником директора, який буде поєднувати свою основну роботу з роботою щодо забезпечення економічної безпеки підприємства.

Отже, ефективність управління системою економічної безпеки підприємства визначають за одним критерієм – відсутністю чи наявністю завданих йому матеріальних збитків і моральної шкоди. Надійна система економічної безпеки підприємства можлива лише за умови використання комплексного і системного підходу в її організації та управлінні. Ця система надає можливість оцінити перспективи розвитку підприємства, розробити його тактику і стратегію, зменшити наслідки фінансових криз і негативного впливу нових загроз та небезпек. Однак, в перспективі вважаємо необхідним досліджувати прикладні аспекти застосування механізму управління економічною безпекою підприємства за окремими сферами діяльності з використанням особливостей та напрямів їх розвитку.

Література

1. Близнюк А. О. Сутність та особливості управління економічною безпекою підприємства / А. О. Близнюк // *Комунальне господарство міст* : зб. наук. праць. – Вип. 102. – Київ : Знання, 2011. – С. 268–274.
2. Живко З. Б. Системний підхід до управлінського процесу підприємства: інформаційні технології та взаємодія підсистем безпеки / З. Б. Живко // *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія економічна* : зб. наук. праць. – Вип. 1. – Львів : ЛьвДУВС, 2013. – С. 230–237.
3. Маслак О. І. Управління економічною безпекою підприємства на принципах забезпечення її раціонального рівня / О. І. Маслак, Н. Є. Гришко // *Маркетинг і менеджмент інновацій*. – 2013. – № 1. – С. 198–208.
4. Франчук В. І. Особливості організації системи економічної безпеки акціонерних товариств в умовах трансформаційної економіки : монографія / В. І. Франчук. – Львів : ЛДУВС, 2010. – 440 с.
5. Болгова К. В. Організаційно-економічний механізм забезпечення економічної безпеки підприємства / К. В. Болгова, Л. І. Шилова. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.masters.donntu.edu.ua

Н.В. Магас,
*к.е.н., доц., завідувач кафедри економіки та підприємництва
Львівського інституту МАУП*

Ж.М. Багласнко,
студентка Львівського інституту МАУП

РИЗИКИ ТА ЗАГРОЗИ ПІДПРИЄМСТВА

Ризик – це категорія, яка присутня в будь-якій сфері діяльності. Кожен суб'єкт господарювання під час здійснення своєї господарської діяльності, приймаючи певні фінансові рішення, ризикує отримати збиток, як наслідок негативних чинників впливу на функціонування підприємства. Підприємства повинні враховувати фактори впливу на прийняття управлінських рішень для того, щоб не допустити погіршення фінансового стану, втрати платоспроможності, частки ринку збуту продукції чи банкрутства. Лише знання потенційних загроз та оцінка ризиків забезпечить безперервне функціонування діяльності підприємства.

Основними факторами впливу на фінансову безпеку суб'єктів господарювання є ризики і загрози, які виникають в процесі їх фінансової діяльності. Слід зауважити, що серед науковців немає єдиних поглядів щодо розуміння понять «ризик» та «загрози», часто науковці трактують ці поняття однаково, не виділяючи їхні класифікаційні відмінності. Відсутність єдиних поглядів на трактування понять «ризик» та «загроза» зумовлює необхідність їхнього уточнення.

Теоретичним дослідженням ризиків та загроз фінансової безпеки підприємства займається багато фахівців у галузі економіки. Зокрема, дослідженням категорії «ризик» присвятили свої праці такі науковці, як С. М. Ілляшенко, О. Є. Кузьмін, О. Б. Шевчук. Проблемам формування фінансової безпеки суб'єктів господарювання займалися такі відомі науковці як О. І. Барановський, М. М. Єрмошенко, Г. В. Веретенникова, М. І. Камлик, В. Ярочкін, Є. М. Коротков, І. О. Бланк та ін.

Безпосередньо пов'язаною з небезпекою є поняття «загроза», яке є близьким до поняття «ризик». На думку М. М. Єрмошенка загроза – це наявне чи потенційно можливе явище або чинник, яке створює небезпеку для реалізації фінансових інтересів підприємства [1]. Інший автор вважає, що загроза – це наявність таких потенційних або реальних умов, факторів чи дій фізичних та юридичних осіб, що порушують нормальний фінансово-економічний стан суб'єкта підприємницької діяльності і здатні заподіяти великої шкоди аж до припинення його діяльності [2].

Г. В. Веретенникова розглядає поняття «загроза» – як потенційну можливість нанесення шкоди господарюючому суб'єкту з боку окремих чинників, обумовлених характером економічної діяльності та оточення [3].

Забезпечення фінансової безпеки суб'єктів господарювання вимагає систематизації загроз, які виникають із внутрішнього та зовнішнього середовища їх функціонування. Класифікація необхідна, щоб реально оцінити негативні наслідки, які виникають, можливість їх подальшого розвитку та скласти план заходів для нейтралізації загроз, які виникають.

Систематизація загроз досліджується різними авторами всі вони мають спільні і відмінні ознаки. На наш погляд, систематизацію загроз фінансовій безпеці суб'єктів господарювання потрібно проводити за такими ознаками табл. 1.

Систематизація загроз фінансової безпеки підприємства

Ознаки	Види загроз
За сферою виникнення	Внутрішні, зовнішні, глобальні
За ступенем ймовірності	Малоймовірні, можливі, очікувані, реальні
За рівнем фінансового управління	Загрози національній безпеці, регіональній безпеці, безпеці суб'єктів господарювання
За етапами життєвого циклу суб'єктів господарювання	На стадії зародження; розвитку; стабільності; спаду
За можливістю виникнення	Постійні, одиничні
За терміном дії	Довгострокові, середньострокові, короткострокові, поточні
За ступенем керованості загрози	Керовані, некеровані
За рівнем потужності загрози	Підвищена, нормальна, стабільна, спадна
За природою виникнення	Об'єктивні, суб'єктивні

Деякі науковці ототожнюють поняття «загроза» та «ризик». Для того, щоб зрозуміти ці дві категорії, розглянемо сутність поняття «ризик». І. О. Бланк поняття «ризик» розглядає, як результат вибору його власниками або менеджерами альтернативного фінансового рішення, направлено на досягнення основного результату фінансової діяльності при можливості понесення економічних втрат в умовах невизначеності його реалізації [4].

Т. Б. Кузьменко, Л. С. Мартюшева, О. В. Грачов, О. Ю. Литовченко під «ризиком» розуміють ймовірність (загрози) втрати підприємством частини своїх ресурсів, недоодержання доходів чи появи додаткових втрат у результаті здійснення певної виробничої і фінансової діяльності [5].

Т. Г. Васильців вживає терміни «ризик» і «загроза» як синоніми, О. І. Барановський наголошує, що перехід ризику в загрозу починається тоді, коли з'являються негативні якісні зміни в економічних системах, що пов'язані зі значними фінансовими втратами, збитками, які спричиняють банкрутство [6].

Основною небезпекою ризиків є неможливість їх виявлення. В момент прийняття управлінських рішень суб'єкти господарювання не можуть передбачити зміни, які відбуваються в зовнішньому середовищі. Основні причини неможливості виявлення ризиків: неможливість всеосяжного знання суб'єктів господарювання про навколишній світ; випадковість певних причин, які приводять до великих втрат або прибутків; непередбачуваність ринкової ситуації; конфліктні ситуації суб'єктів господарювання з контрагентами, працівниками; неправомірні дії зі сторони конкурентів та кримінальних структур [7].

Для ефективного управління підприємством необхідно виділяти найбільш важливі фінансові ризики:

Ризик дефіциту грошових коштів – має такі негативні наслідки, як несвоєчасні оплати рахунків, можливість виникнення штрафних санкцій, зниження ліквідності, платоспроможності та купівельної спроможності, втрата вигідних контрактів, зниження мотивації персоналу до праці.

Ризик втрати конкурентної позиції – полягає в тому, що частка ринку, яку займає підприємство на ринку або кількість його клієнтів, які можуть перейти до

потенційних конкурентів. Як наслідок втрата частини доходу, зменшення оборотності коштів.

Ризик інвестиційних помилок – виражається в тому, що не буде досягнутий прогнозований рівень доходів. В довгостроковій перспективі інвестиційні ризики пов'язані з тим, що розвиток підприємства відбуватиметься не за планом, на який розраховувати під час здійснення інвестицій.

Цінові ризики – під впливом нестабільної національної грошової одиниці, інфляційних процесів, шаленої конкуренції вартість товарів, робіт, послуг дуже нестабільна і змінюється в умовах системної кризи національної економіки.

Кредитний ризик – дуже часто на початку своєї діяльності підприємства використовують кредитні джерела фінансування, оскільки підприємствам не вистачає вільних грошових ресурсів. Темпи росту підприємств в Україні до 2014 року були дуже високі. В даний час кредити підприємства сплачують за рахунок доходів, які виявилися набагато нижчими за очікувані.

Ризик контролю – для досягнення будь-якої цілі діяльності підприємства необхідний ефективний фінансовий механізм управління фінансами, який би досягав тактичних і стратегічних цілей діяльності підприємства. При втраті контролю за діяльністю підприємства це стає неможливим. Отже контроль використання фінансових ресурсів висувається на перше місце при досягненні основної стратегії діяльності підприємства.

Отже, для дослідження впливу факторів ризику і загрози на фінансову діяльність підприємства необхідно дослідити сутність, визначити взаємозв'язок та систематизувати види факторів впливу на їх безпеку. Скласти план розвитку підприємства в поточній перспективі, на основі чого можна скласти прогноз доходів. Проводити якісну оцінку ризиків при здійсненні фінансових операцій. Мати ефективні механізми нейтралізації кризових ситуацій на підприємстві.

Література

1. Єрмошенко М. М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення / М. М. Єрмошенко. – Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2001. – 309 с.
2. Камлик М. І. Економічна безпека підприємницької діяльності. Економіко-правовий аспект : навч. посіб. / М. І. Камлик. – Київ : Атіка, 2005. – 432 с.
3. Веретенникова Г. В. Економічна безпека підприємства: планування й організація : конспект лекцій / Г. В. Веретенникова. – Харків : Вид. ХНЕУ, 2008. – 84 с.
4. Бланк И. А. Управление финансовыми рисками / И. А. Бланк. – Київ : Ника-Центр, 2005. – 600 с.
5. Фінансова безпека підприємства : навч. посіб. / Т. Б. Кузьменко, Л. С. Мартюшева, О. В. Грачов, О. Ю. Литовченко. – Харків : Вид. ХНЕУ, 2010. – 300 с.
6. Барановський О. І. Фінансові кризи: передумови і шляхи запобігання : монографія / О. І. Барановський. – Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2009. – 754 с.
7. Магас Н. В. Теоретичні основи дослідження фінансової безпеки суб'єктів господарювання в умовах техноглобалізму / Н. В. Магас // Науковий вісник ЛДУВС. – Львів : ЛьвДУВС, 2011. – Вип. 2. – С. 77-88. – (Серія економічна).

ДІАГНОСТИКА МАКРОЕКОНОМІЧНИХ ІНДИКАТОРІВ З ВИКОРИСТАННЯМ РЕГРЕСІЙНИХ МОДЕЛЕЙ

Регресійний аналіз – надзвичайно популярний метод дослідження в статистичному аналізі. Це загальна назва низки методів, які використовують для оцінки впливу одної або декілька незалежних змінних на залежну. Крім того, ці методи описують тип взаємозв'язку і дозволяють сформулювати рівняння, що прогнозує залежну змінну на основі значень незалежних змінних.

У загальному випадку перш за все необхідно обрати залежні змінні, які адекватно описують залежну зміну, створити та інтерпретувати модель (або декілька). Крім того, слід здійснити діагностику регресійної моделі, яка включає в себе:

- 1) перевірку умов застосування регресійного методу (нормальність, незалежність залишків, лінійність та гомоскедастичність);
- 2) перевірка мультиколінеарності;
- 3) виявлення незвичних одиниць сукупності (нетипові значення, точки високої напруги та впливові одиниці сукупності).

Виконання цих етапів може бути дуже трудомістким, проте ми маємо можливість використовувати сучасні засоби обробки інформації та виконання статистичного аналізу. Це, зокрема, R – мова статистичного програмування з відкритим кодом.

Зауважимо, що R включає базовий набір функцій, які вбудовані безпосередньо в програму. Крім того, доступні спеціальні пакети, які містять функції для розв'язання вузькоспеціалізованих задач. Нас зокрема цікавлять пакети *car* (Companion to Applied Regression) та *gvmla* (Global Validation of Linear Model Assumptions), *leaps* (Regression subset selection, including exhaustive search) та *MASS* (Modern Applied Statistics with S).

Розглянемо детально, які саме інструменти можна використовувати на різних етапах регресійного аналізу (табл. 1).

Таблиця 1

Функції R для виконання регресійного аналізу

Функція R	Дія
<code>scatterplotMatrix()</code>	Генерує діаграми розсіювання для всіх пар змінних зі згладженою кривою та регресійною прямою. На головній діагоналі представлені полігони частот та графіки-щітки для кожної змінної
<code>lm()</code>	Розрахунок параметрів регресійної моделі, показників їх якості (p-value) та істотності, залишкова дисперсія, коефіцієнт детермінації та критерій Фішера
<code>step()</code>	Вибір незалежних змінних в регресійну модель за допомогою критерію AIC (чим більше, тим краще)
<code>regsubsets()</code>	Вибір незалежних змінних в регресійну модель методом підмножин

Функція R	Дія
cor()	Матриця коефіцієнтів кореляції
vif()	Розрахунок <i>фактора інфляції дисперсії</i> . Квадратний корінь з цього показника для незалежної змінної більше 2 вказує на наявність мультиколінеарності
gvlma()	Загальна перевірка умов застосування регресійного методу
qqPlot()	Зв'язок між стандартизованими залишками (<i>Studentized Residuals</i>) та квантилями розподілу Стюдента (<i>t Quantiles</i>)
durbinWatsonTest()	Тест Дарбіна-Уотсона на автокореляцію залишків
crPlots()	Діаграма компонентів і залишків
ncvTest() spreadLevelPlot()	Перевірка моделі на гомоскедастичність
outlierTest()	Значення ймовірності статистичної помилки першого виду з поправкою Бонфероні для найбільшого залишку Стюдента
avPlots()	Діаграми доданих змінних
influence plot()	Графік з інформацією про незвичні спостереження

Зауважимо, що це не повний перелік засобів R для діагностики регресійних моделей, ми перелічили лише основні.

Ми застосували ці інструменти для того, аби змодельовати витрати населення. Джерело даних – статистичний збірник «Регіони України» (основні соціально-економічні показники), статистики житлового фонду (житлова площа), статистики обстежень домогосподарств (відсоток міського населення, середня кількість людей в домогосподарстві, відсоток домогосподарств з дітьми), статистики праці (відсоток неформальної зайнятості). Ми навмисне не проводили логічного аналізу досліджуваного явища, оскільки нам було цікаво, які чинники обере програма на основі математичних розрахунків.

Ми дуже довго експериментували з моделями, розглянемо одну із них. Залежною змінною є витрати населення у розрахунку на одну особу, грн (*Expenses*). Незалежними змінними є: кількість зайнятих економічною діяльністю, тис. осіб (*Employed*), імпорт товарів та послуг на одну особу, млн дол. США (*Impno*), фінансовий результат (збиток) до оподаткування на одного зайнятого, млрд грн (*Loss*), частка домогосподарств з дітьми до 18 років, % (*PropHousKids*).

Уявлення про вихідні дані моделі дає рис. 1. Ми бачимо, що розподіл залежної змінної близький до нормального, всіх незалежних – асиметричний. Зв'язок витрат та кількості зайнятих та імпорту є лінійний і позитивний, витрат і збитків та частки домогосподарств з дітьми – нелінійний.

Рівняння має такий вигляд (в дужках значення *p-values*):

$$Expenses = 45910 + 10,19 \text{ Employed} + 7834 \text{ Impno} - 161700 \text{ Lossnz} - 350,5 \text{ PropHousKids}$$

(0,00)
(0,01)
(0,01)
(0,00)
(0,02)

Residual standard error: 3996 on 19 degrees of freedom
 Multiple R-squared: 0.8029, Adjusted R-squared: 0.7614
 F-statistic: 19.35 on 4 and 19 DF, p-value: 0,00

Відповідно до цього рівняння, збільшення кількості зайнятих економічною діяльністю та імпорту на особу збільшує витрати населення, а збільшення збитків підприємств та частки домогосподарств з дітьми – зменшує витрати.

Під рівнянням подано стрічку зі значеннями в дужках. Це ймовірності, які є результатом перевірки гіпотези про те, що даний коефіцієнт рівняння насправді дорівнює нулю. Чим менша ця ймовірність, тим істотніший коефіцієнт. Залишкова дисперсія (Residual standard error) – це абсолютний показник, який вказує на величину залишків (чим менше його значення, тим краще). Коефіцієнти детермінації (multiple R-squared, adjusted R-squared) коливаються від 0 до 1 і вказують на якість моделі (чим ближче до 1, тим краще). Критерій Фішера є основою для перевірки гіпотези про істотність рівняння, результатом якого є ймовірність (p-value), значення якої має бути близьке до 0.

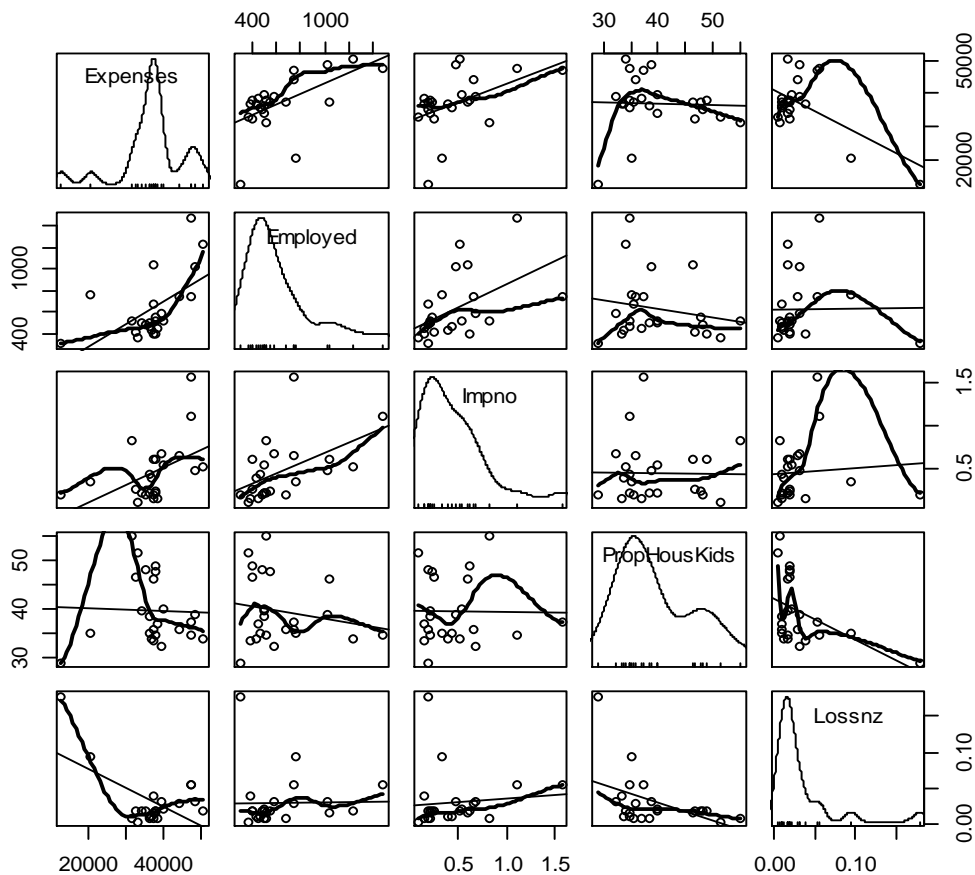

Рис. 1. Матриця діаграм розсіяння значень залежно та незалежних змінних для даних областей України, разом з регресійними прямими та згладжувальними кривими, а також полігони частот розподілу змінних разом з графіком-щіткою (по діагоналі)

Отже, ми бачимо, що на цьому етапі перевірки якості моделі очевидних проблем немає. Перевірка відповідності умов застосування показала, що умови

виконуються на 60,35 %. Перевірка на мультиколінеарність на основі фактора інфляції дисперсії також дала задовільний результат.

Проте висновок не є остаточним. Щоб стверджувати, що модель є якісна і адекватно відображає взаємозв'язки, необхідно здійснити крос-валідацію, тобто перевірити, як вона працює на тестових даних (тих, які не брали участі у побудові моделі). Крім того, ми не брали до уваги дані по м. Київ, оскільки це дуже яскраве нетипове значення. Варто було б ще розглянути варіанти моделі, які би включали м. Київ. Крім того варто було би звернути увагу на нелінійну форму зв'язку залежної змінної з двома незалежними змінними.

Отже, в результаті діагностики макроекономічних індикаторів з використанням регресійних моделей ми отримали регресійну модель із досить хорошими показниками якості параметрів. Проте це лише початок регресійного аналізу. Важливими етапами є також діагностика цього рівняння, робота з нетиповими значеннями сукупності та крос-валідація.

Література

1. Регіони України. 2016 : стат. зб. / Державна служба статистики України. – Київ, 2017. – С. 13-16. – URL : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
2. Кабаков Р. И. R в действии. Анализ и визуализация данных в программе R / Р. И. Кабаков ; [пер. с англ. П. Волковой]. – Москва : ДМК Пресс, 2014. – 580 с.

Т.В. Мединська,

*к.е.н., доцент кафедри фінансів, кредиту та страхування
Львівського торговельно-економічного університету*

А.Т. Малець,

*аспірант кафедри фінансів, кредиту та страхування
Львівського торговельно-економічного університету*

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ПРИБУТКОВОГО ОПОДАТКУВАННЯ В УКРАЇНІ

Українська податкова система є однією з найскладніших і найменш ефективних серед країн не лише Європи, але й усього світу, що регулярно підтверджують міжнародні звіти та рейтинги, дослідження вітчизняних економістів, а також оцінки інвесторів, що працюють в Україні.

Прибуткове оподаткування як важливий макроекономічний інструмент державного регулювання активно використовується у податковій політиці всіх економічно розвинених країн. Крім фіскального, йому характерний значний регуляторний потенціал, зокрема в забезпеченні оптимального розвитку економіки. Серед переваг прямого оподаткування доходів (прибутків) можна виділити його гласність, прозорість для контролю, поєднання громадянських та етичних рис із фіскальними.

В Україні до складу прямих податків, які істотно впливають на розвиток підприємницького сектора, доречно віднести податок на прибуток підприємств, податок з доходів фізичних осіб, податки на майно – плата за землю, податок на нерухомість.

Еволюція вітчизняного прибуткового оподаткування підприємств супроводжувалась паралельною зміною ставки податку та об'єктивною тенденцією

до переходу від диференціації ставок до застосування єдиної ставки податку для суб'єктів господарювання, що займаються різними видами діяльності. Періодичні законодавчі трансформації в механізмі розрахунку та справлянні податку на прибуток не відповідали стану й рівню розвитку економічної системи України, не вписувались повною мірою у реалії соціально-економічного й політичного життя та не враховували рівень та можливості органів фіскалу.

Прибуткове оподаткування підприємств та організацій в Україні завжди було в центрі уваги законодавців, які неодноразово переглядали та вдосконалювали його. В Україні з 1 січня 2015 року набули чинності зміни до Податкового кодексу України, згідно з якими до прямих податків належать: податок на прибуток підприємств, податок на доходи фізичних осіб, екологічний податок, рентна плата, а також місцеві податки: податок на майно, єдиний податок [1].

Податок на прибуток посідає друге місце після ПДВ за значущістю у доходах Зведеного бюджету. Структура доходів Зведеного бюджету України за 2011-2015 рр. свідчить про тенденцію до зниження питомої ваги податку на прибуток у податкових надходженнях, починаючи з 2010 року, звичайно найменші поступлення спостерігалися у кризовому 2014 році. Характеризуючи фіскальну ефективність податку на прибуток підприємств за період з 2011 по 2015 рр. в Україні, відзначимо, що відбувалося зростання абсолютних сум поступлень даного платежу до 2013 р., однак за 2013-2014 рр. надходження значно зменшилися у зв'язку із військово-політичною ситуацією в країні.

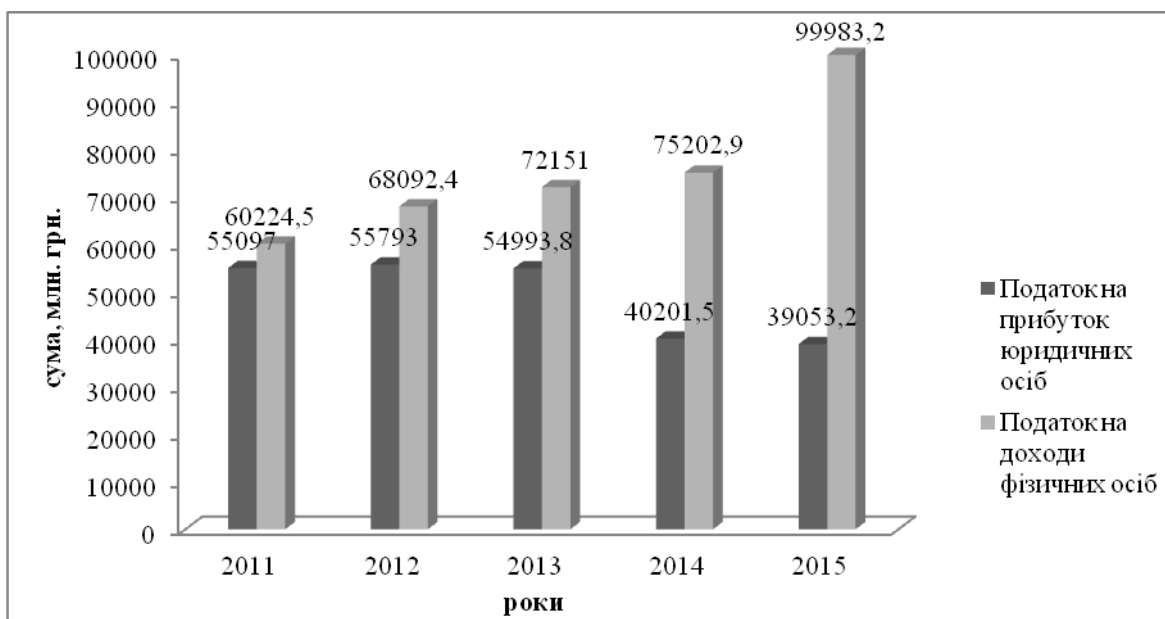

Рис. 1. Надходження податків з доходів та прибутку до Зведеного бюджету України за 2011-2015 рр.

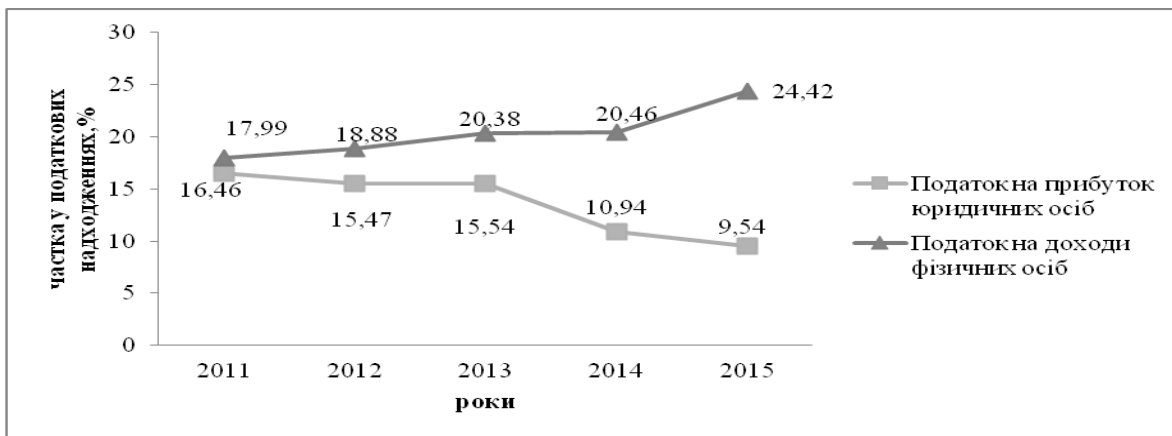

Рис. 2. Частка податків з доходів та прибутку у податкових надходженнях України за 2011-2015 рр.

Таким чином, протягом 2011-2015 рр. спостерігаємо тенденцію до зменшення величини надходжень від податку на прибуток до Зведеного бюджету України. При зменшенні з 1 січня 2013 р. ставки податку з 21 % до 19 %, у звітному періоді до бюджету надходження податку приблизно були тотожні до попереднього 2012 року. Це пояснюється тим, що у 2013 році було запроваджено авансову сплату податку на прибуток, місячний розмір якого розраховується як 1/12 нарахованого до сплати податку за попередній податковий період. За результатами січня-вересня 2013 року авансом було сплачено більш, ніж 2/3 від загальної суми податку. Водночас, підприємства які у 2012 році мали дохід менше 10 млн грн, новостворені та сільськогосподарські підприємства сплачували податок поквартально. Значне зменшення сум і часток даного податку відбулося за підсумком 2014 р., що було спричинено недієздатністю підприємств на Сході країни та великою кількістю втрат об'єктів та платників податків.

Отож, частки податку на прибуток підприємств у доходах і податкових надходженнях до Зведеного бюджету України за 2011-2015 рр. мають тенденцію до зниження. Щодо частки податку на прибуток підприємств у доходах бюджету, зазначимо, що у 2012 р. відповідно зменшилась на 1,3 % і склала 12,52 %, а у 2013 р. порівняно із 2012 р. зросла на 0,1 %, а у 2014 р. відповідно зменшилась на 3,61 %. Частка податку на прибуток підприємств у 2010 році у податкових надходженнях складала 17,21 %, у 2011 р. частка податку складала 16,46 %, що на 0,75 % нижче частки 2010 р, у 2012 р. частка знизилась до 15,47 %, а у 2013 р. зросла до 15,54 % і відповідно у 2014 р. зменшилась на 4,6 % і склала 10,94 %, у 2015 р. склала 9,54 % (рис. 1 і 2).

Ефективність зменшення ставок податку на прибуток пояснює концепція А. Лаффера: якщо податкова ставка зростає, бізнес або йде у тінь, або згортається, і навпаки. Зменшення ставки податку на прибуток приведе до збільшення коштів, які залишаються в розпорядженні підприємства після сплати податку на прибуток, і до збільшення надходжень до бюджету з цього податку. Проте низка змін у податковому законодавстві може призвести до зниження суми і частки податку на прибуток підприємств у доходах бюджету.

Використовуючи досвід країн ЄС в оподаткуванні прибутку підприємств, доречно було б залучити для впровадження нововведень експертів з найбільш розвинених європейських країн. Актуальними залишаються дослідження проблем вдосконалення податкової системи України для стимулювання розвитку економіки, стимулювання інноваційної та інвестиційної діяльності суб'єктів підприємництва. Таким чином, зміни у податковому законодавстві України спричинили низку нових

проблем, що дає підстави стверджувати про ймовірність зниження суми, частки та значення податку на прибуток підприємств у доходах Державного бюджету.

У сфері оподаткування доходів громадян визначальним обов'язковим платежем є податок з доходів фізичних осіб. Зміни по сплаті податку на доходи фізичних осіб (ПДФО) відбулися 1 січня 2015 р.

Аналізуючи динаміку надходжень ПДФО, відзначимо позитивну тенденцію як в абсолютних, так і у відносних показниках. Так, питома вага податку з доходів громадян у доходах Зведеного бюджету в період з 2011 по 2015 рр. щорічно збільшувалась. Якщо в 2011 р. зменшилася до 15,11 %, та у 2013 р. знову збільшилася до 16,29 %, а у 2014 р. зросла до 16,49 % і аналогічно в 2015 р. Це спричинено із ростом заробітної плати, темпів інфляції в країні (рис. 1 і 2).

На сьогодні податок з доходів фізичних осіб в повній мірі реалізує фіскальну функцію, особливо щодо формування доходів місцевих бюджетів. Одним із недоліків справляння податку з доходів фізичних осіб є його помісячна нерівномірність поступлень, що негативно впливає на забезпечення видатків місцевих бюджетів. Максимальні суми надходжень податку протягом року спостерігаються в грудні та липні–серпні. В ці періоди, як правило, проводяться різні види виплат (премій, надбавок, відпускні тощо). Мінімальні надходження податку традиційно спостерігаються в січні-лютому. Перевищення максимальних та мінімальних помісячних поступлень в середньому складає 1,5–1,7 рази [2].

Одним із чинників позитивної динаміки Надходжень податку з доходів громадян були такі визначальні кроки як введення Державного реєстру фізичних осіб, запровадження подачі податкової звітності щодо сум доходу, нарахованого (сплаченого) на користь платника податків тощо. Так, державна реєстрація фізичних осіб, що була розпочата ще у 1996 році, дозволила сформувати автоматизований банк даних для фізичних осіб, які зобов'язані сплачувати податки, збори, інші обов'язкові платежі до бюджетів та державних цільових фондів. Керівники і посадові особи підприємств, установ і організацій усіх форм власності зобов'язані подавати до податкових інспекцій відомості про суми виплачених доходів і утриманих з них податків та зборів.

Діюча в Україні практика оподаткування доходів підприємств та населення не відповідає ані теоретичним підходам, ані фіскальній практиці країн Європи, коли легалізація оборотів із виплати заробітної плати можлива за умови не перевищення ставки нарахувань на фонд оплати праці над розміром ставки корпоративного податку. Дані засвідчують, що в країнах Європи ставки оподаткування доходів перевищують чинні в Україні. Особливо відчутно відрізняються ставки податку з доходів громадян, причому спостерігається тенденція, коли високі ставки податку з доходів населення доповнюються значними нарахуваннями на фонд оплати праці (крім Великобританії).

Отже, на сьогодні прибутковому оподаткуванню населення в Україні притаманна деяка функціональна дилема: з однієї сторони реалізована у повній мірі фіскальна функція, що проявляється у значимості прибуткового податку з громадян (а нині податку з доходів фізичних осіб) в доходній базі як зведеного, так і місцевих бюджетів, а з іншої – даний податок практично не виконує соціально-регулюючої функції, не є соціально спрямованим. Ані діюча ставка оподаткування особистих доходів громадян, ані діючий розмір податкової соціальної пільги не відповідають реальному змісту продекларованих завдань щодо послаблення податкового навантаження, створення сприятливих умов для підвищення рівня реальних доходів населення, зменшення «тіньових схем» виплати доходів і тим самим розширення кількості платників податку.

Підсумовуючи вищезазначене, не зважаючи на реформи податкового законодавства та деяких положень ПКУ, залишаються актуальними питання повноти

сплати та шляхи підвищення ролі адміністрування податку на прибуток із врахуванням вимог європейського законодавства [3, с. 239]. В умовах європейської інтеграції в Україні варто врахувати тенденції розвитку та напрями реформування прибуткового оподаткування у світі. У найближчому майбутньому в більшості країн світу реформування системи оподаткування доходів населення відбуватиметься у напрямі подальшого зменшення податкового навантаження, спрощення адміністрування податків і поступового наближення до системи подвійного прибуткового податку або до системи пропорційного оподаткування.

Література

1. Податковий кодекс України: кодифіковано станом на 01 січня 2017 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/>.
2. Офіційний портал Державної фіскальної служби України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sfs.gov.ua>.
3. Мединська Т. В. Аналіз фіскальної ефективності податку на прибуток в Україні / Т. В. Мединська, Р. Ю. Черевата // Вісник ОНУ ім. І. І. Мечнікова. – Одеса, 2015. – Випуск 5 (20). – С. 236-240.

Т.В. Мединська,

*к.е.н., доцент кафедри фінансів, кредиту та страхування
Львівського торговельно-економічного університету*

Р.Ю. Черевата,

*аспірант кафедри фінансів, кредиту та страхування
Львівського торговельно-економічного університету*

ПОДАТКОВЕ СТИМУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ R&D В УКРАЇНІ ТА ПОЛЬЩІ

Аналіз досвіду країн з різним рівнем соціально-економічного розвитку свідчить про широке використання різноманітних інструментів податкового регулювання, а також варіантів їх поєднання з метою створення сприятливих умов для розвитку малого бізнесу та індивідуального підприємництва. При цьому у країнах з розвиненими економіками більш розповсюджене застосування комплексу податкових пільг у поєднанні зі спрощенням процедури реєстрації, ведення обліку, складання звітності.

На сьогодні в Україні усе більшої актуальності набуває проблема створення ефективної системи оподаткування, здатної забезпечити відповідний рівень стимулювання інноваційно-інвестиційної діяльності. При цьому податкове стимулювання інноваційно-інвестиційної активності повинно стати важливою складовою державної інноваційної та інвестиційної політики [1, с. 117].

Згідно законодавства України, інновації – це новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентоздатні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери [2].

Для української економіки характерним є переважання самофінансування підприємствами інноваційної діяльності, коли витрати на інноваційну діяльність суб'єкти господарювання здійснюють за рахунок власних коштів. Фінансування інноваційної діяльності в Україні за різними джерелами подано у табл. 1.

Основним джерелом фінансування інноваційної діяльності, як видно з таблиці 1, залишаються власні кошти підприємств (97,20 %), частка бюджетних коштів у загальному обсязі становить близько 0,40 %. Обсяг власних коштів, які залучалися на фінансування інноваційної діяльності, зріс з 59,35 % у 2010 році до 97,20 % загального обсягу витрат у 2014 році. На одне підприємство в середньому у 2014 р. припадало 5,42 млн. грн. власних коштів (2013 р. – 5,21 млн. грн.).

Дослідження і розробки (далі – R & D) згідно польського досвіду, включають в себе творчі роботи, які систематично проводяться, що здійснюються з метою підвищення знань, включаючи знання про людину, культуру і суспільство, а також для виявлення нових способів використання цих знань [3].

Таблиця 1

Джерела та структура фінансування інноваційної діяльності підприємств України протягом 2010-2015 рр. *

Роки	Загальна сума витрат (млн. грн.)	У тому числі за рахунок:							
		Власних коштів		Державного бюджету		Іноземних інвесторів		Інших джерел	
		Сума, млн. грн.	Питома вага, %	Сума, млн. грн.	Питома вага, %	Сума, млн. грн.	Питома вага, %	Сума, млн. грн.	Питома вага, %
2010	8045,50	4775,20	59,35	87,00	1,08	2411,40	29,97	771,90	9,59
2011	14333,90	7585,60	52,92	149,20	1,04	56,90	0,40	6542,20	45,64
2012	11480,60	7335,90	63,90	224,30	1,95	994,80	8,67	2925,60	25,48
2013	9562,60	6973,40	72,92	24,70	0,26	1253,20	13,11	1311,30	13,71
2014	7695,90	6540,30	84,98	344,10	4,47	138,70	1,80	672,80	8,74
2015	13813,70	13427,00	97,20	55,10	0,40	58,60	0,42	273,00	1,98

* Складено за даними [3]

Оскільки рівень фінансування відносно ВВП свідчить про інтенсивність інноваційної діяльності та пріоритети державних стратегій, для більш якісного аналізу необхідне порівняння іноземного та вітчизняного досвіду фінансування R&D стосовно ВВП (рис. 1).

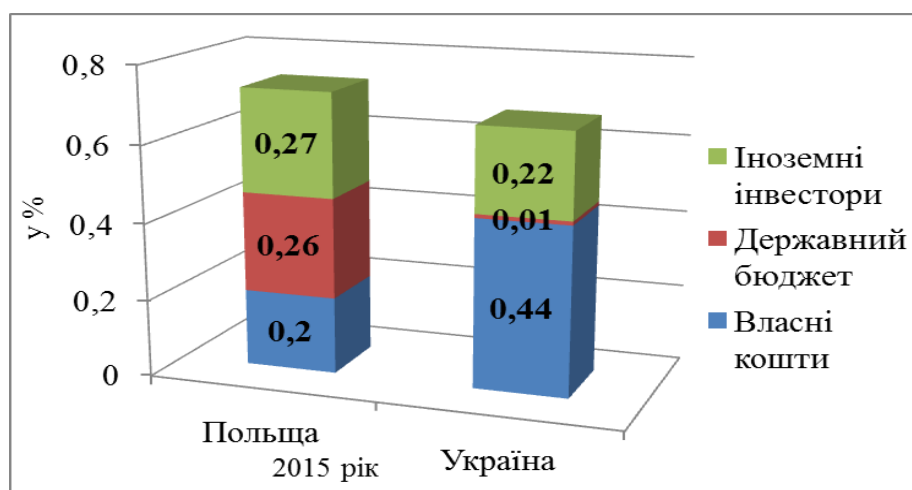

Рис. 1. Витрати на R&D за джерелами фінансування відносно ВВП у Польщі та Україні за 2015 р., % [3, 6]

Як спостерігаємо з рис. 1, основними джерелами фінансування R&D в Україні є власні кошти та обмаль державних вкладень, на відміну від польського досвіду державне фінансування складає 0,26 %, що майже тотожне фінансуванню за рахунок іноземних інвесторів.

За формою впливу на інноваційну діяльність податкове стимулювання належить до непрямих методів державного управління, а його сутність полягає у відмові держави від частини податкових надходжень в обмін на зростання обсягу інноваційної продукції з урахуванням визначених державою пріоритетів. У свою чергу, зростання обсягів такої продукції приводить до збільшення суми податкових надходжень у наступних періодах. За умови, що зростання податкових надходжень перевищує суму наданих податкових пільг, податкове стимулювання стає економічно вигідним як для суб'єктів інноваційної діяльності, так і для держави.

Інструментарій податкового стимулювання інноваційної діяльності в Україні охоплює [4]:

- звільнення від перерахування до бюджету сум ввізного мита для суб'єктів інноваційної діяльності технологічних парків та наукових парків;

- податковий вексель зі строком погашення на 720 календарних днів для платників податку, що виконують проекти технологічних парків згідно із Законом України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків», при імпорті нових устаткування, обладнання, комплектуючих надається органам митного контролю, а при імпорті матеріалів, які не виробляються в Україні, надається податковий вексель на суму податкового зобов'язання зі строком погашення на 180 календарних днів з дня надання векселя органу митного контролю;

- застосування 20-відсоткової норми прискореної амортизації основних фондів груп 3 і 4 – для суб'єктів технологічних парків;

- звільнення від оподаткування підприємств енергоефективних технологій 80 % прибутку, отриманого від продажу на митній території України товарів власного виробництва за переліком, встановленим Кабінетом Міністрів України;

- звільнення від оподаткування 50 % прибутку, отриманого від здійснення енергоефективних заходів та реалізації енергоефективних проектів підприємств, що включені до Державного реєстру підприємств, установ, організацій, які здійснюють розроблення, впровадження та використання енергоефективних заходів та енергоефективних проектів (ст. 158 ПКУ).

Потенціал податкового стимулювання інноваційної економіки України можна розкрити за допомогою аналізу показників та індексів, які характеризують її технологічну й інноваційну конкурентоспроможність.

Україна у порівнянні з Польщею має незначний інноваційний потенціал на фоні достатньо пристойного рівня вищої освіти та професійної підготовки через незацікавленість усіх гілок влади у розробці й втіленні інновацій в різних сферах економіки, проте дані показують дещо іншу картину. Враховуючи дані Глобального індексу конкурентоспроможності (The Global Competitiveness Report 2015–2016) Україна у 2015 році опустилася на 2 позиції і посідає 79 місце серед 140 країн (34 місце за рівнем вищої освіти і професійною підготовкою, 86 – за технологічним рівнем та 54 – за інноваційним потенціалом). У порівнянні з 2014 роком позиції погіршилися. Польща займає 41 місце з 140 країн та 64 – за інноваційним потенціалом.

У рейтингу країн за Глобальним інноваційним індексом (ГІІ) у 2016 році Україна посіла 56 місце серед 128 країн світу, набравши 35,72 бали зі 100 можливих (у 2015 році Україна посідала 63 місце серед 143 країн світу). У свою чергу Польща займає 39 місце, набравши 40,22 бали. Автори індексу відзначають, що їх дослідження підтверджує тенденцію до збереження глобального інноваційного розриву між десяткою провідних країн та країнами з менш інноваційною

економікою, яким важко встигати за темпами прогресу в країнах з високим рейтингом [4].

Компанії, які здійснюють віднесення витрат на діяльність R&D в Польщі, крім визнання таких витрат, як відрахувань на загальні податкові витрати, може зробити додаткові відрахування частини цих витрат з оподаткованої бази. Витрати, які мають право на відрахування, включають в себе:

- заробітна плата і премії співробітників R&D;
- придбання для R&D матеріалів і сировини;
- доповіді експертів, думки, консультації та інші еквівалентні послуги, а також придбання результатів наукових досліджень, при умові або виконуванні R&D діяльності;
- безоплатне використання науково-дослідного устаткування, якщо воно використовується для R&D діяльності;
- списання амортизації на R&D основних засобів і нематеріальних активів.

Звизивши перелік проблем, які стосуються інноваційної сфери в Україні, можна виокремити такі:

- 1) незадовільне інституційне забезпечення розвитку інноваційної діяльності;
- 2) нестабільність й суперечливість нормативно-правової бази у сфері інновацій;
- 3) недостатність фінансування інноваційної діяльності;
- 4) непропорційність та несправедливість розміру податкового навантаження для суб'єктів господарювання;
- 5) надмірний податковий тиск з боку органів податкового контролю, а також недостатність роботи інформаційних центрів обслуговування;
- 6) відсутність стабільності державної податкової системи та низька ефективність податкових інструментів, породжена обмеженою гнучкістю, нерозвиненістю механізмів розподілу ризиків між державою й бізнесом, слабка орієнтованість на стимулювання зв'язків між різними учасниками інноваційних процесів на формування й розвиток науково-виробничих та технологічних партнерств;
- 7) недостатнє законодавче забезпечення захисту прав інтелектуальної власності;
- 8) низькі показники якості життя, які спричиняють відтік кваліфікованих робочих кадрів за кордон;
- 9) складність отримання дозвільної документації;
- 10) відсутність традиційних форм підтримки наукових працівників, у тому числі молодих науковців, обмеженість коштів на наукові відрядження, недостатність механізмів застосування наукових стипендій грантової підтримки проривних досліджень тощо.

В Україні варто здійснювати податкове стимулювання інноваційної діяльності підприємств для збільшення їх конкурентоспроможності та відповідно вітчизняної економіки у світову. В першу чергу мають бути прийняті податкові преференції щодо податку на прибуток для підприємств, що здійснюють інноваційну діяльність, та податку на доходи фізичних осіб, що є зайнятими в інноваційному процесі.

Література

1. Мединська Т. В. Удосконалення податкової політики стимулювання інноваційно-інвестиційної діяльності в Україні // Т. В. Мединська // Вісник Університету банківської справи НБУ. – 2011. – № 1 (10). – С. 117-120.
2. Закон України «Про інноваційну діяльність» N 5460-VI (5460-17) від 16.10.2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/40-15>.
3. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
4. Податковий кодекс України № 1989-VIII від 23.03.2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
5. World Economic Forum [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.global-competitiveness-report-2015-2016/economies/#economy=POL>.
6. Główny Urząd Statystyczny [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://stat.gov.pl/cps/xbcr/wroc/ASSETS_Dzialalnosc_badawcza_i_rozwojowa.pdf

Є.І. Парфенюк,

*к.е.н., доц., заступник директора з навчально-методичної роботи
Львівського інституту МАУП*

ДЕРЖАВНЕ СПРИЯННЯ РОЗВИТКОВІ ІНВЕСТИЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ ДЛЯ ПІДПРИЄМНИЦТВА В УМОВАХ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Інвестування сфери малого підприємництва виступає однією з важливих ланок розвитку вітчизняної економіки, забезпечуючи формування та ефективне відтворення основних фондів, запровадження новітніх і енергоощадних технологій, безпосередньо впливає на темпи та ефективність розвитку практично всіх галузей економіки.

Інвестиційна діяльність підприємств, масштаби і зміст якої по суті і визначають межі їх економічної самостійності, залежить від політичної ситуації в країні, соціально-економічних умов країни, інвестиційної політики держави, накреслених структурних змін в економіці, чинних юридичних норм в інвестиційній сфері, забезпечення ефективного управління інвестиційними процесами на рівні держави і регіональному рівні, а також ролі та господарської ситуації конкретного підприємства.

Однією з проблем в інвестиційній сфері України та її регіонів є недостатність фінансових ресурсів і незначні можливості їх залучення. Головним же джерелом фінансування інвестицій в основний капітал, як і раніше, залишаються власні кошти підприємств та організацій. Тому важливо охарактеризувати стратегії і визначити основні засоби, методи, форми та напрямки державного регулювання інвестиційної діяльності підприємництва в Україні з метою закладення підвалин економічного зростання.

Основне завдання державного регулювання полягає не у скасуванні принципів і механізмів ринкового регулювання, а в тому, аби сприяти створенню сприятливих умов для активації діяльності господарюючих суб'єктів на основі ринкового механізму [5]. Державна політика в інвестиційній сфері в умовах ринкової економіки торкається основних чотирьох напрямів: перший – формування економічних регуляторів (нормативів, норм, податків, дотацій, субсидій та ін.); другий – управління бюджетними коштами, що використовуються на наукові дослідження, та витратами на їх запровадження, капітальні вкладення, як правило у рамках конкретних

загальнодержавних та регіональних програм (бюджетне фінансування держзамовлень, створення та реалізація проектів у соціальній сфері, охороні навколишнього середовища, транспорті і зв'язку, наукоємних виробництвах енергоощадних технологій тощо); третій – розроблення дієвих механізмів, які б стимулювали залучення інвестицій, їх запровадження й ефективне використання; четвертий – формування відповідних структур і створення сприятливих умов щодо державного регулювання та розробка і прийняття нормативно-правових засад, які б сприяли вкладенню вільних коштів та заощаджень населення і прибутку підприємств в економіку країни, тобто інвестували б у стратегічні та пріоритетні галузі економіки і найбільш важливі виробництва, промислові підприємства та підприємства малого і середнього бізнесу.

В умовах сучасної економічної ситуації необхідно стимулювати процеси в інвестиційній сфері шляхом прийняття дієвих інвестиційних рішень у рамках, визначених основними напрямками розвитку галузі зокрема чи в країні загалом [2].

Самофінансування та зовнішнє фінансування технічного розвитку великих підприємницьких структур сфери малого підприємництва вимагатиме від них розв'язання широкого кола проблем і питань, з якими раніше їм практично не доводилося стикатися, це: вибір ефективних інвестиційних проектів і рішень; визначення економічної ефективності інвестицій та найбільш ефективних стадій вкладення інвестицій і їх обсяги; обґрунтування масштабів інвестицій та напрямів розвитку економіки.

Отже, держава, формуючи інвестиційну політику і окреслюючи механізми регулювання та управління, має чітко визначити як стратегічні і тактичні цілі розвитку індустріального потенціалу країни відповідно до національних інтересів та досягнутого рівня розвитку науково-технічного потенціалу, так і місце національної економіки на міжнародному ринку та позиції держави на світовому рівні. При цьому мають бути чітко визначені системи пріоритетів у напрямках розвитку виробництва, у розподілі наявних матеріальних, фінансових, трудових та сировинних ресурсів на всіх етапах реалізації інвестиційної політики разом з механізмом реалізації цієї політики. У цьому комплексі проблем, пов'язаних із формуванням ефективною інвестиційної політики, однією з найскладніших є проблема створення механізмів підтримки визначених пріоритетів і здійснення на цій основі структурної перебудови національного господарсько-виробничого комплексу.

У розвинутих країнах, у системі інвестиційних процесів з боку держави спостерігається її суттєвий вплив як на розвиток таких процесів, так і їх регулювання та управління інвестиційною діяльністю. Звичайно, наявність великої кількості різноманітних форм державного сприяння розвитку інвестиційних процесів, залучення, формування і вкладення інвестицій у національну економіку ускладнює вирішення питань, пов'язаних із вибором найбільш суттєвих, ефективних і раціональних форм та вимагає їх класифікації, систематизації і безпосередньо встановлених певних обґрунтувань у напрямках визначення конкретних умов, найбільш придатних та сприятливих для застосування кожного з них [3]. Ефективному сприянню та регулюванню інвестиційної діяльності сприятиме виважена політика держави.

Особливо проблемними питаннями, що стосуються вибору раціональних форм і методів впливу держави на поліпшення інвестиційного клімату, створення умов щодо інвестиційної привабливості підприємництва, вважається те, що потрібно виважено і чітко визначити способи регулювання та управління інвестиційними процесами, адже одні і ті ж методи можуть забезпечити різні результати не тільки в різних країнах, а й в одній країні на різних стадіях її розвитку, виходячи з певних умов та ситуацій, що складаються в умовах формування ринкової економіки. Узагальнену схему ознак, за якими пропонується класифікувати форми сприяння розвитку інвестиційних процесів та поліпшення інвестиційного клімату, подано на рис. 1.

Класифікаційні ознаки форм державного сприяння розвитку інвестиційних процесів та поліпшення інвестиційного клімату

Адміністративно-управлінські		Організаційні	Фінансово-економічні	Матеріально-технічні	Соціальні	Інформаційні	Нормативно-правові
Адміністративно-управлінські структури	Забезпечує сприятливі умови щодо розвитку інвестиційних процесів	Проведення маркетингових досліджень і визначення пріоритетних напрямів розвитку економіки	Сприяє забезпеченню фінансовими ресурсами	Цільове забезпечення матеріальними ресурсами пріоритетних напрямів розвитку економіки	Сприяє поліпшенню виробничих процесів	Створення системи збору та обробки даних	Забезпечує правове поле
Державні програми розвитку економіки, її галузей та регіону		Визначення пріоритетних напрямів розвитку економіки та її галузей, а також регіональних об'єктів		Інвестування пріоритетних та стратегічних напрямів економіки і регіональних важливих об'єктів		Залучення зарубіжних інвестицій у вигляді нових технологій	
Механізми регулювання, координації управління розвитку інвестиційних процесів		Підготовка та підвищення кваліфікації управлінських і робочих кадрів		Державна гарантія інвестицій	Розробка новітніх прогресивних технологій	Розробка програм для обробки даних та їх використання	
Перелік адміністративних рішень та контроль за їх виконанням		Створення вільних чи спеціальних економічних зон		Спеціальне інвестування спеціалізованими фінансовими інститутами спеціальних проектів	Розробка ефективного та високопродуктивного обладнання		
		Створює умови сприяння розвитку регіонів зокрема і країни в цілому			Сприяє забезпеченню матеріальними ресурсами та новою технікою	Створює умови для поліпшення виробничих процесів обробки даних	Удосконалення чинного законодавства у сфері інвестиційних процесів
							Прийняття нових законів, що стосуються інвестиційних процесів та інвестиційної діяльності
							Розроблення і затвердження норм та нормативів, що регламентують інвестиційну діяльність

банківським установам щодо інвестиційного кредитування, особливо важливих галузей національної економіки, суб'єктів підприємництва, які ведуть інноваційний характер своєї діяльності, а також підприємств сфери малого та середнього бізнесу; гарантувати рівні умови діяльності як великих, так і малих та середніх підприємницьких структур.

Головні завдання держави щодо інвестиційної діяльності на сучасному етапі повинні бути пов'язані з вирішенням таких проблем, як підвищення привабливості національної економіки; відновлення інвестиційного потенціалу та розвиток внутрішніх інвестиційних можливостей країни; зміцнення кредитно-фінансового потенціалу інвестиційної діяльності; підвищення ефективності інвестиційної діяльності держави й удосконалювання механізмів її фінансування [4]; збільшення інвестиційних коштів за рахунок іноземних інвесторів, оскільки внутрішніх фінансових ресурсів недостатньо, а банки не можуть упоратися з обов'язками трансформування заощаджень населення в інвестиції [1].

Важливо зазначити, що на сьогодні, коли українська економіка інтенсивно розвивається, особливим є те, щоб цей розвиток спрямувати у правильне русло. А це можливо лише за умови чіткого, дієвого розвитку як окремих галузей, так і всієї національної економіки.

Отже, без чіткого визначення пріоритетів інвестування сфери підприємництва механізм державного сприяння розвитку інвестиційних процесів втрачає цілеспрямованість, конкретність та не забезпечує досягнення поставленої мети. Визначення пріоритетів інвестування підприємництва є особливо важливим для реалізації державної інвестиційної політики, за сучасних умов дефіциту бюджету та труднощів його наповнення.

Література

1. Вовчак О. Д. Інвестування : навч. посіб. / О. Д. Вовчак ; заг. ред. О. Д. Вовчак. – Львів : Новий Світ-2000, 2008. – 544 с.
2. Пересада А. А. Управління інвестиційним процесом / А. А. Пересада. – Київ : Лібра, 2002. – 472 с.
3. Смовженко Т. С. Державна політика сприяння розвитку підприємництва : монографія / Т. С. Смовженко // НАН України. Ін-т регіональних досліджень. – Львів : Вид-во ЛБІ НБУ, 2001. – 464 с.
4. Сокурєнко П. І. Інвестиційна політика як ефективна форма управління ухваленням інвестиційних рішень / П. І. Сокурєнко, О. Ф. Кришан // Європейський вектор економічного розвитку. – 2010. – № 1 (8). – С. 208–214.
5. Чернуха М. М. Особливості становлення та розвитку адміністративно-правового регулювання інвестиційною діяльністю в Україні / М. М. Чернуха. – 2011. – Режим доступу : <http://www.nbu.gov.ua>.

О.Р. Рішняк,
викладач кафедри менеджменту організації
Львівського інституту МАУП

І.В. Божик,
студентка Львівського навчально-наукового інституту ДВНЗ
«Університет банківської справи»

ТРАНСФОРМАЦІЯ ОСВІТНІХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ І СВІТІ

Вже через кілька років твоїм викладачем може бути комп'ютерна програма. А в далекому майбутньому освіта стане схожою на віртуальну гру. Дуже цікаво зараз прогнозувати зміни в освіті протягом наступних десятиліть, адже вони неминучі.

Вже на найближчі роки висувуються такі передбачення:

- **Масове онлайн-навчання.** Раніше усі необхідні знання нам давали університети та школи. Зараз же з'явилося безліч додаткових джерел інформації, в тому числі – онлайн-курси. Можливо, вже через рік, онлайн-навчання буде давати більшу частину необхідних базових професійних знань.

- **«Навчання навпаки».** Flipped Classroom – це американська модель навчання, яку поступово почали вводити в Європі та США. Її суть у тому, щоб слухати теоретичний матеріал вдома, а завдання виконувати в університеті, де у викладача буде можливість все пояснити й допомогти з розв'язанням. Така система набагато зручніша, тому в майбутньому вона може легко замінити теперішню.

- **Обмін досвідом.** У багатьох країнах існують системи обміну освітнім досвідом. Їх застосовують як для викладачів, так і для студентів. Час від часу ти відвідуєш інший освітній заклад з метою навчання або ж викладання. Це збільшує твою продуктивність, а рідний університет не так приїдається. Тенденція позитивна й стрімко поширюється, тож її будуть активно застосовувати вже через кілька років.

- **Індивідуальна система освіти.** Викладач не може запам'ятати, який підхід до навчання потрібен кожному учневі – це фізично неможливо. Але ж кожен студент має індивідуальний темп та певні проблеми з розумінням матеріалу, які зазвичай не беруться до уваги. Проте порозуміння з учнем – це запорука його успіху в навчанні. Сучасні експериментальні системи пропонують використовувати комп'ютери, щоб побудувати особисту модель освіти для кожного студента.

А такі на 20 років:

- **Розпад звичної системи освіти.** Цілком можливо, що скоро освіта матиме кардинально інший вигляд, ніж зараз. Наприклад, ти зможеш обрати: відвідувати тобі навчальний заклад чи пройти онлайн-курс і дистанційно прослухати лекцію. Обидві системи вважатимуться повноцінною освітою.

- **Зменшення кількості викладачів.** Якщо в майбутньому деякі дисципліни зможуть викладати спеціальні роботи – кількість викладачів-людей суттєво зменшиться. Робот буде слідувати лише заданій системі освіти, а не імпровізувати з методами навчання.

- **Навчання у вигляді гри.** В майбутньому ти зможеш навчатися, використовуючи спеціальні ігри. Тобі буде здаватися, що ти тільки граєшся, а насправді – вивчаєш щось нове [2].

Найголовніше – навчання вже не базуватиметься на запам'ятовуванні. Зовсім скоро комп'ютери й окуляри Google Glass трансформуються в крихітні лінзи, що надають можливість завантажувати всю необхідну інформацію. З одного боку, не потрібно буде перенавантажувати мозок непотрібними знаннями, основний відсоток яких, як показує практика, згодом не використовується. З іншої – розумовий резерв,

що звільнився, переорієнтується на розвиток здатності думати, аналізувати, аргументувати і приймати рішення.

Люди почнуть «створювати» самих себе, чітко усвідомлюючи, які саме знання їм потрібні. А якщо необхідна консультація, вони отримають її, наприклад, у «розумної» стіни. Дуже скоро такі пристрої, засновані на технологіях штучного інтелекту, будуть розташовуватися усюди: у квартирах, в офісах, на вулицях. Досить буде наблизитися до стіни і сказати: «Я хочу поговорити з професором біології». І тут же на стіні з'явиться вчений, який може дати вам всю потрібну інформацію. Така система буде застосовна не тільки в області освіти, а й в інших сферах: медицині, юриспруденції, дизайні, психології. Звичайно, реальні фахівці, наприклад хірурги, будуть потрібні, але прості проблеми можна буде вирішити віртуально.

Аби домогтися реального успіху, потрібно розвивати ті здібності, що недоступні роботам: креативність, уяву, ініціативу, лідерські якості. Суспільство поступово переходить від товарної економіки до інтелектуально-творчої.

Університетські онлайн-курси вже існують, це дійсно блискуча ідея. Щоправда, відсоток тих, хто полишив навчання на таких програмах, досі дуже високий. Це пов'язано з тим, що люди ще не перебудували себе, не навчилися працювати без наставника за принципом «лише ти й монітор комп'ютера», у них немає високої мотивації. З іншого боку, онлайн-система лише зароджується, її потрібно корегувати. Але розвивається і вдосконалюється вона досить швидко, й, безумовно, саме за нею – освіта майбутніх 50 років. Університети збережуться, але це будуть переважно віртуальні вузи, навчання в яких засноване на хмарній системі.

Дипломи зникнуть за непотрібністю – перш за все тому, що освіта перестане обмежуватися якимись тимчасовими і просторовими рамками [1].

Тим часом, в Україні у більшості відсутнє розуміння того, навіщо потрібна освіта і як її монетизувати в гарне якісне життя. Українські випускники воліють йти на зарплату в \$500, ніж ще рік-два інвестувати в свою освіту і заробляти потім набагато більше.

Україні необхідно вкладати кошти в шкільне навчання переходити на нові технології викладання в університетах, щоб зробити їх конкурентоспроможними.
Освіта повинна бути інвестицією.

«Мій племінник збирається отримати американську освіту. Якщо він закінчить американський вуз, йому буде гарантовані \$50 тис. на рік. Але для цього мені доведеться заплатити за його навчання \$25 тис.», – розповів Милованов.

Зараз «конкуренція за мізки» виходить на міжнародний рівень і на ринку України цінність освіти як товару зростатиме.

Світ змінюється і конвертувати освіту в якісь успіхи, в кар'єру, фінансове благополуччя буде легше. Конкуренція буде зростати на всіх рівнях. І якщо сьогодні ви не будете інвестувати в свою освіту, то завтра ви в цій конкурентній боротьбі програєте.

Написати магістерську, статтю або вивчити теорему – це все рутинна робота, яка завтра буде автоматизована. Зараз все стає легше – дзвонити, створювати сайти, пізніше багато речей будуть робитися думкою.

При цьому функція університету не перебуває в тому, щоб лише ззовні навчити літературі або математики.

За якою моделлю працюють провідні університети? Сьогодні можна профінансувати хорошу ідею приватно, розповідає професор. Підприємці можуть перетворити університети в хаби, які будуть тренувати робочу силу і які стануть фінансово незалежними.

Друга модель, це, коли приходить багата людина і дає гроші, які університет вкладає в фонд цінних паперів десь у Європі, на 4-4,5 % університет живе. За таким

принципом існує Гарвардський і Єльський університети. В останньому цих відсотків багато, і вони витрачають їх на великі зарплати професорам.

Примітно, що коли підвищуються зарплати в Єльському, то й у всіх інших теж – йде конкуренція за викладачів. При цьому у Пітсбурзького університету змішане фінансування, з державною підтримкою: 44 % від оплати навчання студентами, 20 % від держави, решта – гранти, контракти, пожертвування. Він може собі дозволити з професорами укладати довчні контракти, зазначив Тимофій.

Тому ми також повинні мінятися, якщо вони хочуть залишатися конкурентоспроможними, повинен мінятися підхід до освіти на рівні окремої людини.

Прогрес не стоїть на місці і потрібно постійно чомусь вчитися, здобувати нові навички. Якщо тебе хтось виштовхне з твого «нагрітого місця», то це буде не старий чи новий чоловік, а той, хто швидше адаптується до змін.

У світі принципово змінюється комунікаційний стиль ведення справ.

«Мене дратує, якщо мені хтось дзвонить на телефон, чому не написати мені на електронну пошту. Всі питання зараз вирішуються через пошту, Facebook або Вконтакте. Те ж стосується зустрічей і нарад – навіщо витрачати на них час. Навіщо їздити людині на роботу, витрачати 2 години свого часу на проїзд, якщо він може виконати її в будинку?» – дивується молодь.

Нас чекає революція в освіті. Яку форму вона прийме ще незрозуміло. Але можна спробувати передбачити.

«Ми бачимо, що зараз техніка займає дуже важливе місце в нашому житті. Вона відкриває нові можливості, відкриває тебе, так важко зосередитись на одному. Неправильно з цим боротися, бо це нова реальність».

На думку Милованова, освіта буде схожа на його підхід: постійно напрацьовувати нові навички, слухати модульні лекції та самовдосконалюватися самому.

Онлайн-освіта, Coursera і український аналог Prometheus, все одно працюють за лінійним підходом: прослухав курс лекцій і отримав сертифікат. А лекції повинні стати інтерактивними. Перший, хто напише додаток, що буде розуміти, чому вас вчити, стане мільярдером. Через 10-20 років ми будемо вчитися за допомогою додатків.

У той же час, шкільна освіта для країни є не менше важлива ніж університетська. Гроші, вкладені в шкільну освіту, дають набагато більше повернення у добробут суспільства. Щоб допомогти дитині з профорієнтацією, познайомити з можливостями, дозволити спробувати себе в чомусь. Пояснити, що ті, хто серйозно ставиться до своєї роботи, досягають успіху.

Ціннісно-орієнтована школа — це загальноєвропейський тренд. Європейське освітнє співтовариство веде мову про майбутнє освіти в постмодерністській термінології. Про що це? Про те саме, про те, що завдання — не лише навчити «бути успішним», а дати картину світу, який ґрунтується на цінностях, здатних зробити суспільство комфортним і безпечним для людини навіть в умовах зростання невизначеності.

Освіта майбутнього в Україні передбачає поєднання отриманих теоретичних знань із здобуттям практичних навичок; навчання комп'ютерній грамотності з орієнтацією на ІТ-спеціалізації; проведення інтегрованих уроків із використанням паспортів професій, навчання хард скіллз поряд с софт скіллз тощо. Освіта буде орієнтована на результат. Вона не тільки виховуватиме людей розумних, успішних, свідомих громадян своєї країни, але й має створити соціальні умови для навчання впродовж усього життя.

Приклади проектів 2016 року:

- Проведення Міжнародного турніру з Фінансової грамотності;
- Уроки кодування «Година коду» (за підтримки Microsoft);
- Сайт «Ідеї, що змінюють світ» (за підтримки Google);
- Фестиваль інноваційної освіти (за підтримки Panasonic);
- Електронний курс «Уміти жити» та інші дисциплінарні курси [3].

Відвідуваність показує, що українці хочуть вчитись!

Література

1. Громова Т. Матіо Каку: Навчання більше не бузуватиметься на запам'ятовуванні / Т. Громова // Best Universities / Портал про вищу освіту в Україні. – 16.07.16. – Ел. ресурс : <http://bestuniversities.com.ua/ua/osobistiy-rozvitok/osvita-maybutnogo-ch-2>
2. Костяна М. Яка вона освіта майбутнього? / М. Костяна // Studway. – 03.05.16. – Ел. ресурс : <http://studway.com.ua/oleksandr-sidorkin/>
3. Освіта майбутнього: як її створити в Україні? / МОН України. – 22.12.16. – Ел. ресурс : <https://imzo.gov.ua/2015/12/23/yak-stvoriti-osvitu-maybutnogo-v-ukrayini/>
4. Якою буде освіта майбутнього в Україні / Сьогодні. – 03.11.16. – Ел. ресурс : <http://ukr.segodnya.ua/life/education/kakim-budet-obrazovanie-budushchego-v-ukraine-professor-663934.html>

О.Б. Стефанишин,

*старший викладач кафедри економіки та підприємництва
Львівського інституту МАУП*

ОЦІНЮВАННЯ ВПЛИВУ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НА РОЗВИТОК ТОРГОВЕЛЬНОГО ПІДПРИЄМСТВА

Істотна нестабільність вітчизняного макроекономічного середовища функціонування підприємств роздрібної торгівлі негативно позначається на більшості головних показників ефективності їх функціонування і розвитку. Так, помітними стали скорочення кількості об'єктів роздрібної торгівлі, обсягу роздрібного товарообороту в порівняльних цінах, чисельності зайнятих в галузі, капітальних інвестицій.

За результатами оцінювання фінансового стану роздрібних торговельних підприємств встановлено, що аналізовані суб'єкти бізнесу потерпають від нестачі власного капіталу та обмеженості власних джерел фінансування (показник власного оборотного капіталу був від'ємним впродовж 2008-2015 рр. з тенденцією до погіршення), характеризуються низькими значеннями фінансового результату до оподаткування і рентабельності, невисокою ліквідністю та фінансовою стійкістю, ростом значень показників фінансової залежності, фінансового ризику, що призводить до подальшого погіршення можливостей відносно залучення зовнішніх фінансових ресурсів. Ситуація стала особливо критичною у 2014-2015 рр.

Відтак погіршення фінансового стану і фінансової стійкості підприємств, різке зменшення прибутковості і, як наслідок, кредитоспроможності підприємств, скорочення позичкових ресурсів (національних – через кризу ліквідності та підвищення вартості запозичень, зовнішніх – внаслідок розвитку фінансової кризи), а також високий ступінь невизначеності щодо глибини та тривалості кризових явищ позначились на здатності поточного функціонування і стали основним стримуючим

фактором розвитку підприємств роздрібної торгівлі.

В таких умовах підвищеної актуальності для розвитку роздрібних торговельних підприємств набувають питання фінансового забезпечення перш за все для поповнення оборотного капіталу, модернізації матеріально-технічної та торгово-технологічної бази, поліпшення структури балансу та підвищення платоспроможності й фінансової стійкості, здійснення інноваційної діяльності та покращення інвестиційної привабливості, що в результаті забезпечує нарощування і ефективне використання фінансового потенціалу розвитку роздрібних торговельних підприємств [4].

Для встановлення стану фінансового забезпечення аналізованих у дослідженні роздрібних торговельних підприємств проведено експрес-діагностику [1; 3; 5].

Визначені інтегральні показники за окремими складовими діагностики фінансового забезпечення дозволили оцінити структуру капіталу, достатність поточного фінансування та ефективність фінансової діяльності роздрібних торговельних підприємств. Розрахований інтегральний показник фінансового забезпечення розвитку роздрібних торговельних підприємств дозволив встановити нормальний, допустимий, низький та кризовий рівні фінансового забезпечення. На основі цього встановлено діагноз стану фінансового забезпечення розвитку торговельних підприємств (табл. 1).

Таблиця 1

Інтегральні коефіцієнти (результати експрес-діагностики) фінансового забезпечення розвитку аналізованих підприємств роздрібної торгівлі

Назви підприємств	Значення інтегральних показників	Діагноз
	0,747	Оптимальне значення
ТОВ «ЮрАнна»	0,787	<i>Фінансове забезпечення розвитку нормальне (N)</i>
ТОВ «Діброва»	0,708	
ПП «Вікторія»	0,702	
ПП «Смакота»	0,667	
ТОВ «Калина»	0,666	
ПП «Меркурій»	0,656	
ТОВ «Рукавичка»	0,584	<i>Фінансове забезпечення розвитку допустиме (A)</i>
ПП «Під домом»	0,576	
ПП «Резон БКС»	0,546	<i>Фінансове забезпечення розвитку низьке (L)</i>
ТОВ «Біля універмагу»	0,545	
ТОВ «Домашній затишок»	0,539	
ТОВ «Фортуна»	0,526	
ТОВ «Споживач»	0,511	
ПП «Формула»	0,509	
ПП «Діана»	0,495	
ТОВ «Фоззі-Фуд»	0,374	<i>Фінансове забезпечення розвитку кризове (C)</i>

На основі оцінки динамічних змін основних показників розвитку, які були визначені експертним способом (шляхом анкетного опитування керівників досліджуваних роздрібних торговельних підприємств) та характеризували економічну, соціальну та інноваційну складові (аспекти) розвитку підприємств роздрібної торгівлі проведено аналіз рівня розвитку роздрібних торговельних підприємств та визначено інтегральний показник їх розвитку (табл. 2).

Таблиця 2

**Інтегральні показники розвитку торговельних підприємств
та їх інтерпретація**

Підприємство	Значення	Інтерпретація
ПП «Діброва»	1,234	<i>розвиток</i>
ТОВ «Рукавичка»	1,154	<i>повільний розвиток</i>
ПП «Резон БКС»	1,001	<i>стагнація</i>
ТОВ «Фоззі-Фуд»	0,945	<i>регрес</i>

Таким чином, визначено, що ПП «Діброва» протягом аналізованого періоду розвивалось достатніми темпами, повільний розвиток, який може спричинити до стагнації спостерігався у ТОВ «Рукавичка», стагнація характерна для ПП «Резон БКС» та спад основних показників господарської діяльності, тобто регрес – у ТОВ «Фоззі-Фуд». Результати проведених розрахунків є основою для прийняття управлінських рішень як коротко-, так і довгострокового характеру щодо забезпечення розвитку таких торговельних підприємств.

Для підтвердження гіпотези про вплив та оцінювання щільності зв'язку між станом фінансового забезпечення і потенціалом розвитку підприємств роздрібної торгівлі проведено кореляційно-регресійний аналіз, результати якого підтвердили наявність прямо пропорційного та статистично значимого зв'язку як між інтегральним показником фінансового забезпечення та інтегральним коефіцієнтом розвитку (коефіцієнт регресії становив 0,89), так і між інтегральними значенням окремих складових фінансового забезпечення та коефіцієнтом розвитку роздрібних торговельних підприємств (відповідні коефіцієнти регресії становили: для поточного фінансування – 0,87; для структури капіталу – 0,79; для ефективності фінансової діяльності – 0,86).

Для кожної моделі проведено аналіз адекватності її емпіричним даним на основі значень F-критерію Фішера, розраховано коефіцієнти кореляції та оцінено їх статистичну істотність за допомогою t-статистики, розраховано коефіцієнти детермінації. Отримано наступні парні лінійні рівняння регресії:

$$x_0 = 0,59 + 0,89 \cdot x_1, \quad (1)$$

$$R_{0.1} = 0,92; R^2_{0.1} = 0,85; F_{розр} = 11,00; t_{розр} = 8,67$$

$$x_0 = 0,67 + 0,87 \cdot x_2, \quad (2)$$

$$R_{0.2} = 0,95; R^2_{0.2} = 0,90; F_{розр} = 18,99; t_{розр} = 13,43$$

$$x_0 = 0,77 + 0,79 \cdot x_3, \quad (3)$$

$$R_{0.3} = 0,87; R^2_{0.3} = 0,77; F_{розр} = 10,66; t_{розр} = 5,47$$

$$x_0 = 0,77 + 0,86 \cdot x_4, \quad (4)$$

$$R_{0.4} = 0,6; R^2_{0.4} = 0,36; F_{розр} = 1,13; t_{розр} = 1,32,$$

де x_0 – інтегральний показник розвитку підприємства;

x_1 – інтегральний показник фінансового забезпечення;

x_2 – інтегральний показник поточного фінансування підприємства;

x_3 – інтегральний показник структури капіталу підприємства;

x_4 – інтегральний показник ефективності фінансової діяльності.

Таким чином доведено, що розвиток торговельних підприємств в значній мірі залежить від їх фінансового забезпечення загалом (зміна середнього значення інтегрального показника розвитку на 84 % залежить від зміни середнього значення інтегрального показника фінансового забезпечення). Зокрема, структура капіталу і переважання в ній частки власного капіталу, а також поточне фінансування в значній мірі впливають на розвиток торговельних підприємств на 90 % та 77 % відповідно. Ефективність фінансової діяльності лише на 36 % впливає на розвиток торговельних підприємств. Це пов'язано з тим, що вона включає не лише фінансовий, але й

управлінський аспекти.

Усунення негативних тенденцій та забезпечення сталого і структурно збалансованого розвитку підприємств роздрібною торгівлі об'єктивно потребує вдосконалення системи управління їх фінансово-економічною діяльністю як в короткостроковій, так і довгостроковій перспективі, важливою складовою якого є управління фінансовим забезпеченням.

Література

1. Сагалакова Н. О. Економічна діагностика діяльності торговельного підприємства : дисер. ... канд. екон. наук., спец. : 08.07.05 – економіка торгівлі та послуг / Н. О. Сагалакова. – Полтава : ПУСКУ, 2006. – 236 с.
2. Севастьянов Р. В. Особливості соціально-економічного розвитку підприємств у сучасних умовах господарювання [Електронний ресурс] / Р. В. Севастьянов, І. О. Родіонова. – Режим доступу : http://www.zgia.zp.ua/gazeta/evzdia_4_131.pdf
3. Сокиринська І. Г. Діагностика фінансового забезпечення діяльності підприємства / І. Г. Сокиринська // Фінанси України. – 2003. – № 1. – С. 88-95.
4. Стефанишин О. Б. Місце фінансового забезпечення в розвитку внутрішньої торгівлі / О. Б. Стефанишин // Методичні та практичні підходи до вдосконалення результативності політики економічного зростання : збірник матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 25-26 груд. 2015 р.). – У 3-х ч. – Київ : ГО «Київський економічний науковий центр», 2015. – Ч. 1. – С. 71-73.
5. Чопко Н. Діагностика стану фінансового забезпечення розвитку підприємства / Н. Чопко // Формування ринкової економіки в Україні. – 2009. – Вип. 19. – С. 503-506.

О.Б. Стефанишин,
*старший викладач кафедри економіки та підприємництва
Львівського інституту МАУП*

М.О. Фурманський,
студент Львівського інституту МАУП

ОЦІНКА КРЕДИТОСПРОМОЖНОСТІ СУБ'ЄКТІВ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

Ефективне використання інструментарію фінансово-кредитного забезпечення фінансового механізму є важливим чинником стабільного функціонування, сприяння розвитку та підвищення конкурентоспроможності вітчизняного малого підприємництва. Важливим і вкрай необхідним джерелом фінансування малого підприємництва України є кредити банківських установ. Для цього банківські установи створюють спеціальні структурні підрозділи або реалізують спеціальні кредитні програми. Однак, ще у докризовий період, попри існування великої кількості таких програм, кредитування малого бізнесу не було серед пріоритетних банківських продуктів. Зусилля фінансистів спрямувались, перш за все, на залучення велих корпоративних клієнтів, а також на видачу позик фізичним особам, що приносило банкам основний дохід.

Хоча, як прогнозують експерти, робота з невеликими підприємствами все активніше стає одним з найбільш привабливих напрямків діяльності банків. На

сьогодні близько 15-20 банків пропонують програми мікрокредитування для малого і середнього бізнесу, але очікується, що поступово кількість таких фінустанов і обсяги кредитування будуть зростати. Потенційні інвестори поступово зміщують фокус з великих підприємств у зв'язку з їх високою закредитованістю, що залишилася у спадок з докризових часів, на малі і середні підприємства [6].

Також фінансування малих і середніх підприємств дозволяє банкам диверсифікувати свої кредитні портфелі і дає можливість фінустановам надалі якісніше управляти ризиками.

У перспективі вважається, що банки будуть пом'якшувати вимоги для надання фінансування: якість оцінки ризиків буде поліпшуватися, а в результаті вдосконалення технологічних процесів процедури розгляду кредитних заявок буде спрощуватися [6].

На наш погляд, причинами, які обмежують отримання суб'єктами малого підприємництва кредитних коштів є значна частка тіньової економіки та низький рівень фінансової грамотності самих представників малого бізнесу.

Виходячи із науково-літературних джерел [2; 3; 5], ключовими аспектами визначення поняття «кредитоспроможність» можна назвати:

- здатність суб'єкта господарювання залучати кредити та здійснювати виплати за ними виключно грошовими коштами, дотримуючись усіх вимог кредитного договору, яка визначається на основі фінансово-господарського стану підприємства (фінансова складова);

- готовність виконати зобов'язання, яка визначається, виходячи з дієздатності позичальника, перспектив його розвитку, кредитної історії, ділових якостей керівництва, досвіду роботи в галузі (нефінансова складова).

Зокрема, для банківської практики особливо важливим є останній аспект кредитоспроможності суб'єкта господарювання.

Кредитоспроможність малих підприємств, як і великих, оцінюється на основі фінансових коефіцієнтів кредитоспроможності, аналізу грошового потоку і оцінок ділової активності. Головна мета оцінки кредитоспроможності позичальника – оцінка кредитного ризику та виявлення джерел погашення позичальником відсотків і заборгованості за кредитом [5, с. 196].

Використання банком фінансових коефіцієнтів і методу аналізу грошового потоку утруднене через стан обліку і звітності у цих клієнтів банку. У підприємств малого бізнесу, як правило, немає бухгалтера, витрати на аудиторську перевірку для цих клієнтів банку недоступні, аудиторського підтвердження звіту позичальника немає, у зв'язку з чим оцінка кредитоспроможності клієнта базується не на його фінансовій звітності, а на знанні працівником банку даного бізнесу. Останнє припускає постійні контакти з клієнтом: особисте інтерв'ю з ним, регулярні відвідини підприємства.

В ході особистого інтерв'ю з керівником малого підприємства з'ясовуються мета позики, джерело і термін повернення договору. Клієнт повинен довести, що запаси, що кредитуються, до певного терміну знизяться, а витрати, що кредитуються, будуть списані на собівартість реалізованої продукції.

Ще одна особливість малих підприємств – їх керівниками і працівниками нерідко є члени однієї сім'ї або родичі; особистий капітал власника часто змішується з капіталом підприємства. При оцінці кредитоспроможності такого клієнта враховується фінансовий стан власника, що визначається за даними особистого фінансового звіту.

Система оцінки банком кредитоспроможності дрібних позичальників складається з наступних елементів:

- оцінка ділових рис;
- спостереження за роботою клієнта;

- співбесіди банкіра з власником підприємства;
- оцінка особистого фінансового стану власника;
- аналіз фінансового стану малого підприємства на основі первинних документів.

Кожен банк розробляє власну систему оцінки кредитоспроможності клієнтів, яка фіксується у внутрішньобанківських документах, та регламентується Положенням «Про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями» (затверджене Постановою НБУ від 30.06.2016 № 351 зі змінами і доповненнями на підставі Постанови Національного банку № 5 від 16.01.2017).

Методики та процедури оцінки кредитоспроможності позичальника, визначені в Положенні № 351, є обов'язковими і мінімально необхідними для визначення банком у внутрішньобанківських положеннях.

Банк за кожним кредитом боржника формує кредитну документацію (справу) боржника відповідно до вимог, визначених вказаним Положенням. Кредитна документація (справа) боржника має містити дані, які є обов'язковими та мінімально необхідними для належної оцінки кредитного ризику. При чому, банк може розширити перелік даних про боржника, попередньо визначивши їх у внутрішньобанківському положенні.

Клас боржника – юридичної особи визначається за одним із 9 класів на підставі оцінки його фінансового стану, яка здійснюється шляхом розрахунку інтегрального показника фінансового стану боржника.

Для розрахунку інтегрального показника фінансового стану боржника (малого підприємства) НБУ пропонує розраховувати систему фінансових коефіцієнтів [1], контролюючи які, підприємство може самостійно визначати власний фінансовий стан та регулювати його:

1) МК1 – показник покриття боргу – показує спроможність обслуговування боргу доходами від основного виду діяльності;

2) МК2 – показник рентабельності активів – показує ефективність використання активів підприємства;

3) МК3 – показник покриття фінансових витрат за результатами операційної діяльності – показує спроможність фінансування неопераційних витрат за результатами операційної діяльності;

4) МК4 – показник капіталу – показує частку капіталу в балансі підприємства;

5) МК5 – показник маневреності робочого капіталу – показує частку оборотних активів, непокритих поточними зобов'язаннями;

6) МК6 – показник покриття капіталом боргу – показує відношення власного капіталу до фінансової заборгованості підприємства;

7) МК7 – показник швидкої ліквідності – показує здатність підприємства оперативно покривати потреби в ліквідності;

8) МК8 – показник оборотності активів – показує період повного обороту активів підприємства;

9) МК9 – показник оборотності поточних активів – показує період, необхідний для повного оновлення поточних активів;

10) МК10 – показник оборотності робочого капіталу – показує період повного обороту робочого капіталу підприємства;

11) МК11 – показник покриття боргу операційним прибутком – показує здатність обслуговування боргу за рахунок операційного прибутку;

12) МК12 – показник оборотності основних засобів – показує період повного обороту основних засобів підприємства;

13) МК13 – показник чистого прибутку до оподаткування – показує частку чистого прибутку до оподаткування в загальному обсязі реалізації продукції.

Залежно від значення інтегрального показника (Z) позичальник належить до певного діапазону значень ймовірності дефолту, якому відповідає той чи інший клас (згідно Положення НБУ від 30.06.2016 № 351 передбачено 9 класів боржників – юридичних осіб). Фінансові коефіцієнти визначаються на підставі даних фінансової звітності за останній звітний період.

Отож, модель розрахунку інтегрального показника боржника малого підприємства – юридичної особи обирається залежно від виду його економічної діяльності, визначеного на підставі наданого ним розшифрування даних графі 2000 форм № 2-м, 2-мс «Звіт про фінансові результати», Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 25, «Фінансовий звіт суб'єкта малого підприємництва» річної фінансової звітності боржника. Важливо зауважити, що у Положенні № 351 визначено окремо моделі розрахунку інтегрального показника боржника – юридичної особи для малого підприємства (табл. 1). Основна ідея ранжування моделей полягає у забезпеченні достатньої точності оцінок кредитних ризиків.

Таблиця 1

**Моделі розрахунку інтегрального показника боржника –
юридичної особи для малого підприємства[1]**

Групи видів економічної діяльності	Моделі
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство: секція А	$Z = 2,844 + 0,650 \cdot X_{11} + 0,506 \cdot X_3 + 1,689 \cdot X_{10} + 0,287 \cdot X_4 + 0,656 \cdot X_7 + 0,608 \cdot X_5 + 0,373 \cdot X_2$
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів, переробна промисловість, будівництво: секції В, С, F	$Z = 2,177 + 0,523 \cdot X_1 + 0,471 \cdot X_5 + 0,426 \cdot X_2 + 0,318 \cdot X_{11} + 0,246 \cdot X_{12}$
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів: секція G	$Z = 2,427 + 0,490 \cdot X_{11} + 0,717 \cdot X_8 + 0,393 \cdot X_6 + 0,637 \cdot X_3 + 0,380 \cdot X_5$
Інші: секції D, E, H, I, J, K, L, M, N, O, P, Q, R, S, T, U	$Z = 1,798 + 0,486 \cdot X_9 + 0,436 \cdot X_6 + 0,345 \cdot X_1 + 0,365 \cdot X_{13} + 0,333 \cdot X_3$

Кожна з таких моделей (в розрізі видів економічної діяльності) включає, як бачимо, певні фінансові показники із вище вказаного переліку.

Слід зазначити, що під час першого отримання кредиту в банку представники малого бізнесу мають пройти досить непросту процедуру з підтвердження своєї платоспроможності та захисту свого проекту, та все ж таки отримання наступних кредитів у банках вже стає значно легшим та більш прогнозованим.

Резюмуючи, важливо підкреслити, що банківське кредитування є невід'ємною складовою розвитку будь-якого підприємництва, адже воно дає можливість краще планувати свою фінансову діяльність, підтримувати та розвивати бізнес.

Література

1. Національний банк. Постанова. Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями від 30.06.2016 № 351. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0351500-16>

2. Корольова-Казанська О. В. Методологічні засади управління кредитоспроможністю підприємства / О. В. Корольова-Казанська // Науковий вісник. – Чернівці : ЧТЕІ КНТЕУ, 2010. – Вип. 1 (32). – С. 239-245.

3. Єпіфанов А. О. Оцінка кредитоспроможності та інвестиційної привабливості суб'єктів господарювання [Текст] : [монографія] / А. О. Єпіфанов, Н. А. Дехтяр та ін. / за ред. д.е.н. А. О. Єпіфанова. – Суми : УАБС НБУ, 2007. – 267 с.

4. Мецгер Є. З якими проблемами стикаються малі та середні підприємці, і за якими критеріями їм потрібно обирати банк для фінансування. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.business.ua/kapital/de_brati_grosh_malomu_serednomu_b_znesu_v_ukra_n-357866/

5. Владичин У. В. Банківське кредитування : навч. посіб. / У. В. Владичин. – Київ : Атіка, 2010. – 648 с.

6. Банкіри прогнозують зростання кредитування малого і середнього бізнесу. Економічна правда : електронне видання. Режим доступу : <https://www.epravda.com.ua/news/2016/05/7/591991/>

О.М. Чабанюк,

*к.е.н., доцент кафедри бухгалтерського обліку
Львівського торговельно-економічного університету*

НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ГОТЕЛЬНОГО БІЗНЕСУ ЛЬВІВЩИНИ

Готельний бізнес на Львівщині є достатньо розвиненим, разом з тим, є перспективи до його покращення. Зокрема, це стосується перспектив розвитку готелів, що позиціонують себе на рекреаційних територіях, якими багатий Львівський регіон, наприклад: Трускавець, Моршин, Східниця.

Значний внесок у розвиток теоретичних аспектів готельної справи внесли вітчизняні вчені, зокрема: Балченко З. А., Величко В. В., Власова Н. О., Король С. Я., Краснокутська Н. С., Круглова О. А., Круль Г. Я., Куцик П. О., Мальська М. П., Мілаш І. В., Пандяк І. Г., Чабанюк О. М. Разом з тим, за умов посилення конкуренції, деякі складові розвитку готельного бізнесу потребують подальших досліджень.

Метою роботи є дослідження сучасних проблем роботи готелю та розробка напрямів підвищення ефективності діяльності готельного бізнесу. Розробка означених заходів має базуватись на проведенні просторового аналізу діяльності готелю. При цьому слід проаналізувати конкурентне середовище, цінову політику та структуру продажів для складання конкретних заходів щодо поліпшення завантаження готелю, як передумови збільшення ефективності діяльності. Такий аналіз пропонуємо здійснювати за наступною програмою.

1. Базові характеристики готелю і аналіз ринку.

1.1. Вхідні дані.

1.2. Конкуренти.

1.2.1. Сезонність.

1.2.2. Цінова політика конкурентів.

1.3. Аналіз основних маркетингових показників.

2. Аналіз сильних і слабких сторін готелю (SWOT-аналіз).

На основі проведеного аналізу розробляються зауваження до відділу продажів і маркетингу. Для кращого вирішення проблем, доцільно їх згрупувати на такі складові:

- загальні зауваження по роботі готелю;

- зауваження з функціонування сайту готелю;
- зауваження за асортиментом, цільовим призначенням та якістю рекламно-інформаційної продукції.

Після цього надаються висновки та пропозиції щодо поліпшення продажів як передумови подальшого розвитку готелю. Аналогічно, з метою якісного впровадження пропозицій в діяльність готелю, доцільно їх сформулювати за такими складовими:

- позиціонування готелю;
- визначення сезонності;
- цінова політика;
- прогноз завантаження;
- канали продажу: туристичні компанії, корпоративні клієнти, індивідуальні клієнти, реклама.

Головними у виконанні завдань щодо підвищення рівня продажів готелю є відділ продажів та маркетингу, тому його слід створити в готелі. І саме для цього відділу доцільно сформулювати такі позиції:

- призначення і функції відділу;
- структура відділу;
- обов'язки співробітників відділу;
- документообіг та звітність відділу.

Зупинимось на аналізі сильних і слабких сторін готелю. До них можна віднести внутрішні та зовнішні чинники. Серед внутрішніх чинників, які позитивно впливають на розвиток готелю, доцільно виокремити:

- готель новий;
- номери хорошого рівня;
- відмінний ресторан;
- власний СПА-комплекс з широким набором послуг і новим обладнанням;
- наявність своєї території;
- є кордону для розширення бізнесу (відкриття додаткових апартаментів);
- у готелі встановлена система Fidelio, що, безсумнівно, позитивно впливає на обслуговування при розміщенні гостей і на отримання оперативної статистичної інформації;
- привабливе розташування готелю – поруч кінцева зупинка автобуса, недалеко – бювет і красивий парк;
- готель підключений до систем GPS.

Серед негативних чинників, які зменшують можливості готелю, слід виокремити: плинність персоналу; відсутність єдиної логічної цінової політики на рік, відсутність відділу продажів, відсутність лінійного керівника, невизначення функцій відділу бронювання, відсутність стандартів обслуговування, відсутність медіа-плану, невизначення основних клієнтів готелю, відсутність роботи з компаніями, не аналізується статистика продаж, невизначеність цілей, планів стратегічних продажів.

Складною проблемою є те, що частина персоналу готелю працює не офіційно. Це знижує відповідальність і підвищує ризики поширення конфіденційної інформації. Несвоєчасна виплата заробітної плати – це ключовий фактор, який впливає на якість роботи і велику плинність персоналу. Поділ готелю на орендні («фікси») і неорендні номери унеможливує комплексний підхід в ціновій політиці, роботі з компаніями, політиці знижок, проведення акцій на всі номери. Така організація ускладнює роботу готелю і знижує рівень послуг, що надаються, а отже і негативно впливає на завантаження.

Разом з тим, зовнішнє середовище відкриває ряд можливостей, зокрема:

- незвичайний підхід до засобів розміщення, наприклад, відкриття апартаментів, що є унікальним в регіоні і відкриває ряд можливостей і переваг перед іншими готелями рекреаційних територій, робить його унікальним. При рекламі і розміщенні інформації про готелі слід робити акцент саме на цей факт, як на перевагу перед іншими готелями;

- готель розташований на досить відомому в Україні курорті, де вже сформований попит і є унікальні рекреаційні ресурси, що, безсумнівно, приваблює клієнтів;

- є можливість лобювання інтересів готелю на регіональному рівні.

Поряд з можливостями для розвитку готельного бізнесу, зовнішнє середовище містить певні загрози, зокрема:

- незвичайний підхід до засобів розміщення, наприклад, відкриття апартаментів, що є унікальним в рекреаційному регіоні регіоні. Цей факт має і негативні сторони: апартамент – це новий вид готелів, до якого споживач ще не звик і сторониться, віддаючи перевагу більш звичному готелю чи санаторію. В даному контексті також не зовсім визначено, як буде розвиватися ресторан, оскільки в номерах вже є кухні. Якщо гості вважають за краще все ж брати їжу в ресторані, а не в номері, тоді ряд витрат на електроенергію та амортизацію кухонного обладнання списується за рахунок прибутку, що зменшує доходи. Створення апартаментів в курортній зоні, де лікування зазвичай має певний період (7, 14, 21 день), зменшує можливість здачі номерів на більш тривалий термін, що як раз і є основною перевагою апартаментів. Тобто клієнтам просто не потрібно так довго жити. В цьому порушується ідея самого апартаментів;

- наявність постійно споруджуваних об'єктів розміщення у регіоні;

- наявність сильного конкурента – мережевого готелю «Ріксос Прикарпаття» з міжнародними стандартами обслуговування та управління.

На основі проведених досліджень, пропонуються такі заходи щодо розвитку готельного бізнесу. У напрямі позиціонування готелю пропонується: врахування принципу обраності (клієнта), який повинен підтримуватися в рекламній продукції, описі готелю в будь-яких джерелах інформації, особливому сервісі, атмосфері в готелі.

У напрямі врахування сезонності пропонується діапазон цін за такими сезонами (з інтервалами дат): низький сезон (16.01.10-24.04.10, 1.09.10-24.12.10), високий (25.04.10-31.08.10), супервисокий (25.12.10-15.01.11).

Щодо покращення у напрямі цінової політики, доцільні такі пакети.

Пакет АСС (тобто без харчування). Зокрема, для апартаментів, такий пакет виправданий і він повинен завжди бути присутнім в тарифах готелю. У гостей є вибір харчуватися в ресторані або готувати у себе в апартаментах. Для апартаментів, який знаходиться на курорті, куди клієнти приїжджають в основному поправити здоров'я, вважаю за необхідне включити в усі пакети послуги фітнес-центру (сауна, басейн, джакузі, тренажерний зал). Крім усього іншого, послуги фітнес-центру включені у вартість проживання у всіх основних конкурентів апартаментів, і у гостей викликає подив той факт, що ці послуги потрібно купувати або окремо, або купувати інший пакет на проживання. Включення послуг фітнес-центру в усі пакети проживання підніме готель на належний рівень курортного готелю високого класу.

Доцільно пропонувати клієнтам такі пакети:

АСС – включає проживання, послуги фітнес-центру, консультацію лікаря.

ВВ – включає в себе проживання, послуги фітнес-центру, консультацію лікаря, сніданок (шведська лінія).

ВВ + SPA – такий пакет вже не буде існувати, оскільки послуги фітнес центру вже включені в усі пакети.

All Inclusive – включає пакет ВВ + обід і вечерю.

Пакет All Inclusive VIP зараз розрахований на 14 днів.

Однак доцільно цей пакет розрахувати мінімум на 7 днів. Оскільки середній період перебування в готелі – 5,7 днів, то слід цей період збільшити. Якщо клієнт просто фізично не може поїхати і полікуватися на 14, 21 день, то він буде цікавитися меншим мінімальним терміном лікування, а це 7 днів. Такої пропозиції апарт-готель не надає. Виходить, що гості, які їдуть на період від 7 до 14 днів, повинні вибирати послуги СПА-центру за преїскурантом і не мають можливості заздалегідь бачити якусь уже розроблену програму. Отже, отримуємо пакет:

All Inclusive VIP – включає пакет All Inclusive + комплекс додаткових медичних послуг. Пакет розрахований на перебування від 7 днів.

Цінова політика повинна бути єдиною для всього готелю, а не для окремих номерів. Поділ готелю на дві частини в залежності від власника / інвестора / орендаря погано позначиться як на завантаженні, так і на сервісі і надалі іміджі готелю. Тому дуже важливо прийти до згоди з приводу тарифів і знижок для всього готелю. В іншому випадку зусилля по збільшенню завантаження приведуть тільки до тимчасового поліпшення. Наприклад, гості, які проживають в апартаментах, навряд чи поставляться з розумінням до того факту, що для інших гостей в такому ж номері застосовуються інші тарифи.

Відносно прогнозу завантаження, то він є приблизним, як орієнтир для майбутньої роботи відділу продажів і маркетингу, та розробляється на основі аналізу завантажень за попередні звітні періоди з урахуванням сезонності.

Щодо розширення каналів продажу, слід їх враховувати за такими напрямками реалізації: через туристичні компанії, для корпоративних клієнтів, для індивідуальних клієнтів. Зокрема, за туристичними компаніями слід скласти реєстр договорів, за кожним договором призначити відповідального менеджера. Слід приділити увагу туристичним компаніям, які спеціалізуються на Карпатах і на Трускавці зокрема. Такі компанії легко знайти в Інтернеті і налагодити контакт. Приділити особливу увагу туркомпаніям, у яких є відділи по роботі з ВПІ-туристами або відділи елітних турів.

Корпоративні клієнти для будь-якого готелю – це, перш за все, бізнес-сегмент. Корпоративні компанії дають хороший рівень доходу готелю за рахунок відряджень співробітників, проведення різних ділових заходів: семінарів, тренінгів. Варто розробити подарункові сертифікати на відпочинок і продавати їх корпоративним компаніям. Такі сертифікати компанія може презентувати своїм співробітникам на свій розсуд: з нагоди ювілею, весілля, заохочення за хорошу роботу. Необхідно скласти реєстр потенційних клієнтів і проводити телефонні продажі – не менше 30 дзвінків на день, кожен день, протягом перших 5-6 місяців. Далі, коли база вже буде напрацьована, її слід оновлювати, повертатися до контактів, які відмовили спочатку, шукати нові компанії.

Для збільшення обсягів реалізації індивідуальним клієнтам слід розробляти рекламні заходи для цієї категорії осіб.

Таким чином, для розвитку готельного бізнесу слід провести просторовий аналіз роботи готелю та на його основі розробити заходи підвищення ефективності діяльності. Такі заходи враховують наступні складові: позиціонування готелю; визначення сезонності; цінова політика; прогноз завантаження; канали продажу: туристичні компанії, корпоративні клієнти, індивідуальні клієнти; реклама.

Література

1. Балченко З. А. Бухгалтерський облік в туризмі і в готелях України : навч. посіб. / З. А. Балченко. – Київ : КУТЕП, 2006. – 232 с.

2. Величко В. В. Організація рекреаційних послуг: навч. посіб. / В. В. Величко. – Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2013. – 202 с.
3. Економіка ресторанного господарства : навч. посіб. / Н. О. Власова, Н. С. Краснокутська, О. А. Круглова, І. В. Мілаш. – Харків : Світ книг, 2012. – 389 с.
4. Круль Г. Я. Основи готельної справи : навч. посіб. / Г. Я. Круль. – Київ : ЦУЛ, 2011. – 368 с.
5. Куцик П. О. Економіко-математичне моделювання в управлінні витратами та собівартістю послуг / П. О. Куцик, О. М. Чабанюк // Бухгалтерський облік, контроль і аналіз: проблеми теорії та методології : [монографія] / [під заг. ред. проф. Бутинця Ф. Ф.]. – Київ, 2013. – С. 509-522.
6. Мальська М. П. Готельний бізнес: теорія та практика : підручник / М. П. Мальська, І. Г. Пандяк. – Київ : ЦУЛ, 2012. – 472 с.
7. Менеджмент готелю: економіко-організаційні аспекти : навч. посіб. / Х. Й. Роглев, Г. Г. Левітас, Р. Г. Драпушко, В. В. Гарагович. ; [за ред. Г. Б. Муніна]. – Київ : Кондор, 2011. – 443 с.

Ю.В. Шушкова,
к.е.н., доцент кафедри державних та місцевих фінансів
Львівського національного університету імені Івана Франка

ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

Вагома роль малих і середніх підприємств у забезпеченні конкурентного середовища, соціально-економічного розвитку країни, зайнятості та доходів населення здобула широке визнання на всіх рівнях та знайшла свій вияв у здійсненні спеціальних заходів державної політики щодо підтримки їх розвитку в Україні.

Сьогодні в Україні спостерігаються негативні тенденції щодо погіршення внутрішніх і зовнішніх аспектів конкурентоспроможності сектору МСП, пов'язані з:

- обмеженістю і недостатністю бюджетної підтримки конкурентоспроможності МСП, що проявляється у відсутності гарантій та складності отримання державної допомоги, відсутності стабільності та послідовності в політиці фіскальної підтримки;
- демотивацією до підприємництва через високий рівень трансакційних витрат відкриття/закриття підприємств, купівлі/продажу бізнесу, отримання дозволів, погоджень, ліцензій, державного (комунального) майна, землі, державного замовлення в умовах все ще високого податкового навантаження, недостатнього рівня захисту права власності, недосконалого конкурентного середовища, високої вартості фінансово-кредитних ресурсів;
- обмеженою чисельністю практик формування інтегрованих торговельно-виробничих систем та коопераційних відносин, у яких беруть спільну участь суб'єкти малого, середнього та великого підприємництва;
- недосконалістю бюджетно-податкових інструментів підтримки МСП;
- низьким рівнем розвитку та ефективності функціонування суб'єктів інституційної підприємницької інфраструктури (бізнес-інкубатори, інвестиційно-інноваційні центри, технологічні парки, кластери тощо).

Відтак, конкурентоспроможність сектору МСП держави використовується недостатньо ефективно, що призводить до нераціональності важливих структурних характеристик, та пов'язане з такими чинниками і причинами:

- зниження мотивації до підприємницької діяльності через невисокі фінансові результати господарювання та значну частку суб'єктів господарювання, які збиткові або припинили діяльність;

- низький рівень захищеності майна та права власності суб'єктів підприємництва, у т.ч. через наявність дій, пов'язаних з протиправним захопленням підприємств, недосконалість чинного корпоративного і кримінального законодавства, судової системи щодо протидії рейдерству, відсутність практики впровадження міжнародних стандартів боротьби з протиправними поглинаннями та активної участі ЗМІ у вирішенні проблеми неправомірного захоплення суб'єктів господарювання та їх майна, активів, персоналу;

- складність та обмеженість доступу діючих і новостворюваних суб'єктів МСП до ресурсів та ринків, прав діяльності, що проявляється через приховану монополізацію більшості сегментів ринку споживчих товарів і послуг, використання адміністративного ресурсу при отриманні конкурентних переваг чи створенні штучних обмежень для конкурентів, тиск на бізнес (створення організаційно-бюрократичних перешкод) при проходженні адміністративних послуг та державних процедур [1];

- проблеми фінансування комерційної господарської діяльності, ресурсного, фінансового та інвестиційного забезпечення розвитку малого і середнього бізнесу;

- низький рівень життєздатності вітчизняного підприємницького сектору через низьку інвестиційно-інноваційну активність його суб'єктів, украй низький рівень і малу кількість реалізованих проектів і програм співробітництва з великим бізнесом та державою (в межах державно-приватного партнерства) [2];

- нерівномірність податкового навантаження на малий і середній та великий бізнес;

- низький рівень дієвості та ефективності національної, регіональних і місцевих стратегій та програм підтримки підприємництва, їх орієнтованість на реалізацію невеликої кількості заходів, як правило, обслуговуючого, а не інвестиційно-інноваційного характеру, причому переважно в столиці та обласних центрах [3].

У нинішніх умовах існуюча система фінансової підтримки конкурентоспроможності МСП вже не здатна бути стимулом для активізації даного сектору. Хаотичні й різкі зміни умов ведення бізнесу, непрогнозована фіскальна політика, високий рівень корупції призвели до того, що кількість суб'єктів малого та середнього бізнесу в останні роки почала зменшуватися, що свідчить про необхідність удосконалення існуючих інструментів стимулювання розвитку малого та середнього підприємництва [4].

З огляду на визначені проблеми та перешкоди, цільовими орієнтирами удосконалення державної політики щодо підтримки конкурентоспроможності сектору МСП мають стати:

- збільшення кількості діючих суб'єктів МСП, підвищення рівня ділової активності, стимулювання розвитку та поширення місцевих підприємницьких ініціатив;

- удосконалення бюджетно-податкових інструментів підтримки малого та середнього підприємництва в Україні;

- покращення ресурсного та матеріального-технічного забезпечення суб'єктів МСП та підвищення рівня ефективності їх фінансово-господарської діяльності;
- активізація практик організації інтеграційних та кооперативних процесів між суб'єктами МСП та великими підприємствами;
- розвиток інституційного забезпечення суб'єктів МСП;
- посилення мотивації населення до підприємницької діяльності;
- дієва та агресивна протидія рейдерству і протиправному захопленню майна, активів, власності;
- зниження (до природного рівня) трансакційних витрат суб'єктів комерційної господарської діяльності, формування рівних і справедливих умов конкуренції суб'єктів великого, середнього і малого бізнесу (у т. ч. у сфері оподаткування).

Зауважимо, що формування державно-суспільної системи підтримки сектора МСП в Україні поступово переміщується все більше з центру в регіони, що є закономірним та дозволить більш якісно враховувати особливості стану розвитку та структури економіки та існуючого стану розвитку аналізованого сектору національного господарства у регіонах держави. Концепції розвитку конкурентоспроможності сектора МСП необхідно розробляти індивідуально та безпосередньо прив'язаними до відповідного регіону чи місцевості.

Водночас ряд заходів, спрямованих на посилення конкурентоспроможності підприємств сектора МСП та зорієнтованих на ліквідацію (або принаймні мінімізацію) негативних чинників і перешкод конкурентоспроможності, актуальні для більшості регіонів України.

Тому, регіональним органам державного управління слід реалізувати наступні заходи:

1. удосконалення існуючої системи оподаткування суб'єктів малого підприємства. Вважаємо, що головними пріоритетами політики детінізації економіки у секторі «спрощенців» є оптимізація та модернізація спрощеної системи оподаткування, легалізація трудових відносин і зайнятості, унеможливлення «співпраці» з приховування доходів, фінансових ресурсів та операцій з юридичними особами на загальній системі оподаткування, недопущення здійснення окремих видів господарської діяльності без отримання необхідних дозвільних документів і ліцензій;

2. зорієнтованість бюджетної політики на скорочення кількості збиткових та сприяння створенню нових малих підприємств. Цього можна досягнути шляхом зниження витрат малих і середніх підприємств. Наприклад, витрат на оренду офісних та виробничих площ через утворення комунальних підприємств та виділення їм приміщень для подальшого створення муніципальних бізнес-інкубаторів та індустріальних парків із наданням суб'єктам сектора МСП приміщень та виробничих площ у пільгове користування. Знизити витрати суб'єктів сектора МСП можна також шляхом надання цілеспрямованої інформації про потенційних торговельних партнерів закордоном, фінансової підтримки участі малих підприємств у ярмарках, що полегшить їм можливість встановлення контактів з новими постачальниками та покупцями;

3. підвищення рівня доступності суб'єктів сектора МСП до бюджетних фінансово-кредитних ресурсів. В Україні на сьогодні не лише законодавчо закріплено, але й розроблено та відпрацьовано на практиці механізми фінансово-кредитного сприяння суб'єктам МСП (відшкодування частини відсоткової ставки за кредитами комерційних банків; майнова порука при одержанні кредиту комерційного банку тощо). Водночас аналіз цієї складової політики підтримки

сектора МСП виявив неоднозначне ставлення з боку органів місцевого самоврядування у різних регіонах України до даних процесів.

В окремих областях виділяються достатні кошти для фінансування програм фінансово-кредитного сприяння суб'єктам МСП, в окремих – кошти не виділяються взагалі. Відповідно, у областях, в яких не виділяються кошти на програми фінансово-кредитного сприяння сектору МСП, не виконуються положення законодавства України про державне сприяння та підтримку розвитку малого і середнього підприємництва.

Таким чином, визріла необхідність загальнодержавного закріплення норми, згідно якої органи місцевого самоврядування повинні виділяти грошові засоби у розмірі не менше певного визначеного відсотка від бюджету розвитку області (міста, району тощо) з метою забезпечення фінансово-кредитної підтримки суб'єктів малого і середнього підприємництва через регіональні та місцеві фонди підтримки підприємництва на тендерній основі із наданням такої допомоги суб'єктам МСП, проекти, яких є економічно ефективними та сприятимуть соціально-економічному розвитку регіону.

Такий механізм підтримки сектора МСП може бути доповнений реалізацією на практиці наступних послідовних дій: розробка та затвердження методики формування рейтингу регіонів за рівнем розвитку підприємництва; законодавче закріплення даної методики та, відповідно, фінансування регіонів, які відстають за рівнем розвитку підприємництва; визначення в межах регіонів депресивних районів щодо розвитку сектора МСП та концентрація фінансово-кредитного сприяння сектору МСП у цих районах.

Реалізація вище запропонованих та інших заходів у значній мірі сприятиме підтримці конкурентоспроможності малого і середнього підприємництва, його зміцненню, що в кінцевому підсумку позитивно позначиться на рівні соціально-економічного розвитку країни та якості життя населення України.

Література

1. Кабінет Міністрів України. Розпорядження. Про схвалення Концепції Загальнодержавної програми розвитку малого і середнього підприємництва на 2014-2024 роки : від 28.08.2013 р. № 641-р [Електронний ресурс] / Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/641-2013-%D1%80/>
2. Бар'єри, що перешкоджають ДПП в Україні [Електронний ресурс] / Режим доступу : http://www.ibser.org.ua/UserFiles/File/Normatyvni%20Akty%20New/PP/Analisis%20of%20Legisl%20DPP_ukr.pdf.
3. Лисяк Л. Податкові інструменти державного регулювання підприємницької діяльності [Текст] / Л. Лисяк, В. Тараненко // Науковий вісник: Фінанси, банки, інвестиції. – 2013. – № 3. – С. 66-71.
4. Молдован О. О. Щодо удосконалення податкових інструментів підтримки малого підприємництва в Україні [Електронний ресурс] / Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/1621/>.

**ЕКОНОМІЧНІ НАСЛІДКИ МІГРАЦІЇ В
УКРАЇНІ ТА СВІТІ. МІГРАЦІЯ
ЛЮДСЬКИХ РЕСУРСІВ ЯК ЧИННИК
ФОРМУВАННЯ НОВОГО
ГЛОБАЛЬНОГО СВІТУ.
БЕЗПЕКА БІЗНЕСУ ТА РИЗИК-
МЕНЕДЖМЕНТ В УМОВАХ
ЕКОНОМІЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ**

І.Є. Бараняк,
провідний інженер
відділу соціально-гуманітарного розвитку регіону
ДУ “Інститут регіональних досліджень
імені М.І. Долишнього НАН України”

УКРАЇНО-НІМЕЦЬКА МІГРАЦІЙНА СИСТЕМА: ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ

Аналізуючи географічну структуру міграції з України, важливо диференціювати фокус досліджень на інші держави, що є привабливими середовищами зайнятості, розвитку і проживання наших громадян. Серед усіх країн одне з найважливіших місць посідає україно-німецька міграційна система, яка є специфічною з позиції абсолютної її деформації та включення у міграційні процеси осіб з найвищим інтелектуальним потенціалом, особливо молоді [1, с. 66].

Перш ніж перейти до аналізу тенденцій розвитку україно-німецької територіальної міграційної системи, важливо розуміти історичні передумови становлення її міграційних зв'язків. Як пише І. Івахнюк, для цілої низки міграційних систем найважливішим стимулюючим фактором їх формування і розвитку були історичні зв'язки між країнами [2].

Історичні передумови масового проникнення німців на територію сучасної України склалися ще в XIII ст. з формуванням Галицько-Волинського князівства.

Процес формування модерних міграційних зв'язків між Німеччиною і Україною з території України розпочався ще в другій половині XIX ст. Відбувався в декілька хвиль, які хронологічно можна розділити на основні чотири (табл.1):

Таблиця 1

Періодизація міграційних процесів з України до Німеччини у XIX ст. – поч. XXI ст.

Хвилі міграційної активності	Часовий період	Причини міграції	Особливості
I хвиля	Друга половина XIX ст. – поч. XX ст.	економічні	Міграція мала сезонний характер, поширена маятникова міграція, відсутність стійких діаспорних громад.
II хвиля	Міжвоєнний період (1918-1939 рр.)	політично-економічні	«Ельдорадо української міграції», інституціоналізація української діаспори. Берлін – столиця українських мігрантів.
III хвиля	Повоєнний період (1945-1990 рр.)	військово-політичні	Мюнхен – громадська, наукова столиця української діаспори. Бурхливий розвиток інститутів діаспори у 1945-1950 рр., застій у 1950-1990 рр.

IV хвиля	Період незалежної України від 1991 року	економічні	Швидке зростання чисельності української громади, відродження громадської активності українців, посилення інтенсивності економічних зв'язків та співпраці
----------	---	------------	---

* Складено автором

1. Друга половина XIX ст. – поч. XX ст.

В умовах швидкого індустріального і аграрного розвитку Німецької імперії, будівництва залізниць попит на робочу силу значно перевищував її пропозицію. Зважаючи на це, в другій половині XIX ст. Німецька імперія, перетворившись на працедефіцитну державу, стала одним з найбільш привабливих місць тимчасової трудової міграції.

2. Міжвоєнний період (1918-1939 рр.).

Основними мотивами виїзду українців за кордон після Першої світової війни були більше політичні, ніж соціально-економічні.

Еміграція міжвоєнного періоду була не найчисленнішою, але саме з нею більшість дослідників асоціюють процес створення української громади в Німеччині, так як ця частина мігрантів була найбільш активна.

В цей час починають створюватися основні праїнститути-регулятори сучасної україно-німецької міграційної системи. Інституційною столицею українців стає Берлін, а іншими словами цей період називають ще «Золотим часом української міграції» або «Ельдорадо української діаспори».

3. Повоєнний період (1945-1990 рр.).

Загострення військово-політичної ситуації у кінці 30-х років XX ст. та II світова війна (1939-1945 рр.) призвели до активізації міграційної активності населення та виникнення так званої «третьої хвилі міграції» українців до Німеччини. Особливістю третьої хвилі міграції було те, що більшість українців потрапили на територію Німеччини в роки другої світової війни або добровільно-примусово, як гастарбайтери і військовополонені, тобто були примусово переселені або як політичні біженці, рятуючи своє життя від політичних репресій.

Чисельність українців в Німеччині станом на початок 1946 року становила трохи більше 177 тис. осіб, а в наступні роки до 1950 зменшилась практично на дві третини до 55 тис. осіб внаслідок репатріації на територію Радянського Союзу або подальшої міграції населення до країн західної Європи та Америки (табл. 2).

Таблиця 2

Кількість українців в Німеччині у 1946-1950 рр., осіб

Роки	1946	1947	1948	1949	1950
Американська зона	104024	85646	78504	56611	39359
Британська зона	54580	44987	35108	24923	12983
Французька зона	19026	9922	6130	4074	2841
Німеччина (разом)	177630	140555	119742	85608	55183

Побудовано автором за даними [3, с. 86]

Загалом у перші повоєнні роки на території Німеччини діяло більше 62 громадських організацій, налічувалось близько 639 філій, а членами їх було більше 42 тис. українців (табл. 3).

Громадська активність українців в Німеччині у 1946-1950 рр.

Тип організації	Кількість	Філій	Членів
Професійні	7	19	4212
Військові	9	111	4212
Студентські	29	29	11099
Молодіжні	4	342	2388
Літературно-мистецькі	10	7	13849
Жіночі	1	70	579
Допомогові	2	61	6000
Разом	62	639	42339

Побудовано автором за даними [3, с. 267]

Однак у 1950-х рр. починають викристалізовуватись два основні ядра або два центри українських громад – у Мюнхені і у Дюссельдорфі. У південній частині Німеччини концентрується стара її частина (не більш 7 тис. осіб.) Друге ядро починає формуватися в північно-західних районах ФРН, де відбувалося відродження промислового комплексу Німеччини. У 1950-1980 рр. воно було дуже нечисленним: налічувало близько 10 тис. чол. [4].

4. Період незалежної України з 1991 року.

Падіння «залізної завіси», розпад адміністративно-командної економіки Радянського Союзу призвели до зміни геополітичної ситуації в світі. На політичній карті Європи з'явилися нові незалежні держави, серед яких Україна зайняла чільне місце. Проте успадкувавши неефективні методи управління командної економіки, Україна на порозі своєї незалежності стикнулася з важкими викликами.

Моральна застарілість технологій в умовах високої енергозатратності і неефективного виробництва стали основними причинами початку системної трансформаційної економічної кризи, тотального безробіття, гіперінфляції та, як наслідок, призвели до зростання еміграційних настроїв у суспільстві.

Аналіз ретроспективних статистичних даних за 1992-2015 рр. показав, що кількість українців, які офіційно проживають у Німеччині, як правило, зростала. Особливо швидкі темпи зростання припадали на 1992-2004 рр. (в середньому на 10 тис. осіб щороку) і 2013-2015 рр. (в середньому на 5,5 тис. осіб за рік) [1, с. 66]. У територіальному зрізі станом на кінець 2015 року найбільша кількість українців проживає в південних і східних землях Німеччини.

Дані результати міграційних досліджень підтверджують факт історичної і демографічної спорідненості розвитку України і Німеччини і говорять про необхідність подальшого наукового вивчення даної теми для демографічного блага двох країн.

Кількість українців, яка припадає на 100 тис. населення, осіб

Рис. 1 Кількість українців, яка припадає на 1000 тис. населення у 2015 р., осіб
Побудовано автором за даними [5]

Література

1. Бараняк І. Є. Українсько-німецька територіальна міграційна система: сучасний стан і тенденції розвитку / Ігор Євгенович Бараняк // Регіональна економіка. – 2016. – № 4. – С. 66–74.
2. Евразийская миграционная система: от экономического прагматизма к возрождению цивилизационного единства [Електронний ресурс] / І. Івахнюк // Офіційний сайт Льва Гумельова. – Режим доступу: <http://www.gumilev-center.ru/evrazijskaya-migracionnaya-sistemaot-ehkonomicheskogo-pragmatizma-k-vozrozhdeniyu-civilizacionnogo-edinstva/>
3. Маруняк В. Українська еміграція в Німеччині і Австрії по другій світовій війні. – Т. 1. – Роки 1945–1951. – Мюнхен, 1985.

4. Вторая волна иммиграции украинцев в германию (1945-1953 гг.): история, причины, последствия [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу : http://www.nbpublish.com/library_get_pdf.php?id=18306

5. База даних Федерального статистичного офісу в Німеччині [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www-genesis.destatis.de/genesis/online>

М.В. Бачинська,

*к.е.н., молодший науковий співробітник
відділу соціально-гуманітарного розвитку регіону
ДУ “Інститут регіональних досліджень
імені М.І. Долишнього НАН України”*

ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РИНКУ ПРАЦІ

В сучасних умовах конкурентного середовища ринок праці є одним із найбільш важливих, непередбачуваних та видозмінюючих складових національної економіки. Його злагоджена робота складається із процесів і забезпечує розвиток не тільки регіональної економіки, але й формує тенденції економічного розвитку цілої країни. Саме взаємозв'язок різних процесів, а саме: роботодавця й працівника, умови праці, рівень зайнятості й заробітної плати є узагальненим індикатором суспільного розвитку.

Дослідженням теоретико-методичних основ функціонування й розвитку ринку праці займаються такі сучасні економісти, як Д. П. Богиня, М. П. Бутко, В. І. Герасимчук, О. А. Грішнова, С. П. Калініна, В. Д. Лагутін, Е. М. Лібанова, Л. С. Лісогор, Н. Д. Лук'яченко, Ю. М. Маршавін, М. І. Мурашко, А. А. Никифорова, В. В. Онікієнко, В. М. Петюх, С. І. Пирожков, У. Я. Садова, Л. К. Семів, Г. Е. Слезінгер, О. О. Титар, Г. О. Черниченко, М. В. Шаленко та інші.

Нестабільна економічна ситуація зумовлена перебіжним функціонуванням ринку праці, супроводжується зростанням кількості осіб само зайнятих, неповної зайнятості та поширення загострення широкого кола соціальних проблем. Тому визріває необхідність трансформацій на ринку праці, спрямованих на якнайшвидшу адаптацію та інтеграцію до сучасних умов економіки.

Органічна взаємодія трансформаційних та інтеграційних процесів в Україні вимагає порівняльного аналізу їх у найбільш взаємопов'язаних та взаємозалежних сферах. Це допоможе визначити орієнтири для формування та налагодження інституційного та процедурного механізму ефективної системної координації цих ключових процесів у всіх сферах суспільного життя та покращення його якості.

Ринок праці та розвиток економіки на національному, регіональному і глобальному рівнях настільки взаємопов'язані і взаємозалежні, що вже сьогодні можна говорити про стійку тенденцію до їх активної взаємоінтеграції. Об'єктивною основою цієї тенденції виступає бурхливий розвиток сучасної світової науково-технічної революції та посилення її впливу на соціально-економічний та культурний прогрес у більшості країн світу. Європа є одним з основних осередків активного розвитку цих процесів. Ключову роль у довгостроковій перспективі у зв'язку з цим відіграватиме трансформація в європейських країнах ринкового господарювання в соціально-орієнтовану ринкову економіку.

Трансформація в європейських ринкового господарювання в соціально-орієнтовану ринкову економіку зумовлює істотні зміни в структурі і механізмі функціонування національних, загальноєвропейського та світового ринків праці. Провідною ланкою цих змін виступає перетворення в розвинутих країнах у все більших масштабах людського фактора з об'єкта жорсткої економії капіталу на об'єкт його найбільш прибуткового інвестування [1]. Усе це вимагає адекватного посилення і розширення сфери застосування гуманізації кадрового менеджменту на всіх стадіях і етапах розширеного відтворення людського капіталу у всіх сферах суспільного життя, які обслуговують ці процеси і, насамперед, у сфері підготовки та ефективного використання кадрів нової генерації [1, 2].

Здійснюючи теоретичні узагальнення під впливом становлення та розвитку господарства з відповідним формуванням динамічної інформаційної інфраструктури та конкурентного інформаційного сектору, відбувається загальна трансформація як самого суспільства, так і його економічних основ.

Також визначено головні фактори трансформаційних процесів на регіональному ринку праці: зростаюча міграційна трудова мобільність населення, розвиток нових форм організації праці, асиметрія у структурі залучення у виробничий процес людських, природних і фінансових ресурсів, диспропорція в інвестуванні зароблених коштів за сферами економіки.

Виявлено диспропорції поточного функціонування регіонального ринку праці, що визначається нерівномірністю попиту і пропозиції робітничих кадрів регіону та незбалансованістю кількості робочих місць за секторами економіки регіону.

Масове впровадження інформаційно-комунікаційних технологій в економічну діяльність спричинило появу інформаційної економіки, що вирізняється якісно новими принципами побудови [3].

Концепція інформаційної економіки стає теоретичною базою моделі економічного зростання національної економіки та загальної конкурентоспроможності держави і визначає оновлену провідну роль інтелекту людини на світовому та національних ринках праці. Це вимагає оцінки суті інформаційної економіки як сучасного середовища трансформації ринку праці, так і її впливу на рівень життя населення. Закономірним результатом розвитку і поширення багаторівневої інформаційної економіки, ускладнення і динамізації економічних процесів стало формування ринку праці з новими якісними характеристиками попиту та пропозиції. Нові характеристики пропозиції – гнучкий ринок праці, нові методи управління, попиту – сучасна праця, самозайнятість, глобальне використання знань, міграція інтелектуального капіталу. Процес трансформації ринку праці в умовах інформаційної економіки – це складний структурований та функціональний механізм. Складовими його є: предмет трансформації – ринок праці; трансформетр – відносини на ринку праці; інструмент трансформації – вплив інформаційно-комунікаційних технологій; час – час процесу змін; трансформаційна ланка – державні програми на ринку праці [3].

Механізм трансформації ринку праці в умовах поширення ринкової економіки передбачає комплекс заходів із підвищення ефективності функціонування ринку праці: забезпечення сприятливих умов для розвитку освіти, самоосвіти та науки, пошук додаткових джерел їх фінансування; проведення активної політики зайнятості населення, в тому числі і її нових форм; подальший розвиток співпраці наукових центрів і підприємств кінцевого виробництва; державне стимулювання розробки та виробництва високотехнічної продукції; забезпечення охорони інтелектуальної власності та підтримку міжнародної науково-технічної співпраці [3].

Комплексне забезпечення інтелектуально-інноваційного розвитку людських ресурсів в економіці країни потребує цілісного, системного підходу з метою підвищення життєвого рівня населення.

Література

1. Антохова О. Ю. Інтерферентні реакції регіональних ринків праці на трансформаційні зміни в умовах модернізації [Електронний ресурс] / О. Ю. Антохова. – Режим доступу : <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/7364/1/Antohova.pdf>

2. Бутко М. П. Проблеми регулювання регіональних ринків праці в Україні [Електронний ресурс] / М. П. Бутко, О. О. Зеленська. – Режим доступу : <http://ir.stu.cn.ua/bitstream/handle/123456789/9234/Ринки%20праці.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

3. Волков О. В. Регіональні особливості формування ринку праці України [Електронний ресурс] / О. В. Волков. – Режим доступу : http://libfree.com/174046866_ekonomikaregionalni_osoblivosti_formuvannya_rinku_pratsi_ukrayini.html

В.Я. Бідак,

*к.е.н., старший науковий співробітник
відділу соціально-гуманітарного розвитку регіону,
ДУ “Інститут регіональних досліджень
імені М.І. Долішнього НАН України”*

ВПЛИВ ЕКОНОМІЧНИХ ДРАЙВЕРІВ НА СТРУКТУРНІ ЗРУШЕННЯ РЕГІОНАЛЬНИХ РИНКІВ ПРАЦІ (НА ПРИКЛАДІ ОБОРОННО-ПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ)

Аналітична оцінка переліку проблем і регіональних особливостей сучасного стану національної економіки, пов'язаних із застарілим чи гранично зношеним технічним та технологічним забезпеченням виробництва, високою його ресурсоемістю й енергозатратністю, низькою інвестиційною привабливістю бізнесу, втратою технологічної цілісності підприємств і галузей, особливу увагу скеровує на структурну асиметрію залучення тих чи інших ресурсів (природних, технологічних, фінансових, людських) у виробничий та бізнес-процеси. Усе це виливається в структурну асиметрію розвитку регіональних ринків праці (РРП), в небезпеку деградації та територіальної декомпозиції факторів зростання економіки в загальнонаціональному та регіональному аспектах.

Дослідженнями факторів структурних зрушень економіки України займається велика плеяда учених, зокрема М. З. Згуровський, Е. М. Лібанова, І. В. Сергієнко, М. Ю. Ільченко, В. М. Геєць, І. Ю. Єгоров, О. О. Бакаєв, А. І. Гриценко, А. А. Даниленко, О. І. Амоша, П. І. Гайдуцький, В. П. Горбулін, С. І. Пирожков, Б. Є. Кваснюк та ін. Однак, більшість праць носить макроекономічний характер. Ключовими послідами уваги зазначених науковців є акцент на соціально-економічних ризиках тінізації, корупції, енергомісткості економіки, монопольності інтересів олігархічного бізнесу, дефіциті пенсійного фонду в країні, на

обслуговуванні державного боргу та ін. Менш показовими є дослідження з приводу економічних драйверів регіональної економіки України.

Врахуймо й те, що економіка країни категорично вже не зможе мати попередньої структури та низькотехнологічного, сировинно-переробного характеру. І особливо тепер, коли після політичних подій 2013-2014 рр., з анексією Криму і окупацією Донбасу, з втратою в цих регіонах 18% населення і 20% ВВП, позбавленням значної частини добувної і переробної промисловості, задовольняти у повній мірі потреби прийдешнього суспільства стає для неї все більш обтяжливим і непосильним завданням.

Зауважимо, що результатом подій на Донбасі стали дуже суттєві, незафіксовані державною статистикою, міграційні втрати населення від зовнішньої міграції та формування нового для України типу міграцій населення, поява в країні внутрішньо переміщених осіб, що призвело до перерозподілу населення між регіонами. Загальні, не зафіксовані державною статистикою, міграційні втрати населення України лише у 2014-2015 рр. оцінювались у 1,3-1,4 млн. осіб, переважна більшість яких припадала на Донецьку та Луганську області [4].

Отже прийнятним виходом для ефективної модернізації економіки стає цільовий пошук таких сфер розвитку і віднайдення розвиткових кластерів, за якими вона, опираючись на потенційні ресурсно-інвестиційні переваги, зможе зробити точкові прориви, і саме на основі прогнозованих економічних драйверів здійснити «квантовий» стрибок.

З метою пошуку таких драйверів, світовим центром даних з геоінформатики і сталого розвитку (<http://wdc.org.ua/>) Міжнародної Ради з науки (ICSU) при Національному технічному університеті України «Київський політехнічний інститут» та Інституті прикладного системного аналізу МОН України та НАН України було виконано дослідження «Форсайт економіки України: середньостроковий (2015–2020 роки) і довгостроковий (2020–2030 роки) часові горизонти», застосовуючи методологію передбачень [2; 6].

Виконання комплексу робіт з форсайту економіки України дозволило науковцям проаналізувати інерційність тренду економічної системи і виявити критичні чинники, що гальмують її розвиток. Було застосовано кілька операторів сценаріїв економіки: це множини сильних і слабких факторів економіки, множини можливостей і загроз, визначено десять головних чинників або драйверів і виявлено Топ-5 гальмуючих факторів для її розвитку, без подолання яких неможливе проведення системних реформ і прискорений розвиток.

До них передовсім належить показник високої частки тіньового сектору економіки. За оцінками експертів в країні паралізується мале і середнє підприємництво, знижується надходження до бюджету до рівня, коли в тіньовій економіці впродовж 2014-2016 років перебуває 47-52% обігових коштів, що є наслідком невдалої податкової реформи. Далі йде чинник тісно пов'язаний з попереднім – масштаби корупції. Її величина в означених роках досягає 13-14% від ВВП. Наступним по значущості загрозливим чинником виступає дефіцит коштів Пенсійного фонду України. Пенсійне навантаження на бюджет складає 13,1-14,0% ВВП. Ще одним чинником, що носить характер економічної перепони для розвитку і забирає видатки бюджету, є обтяжливе обслуговування державного боргу (понад 8,5 % ВВП), коли кредитор отримує матеріальні або фінансові ресурси, вартість яких є більшою за поточну ринкову вартість боргових зобов'язань. І нарешті, ще одним значущим критичним чинником гальмування розвитку економіки експерти вважають енергомісткість ВВП України (у нас на один дол. виробленої продукції витрачається в 3-5 разів більше енергоресурсів у порівнянні з розвиненими країнами) [7].

Окрім того брак стратегічного бачення перетворень, невдала фіскальна політика, повільна дерегуляція економіки, а також послаблення вітчизняної фундаментальної і прикладної науки та природничої і інженерної освіти стримують економічний і соціальний розвиток країни, сповільнюють темпи її євроінтеграції.

Проведене дослідження лягло в основу побудови групи сценаріїв піднесення економіки України на обраних часових лагах і визначення драйверів, серед яких за критерієм пріоритетності їх внеску в загальне зростання виявились наступні: аграрний сектор, оборонно-промисловий комплекс (ОПК), інформаційно-комунікаційні технології, створення нових речовин і матеріалів, нанотехнології, енергетична сфера, високотехнологічне машинобудування, розвиток транзитної інфраструктури, біомедична інженерія, клітинна медицина, фармація і фармакологічна індустрія, тобто науки про життєзабезпечення, а також туризм та інші обнадійливі кластери економіки. Отже національна економіка потребує першочергової санації передовсім за цими напрямками.

Очевидно, кожен вказаний сектор економіки має регіональну специфіку розміщення виробництв, може суттєво детермінувати можливості розвитку територій, впливати на регіональні ринки праці, а відтак на добробут людей. Постає питання чи корелюють його інтереси з потребами регіональних бізнес-еліт, з регіональними стратегіями розвитку територій, з очікуваннями пересічних громадян щодо підвищення їх рівня життя, врешті на соціально-економічні передумови становлення середнього класу. Як можуть впливати на реалізацію подібних проєктів структурні зрушення в регіональній економіці, котрі започаткувалися у попередні часи.

До того ж у зв'язку з появою новітніх соціальних ризиків та загроз у діяльності РРП особливої гостроти набуває ускладнення демографічної ситуації, домінування загальної відкритості територіальних суспільних систем, рівень пасіонарності, соціальної і професійної мобільності та трудової активності населення різних регіонів, а посилення фінансово-економічної кризи супроводжується суттєвою обмеженістю соціально-захисних ресурсів, особливо щодо вимушених переселенців. Соціальний проєкт суспільства ризику, нормативним ідеалом якого виступає безпека, набуває зараз чітко негативного і потребує захисного характеру щодо упередження витоку з країни працеактивної частини громадян [1, с. 135-136].

Отже майбутня регіональна економіка має знайти для себе такі сфери розвитку, опираючись на певні розвиткові кластери, за якими спроможна мати ресурсні, людські та інші переваги. Тому безальтернативною для неї має бути переорієнтація на високотехнологічний вектор з опорою на якісний людський капітал, включаючи конкурентоздатну науку, передову освіту та високотехнологічний бізнес і роблячи ставку на основні витягачі (драйвери) своєї економіки.

До одного з таких драйверів, за рейтинговою оцінкою експертів по їх значущості, зараховується – *оборонно-промисловий комплекс*.

ОПК України виступає як сукупність науково-дослідних, випробувальних організацій і виробничих підприємств, які виконують розробку, виробництво і постановку на озброєння військової та спеціальної техніки, спорядження, боєприпасів як для збройних сил України, так і на експорт. Найбільшою складовою комплексу є державний концерн «Укроборонпром» разом з низкою функціонально суміжних підприємств різних форм власності.

У 2014 році положення військово-промислового комплексу України різко ускладнюється: були втрачені 13 підприємств ОПК на території Кримського півострова, надалі був втрачений контроль над комплексом підприємств ОПК в Донецькій і Луганській областях, кілька підприємств ОПК були зруйновані в ході

бойових дій на сході України. Уряд України з початку 2014 р. припиняє військово-технічне співробітництво з Російською Федерацією. В результаті виникає гостра потреба заміщення продукції російського виробництва. Для прикладу, виконання програми імпортозаміщення російських комплектуючих після розриву військово-технічного співробітництва з Росією потребувало віднайдення альтернативних постачальників в номенклатурі близько 30 тис. компонентів.

Ситуація в сфері розробки і виробництва оборонно-військової техніки (ОВТ) значною мірою ускладнювалась втратою низки базових технологій оборонної галузі, обмеженістю замкнених циклів виробництва основних видів ОВТ, різким скороченням номенклатури виробів, особливо електронної техніки; низькою якістю вітчизняних комплектуючих і матеріалів, невиправданим зростанням їх вартості. Фінішне виробництво ОВТ в Україні значною мірою залежить від імпортних поставок комплектуючих виробів, вузлів, агрегатів, матеріалів і сировини. Для деяких зразків ОВТ ці поставки досягають 80 і більше відсотків. З причин відсутності ефективно діючої інноваційної системи стримується розвиток інноваційного підприємництва, особливо малих і середніх підприємств, тобто саме тих, що забезпечують комерціалізацію науково-технічних розробок і технологій; залучення ресурсів приватного бізнесу в сферу фундаментальних досліджень і розробок; розвиток венчурного підприємництва; концентрація зусиль крупних корпорацій і дрібних підприємницьких структур для виробництва конкурентоспроможної високотехнологічної наукоємної продукції. Серйозною загрозою економічній безпеці, а значить і національній безпеці держави, стало різке згорання фундаментальних досліджень, розпад добре відомих у світі науково-дослідних і дослідно-конструкторських колективів, а також проблема оновлення кадрового забезпечення [3].

Зрушення, що відбулись в ОПК впродовж лише 2015 р. дають наступні результати. З загальної кількості працюючих підприємств, що входять до об'єднаного концерну «Укроборонпром» (в концерні налічується 133 підприємства за винятком підприємств АРК, зони АТО та інших), 99 підприємств принесли 3100 млн. грн. відрахувань до державного бюджету, отримавши 1626 млн грн чистого прибутку (дані подаються без курсових різниць). Для порівняння за аналогічний період 2014 р. у них фіксувався збиток у 348 млн грн. Середня заробітна плата зросла у 2015 р. на 1259 грн і досягла 5333 грн (у попередньому році вона фіксувалась на рівні 4074 грн). Результати роботи зазначених підприємств відображені 6-ма кластерами, а саме: експортний кластер; авіабудування та авіаремонт; кластер високоточних озброєнь та боєприпасів; кластер бронетанкової техніки та артилерійського озброєння; радіолокації, радіозв'язку та протиповітряної оборони, а також кластер суднобудування та морської техніки. Найбільш показовим за своїми досягненнями в економічному розгляді виступає експортний кластер. За 9 місяців 2015 р. по цьому кластеру підприємствами одержано 2140 млн грн чистого доходу від реалізації товарів, робіт, послуг, що порівняно з відповідним періодом 2014 р. (925 млн грн) дало 131 % приросту. По кластеру підприємств бронетанкової техніки та артилерійського озброєння за цим показником приріст склав 61 %. Суттєві зрушення за цей період відбулись у підприємствах, об'єднаних у кластери суднобудування та морської техніки, а також високоточних озброєнь та боєприпасів – тут зростання фіксувались на рівні 58 % та 42 % відповідно [5].

Головними дійовими цілями реформування ОПК, зокрема державного концерну «Укроборонпром», є забезпечити українську армію новітньою військовою технікою, послугами та навчанням для відновлення суверенітету і територіальної цілісності України, увійти до топ-5 найбільших експортерів провідних інноваційних озброєнь та аерокосмічних продуктів у світі. Для вирішення цих оперативних завдань необхідні перш за все інвестиції в розробку або придбання передових

технологій, імпортозаміщення російських комплектуючих шляхом співпраці з підприємствами всіх форм власності, капіталізація на ринках через співробітництво та організацію спільних підприємств зі світовими компаніями-лідерами.

В ретроспективі на майбутнє реформування ОПК передбачає наступні пріоритети: розробка новітніх видів техніки з залученням світових партнерів; ефективне імпортозаміщення; оптимізаційна реструктуризація та об'єднання ОПК; вертикальна інтеграція існуючих модулів виробництв; вихід в нові сектори (наприклад, сектор кібербезпеки); повний перехід на стандарти НАТО.

У відповідь «гібридній» війні, наприклад йде активний процес пошуку платформи так званої екосистеми UkrARPA для створення інноваційних продуктів на основі консолідації виробничих можливостей і інтелекту (вчених, промисловців, військовиків). UkrARPA має об'єднати розробників, стартапи, інвестиційні фонди та військову ініціативу і може дати потужний поштовх розвитку держави, тобто направить існуючий потенціал України на вирішення проблем, що дозволить значно покращити рівень економічного розвитку і безпеки у майбутньому.

Отже, ОПК як сектор економіки, що призначений для розроблення і виробництва продукції оборонного призначення, фактично є фундаментом воєнної безпеки та оборони країни. Підтримання високого рівня його розвитку для багатьох розвинутих країн є одним із пріоритетних воєнно-економічних завдань національної політики. Відносно скорочуючи фінансові витрати на оборонну промисловість, провідні європейські держави водночас продовжують переоснащувати свої збройні сили якісно новими зразками озброєння і військової техніки, здійснюють перебудову оборонно-промислової бази, приводячи її у відповідність до сучасних стратегічних і політичних умов. Свою основну мету в сфері оборонно-промислової політики вони вбачають у збереженні ефективно функціонуючого ОПК, спроможного вирішувати поставлені завдання в інтересах національної безпеки та оборони.

У зв'язку з цим проєвропейський вектор розвитку України показує, що економічна наука повинна оперувати сучасною методологічною базою аналізу та прогнозу розвитку співробітництва між Україною та ЄС, зокрема у сфері ОПК. Усе це має відбуватися в умовах візової лібералізації, визначення пріоритетних напрямів розвитку транскордонної співпраці в сучасних умовах. У цьому ключі практичні завдання для України вирисовуються з ініціатив регіональної політики ЄС, котра скерована на ефективне функціонування РРП в нових економічних умовах. На фоні високої міграційної активності робочої сили у регіонах рівновага ринків праці не завжди досягається повною мірою. У цьому відношенні пошук регіональних драйверів економіки тісно корелює із курсом Уряду держави стосовно євроінтеграційних перспектив України, зокрема і щодо розвитку оборонної галузі при умові досягнення відповідних стандартів НАТО.

Література

1. Бідак В. Я. Класифікація чинників ризикогенності вимушеної міграції в Україні / В. Я. Бідак. – Суспільні трансформації і безпека: людина, держава, соціум : матеріали доповідей Всеукр. наук.-практ. конф. (17 черв. 2016 р.). – Львів : Львів. ін-т МАУП, 2016. – 190 с. – Режим доступу : http://li-maup.edu.lviv.ua/uploads/media/content/zbirnyk_conf_2016.pdf
2. Смельяненко Л. М. Форсайт-методологія стратегічного управління інноваційним розвитком суспільства / Л. М. Смельяненко. – Режим доступу : http://vuzlib.com.ua/articles/book/8940-Forsajjt-metodolog%D1%96ja_strateg/1.html
3. Можливості оборонно-промислового комплексу України в системі національної безпеки. Аналітична записка. Національний інститут стратегічних досліджень. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/251/>
4. Політика інтеграції українського суспільства в контексті викликів та загроз подій на Донбасі (національна доповідь) / [Лібанова Е. М., Горбулін В. П., Пирожков С. І. та ін.]; за ред. Е. М. Лібанової. – Київ : НАН України, 2015. – 363 с. – Режим доступу : http://www.idss.org.ua/monografii/2016_dopov_Donbas.pdf

5. Укроборонпром. Державний концерн. Річний звіт 2015. – Режим доступу : http://old.ukroboronprom.com.ua/design/images/files/rep_ua.pdf

6. Федулова Л. І. Форсайт: сучасна методологія технологічного прогнозування / Л. І. Федулова // Економіка і прогнозування. – 2008. – № 3. – С. 106-120.

7. Форсайт економіки України: середньостроковий (2015-2020 роки) і довгостроковий (2020-2030 роки) часові горизонти / наук. керівник проекту акад. НАН України М. З. Згуровський // Міжнародна рада з науки (ICSU) ; Комітет із системного аналізу при Президії НАН України ; Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут» ; Інститут прикладного системного аналізу НАН України і МОН України ; Світовий центр даних з геоінформатики та сталого розвитку. – Київ : НТУУ «КПІ», 2015. – 136 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ied.kpi.ua/wp-content/uploads/2015/10/Foresight-2015.pdf>

М.М. Біль,

*к.держ.упр., старший науковий співробітник
відділу соціально-гуманітарного розвитку регіону,
докторант ДУ “Інститут регіональних досліджень
імені М.І. Долішнього НАН України”*

ПРОСТОРОВА МОБІЛЬНІСТЬ НАСЕЛЕННЯ У ФОКУСІ ГЛОБАЛЬНИХ ТЕНДЕНЦІЙ

Просторова мобільність населення є дуже актуальним об'єктом досліджень. Масштаби міграційних і туристичних процесів стають настільки значними, що їх регулювання потребує впливу вже на етапі формування мобільності. Тому одним з важливих напрямів досліджень сучасної соціальної економіки і демографії має бути розвиток методології просторової мобільності населення.

Дане дослідження покликане з'ясувати сутність просторової мобільності та обґрунтувати значущість її дослідження у фокусі глобальних тенденцій щодо міграційної і туристичної активності населення. Інформаційну основу дослідження сформували напрацювання українських (О. Білик, В. Близнюк, І. Каленюк, В. Приймак, С. Сардак, Д. Свириденко, М. Стрюк) і зарубіжних (З. Бауман, Ф. Дювель, В. Зелінські [8], П. Сорокін, А. Старікова [9], Дж. Уррі, Т. Фаїст) учених, а також статистичні дані Міжнародної організації з міграції, Інституту міграційної політики, Організації економічного співробітництва та розвитку, Світового банку, веб-ресурси «ICEF Monitor», «Statista», «worldometers.info» та ін.

Слово «мобільність» стало найбільш популярним наприкінці 70-х років ХХ століття, як і термін просторової мобільності, коли людство в особі найбільш розвинених держав переживало зростаючий вплив науково-технічного прогресу з виникненням мобільних технологій, а також почало переходити на етап формування глобального суспільства. Мобільність можна розглядати з різних позицій: 1) як бажання, готовність, спроможність (можливості); 2) як рух, переміщення, адаптацію, зміну; 3) як факт, причину, наслідок. Мобільність як універсальний термін, що використовується у різних сферах, може набувати багатьох видів. Наведемо основні класифікаційні підходи до визначення видів мобільності: залежно від суб'єкта – людини, тварин, ресурсів; залежно від способу реалізації – реальна, віртуальна; залежно від мети – економічна, бізнесу, трудова, освітня, соціальна, культурна; залежно від просторової вимірності – географічна (територіальна), просторова.

Просторова мобільність населення є такою його властивістю, яка відображає бажання, готовність і можливості до зміни місця перебування у визначених просторово-часових координатах, що в ході реалізації супроводжується процесами

капіталізації людського потенціалу. Протилежною властивістю мобільності є немобільність або іммобільність. В англomовних публікаціях з питань мобільності й міграції часто можна зустріти термін «relatively immobile people», що означає малорухливі особи.

Просторова мобільність має дві основні стадії (етапи) – формування і реалізацію. Гносеологічну сутність просторової мобільності населення (підтверджують реальність її існування у філософсько-світоглядному контексті) розкривають наступні характеристики – суб'єктність, рівневість, масштабність, темпологічність, трансформаційність, цілеорієнтованість, потенційність, функціональність, регульованість, вимірність. Показовою є мобільна характеристика трансформаційності, яка відображає форми реалізації високого рівня просторової мобільності населення. Такими формами є туристична і міграційна активність.

Розглянемо, які глобальні тренди відбуваються у формуванні і реалізації просторової мобільності населення. У тривалій ретроспективі вони відображають *мобільні переходи*. Дану концепцію сформулював 1971 року американський учений В. Зелінські. У ній автор пов'язав еволюцію міграційних процесів з соціально-економічними змінами в суспільстві, спираючись на гіпотезу про те, що існують чітко виражені закономірності, притаманні зростанню просторово-часової мобільності індивідів в ході історії людства, і ці закономірності містять в собі невід'ємний компонент процесу модернізації [8; 9, с. 10]. Якщо у період первісного суспільства мобільність була способом захисту і безпеки, то в мисливсько-збиральницькому суспільстві вона відображала спосіб життя, пошуку кращих умов проживання. В аграрний період мобільність, здебільшого, проявлялась у ході освоєння нових територій, а в індустріальний – пошуку кращих умов праці з супроводом технологічних змін, стрімким зростанням чисельності населення. Інформаційне суспільство інституціоналізувало сприйняття мобільності як права та як інструмент демографічної й економічної політики. Наступний етап розвитку людства ймовірно супроводжуватиметься сприйняттям мобільності як норми.

Простеження формування просторової мобільності населення в розрізі основних етапів розвитку людства потребує звернення уваги на найбільш показові еволюційні зміни. Величезну роль у зростанні просторової мобільності відігравав демографічний розвиток. Мобільність населення зростала в умовах значної активізації процесів демовідтворення: щоб досягти 1 млрд людству потрібно було 1800 років, 2 млрд – 130 років (1930 рік), 3 млрд – 30 років (1959 рік), 4 млрд – 15 років (1974 рік), 5 млрд – лише 13 років (1987 рік). Лише за період 1955-2016 років чисельність населення зросла в 2,7 рази. Такі самі пропорції виявлені для зростання щільності населення – з 21 осіб/м² у 1955 році до 57 осіб/м² у 2016 році [1].

В умовах постійного зростання чисельності населення поступово інституціоналізувалась практика просторових переміщень – міграції. Нині *кількість міжнародних мігрантів* досягла майже 244 млн осіб, що складає 3 % від усього населення земної кулі. Особливо показовою є зростаюча динаміка за останні десятиліття: даний показник упродовж 1960-2015 років збільшився утричі (рис. 1).

Географічна структура міграційної активності у різних країнах за останнє століття теж значно змінилась. Нинішній етап економічної міграції характеризується формуванням основних осередків міграційної активності в таких країнах, як Об'єднані Арабські Емірати (88 % міжнародних мігрантів від усього населення), Катар (75 %), Кувейт (74 %), Ліхтенштейн (63 %), Андорра (60 %), Монако (56 %), Бахрейн (51 %), Сінгапур (45 %), Люксембург (44 %), Саудівська Аравія (32 %), Швейцарія (29 %), Австралія і Нова Зеландія (27 %), Мальдіви (26 %), Ізраїль (25 %), Бруней (24 %), Казахстан (20 %) і т.д. (Україна – 14 % станом на 2016 рік) [3]. Статистичні дані МОМ доводять зростання кількості специфічних суспільств, які існують в умовах дуже високого рівня реалізованої просторової мобільності

населення. Це можуть бути як невеликі, острівні держави, так і території зі специфічним економічним режимом. Для таких суспільств переміщення є нормою, стилем життя, що реалізується в умовах розвиненої інфраструктури (в першу чергу транспортної).

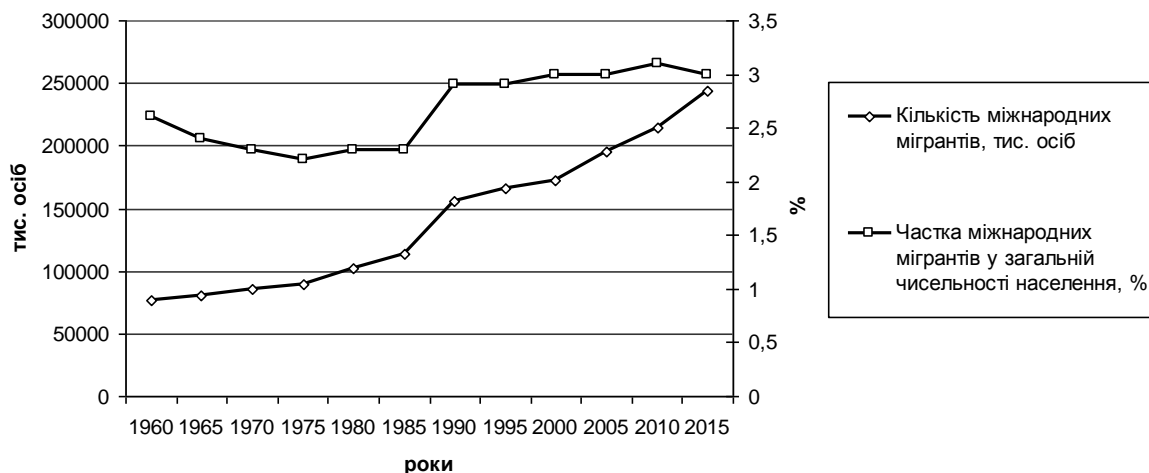

Рис. 1. Динаміка кількості міжнародних мігрантів у світі, 1960-2015 роки
Джерело: складено за даними [3]

Активні міграційні процеси підвищують демографічну залежність від міграційного чинника. Особливо це характерно для розвинених держав. Підтвердженням цьому – наступна тенденція: якщо в 2000 році частка міжнародних мігрантів у чисельності населення країн з високим рівнем доходу становила 9 %, то в 2015 році сягнула 15 % [3]. Країни з високим рівнем доходу закономірно є привабливими ареалами притягання людських ресурсів. Як підтверджують дані МОМ, на розвинені країни припадає 71,2 % усіх імміграцій станом на 2015 рік, у тому числі на країни ОЕСР – 51,0 %. Показово, що частка міжнародних мігрантів у структурі населення країн з високим рівнем доходу є вищою за середньосвітове значення (15 % до 3 %) і продовжує стрімко зростати [3]. У свою чергу основними донорами людських ресурсів залишаються країни з середнім рівнем доходу – 70,1 % у 2015 році. Ця тенденція відповідає поточним пріоритетам економічних мотивів міграції, які є високими для країн з трансформаційними умовами розвитку.

У доповнення загальних міграційних тенденцій підтверджують зростаючий рівень просторової мобільності населення інші показники. В умовах нестабільної ситуації та поглиблення розривів за рівнем добробуту між різними країнами зростає кількість осіб з особливим правовим статусом – біженців, шукачів притулку, внутрішньо переміщених осіб. Більше цього, дане явище стало викликом перегляду стандартів міграційної політики і політики у справах біженців для країн ЄС після ситуації безпрецедентного зростання кількості біженців з охоплених війнами країн Африки і Близького Сходу. Станом на 2015 рік у світі нараховувалось понад 16 млн осіб зі статусом біженця, 3 млн шукачів притулку та понад 37 млн внутрішньо переміщених осіб, які реалізували свою просторову мобільність в умовах безвиході, вимушеного пошуку безпечних умов перебування. Для порівняння, у 2000 році таких осіб налічувалось 12 млн, 948 тис. та 6 млн відповідно [4]. Якщо на початку 2000-х років частка біженців становила 0,3 % від усього населення світу, то в 2015 році сягнула найвищого значення – 0,8 %. Тобто нинішні умови світового розвитку все одно зберігають практику масового переміщення з вимушеною реалізацією високого рівня просторової мобільності. Особливо вражає зміщення пропорцій у загальній структурі біженців на користь частки внутрішньо переміщених осіб. Ця

проблема торкнулась і України та засвідчує поширеність внутрішніх політичних, військових, соціальних, економічних проблем у багатьох країнах світу.

На противагу вимушеним переміщенням, зростаючий рівень просторової мобільності населення підтверджує молодіжний сегмент. Мова йде про зростання *кількості міжнародних студентів*. Хоча середньосвітовий показник медіанного віку мігранта становить 39 років (станом на 2015 рік, при чому чим розвиненіша країна, тим вік є вищим), кількість осіб, які здобувають освіту за кордоном постійно зростає, що суттєво «омолоджує» міграційні процеси. Як підтверджують статистичні дані, кількість міжнародних студентів з початку 90-х років ХХ століття зросла більше, ніж утричі: у 1990 році – 1,3 млн, у 2000 році – 2,1 млн, у 2014 році – 5,0 млн [5]. Порівнюючи до динаміки зростання міграційних процесів у загальному обсязі (трикратне зростання за останні 55 років) стає очевидним, що молодіжний сегмент населення значно швидше підвищує свою мобільність та часто реалізує її у прагненні здобуття якісної вищої освіти за кордоном.

Постійно зростаючі міграційні процеси спричинили становлення численних і потужних інститутів діаспори. Їх розвиток супроводжується виникненням другого покоління мігрантів. Такі особи формують специфічну групу – *експатріантів*, які по-різному себе ідентифікують з країною походження. Частка таких осіб у структурі населення більшості країн світу постійно зростає. Для прикладу, серед країн ОЕСР найвищий показник виявлений для Люксембурга – 43,7 %, Швейцарії – 28,3 %, Австралії – 27,7 %, Ізраїлю – 22,6 %, Нової Зеландії – 22,4 %, Канади – 20,0 %, Австрії – 16,7 % (дані 2013 року) [2]. Вражає частка населення іноземного походження у провідних метрополіях світу – Дубай (83 %), Брюссель (62 %), Торонто (46 %), Окленд (39 %), Сідней (39 %), Лос-Анджелес (39 %), Сінгапур (38 %), Лондон (27 %) і т.д. [7, с. 39]. Це дуже важливий аспект, який вимагає врахування при реалізації соціальної, культурної політики відповідних суспільств. Особливого значення він набуває для розвинених держав, які є привабливими оередками імміграції.

Альтернативним напрямом реалізації високого рівня просторової мобільності населення є стрімкий розвиток туристичної сфери. З середини ХХ століття *кількість міжнародних туристів* зросла у понад 47 разів. У 2015 році за даними Всесвітньої туристичної організації налічувалося 1,186 млрд міжнародних туристів в усьому світі, що на 5 % більше за показники 2014 року. Якщо в 50-х роках ХХ століття частка міжнародних туристів у загальній чисельності населення світу становила близько 1 %, то в 2015 року сягнула більше 16 %. Витрати іноземних туристів складають 6,0 % світового експорту і 5,8 % світового імпорту (дані 2014 року) [6]. Безперечно, туристичний напрям реалізації високого рівня просторової мобільності є ознакою суспільства добробуту, знань, де потреба подорожей суттєво трансформує систему цінностей сучасної людини і структуру її витрат.

Отже, сучасне суспільство без сумнівів можна означити як високомобільне. Цьому передував тривалий еволюційний процес, який за останнє століття набув значного динамічного прискорення. Людство у своєму розвитку пройшло різні етапи, які відображають прогресивні зміни у способах використання ресурсів та організації життя. За таких умов актуально розвивати методологію дослідження просторової мобільності населення, зокрема методика оцінювання її рівня, що слугуватиме основою регулювання міграційних процесів. Це буде предметом подальших авторських досліджень.

Література

1. Current World Population [Electronic resource]. – Access : <http://www.worldometers.info/world-population/>

2. Foreign-born population : OECD data [Electronic resource]. – Access : <https://data.oecd.org/migration/foreign-born-population.htm#indicator-chart>
3. International migration report highlights 2015 [Electronic resource]. – Access : http://www.un.org/en/development/desa/population/migration/publications/migrationreport/docs/MigrationReport2015_Highlights.pdf
4. Refugee and Asylum Seeker Populations by Country of Origin and Destination, 2000-15 : Migration Policy Institute [Electronic resource]. – Access : <http://www.migrationpolicy.org/programs/data-hub/charts/refugee-and-asylum-seeker-populations-country-origin-and-destination?width=1000&height=850&iframe=true>
5. The state of international student mobility in 2015 : ICEF Monitor [Electronic resource]. – Access : <http://monitor.icef.com/2015/11/the-state-of-international-student-mobility-in-2015/>
6. World Development Indicators: Travel and tourism : The World Bank [Electronic resource]. – Access : <http://wdi.worldbank.org/table/6.14>
7. World migration report 2015. Migrants and Cities: New Partnerships to Manage Mobility / International Organization for Migration (IOM). – Geneva, Switzerland, 2015. – 227 p.
8. Zelinsky W. The Hypothesis of the Mobility Transition / Wilbur Zelinsky // Geographical Review. – 1971. – № 61. – P. 219–249.
9. Старикова А. В. Пространственная мобильность населения Баварии : автореф. дис. на соискание ученой степени кандидата геогр. наук : спец. 25.00.24 «Экономическая, социальная, политическая и рекреационная география» / А. В. Старикова. – Москва, 2016. – 211 с.

М.Л. Вдовин,

к.е.н., доцент кафедри статистики

Львівського національного університету імені Івана Франка

К.Р. Волков,

студент Львівського національного університету імені Івана Франка

ТАКСОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ ЗОВНІШНЬОТОРГОВЕЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

Зовнішньоекономічні зв'язки – це каталізатор економічних перетворень в Україні. Вони активно впливають на формування в країні ринкових структур і механізмів, сприяють первісному накопиченню капіталу, створенню конкурентного середовища та визначенню ринкової мотивації у вітчизняному бізнесі. Повернення до ринкової економіки відкритого типу, ліквідація державної монополії на зовнішньоекономічну діяльність дозволили зробити більш доступним внутрішній ринок для конкуренції іноземних товарів і капіталів, а також створили можливості для здійснення прогресивних зрушень в економіці та її реальної інтеграції в світове господарство.

У статистиці зовнішньої торгівлі товарами України враховуються всі товари, що додаються до запасів матеріальних ресурсів України або відраховуються з них у результаті їх ввезення (імпорту) у межі, чи вивезення (експорту) за межі її митної території. Україна використовує загальну систему торгівлі, як це рекомендовано методологічними дослідженнями Статвідділу ООН (1998р.) «Статистика міжнародної торгівлі товарами: концепції і визначення» [2].

Основними поняттями, які застосовують в статистиці зовнішньої торгівлі, є експорт, імпорт, сальдо зовнішньої торгівлі.

Показники оцінки зовнішньоекономічної діяльності є результатом основного напрямку діяльності господарських суб'єктів ЗЕД. Функціонування будь-якої економічної системи, в тому числі і у сфері зовнішньоекономічної діяльності, можна охарактеризувати системою показників оцінки зовнішньоекономічної діяльності. Вони складаються з кількісних і якісних показників.

Кількісні показники – відображають кількісні зміни у сфері зовнішньоекономічної діяльності або загальні обсяги зовнішньоекономічних операцій.

Якісні показники – характеризують раціональність використання коштів у сфері взаємовідносин [1].

Здійснено побудову багатовимірного ранжування, зокрема таксономічного аналізу на основі індексу товарності, індексу покриття експорту імпортом, експортної та імпортної квот. Саме ці показники були обрані для аналізу зовнішньої торгівлі України, тому що вони найбільш повно характеризують зовнішню торгівлю, свідчать про активну участь у міжнародному поділі праці.

Оскільки властивості соціально-економічних явищ характеризуються, як правило, множиною ознак, то виникає потреба у їх інтегральній оцінці.

Інтегральна оцінка – це комплексний показник, що характеризує властивість одиниці сукупності в найзагальнішій формі її прояву, враховує сумарну дію значень різних ознак [4].

Для побудови інтегральної оцінки пройдемо такі етапи:

1. Формування ознакової множини.
2. Вибір способу стандартизації показників.
3. Обґрунтування вибору вагових коефіцієнтів.
4. Визначення процедури агрегування показників.

Переважно інтегральну оцінку G_j визначають як середню арифметичну стандартизованих значень ознак z_{ij} [3, с. 62]:

$$G_j = \frac{1}{m} \sum_{i=1}^m z_{ij} \quad (1)$$

Для проведення таксономічного аналізу стандартизовано вихідні дані за способом відхилень від середнього та представлено в табл. 1.

Таблиця 1

Стандартизовані значення індикаторів зовнішньоторговельної діяльності регіонів України у 2015 р. на основі відхилення від середнього

	Експортна квота	Імпортна квота	Індекс покриття експортом імпорту	Індекс товарності
Вінницька	-0,268	0,893	1,934	-0,631
Волинська	0,361	-0,807	-0,773	0,637
Дніпропетровська	1,424	-0,287	0,441	0,948
Донецька	1,684	-1,749	-0,609	1,883
Житомирська	-0,556	0,674	0,199	-0,674
Закарпатська	2,299	-2,521	-0,689	2,643
Запорізька	1,769	0,027	1,338	0,971
Івано-Франківська	-0,92	0,673	-0,458	-0,876

	Експортна квота	Імпортна квота	Індекс покриття експортом імпорту	Індекс товарності
Київська	-0,039	-1,393	-1,226	0,731
Кіровоградська	-0,655	1,085	2,787	-0,951
Луганська	-0,63	-0,103	-1,031	-0,295
Львівська	-0,42	-0,321	-1,001	-0,061
Миколаївська	1,807	0,056	1,45	0,977
Одеська	0,077	0,306	0,193	-0,123
Полтавська	-0,126	0,44	0,233	-0,308
Рівненська	-0,638	0,749	0,297	-0,76
Сумська	-0,219	0,305	-0,162	-0,286
Тернопільська	-0,618	0,302	-0,64	-0,507
Харківська	-0,662	0,239	-0,766	-0,498
Херсонська	-0,999	0,902	0,075	-1,044
Хмельницька	-0,742	0,685	-0,104	-0,783
Черкаська	-0,876	0,889	0,34	-0,968
Чернівецька	-1,167	0,918	-0,314	-1,146
Чернігівська	-0,183	0,241	-0,226	-0,232
м.Київ	0,298	-2,202	-1,289	1,355

Далі для всіх регіонів розраховано Евклідові відстані та таксономічні показники для відповідного регіону. Зауважимо, що за базу порівняння беремо $z_0 = -3$ (на відстані трьох стандартних відхилень). Тоді стандартний діапазон варіації $|C| = 12$. Для детальнішого аналізу зобразимо індекси таксономії для регіонів України у 2015 році графічно за допомогою лінійчатої діаграми (рис.1).

Як видно з рисунку 1 найнижчими є індекси таксономії зовнішньоторговельної діяльності в Чернівецькій (0,357), Івано-Франківській (0,379) та Херсонській (0,388) областях.

В Тернопільській, Хмельницькій, Черкаській, Харківській, Луганській, Рівненській, Житомирській, Львівській, Сумській, Чернігівській, Полтавській та Одеській областях індекси таксономії зовнішньоторговельної діяльності змінювались від 0,406 до 0,494.

Вищі за середні індекси таксономії у Волинській, Київській, Кіровоградській, Вінницькій, Дніпропетровській та м. Київ. В цих міста індекс таксономії був у межах від 0,553 до 0,684.

Найвищі індекси таксономії зовнішньоторговельної діяльності у Запорізькій (0,678), Миколаївській (0,684), Донецькій (0,717) та Закарпатській (0,815) областях (див. рис. 2.3).

Загалом така група лідерів не була неочікуваною, адже, як вже було зазначено раніше, ці області являються лідерами за експортною квотою. Особливу увагу хочеться приділити лідеру – Закарпатській області. Основу експорту цієї області складає механічне та електричне обладнання, текстильні матеріали та текстильні вироби, промислові товари, деревина.

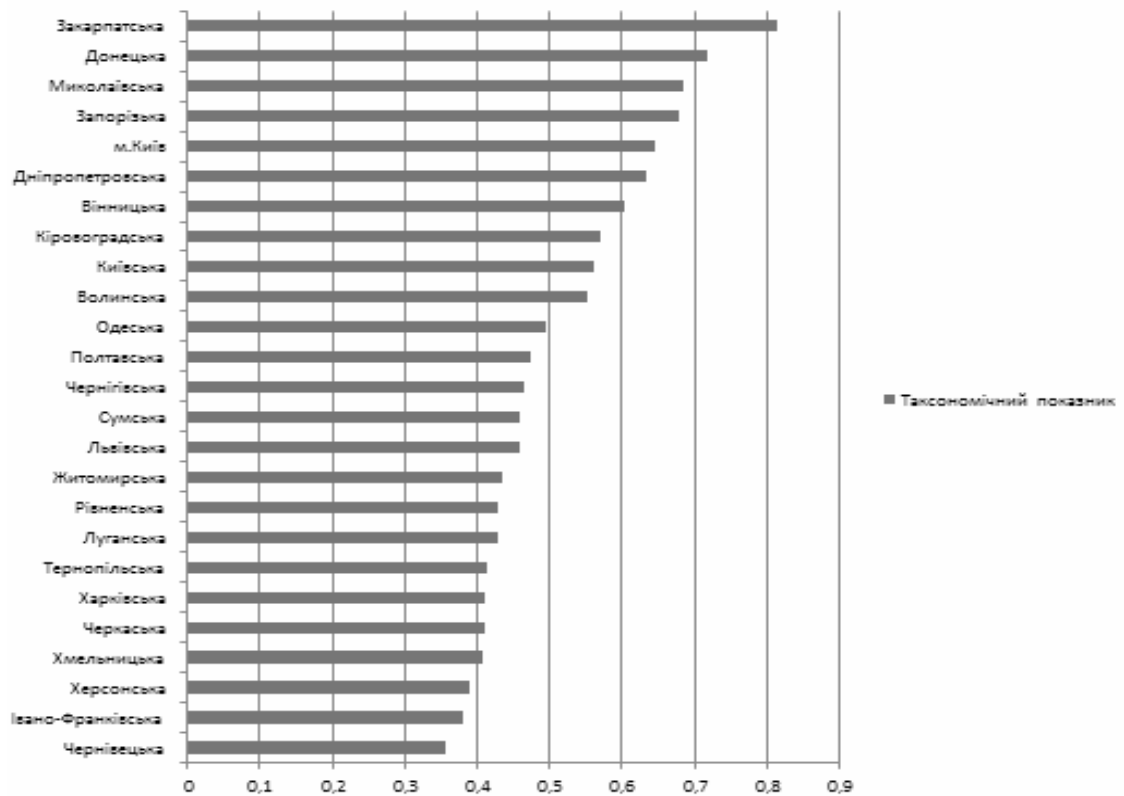

Рис 1. Індеси таксономії зовнішньоторговельної діяльності регіонів України у 2015 році

Література

1. Державна митна служба України. Про внесення змін та доповнень до Порядку заповнення граф вантажної митної декларації відповідно до митних режимів експорту, імпорту, транзиту, тимчасового ввезення (вивезення), митного складу, магазину безмитної торгівлі та Порядку використання формуляра-специфікації форми МД-8 [Електронний ресурс] / Державна митна служба України. – 2002. – Режим доступу до ресурсу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0860-02>.
2. Державний комітет статистики України. Про затвердження Методологічних положень статистики зовнішньої торгівлі України товарами [Електронний ресурс] / Державний комітет статистики України. – Режим доступу до ресурсу : https://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2005/zd/zd_rik/zd_u/zd_met.html
3. Оболенцева Л. В. Ситуаційне моделювання та прогнозування / Л. В. Оболенцева. – Харків, 2011. – 102 с.
4. Правління Національного банку України. Про затвердження Правил організації статистичної звітності, що подається до Національного банку України [Електронний ресурс] / Правління Національного банку України. – Режим доступу до ресурсу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0353-03>.

О.С. Гринькевич,
*к.е.н., доц., докторант економічного факультету,
ЛНУ імені Івана Франка*

В.М. Гринькевич,
*к.т.н., доцент кафедри менеджменту організацій
Львівського інституту МАУП*

ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЯК КРИТЕРІЮ ЇЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ

Одним із визначальних чинників зростання конкурентоспроможності системи вищої освіти (СВО) є здатність її провайдерів забезпечити аналогічну або вищу якість освітніх продуктів за ціну, яка не перевищує ціни конкурентів. Досягнення такої мети передбачає використання комплексу інструментів, серед яких – ефективне використання ресурсів, скорочення непродуктивних витрат, розробка сучасних освітніх і наукових продуктів та їх комерціалізація.

Проблематика економічної ефективності у вищій освіті (ВО) має глобальний характер і зумовлена цілим комплексом чинників. Серед найбільш істотних – зменшення кількості споживачів студентського віку, розширення можливостей для вибору освітніх продуктів серед неформальних провайдерів ВО, ресурсів інформальної освіти, обмеженість бюджетних ресурсів фінансування СВО, збільшення вимог студентів та їх батьків щодо фінансової віддачі від інвестицій у вищу освіту.

Ознайомлення з результатами зарубіжних прикладних досліджень, які присвячені питанням економічної ефективності у вищій освіті, вказують на те, що менеджмент СВО знаходиться у пошуках нових бізнес-моделей розвитку, здатних забезпечити вищу економічну ефективність. В опитуванні, проведеному в 2017 році у коледжах США, 71 % бізнес-менеджерів вищої ланки (senior business officers) погодилися із твердженням про те, що ВО США перебуває у розпалі фінансової кризи, 52 % прогнозують фінансову нестабільність у найближчі десять років [7].

Як зазначають аналітики міжнародної індустрії освіти, зокрема, он-лайн ресурсу ICEF Monitor, заклади вищої освіти (ЗВО) європейських країн, Австралії, Японії, Тайваню вирішують аналогічні проблеми і змушені запроваджувати нові стратегії, спрямовані на підвищення рівня вступу до ЗВО, підвищення доходів та/або контроль за витратами.

Фінансові проблеми у глобальній СВО стали важливим рушієм для нових ініціатив, які пов'язані з політикою інтернаціоналізації та залученням студентів з-за кордону, удосконалення послуг для студентів та їх утриманням, розширення переліку онлайн-програм [8].

На актуальність запровадження нової моделі фінансування вищої освіти у зв'язку з низькою ефективністю витрат на СВО національного рівня звертають увагу керівники та громадські діячі в освітній галузі України. Незважаючи на достатньо високий рівень видатків на вищу освіту як частку ВВП країни порівняно з країнами ЄС, Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР), їх розподіл в Україні не орієнтований на розвиток ЗВО, слабо враховує такі критерії як працевлаштування студентів, якість науково-дослідної діяльності, обсяги залучення недержавних наукових грантів [5].

Дослідження економічної ефективності у вищій освіті як особливому секторі національної економіки, що поширює та продукує нові знання як суспільне благо, з

однієї сторони, і, як особливий товар в умовах ринку (приватне благо), з іншої, потребує уточнення дефініції цього поняття як об'єкту вимірювання й аналізу.

Американські дослідники С. Брінт та Ч. Клотфельтер (*Ch. Clotfelter*) визначають поняття «ефективність ВО» з точки зору ступеня і якості, з якою вища освіта досягає очікувань від неї різних суб'єктів. На думки авторів, аналіз ефективності ВО потребує відповіді на такі запитання: Чи достатньо підготовлені студенти до ринку праці? Чи доступною є ВО? Чи висока продуктивність праці та чи сприяє вона добробуту людей? Наскільки нові методи навчання та технології сприяють навчанню студентів? Автори пропонують виокремлювати три основні рівні аналізу ефективності ВО: національний, рівень ЗВО та аудиторії [6, с. 2-4].

Українські дослідники І. Грищенко, Н. Цимбаленко та Т. Нефедова визначають ефективність у вищій освіті як комплексне поняття, яке охоплює соціальні, економічні та екологічні критерії. Автори розглядають соціальну ефективність з точки зору якості освіти, її відповідності потребам ринку, економічну ефективність – за критеріями ефективності менеджменту ЗВО, маркетингових комунікацій та науково-технічної діяльності, екологічну – за критеріями енергоефективності та раціонального використання ресурсів [1, с. 34-35].

С. Матюх в [3, с. 83] виокремлює поняття ефективності у ВО з точки зору: індивідуума (індивідуальна інвестиційна ефективність); діяльності ЗВО як суб'єкта господарювання (мікроекономічна ефективність); держави як замовника і гаранта задоволення громадських потреб (макро-/загальнонаціональна ефективність); регіонального ринку праці і конкретного працедавця – споживача продукту ЗВО (ринкова ефективність).

О. Падалка та І. Каленюк [4, с. 42] пропонують оцінювати економічну ефективність ВО з точки зору віддачі від витрат на її функціонування. Така віддача може набувати форми індивідуального або суспільного доходу. Індивідуальна віддача пов'язана зі зростанням заробітної плати та інших доходів, суспільна – передбачає зростання макроекономічних показників.

Ознайомлення із зарубіжними та науковими публікаціями з питань ефективності СВО дає підстави дійти висновку, що економічна ефективність розглядається здебільшого як складова більш ширшого поняття ефективності ВО. Іншими різновидами цієї категорії як об'єкту аналізу часто називають соціальну та екологічну ефективність.

На нашу думку, зважаючи на зростаючу роль СВО у забезпеченні глобальних цілей сталого розвитку, соціальна та екологічна ефективність вищої освіти виявляється у сфері її соціальної відповідальності і як об'єкт аналізу конкурентоспроможності потребує окремого дослідження. Натомість поняття економічної ефективності вищої освіти потребує, насамперед, чіткого визначення у категоріях ринкової економіки та конкурентного середовища функціонування.

Зважаючи на класичне розуміння економічної ефективності, запропоноване, зокрема, П. Самуельсоном (*P. Samuelson*) та В. Нордхаусом (*W. Nordhaus*), пропонуємо визначити це поняття в аналізі СВО як співвідношення економічних/фінансових результатів функціонування СВО до її активів/потенціалу або витрат на їх реалізацію. Залежно від поставлених цілей функціонування і розвитку СВО різного рівня, суб'єктів аналізу, якими виступають стейкхолдери ВО, суттєво відрізнятимуться відповідні напрями, методики і показники аналізу ефективності.

Література

1. Грищенко І. М. Підвищення ефективності діяльності ВНЗ як передумова забезпечення потреб ринку праці / І. М. Грищенко, Н. В. Цимбаленко, Т. М. Нефедова // Ринок праці та зайнятість населення. – 2015. – № 2. – С. 32-35.

2. Ковалев А. И. Сфера образовательных услуг: маркетинговые стратегии : монография / А. И. Ковалев, Т. В. Ивашкевич, В. А. Ковалев, О. В. Фрик. – Hamburg, 2014. – 219 с.
3. Матюх С. А. Формування концептуальних засад ефективності діяльності вищих навчальних закладів / С. А. Матюх // Економічний часопис-XXI. – 2013. – № 5-6. – С. 82-85.
4. Падалка О. С. Економіка освіти та управління : посібник / О. С. Падалка, І. С. Каленюк. – Київ : Педагогічна думка, 2012. – 184 с.
5. Совсун І. Нова модель фінансування університетів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.edu-trends.info/wp-content/uploads/2016/06/080616-nova-model-finansuvannya-universitetiv.pdf>.
6. Brint S. U.S. Higher Education Effectiveness / S. Brint, C. Clotfelter // The Russell Sage Foundation Journal of the Social Sciences. – Volume 2. – Number 1. – April 2016. – pp. 2-37.
7. Lederman D. The Rose-Colored Glasses Come Off: A Survey of Business Officers [Електронний ресурс] / D. Lederman, R. Seltzer // 2017 *Inside Higher Ed* Survey of College and University Business Officers. – Режим доступу : <https://www.insidehighered.com/news/survey/survey-finds-business-officers-increasingly-considering-more-painful-options>.
8. US: Most university business officers anticipate financial challenges ahead [Електронний ресурс] ICEF Monitor. – Режим доступу : <http://monitor.icef.com/2017/08/us-university-business-officers-anticipate-financial-challenges-ahead>

Л.Г. Данилюк,
*к.е.н., доцент кафедри менеджменту організації
Львівського інституту МАУП*

А.О. Мазур,
студентка Львівського інституту МАУП

ТУРИЗМ ТА ТУРИСТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ГРУПА ПРЯМИХ ЗАГРОЗ ДЛЯ ПРИРОДИ ТА ЛАНДШАФТУ НАЦІОНАЛЬНИХ ПАРКІВ ПОЛЬЩІ

Навколишнє середовище піддається все більше і більше впливу з боку людини, це пов'язано з розвитком цивілізації. Вплив людини на навколишнє середовище має назву антропопресії. Дане явище для навколишнього середовища може приймати такі форми:

- деградації (зниження вартості природних елементів);
- спустошення (руйнування природного середовища).

Діяльність людини викликає зміни в кожному елементі навколишнього середовища. Атмосфера забруднена, в першу чергу, газами (оксидом вуглецю, діоксидом вуглецю, діоксидом азоту), а також пилом (містить сполуки кадмію, свинцю, міді), що в підсумку приводить до утворення так званих дір в озоновому шарі, кислотних дощів або парникового ефекту, а у великих містах повсюдно виникає явище смогу.

Зміни в гідрографічній системі проявляються наступним чином:

- осушення морських заток під вирощування рослин,

- регулювання водойм,
- регулювання солоності поверхневих вод,
- прогресуюча ефтрофікація водойм.

Аварії танкерів призводять до деградації морських екосистем.

Антропогенні зміни видно також у біосфері: вирубка лісів на значній площі, виникнення лісових монокультур, деградація місць існування рослин і тварин, зниження рівня ґрунтових вод, процеси осушення торфових боліт.

Подані вище проблеми природного середовища існують в кожній країні. Польща не є винятком. Для обмеження негативного впливу на екосистеми в досліджуваній країні було застосовано принципи сталого розвитку. Ці принципи зберігають навколишнє середовище і його якість для майбутніх поколінь. Польща розробила законодавчий акт захисту навколишнього середовища «Натура 2000», відповідно до зобов'язань, які накладаються на країни Європейського Союзу Конвенцією про біологічне різноманіття. Дана Конвенція була підписана в 1992 році. У Польщі території «Натура 2000» були створені на підставі договору Афін від 16 квітня 2003 р., який становить правову основу вступу Польщі та інших європейських країн в Європейський Союз. Записи Європейських Директив, які діють і визначають зони захисту були реалізовані до польського права відповідно до закону від 16 квітня 2004 року «Про захист природи». Підготовка Польщі до введення системи «Натура 2000» були розпочаті на кілька років раніше, перед початком вступу до європейського співтовариства. В кінці дев'яностих років, були підготовлені аналізи середовищ існування та видів, які потребують охорони. У 2001 році була опублікована Концепція системи «Натура 2000» в Польщі, яку розробили фахівці Центру Інформації про довкілля та Інституту Охорони Природи в Кракові. В опублікованій концепції були списки місць проживання та видів, а також запропоновані форми захисту в рамках системи «Натура 2000». Захистом охоплено близько 33 % поверхні країни, яка включає в себе національні парки, ландшафтні парки, зони ландшафту, що є під охороною, пам'ятки природи, заповідники дикої природи, охорона окремих видів тварин і птахів, біосферні заповідники та заповідні території [2].

Але природне середовище, яке знаходиться під захистом, також піддається негативному впливу. Вплив туризму на навколишнє середовище проявляється через автомобільні викиди шкідливих газів, підвищений рівень шуму, а також за рахунок будівництва нових доріг, автостоянок та автозаправних станцій, автосервісів. Викиди, які забруднюють повітря, призводять до зникнення деяких видів рослин і різних мікроорганізмів, а також переселення диких тварин до інших місць. Надмірний шум відлякує тварин, наприклад, потужність шуму 40-60 дБ викликає збудження, скорочення часу відпочинку та зменшення апетиту. За потужності 65 дБ відбувається подразнення ендокринної та вегетативної систем, а при 75 дБ у тварин спостерігається шоківий стан. В результаті шуму в ссавців зменшується кількість молока, що уповільнює зростання молодняка, можуть бути передчасні пологи. Від шуму реактивних літаків бджоли втрачають орієнтацію в просторі, і він знищує личинки бджіл, а в гніздах птахів тріскає шкарлупа яєць.

Одним з найпопулярніших туристичних занять є відпочинок і громадські зустрічі, які відбуваються на природі. Це призводить до:

- витоптування рослин і пошкодження ґрунту від кострів, відлякування тварин;
- винесення з природного середовища грибів, ягід та квітів;
- внесення нових органічних видів (насіння і тварин) і неорганічних матеріалів (харчові відходи, папір, метал, пластик, скло).

Яскравим прикладом того є Національний парк Татр. Гори Татри в минулому були під натиском сильної експлуатації. У літню пору, луки і пагорби використовувалися під пасовиська овець, кіз і корів. Надмірний випас сільської худоби призводив до зниження верхньої межі лісу і заклав початок процесам ерозії. У XVII-XIX століттях було багато шахт і сталеливарних заводів, які потребували величезних обсягів деревини, що згодом привело до створення штучних ялинових монокультур на місці листяного лісу. В останні роки забруднення повітря і кислотні дощі знищують ліс і водні екосистеми ТПС. Загрозою для парку дикої природи є також браконьєрство, економічний розвиток міста Закопане та інвестиції в спорт і туризм. Національний парк Татр, що охоплює лише 0,07 % від території Польщі, відвідують приблизно 3 млн туристів в рік, що становить близько 8 % населення. Багата інфраструктура парку (численні пішохідні доріжки, спеціальні місця для палатного відпочинку і т.п.) ледве витримує величезний потік туристів. Щоб не втратити високу природну цінність Національного парку і великий туристичний інтерес відвідувачів, було введено вступний збір на територію парку. Дані кошти витрачаються на відновлення природної зони Татр [3].

На даний час з метою поліпшення якості навколишнього середовища в Польщі проводиться так звана «екологічна політика». Основоположними принципами якої є:

- зменшення спалювання енергоресурсів;
- відповідальне ставлення до екологічної інформованості суспільства;
- зменшення викидів шкідливих речовин в атмосферу, гідросферу і біосферу.
- введення принципів сталого розвитку в повсякденній діяльності.
- Екологічна туристика або екотуристика.

Екотуризм – це відповідальне ставлення до подорожей в природні території, яке сприяє збереженню навколишнього середовища, а також покращує добробут місцевого населення. Основні принципи екологічного туризму [1]:

- Подорож до природи, без завдання шкоди їй, найголовніше, зміст такої поїздки – розуміння «концепції природи», місцевих звичаїв і культури.
- Зведення до мінімуму негативних екологічних і соціально-культурних наслідків, підтримання екологічної стійкості.
- Сприяння збереженню природи та місцевого соціально-культурного середовища.
- Екологічна освіта.
- Створення економічних стимулів для жителів туристичних регіонів.
- Економічна ефективність та внесок в сталий розвиток відвідуваних туристами регіонів.

Результатом екологічного виховання є сформована екологічна культура людини, що характеризується різнобічними глибокими знаннями про навколишнє середовище (природне та соціальне), наявністю світоглядних ціннісних орієнтацій щодо природи, екологічним стилем мислення і відповідальним ставленням до природи та свого здоров'я, набуттям умінь і досвіду вирішення екологічних проблем (насамперед на місцевому та локальному рівнях), безпосередньою участю у природоохоронній роботі, передбаченням можливих негативних наслідків природоперетворювальної діяльності людини.

Сучасні масштаби екологічних змін створюють реальну загрозу для життя людей, що робить украй актуальною проблему зміни ставлення людства до природи. Можливо Україні варто перейняти досвід Польщі в цій сфері.

Література

1. EKOTURYSTYKA W POLSCE [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.agroekoturystyka.pl/ekoturystyka/>.
2. Geneza Natury 2000 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://natura2000.fwie.pl/index.php/geneza-natura-2000>.
3. Narodowy Park Tatrzański [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://tpn.pl /zwiedzaj#komunikat-turystyczny>.

Л.Г. Данилюк,

*к.е.н., доцент кафедри менеджменту організацій
Львівського інституту МАУП*

Х.Ю. Нападій,

студентка Львівського інституту МАУП

ОСОБЛИВОСТІ РЕКЛАМНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ТУРИСТИЧНІЙ СФЕРІ

Сучасний туризм неможливо уявити без реклами. Адже вона – найдійовіший інструмент у спробах туристського підприємства донести інформацію до своїх клієнтів, модифікувати їхню поведінку, привернути увагу до пропонованих послуг, створити позитивний імідж самого підприємства, показати його суспільну значимість. Тому ефективна рекламна діяльність є найважливішим засобом досягнення цілей стратегії маркетингу у цілому й комунікаційної стратегії зокрема. Як свідчить світова практика, сфера туризму є одним із найбільших рекламодавців. Досвід роботи закордонних туристичних фірм показує, що в середньому 5-6 % доходів від своєї діяльності вони витрачають на рекламу туристських поїздок.

Реклама як показове явище сучасного комунікативного простору становить собою важливу сферу діяльності. Вона входить у життя сучасної людини-споживача, перебираючи на себе функції чинника, який не лише значною мірою визначає економічну сферу життя суспільства, а також відбиває і формує масову свідомість і культуру. З погляду на це реклама має бути всебічно вивчена й усвідомлена. І на сьогодні феномен реклами повинен бути й об'єктом туристичних зацікавлень, усвідомлюючись як одна зі сфер масової комунікації.

Важливо підкреслити, що туристична реклама має враховувати особливості країни, регіону, соціальний та політичний стан у суспільстві. Реклама у вітчизняному туризмі в жодному разі не повинна маскувати низький рівень якості туристичного продукту та обслуговування клієнтів. Якісна реклама має бути правдивою, пропагувати здоровий спосіб життя, культуру та порядність у людських відносинах, і тоді вона забезпечить туристичній фірмі зростання числа клієнтів і, відповідно, збільшення її прибутків. Саме тому володіння знаннями сучасного рекламного процесу в туризмі є особливо необхідним.

За допомогою реклами туристичні підприємства освоюють нові ринки збуту. Будучи засобом конкурентної боротьби, реклама загострює її, що сприяє підвищенню якості туристичного обслуговування. Реклама забезпечує можливість збільшення обсягів продажів. Масштабний збут туристичних послуг означає для туристичного підприємства зростання доходів, гідну оплату праці персоналу, сприятливий морально-психологічний клімат в колективі, стабільність і упевненість в майбутньому. Особливого значення реклама набуває в умовах розвитку

інформаційного суспільства. Вона стає унікальним інструментом маркетингу, що встановлює, підтримує і розвиває комунікації між туристичним підприємством і споживачами, посередниками, виробниками туристичних послуг, контактними аудиторіями, державними організаціями. За допомогою реклами підтримується зворотний зв'язок з ринком. Це дозволяє контролювати просування туристичних послуг, створювати і закріплювати у споживачів стійку систему переваг до туристичних продуктів, вносити корективи до збутової діяльності.

Як відомо, реклама – це двигун торгівлі. Тому сьогодні думка, що гарний товар не потребує реклами, – хибна, навіть найліпший товар може залишитися без уваги.

Найбільш корисними для зв'язку з будь-якими покупцями туристичних послуг є такі засоби рекламної діяльності: особисті контакти – візит представника підприємства (генеральний директор або інший вищий керівник, співробітник, наприклад, туристичної фірми) до потенційного покупця, переговори з представниками потенційних покупців на виставках і ярмарках. Під час цих контактів вручається друкована реклама (каталоги, проспекти, буклети тощо), присвячена більш детальній інформації про товари заданого туристичного підприємства; пошта – пряма поштова розсилка «директ мейл», розповсюдження друкованих рекламних матеріалів (каталогів, проспектів, листівок і т. д.), зразків товарів, інших матеріалів зі спеціально підібраними адресами потенційних покупців, а також за адресами редакцій газет і журналів, урядових службовців та інших важливих для підприємства адресатів; преса, в першу чергу, галузева (спеціалізована), спрямована на вищих менеджерів і фахівців підприємств і торгових фірм, де може бути застосований даний товар, а також на оптовиків.

Для залучення уваги покупців товарів індивідуального користування як найбільш ефективні канали можна розглядати: пресу (в основному найбільш популярні газети, журнали, бюлетені та інші засоби масової інформації, що не мають специфічної аудиторії, доступні всім верствам населення); аудіовізуальні засоби (радіо, телебачення, кіно, спеціальні відеоустанови на ярмарках і виставках, слайд-фільми тощо); зовнішню рекламу – рекламні щити, плакати (різного роду образотворчі текстові послання), що розміщуються в місцях скупчення людей, на вокзалах, уздовж шосейних доріг, в ділових та комерційних центрах міст тощо, на які звертають увагу клієнти; реклама на транспорті (рекламні звернення, які розміщуються на зовнішній стороні і в салонах транспортних засобів, на зупинках, на вокзалах тощо).

Варто розглянути характерні тенденції розвитку реклами у туристичному бізнесі України. Перш за все, слід відмітити, що сьогодні спостерігається прискорена тенденція переходу реклами туризму в Інтернет. Основні методи рекламування в Інтернет – це розміщення інформації про туристичну фірму, її турпродукти на сайтах – рекламних площадках, в банерних системах, мережах обміну текстовими блоками. Для корпоративних клієнтів в сфері ділового туризму особливе значення має реклама з використання електронної пошти (списків розсилання, дискусійних листів, індивідуальних листів); партнерських програм, форумів і чатів для рекламних цілей; реєстрація в пошукових системах і каталогах та ін. Інтернет як засіб маркетингових комунікацій володіє позитивними властивостями таких засобів комунікацій, як телефон, факс, преса, телебачення, радіо, поштовий зв'язок, але й має ряд власних переваг, якими не володіють інші засоби комунікацій. Серед цих переваг інформаційна місткість, інтерактивність, гіпертекстова природа, територіальна безмежність охоплення ринку, цільовий характер впливу, адресність, можливість збору інформації про кожного відвідувача Web-сайту турфірми та висока ефективність засобів аналізу результатів проведених рекламних акцій.

Інша тенденція реклами у туристичному бізнесу, яку слід відмітити, – це суттєве скорочення реклами у пресі і на радіостанціях. Популярність масової реклами у ЗМІ поступово знижується. Ще зовсім недавно газети та журнали широко застосовувалися вітчизняними туристичними фірмами для розміщення рекламної інформації. Сьогодні ж туристичні фірми застосовують пресу для розміщення реклами дуже обмежено. Причиною цього є недостатність фінансових ресурсів у багатьох малих і середніх туристичних фірм, зростання цін на рекламні послуги і відносно низька популярність цих рекламних засобів серед споживачів туристичних послуг. Специфіка турпродукту вимагає використання якісних зорових і наочних засобів для його просування, а саме друковану рекламу у вигляді буклетів, проспектів і каталогів, а також ТВ (національні, регіональні і міжнародні канали телебачення), відео- і кінорекламу для поширення інформації та просування найпривабливіших туристично-рекреаційних пропозицій.

З огляду на це більш впливовим, хоча і більш дорогим рекламним засобом є видання сезонних каталогів, проспектів, буклетів і розміщення реклами в спеціалізованих туристичних журналах, в яких інформують клієнтів про туристичні програми кожного сезону, екскурсійні тури, екзотичні напрямки подорожей, освітні програми та ін. Крім печатних засобів великі туристичні фірми використовують загальнонаціональні і регіональні телеканали для реклами перед початком сезону. За різними оцінками в Україні в останній час відмічається тенденція загального росту доступного рекламного часу на телебаченні, але при цьому слід мати на увазі, що специфіка турпродукту потребує використання не звичайної пакетної реклами, яка демонструється на ТВ через кожні півгодини, а створення пропагандистських телепрограм, кіно і відео фільмів з метою популяризації України і формування її позитивного туристичного іміджу.

Дослідження ефективності реклами на туристичному підприємстві має бути спрямоване на отримання спеціальних відомостей щодо сутності і взаємозв'язку чинників, які слугують досягненню цілей реклами з найменшими витратами коштів і максимальною віддачею, що дозволить усунути недієву рекламу й визначити умови для її оптимальної дії. Як правило, професійно побудована реклама відплачує сторицею.

Поняття ефективності в рекламі, з одного боку, тісно пов'язано з поняттям економічної ефективності взагалі, а з іншого – має свою власну специфіку. Найбільш загальне визначення ефективності – це співвідношення результату і витрат, здійснених для досягнення даного результату. В принципі це визначення підходить і до ефективності реклами, де в якості результату може розглядатися ступінь досягнення мети, поставленої в рамках рекламної діяльності, а в якості витрат – витрати на досягнення даної мети. При цьому необхідно мати чітке уявлення про три ключові моменти, без яких говорити про практичність розрахунку ефективності реклами не доводиться:

- існує ряд обмежень, які доводиться враховувати при аналізі ефективності реклами: по-перше, далеко не все і не завжди можна врахувати і порахувати, по-друге, не все те, що можна порахувати, піддається вартісній оцінці, по-третє, не завжди можна точно визначити результат, отриманий при реалізації саме рекламних, а не інших маркетингових заходів;

- на кінцеву ефективність рекламної діяльності впливають як внутрішні чинники, які залежать від самого рекламодавця або його рекламного агентства, так і зовнішні, незалежні від дій ні рекламодавця, ні агентства і всіх їх окремо необхідно аналізувати;

- ефективність рекламної діяльності для різних суб'єктів рекламного ринку є різною і проявляється по-різному.

Таким чином, можна зробити висновки, що правильна розробка рекламної кампанії – встановлення пріоритетних цілей кампанії, визначення найбільш ефективного місця та часу розміщення рекламних повідомлень – є одним із найважливіших та актуальніших питань, які повинна розглянути туристична фірма в процесі здійснення своєї рекламної діяльності. Отже, для ефективної роботи на ринку підприємство має доставляти свої рекламні звернення в будь-які місця, де можливий контакт цільової аудиторії з її торговою маркою.

Література

1. Кудла Н. Є. Маркетинг туристичних послуг : навч. посіб. / Н. Є. Кудла. – Київ : Знання, 2011. – 351 с.
2. Мунін Г. Б. Маркетинг турпродукту : навч. посіб. / Г. Б. Мунін. – Київ : Кондор, 2009. – 364 с.
3. Компанієць Т. І. Планування рекламної діяльності туристичного підприємства в умовах сучасного ринку туристичних послуг / Т. І. Компанієць. – Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. – № 4 (32). – 2015.
4. Восколович Н. А. Маркетинг туристичних послуг / Н. А. Восколович. – Москва : Економічний факультет МРУ, ТЕИС, 2010. – 267 с.

У.В. Іванюк,

*к.е.н., доцент кафедри менеджменту організацій
Львівського інституту МАУП*

НАСЛІДКИ МІГРАЦІЇ СЕЛО-МІСТО ДЛЯ АГРАРНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ

Нині вітчизняні міграційні процеси характеризуються високим рівнем професійної кваліфікації трудових мігрантів та зростаючою динамікою. Внутрішня міграція впливає на структурні зміни більшості галузей економіки. Для аграрного сектору, якому часто прогнозують роль «локомотиву» економіки, важливим є сталість демографічних процесів та припинення міграції працездатного населення, оскільки на разі ситуація в даному секторі є дещо критичною.

На жаль, причини міграції зі села досить вагомі: злидні в сільських районах, відсутність продовольчої безпеки, нерівність, безробіття, відсутність соціального захисту та інфраструктури, виснаження природних ресурсів. Необмежена міграція із села в місто призводить до зниження заробітної плати для некваліфікованих працівників, як в міських, так і в сільських районах.

Найбільше на перерозподіл населення між містом і селом впливають звичайно внутрішні міграції. Згідно з підрахунками ООН, внутрішніми мігрантами, тобто особами, які проживають у власних країнах, проте не в тих регіонах, де народилися, є не менш як 12 % населення планети, тоді як міжнародними – трохи більше 3 % [7]. Внутрішня міграція спричиняється загалом тими ж причинами, що й міжнародна міграція, має подібну мотивацію, тобто, покращення умов життя та праці, тому спрямована переважно із депресивних регіонів у ті, які динамічно розвиваються, з сільської місцевості в міста та індустріальні центри.

Сільське населення за рахунок міграції продовжує скорочуватися. В основному це відбувалося за рахунок відпливу молоді. Міграція спричинила різке старіння сільського населення. Майже в половині областей України частка сільських

жителів старших від працездатного віку наблизилась до третини або перевищила цю величину. За підрахунками П. П. Панченка, із загальної частки молоді, яка вступає у працездатний вік, лише близько 10 % залишається на роботі у сільському господарстві [4, с. 20].

Світовий досвід переконливо свідчить, що сучасна економіка може бути ефективною лише за наявності високопродуктивного людського потенціалу. Втрата останнього означає і втрату конкурентоспроможності галузей та виробництв, можливостей виходу національної економіки на якісно новий рівень розвитку [2, с. 18].

Моделі міграції з сільських районів в міста займають центральне місце в теорії економічного розвитку і зростання. Так, Рікардо (1817) стверджував, що міський промисловий сектор може перерозподіляти надлишки робочої сили в сільську місцевість, не спричиняючи при цьому підвищення заробітної плати в сільських та/або міських районах [11]. Подальший розвиток теорія Рікардо отримала в численних працях, в тому числі лауреата Нобелівської премії з економіки Льюїса [9], а також суттєвий внесок у цей напрям здійснили Фей і Раніс [6]. Лукас (2004) віродив початкове уявлення Рікардо і доповнив його, зазначивши, що міграція з сільських районів до міста, по суті, процес передачі праці, інтенсивної технології, капіталомісткого виробництва [10].

Нині дослідження міграції село-місто наштовхується на великі труднощі в поясненні наслідків масивних міграційних потоків з сільської місцевості в міста, які мали місце в багатьох країнах, що розвиваються, протягом останніх декількох десятиліть.

Модель Харріса-Тодаро передбачає, що міграція робочої сили зі села до міста може відбуватися навіть за умов, коли спостерігається значне міське безробіття. Якщо мешканці покидають сільську місцевість занадто швидко, а робочі місця у промисловості виникають занадто повільно, то виникає серйозна проблема міського безробіття, яке, втім, не стримує міграцію робочої сили до міста. Такий висновок відрізняє від ранішніх моделей, що передбачали відсутність безробіття у містах і сталий диференціал заробітної плати між аграрним і промисловим секторами (щонайменше цей показник може бути пропорційним до рівня заробітної плати у промисловості) [5, с. 59-78].

Якщо немає міського безробіття, субсидії для працюючих у місті стають належним рішенням, що відновлює рівновагу ринку праці. У протилежному разі стає необхідним доповнення таких субсидій обмеженнями на міграцію робочої сили до міста.

Ф. Хайяші і Е. Прескотт за допомогою двосекторної неокласичної моделі показали, що економічний розвиток Японії гальмувався надмірним сільським населенням (значною мірою це пояснювалося місцевою традицією, коли старший син був зобов'язаний залишатися на родинному землеволодінні). Хоча відбувалася значна міграція робочої сили зі села до міста, її масштаб був недостатній, щоб зменшити кількість сільського населення [8].

За прогнозами ФАО до 2050 року більше половини населення в країнах, що розвиваються, будуть як і раніше жити в сільській місцевості. Тому зусилля мають бути спрямовані на підвищення продуктивності аграрного сектору та підвищення рівня забезпечення продуктів харчування населення [3].

Драйвери і наслідки міграції тісно пов'язані з глобальними цілями ФАО, а саме боротьбою з голодом і забезпеченням продовольчої безпеки, зменшення бідності в сільських районах і сприяння сталому використанню природних ресурсів. ФАО відіграє унікальну роль в скороченні сільської міграції, а його досвід підтримки та створення кращих умов праці та життя в сільських районах нині є неоцінений [3].

Загалом, можна стверджувати, що ефективність виробництва в місті залежить не тільки від розміру його робочої сили (ефект агломерація), а й від рівня людського капіталу. В рамках загальної рівноваги необмежена міграція з сільських районів в місто призводить до неефективності. Нині наукоємне виробництво та людський капітал – важливі фактори для підвищення продуктивності, як в міських, так і в сільських районах. У цих умовах без обмежень міграції із сільських районів до міста в країнах, що розвиваються, призводить до значних негативних наслідків. А саме: старіння села; підвищення показників демографічного навантаження; зростання фемінізації аграрного сектору в результаті браку чоловічої робочої сили; зменшення густоти населення, що з часом спричинить руйнування інфраструктури поселень.

Розвиток аграрного сектору полегшує вирівнювання доходів у регіональному розрізі, боротьбу з безробіттям та вирішення екологічних проблем. Підвищене значення має розширення ринків збуту для продуктів з високою доданою вартістю, що дозволяє диверсифікувати аграрний сектор за рахунок працездатних виробництв [1, с. 26].

Отже, саме розвиток аграрного сектору є ключовим для усунення корінних причин міграцій. Диверсифікація аграрного виробництва та надання послуг в даному секторі можуть виступити каталізатором підвищення рівня зайнятості та оплати праці в агробізнесі.

Література

1. Іванюк У. В. Роль аграрного сектору для економічного зростання / У. В. Іванюк // Тенденції планування та реформування економіки в сучасних умовах : збірник тез наукових робіт учасників Міжнар. наук.-практ. конф. для студентів, аспірантів та молодих учених (м. Львів, 25-26 берез. 2016 р.). – Київ : Аналітичний центр «Нова Економіка», 2016. – 136 с.
2. Крупа В. Р. Рівень життя сільського населення у контексті формування умов для людського розвитку / В. Р. Крупа, Н. В. Мартинюк // Агросвіт. – 2013. – № 3. – С. 18-24.
3. Офіційний сайт Організації з питань продовольства і сільського господарства ООН (ФАО) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.fao.org/>.
4. Панченко П. П. Деформації в розвитку українського села у 80 – на початку 90 рр. / П. П. Панченко // Український історичний журнал. – 1992. – № 1. – С. 18-28.
5. Corden W. and Findlay R. Urban Unemployment: Intersectoral Capital Mobility and Development Policy / W. Corden, R. Findlay // *Economica* 42. – (February, 1975). – pp. 59-78.
6. Fei, J.C.H., Ranis, G. Development of the labor surplus economy: theory and policy / J.C.H. Fei, G. Ranis. // *Economic Journal*. – 1967. – Vol. 77. – No. 306. – (Jun., 1967). – pp. 346-349.
7. Groppo V. Internal Migration in Developing Countries [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.diw.de/en/diw_01.c.471438.en/press/diw_roundup/internal_migration_in_developing_countries.html
8. Hayashi, F, and E. C. Prescott, 2006, «The Depressing Effect of Agricultural Institutions on the Prewar Japanese Economy» NBER Working Paper 12081 (March). <http://www.nber.org/papers/w12081>
9. Lewis W. A. The Theory of Economic Growth / W. A. Lewis. – London : George Allen & Unwin Ltd. – 1955. – 735 p.
10. Lucas, R. E. Jr. Life earnings and rural-urban migration / R. E. Lucas. – *Journal of Political Economy*, 2004. – no 112. – pp. 29-59.

11. Ricardo, D. The principles of political economy and taxation / D. Ricardo.– London : John Murray, 1817. – 333 p.

Л.В. Ковальчук,
провідний інженер
відділу соціально-гуманітарного розвитку регіону
ДУ “Інститут регіональних досліджень
імені М.І. Долишнього НАН України”

ПЕРСПЕКТИВИ УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ ОКРЕМИМ КАТЕГОРІЯМ ГРОМАДЯН

Одним із пріоритетних завдань держави є забезпечення реалізації прав і свобод людини і громадянина, які закріплено законодавством України, наближення стандартів життя до європейських. Політика у гуманітарній сфері спрямована на соціальний захист різних соціальних груп населення. У широкому розумінні соціальний захист стосується усієї соціальної сфери, включаючи соціальну допомогу, соціальні гарантії, соціальне страхування, політику зайнятості, боротьби з безробіттям. У вузькому сенсі соціальний захист розглядають як сукупність дій, спрямованих на надання допомоги під час життєвих негараздів.

Ефективність соціального захисту визначається не лише гарантованими державою соціальними виплатами, пільгами та іншими видами адресних допомог, а й розвиненою мережею інституцій, які забезпечують надання соціальних послуг з урахуванням потреб та особливостей отримувачів.

У 2003 році Верховна Рада України прийняла Закон України «Про соціальні послуги», який залишається основою для розвитку системи надання соціальних послуг. Прийняття та реалізація впродовж значного періоду часу положень даного законодавчого акту продемонстрували проблеми структурного та фінансового характеру у реалізації права громадян на соціальні послуги. Структурні проблеми пов'язують із неузгодженістю діяльності Міністерства соціальної політики в сфері надання соціальних послуг окремим категоріям громадян. Зокрема, соціальні послуги деяким категоріям осіб надаються за рахунок коштів державного бюджету (пенсіонери, ветерани; інваліди; діти, сім'я, молодь), в той час як фінансування інших категорій потребуючого населення відбувається за рахунок коштів місцевих бюджетів. Вказана невідповідність стає особливо актуальною у період проведення адміністративно-територіальної реформи.

У 2007 році було затверджено «Концепцію реформування системи соціальних послуг», схвалену розпорядженням Кабінету Міністрів України від 13 квітня 2007 р. Реалізована концепція виконана не в повному обсязі внаслідок відсутності законодавчого регулювання питань, зокрема, щодо формування соціального замовлення, визначення потреб адміністративно-територіальної одиниці у соціальних послугах, їх видах та обсягах, планування та надання соціальних послуг з урахуванням визначених потреб і запровадження стандартизації зазначених послуг. Важливим недоліком та недоопрацюванням Стратегії було те, що на рівні адміністративно-територіальної одиниці не було запроваджено ефективних механізмів раннього виявлення осіб, планування та надання соціальних послуг з урахуванням визначених потреб. Надання соціальних послуг залежить від можливостей наявної мережі установ та закладів комунальної власності, що надають

соціальні послуги, що призводить до неможливості повністю задовольняти потреби осіб.

Станом на сьогодні державна мережа соціальних служб створена та функціонує практично в усіх територіально-адміністративних одиницях країни [4]. Проте, залишається відсутнім механізм оцінки потреб населення (в першу чергу територіальної громади) щодо затребуваної кількості працівників соціальної сфери та конкретних видів соціальних послуг. У зв'язку з цим, штатне забезпечення соціальними працівниками, соціальними педагогами, психологами, юристами, економістами та іншими фахівцями в центрах соціальних службах залишається недостатньо збалансованим та таким, що не відповідає потребам громади. У свою чергу це погіршує доступ населення, особливо у сільській місцевості, до отримання професійних соціальних послуг та підтримки, залишає осіб, що потрапили у складні життєві обставини, без допомоги кваліфікованих спеціалістів. На місцевому рівні достатньо важко визначити пріоритетність фінансування окремих сфер соціальних послуг через громіздку систему цільових груп і категорій населення, яким надання таких послуг гарантовано державою.

У підсумках до реалізації Концепції окремо виділено відсутність системних робіт щодо залучення до надання соціальних послуг та фінансової підтримки громадських, благодійних та релігійних організацій. Також серед недоліків реалізації концепції є відсутність інформаційного обміну під час надання соціальних послуг щодо надання інших видів соціальної допомоги, що унеможливує застосування комплексного підходу до подолання складної життєвої ситуації конкретної особи. При цьому повноваження органів виконавчої влади та місцевого самоврядування щодо забезпечення розвитку системи надання соціальних послуг не визначені законодавством.

Соціальні послуги, як правило, задовольняють лише невідкладні потреби окремих вразливих груп населення, не орієнтовані на превентивні заходи щодо виникнення складних життєвих обставин, не формують в потребуючій особі навичок реінтеграції у суспільство, що призводить до утримання значної кількості таких осіб під опікою держави.

Основною метою «Стратегії реформування системи надання соціальних послуг» (від 8 серпня 2012 р.) є забезпечення доступності осіб до соціальних послуг, законодавчо звернено увагу на підвищення якості та ефективності їх надання. Наведено ряд необхідних заходів для досягнення поставленої мети, в результаті очікується створити ефективну систему надання соціальних послуг, підвищити їх якість та рівень задоволення потреб отримувача таких послуг, при цьому підвищити ефективність використання бюджетних коштів. На сьогодні «Стратегія реформування системи надання соціальних послуг» чинна, проте в рамках реформування соціальної сфери 13 березня 2013 року Розпорядженням КМУ було затверджено «План заходів на 2013-2016 роки щодо реалізації Стратегії реформування системи надання соціальних послуг». Основна увага приділена таким проблемам:

- поглиблення адресності надання соціальних послуг та соціальної допомоги;
- перехід від бюджетного фінансування державних установ до програмного фінансування на конкурсних засадах громадських організацій, які надаватимуть соціальні послуги;
- передача територіальним органам повноважень щодо планування;
- фінансування та організація надання соціальних послуг населенню.

Існуюче законодавство не дає чіткої відповіді на питання, які соціальні послуги можуть бути профінансовані державою, а які надаватимуться на платній основі, при тому що у «Стратегії реформування системи надання соціальних послуг»

одним із першочергових завдань є затвердження переліку соціальних послуг та запровадження їх стандартизації з метою забезпечення надання гарантованого державою обсягу соціальних послуг. Сьогодні у кожному конкретному випадку звернення особи до територіальних органів, перелік, зміст та обсяг соціальних послуг визначаються працівником соціальної служби, до якої звернулась особа, з урахуванням її стану здоров'я, індивідуальних потреб, індивідуальної програми реабілітації та інших об'єктивних факторів, які спричинили складні життєві обставини. Проте, відсутня чітка регламентація мінімального переліку соціальних послуг, які б забезпечили найголовніші потреби осіб, що опинилися у скрутці, і які б гарантувалися державою за будь-якої економічної ситуації незалежно від території проживання громадян. Тому досі актуальним завданням залишається розроблення та затвердження єдиного економічно обґрунтованого переліку соціальних послуг, які б надавались на безоплатній основі особам, що перебувають у складних життєвих обставинах [1].

«Стратегія реформування системи надання соціальних послуг» передбачає запровадження механізму соціального замовлення, з метою посилення конкуренції серед суб'єктів, які надають соціальні послуги, та для стимулювання підвищення якості таких послуг. Проте, у окремих регіонах країни на сьогодні немає недержавних організацій, які надають соціальні послуги населенню, і проводити конкурс на державне замовлення немає сенсу.

Система фінансування соціальних послуг зводиться до виділення коштів на конкретні заходи або заклади, оскільки Бюджетним кодексом України визначено, що видатки бюджету на надання соціальних послуг призначають для державних установ (зокрема, для територіальних центрів соціального обслуговування, соціальної реабілітації дітей-інвалідів, центри професійної реабілітації інвалідів, підприємства УТОГ, УТОС). Такий розподіл унеможливорює адресний підхід надання соціальних послуг конкретним категоріям громадян, які зобов'язані їх отримувати або у визначених територіальних центрах, або за власний рахунок у інших недержавних організаціях. Така система фінансування створює бар'єри для просування механізмів деінституціоналізації.

Загалом, фінансування соціальних послуг повинно визначатись стандартами якості соціальних послуг. Для цього необхідно створити ринок соціальних послуг і чітко задекларувати, хто, на яких підставах, згідно яких нормативів та стандартів на ньому функціонуватиме, а також, з яких джерел відбуватиметься фінансування. Експерти сходяться на думці, що в сучасних умовах розвитку системи соціальних послуг в Україні, найбільш адекватним є підхід «гроші ходять за отримувачем послуг», із прив'язкою до прожиткового мінімуму, встановленого на визначений період. Функціонування ринку соціальних послуг забезпечить підвищення якості соціальних послуг та врегулює їх вартість до оптимального рівня. Крім того, це дозволить споживачу послуг самостійно обирати організацію для їх отримання, сприятиме розвитку існуючої інфраструктури соціальних послуг.

Очікується проведення секторальної децентралізації у сфері надання послуг, що передбачає затвердження соціальних нормативів за кожним із делегованих державою місцевому самоврядуванню повноважень у розрахунок на середньостатистичну адміністративно-територіальну одиницю, визначивши мінімальне і максимальне значення таких нормативів залежно від обсягів фінансових ресурсів. На сьогодні таких послуг закріплено понад 80 видів.

У світлі адміністративно-територіальної реформи доцільним є запровадження системи соціального планування на місцевому рівні. Така система посилюватиме та розвиватиме демократичні процеси на місцях, на її основі стане можливим визначати місцеві пріоритети і відповідно до них розподіляти бюджетні кошти та самостійно залучати надавачів соціальних послуг.

Література

1. Системи соціальних послуг в Україні. Звіт-моніторинг [Електронний ресурс] // Бюро соціальних та політичних розробок. – 2015. – Режим доступу до ресурсу : <https://bureau.in.ua/downloads/social-reform/reportua.pdf>.
2. Дубич К. В. Реформи соціальних послуг в Україні: сучасний стан і проблеми впровадження / К. В. Дубич // Вісник Національної академії державного управління при Президентіві України. – 2013. – № 1. – С. 211-218. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadu_2013_1_28
3. Редько А. О. Деякі питання реалізації стратегії реформування системи надання соціальних послуг / А. О. Редько // Наше право. – 2013. – № 11. – С. 127-131. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nashp_2013_11_24
4. «Щодо перспективних напрямів підвищення якості соціальних послуг в Україні». Аналітична записка [Електронний ресурс] // Національний інститут стратегічних досліджень. – Режим доступу до ресурсу : <http://www.niss.gov.ua/articles/763/>.
5. Закон України «Про соціальні послуги» №966-15 від 30.12.2009 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/966-15>
6. Стратегія реформування системи надання соціальних послуг №556-2012-р від 08.08.2012 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/556-2012-%D1%80>
7. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції реформування системи соціальних послуг» №178-2007-р від 13.04.2007 (Втрата чинності від 08.08.2012) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/178-2007-%D1%80>

О.О. Левицька,

к.е.н., науковий співробітник

відділу соціально-гуманітарного розвитку регіону,

ДУ “Інститут регіональних досліджень

імені М.І. Долішнього НАН України”

ТЕРИТОРІАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ЛОКАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІЧНО АКТИВНОГО НАСЕЛЕННЯ У ЛЬВІВСЬКОМУ РЕГІОНІ

Сучасні тенденції демографічного розвитку України та її регіонів визначають кількісно-якісні характеристики економічно активного населення, закладають трудовий потенціал країни у перспективі. Природний рух населення, як відомо, впливає на його соціальну мобільність та міграційну активність, вносячи зміни як у загальну популяційну структуру, так і в структуру окремих категорій населення. Особливо гостро ці зміни відчутні в частині економічно активного прошарку суспільства. Так, зокрема, «старіння» зайнятих у національній економіці (однією з причин якого є депопуляція), зростання демографічного навантаження на працездатне населення та інші негативні соціально-демографічні процеси вже сьогодні спричинили проблему трудової мобільності людських ресурсів, обмеженість їхніх можливостей брати участь у процесі виробництва із використанням новітніх науково-технічних досягнень, зрештою проблему забезпечення економіки країни та регіонів необхідною робочою силою. У зв'язку з

цим питання активізації вітчизняного трудового потенціалу, особливо на регіонально-локальному рівні в світлі останніх децентралізаційних трендів, залишається постійно актуальним.

Загалом, економічна активність населення регіонів, їх трудовий потенціал, розвиток регіональних ринків праці достатньо широко представлені у вітчизняних напрацюваннях – в роботах М. І. Долішнього, С. М. Злупка, Е. М. Лібанової, О. А. Грішнєвої, В. О. Мандибури, Д. П. Богині, У. Я. Садової, Л. К. Семів, О. С. Гринькевич, В. Я. Брича та інших. Вчені-регіоналісти, зазвичай, розглядають окремі аспекти економічної активності населення на прикладі різних територіальних систем – від локальних до крупних регіональних утворень в межах внутрішнього або транскордонного простору. Однак внутрішньорегіональні особливості розміщення людських ресурсів, зокрема найпродуктивнішої їх частини, вивчені недостатньо. Такі напрацювання потребують додаткової уваги і повинні стати фундаментом для вироблення ефективних механізмів активізації трудового потенціалу в регіоні.

Мета даного дослідження полягає у вивченні територіальних особливостей локалізації економічно активного населення у Львівській області, виявленні масштабів офіційної і неформальної зайнятості, офіційного та незареєстрованого безробіття у містах і районах області.

Для побудови інформаційно-аналітичної системи за напрямом «Населення та його економічна активність» науковцями Державної установи «Інститут регіональних досліджень імені М.І.Долішнього НАН України» та Львівського національного університету імені Івана Франка, за активної підтримки та участі представників територіальних управлінь органів державної виконавчої влади України у Львівській області, а також структурних підрозділів Львівської обласної держадміністрації, було зібрано масиви адміністративних і статистичних даних [1-2]. Ці дані дали можливість комплексно оцінити економічну активність населення на рівні районів і міст області станом на початок 2016 року. Результати аналізування відповідних показників адміністративного та статистичного обліку засвідчили неоднозначну ситуацію у сфері зайнятості, безробіття і загальної економічної активності в регіоні.

Згідно з матеріалами регулярно здійснюваних спеціальних вибіркового обстежень чисельність економічно активного населення, тобто усіх зайнятих і безробітних, у Львівській області постійно скорочується. З 2000 року прямі та непрямі втрати склали майже 115 тисяч осіб, при цьому з числа чоловіків вони були у кілька разів нижчими (на 17,6 тисяч осіб), ніж з числа жінок (на 97,2 тисяч осіб). Причина значного скорочення чисельності економічно активного прошарку суспільства пов'язана, в першу чергу, з тривалим негативним сальдо міграції у регіоні, а також смертністю населення у працеактивному віці. Примітно, що негативна динаміка змін чисельності економічно активного населення розпочалася ще в 2004 році і триває по даний час. У 2015 році за офіційними даними кількість економічно активного населення Львівщини віком від 15 до 70 років становила 1134,7 тис. осіб. З них – 1042,0 тис. осіб були зайняті економічною діяльністю (91,8 %) та 92,7 тис. осіб – безробітні (8,2 %). Для порівняння у 2010 році значення показників були відповідно – 1190 тис. осіб, з яких зайняті 1096,7 тис. осіб (92,2 %) та безробітні 93,3 тис. осіб (7,8 %) [1]. Щодо Львівщини загалом, то головною і позитивною тенденцією на ринку праці останніх років є відсутність стрімких злетів рівня безробіття. Практично з 2009 року (післякризовий період) динаміка показника є досить плавною, хоча й чутливою до подій Революції Гідності 2014 року.

У відносному вимірі тенденції зміни економічної активності населення у віці 15-70 років були аналогічними, що й в абсолютному: у 2015 році рівень показника становив 60,5 % (залишаючись на рівні 2014 року), проте скоротився проти 2010 року на 2,4 відсоткових пункти (62,9 %).

Як і в кожній області України, Львівщина має свої регіональні особливості економічної активності населення. Так, зокрема, станом на початок 2016 року у Львівській області частка зареєстрованого ринку праці складала 34,9 % від чисельності населення у віці 15-70 років. Тут під зареєстрованим ринком праці розуміється загальна чисельність застрахованих осіб у працездатному та післяпрацездатному віці (за даними Головного управління Пенсійного фонду України (ГУ ПФУ) у Львівській області) та офіційно зареєстровані безробітні. Найвищою вказана частка є у містах обласного значення (наприклад, Трускавець – 82,2 %, Львів – 60,1 %, Моршин – 57,1 %), а найнижчою у трьох районах Передкарпаття: Самбірському – 6,6 %, Стрийському – 11,4 %, Дрогобицькому – 12,7 %.

Аналогічні тенденції можна виявити за показниками зареєстрованого ринку праці, фіксованими Головним управлінням Державної фіскальної служби України (ГУ ДФС) у Львівській області (до розрахунку було прийнято чисельність офіційно зайнятого населення – зайнятих осіб у статусі найманих працівників, роботодавців-власників підприємств, самозайнятих осіб у статусі СПД-ФОП та чисельність офіційно зареєстрованих безробітних). Відмінності пояснюються вищою загальною часткою офіційно зайнятих осіб та офіційно зареєстрованих безробітних осіб, яка в області становить 40,5 % від чисельності населення у віці 15-70 років.

Водночас частка офіційно зайнятого населення на ринку праці Львівської області на початку 2016 року складала 33,6 % від чисельності населення у віці 15-70 років (під чисельністю офіційно зайнятого населення розуміється загальна чисельність застрахованих осіб у працездатному та післяпрацездатному віці згідно з ГУ ПФУ у Львівській області). Найвищою ця частка є у містах Трускавець (80,3 %), Львів (59,2 %) та Моршин (51,7 %), а найнижчою у Самбірському (5,2 %), Стрийському (10,5 %) і Дрогобицькому (11,3 %) районах. Схожа ситуація і за показниками офіційно зайнятого населення на ринку праці, фіксованими ГУ ДФС у Львівській області. У цілому, територіальна специфіка локалізації показника рівня офіційної зайнятості населення обумовлена процесами «виштовхування-притягування» робочої сили з сільської місцевості до районних центрів та міст обласного значення.

В структурі економічної активності населення регіону особливо важливим є аналіз незареєстрованого ринку праці. У результаті проведених розрахунків встановлено, що у Львівській області потенціал неформальної зайнятості й незареєстрованого безробіття на початку минулого року складав: 583 679 осіб, що становить 31,47 % населення 15-70 років (за даними ГУ ПФУ у Львівській області) або 479 470 осіб, що становить 25,85 % населення 15-70 років (за даними ГУ ДФС у Львівській області). Відмінності у розрахункових оцінках обумовлені використанням різних джерел даних адміністративної статистики і пояснюються особливостями системи звітності філій підприємств та організацій, розташованих не за місцем розміщення основного офісу (мережа територіальних відділень поштового зв'язку, мережі територіальних підрозділів торговельних центрів, автозаправок, філій банківських установ тощо). Крім того, вагомою частиною незареєстрованого ринку праці є робота в особистих селянських господарствах. За авторськими розрахунками, в таких господарствах по області зайнято 16,8 % до населення у віці 15-70 років [2]. Це кожен шостий мешканець адміністративних районів області. Привертає увагу територіальна асиметрія значень даного показника. У розрізі районів Львівщини найвищий рівень зайнятості у Дрогобицькому (23,6 %), Перемишлянському (22,7 %), Турківському (21,6 %), Самбірському (21,5 %) і Стрийському (21,4 %) районах. Найнижчі значення показника відзначаються у Яворівському (11,4 %), Жовківському (12,8 %), Золочівському (13,4 %) районах.

Стосовно рівня офіційного безробіття населення, то територіальна специфіка локалізації населення за даним показником обумовлена процесами традиційної відсутності місць прикладання праці в низці районів, а також високим міграційним відтоком мешканців з території Львівської області. Як підсумок, у низці міст – колишніх центрах розвитку промисловості та сфери послуг – фіксується низький рівень офіційного безробіття населення: Моршин – 5,4 %, Дрогобич – 3,2 %, Новий Розділ – 2,5 %.

Вищезгадані територіальні особливості розподілу економічно активного населення у Львівському регіоні узагальнено на рис. 1.

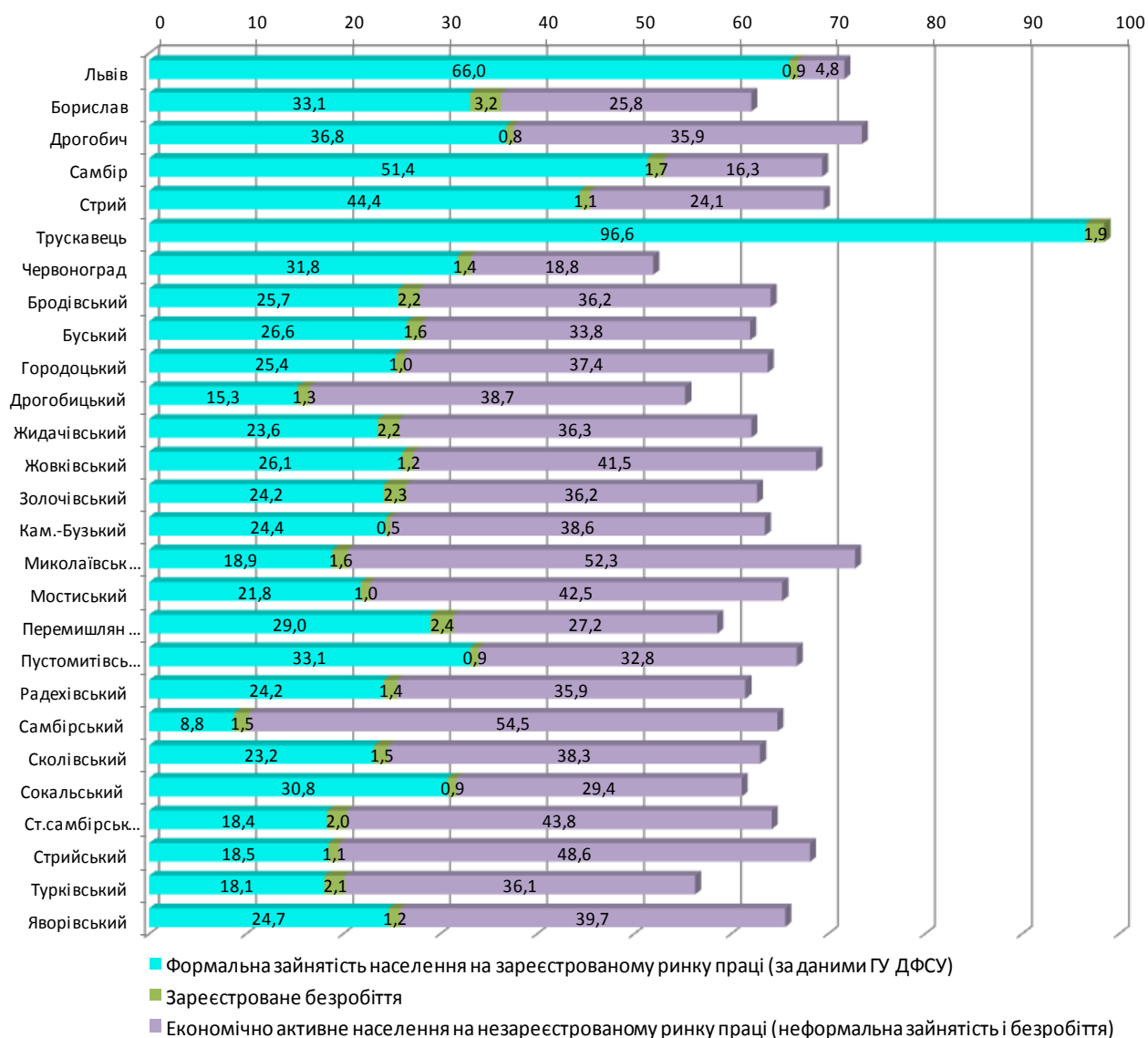

Рис. 1. Розподіл економічно активного населення у містах і районах Львівської області станом на початок 2016 року (% до населення віком 15-70 років,

розрахунки наукового колективу)

Інформація на графіку щодо м. Трускавця пояснюється кардинальною відмінністю ситуації на ринку праці: частка офіційно зайнятого населення віком 15-70

років складає понад 80,0 %, тоді як у решти містах у середньому – 51,2 %.

Як бачимо, найвищий трудовий потенціал офіційних регіональних ринків праці мають міста Львів, Трускавець, Самбір, Стрий, Пустомитівський і Сокальський райони (частка понад 30 %). Найнижчий потенціал – у Дрогобицького і Самбірського районів (без відповідних районних центрів). Неофіційний (незарєєстрований) ринок праці, що включає неформальну зайнятість і незареєстроване безробіття, займає найбільшу частку у Самбірському, Миколаївському і Стрийському районах (близько 50 %), а найменшу – у Перемишлянському, Сокальському районах та майже у всіх містах обласного підпорядкування.

Підсумовуючи, слід сформулювати низку закономірностей та особливостей розвитку ринку праці міст та районів Львівської області:

– зазначені регіональні ринки праці розвиваються на основі об'єктивних економічних законів. Це означає, що на фоні євроінтеграційних перетворень економіки України у такому центрі як Львів започатковуються зрушення в інформаційно-технологічній складовій організації праці. На жаль, аналогічне не можна сказати про регіональні ринки праці в адміністративних районах та інших містах області;

– затягування процесу реформування системи оплати праці в країні не веде до підвищення мотивації праці, а відповідно й до покращення кон'юнктури регіональних ринків праці. Як наслідок, у більшості територіальних одиниць Львівської області відзначається високий рівень неформальної зайнятості і незареєстрованого безробіття;

– потенціал робочої сили традиційних галузей економіки регіону вичерпаний. Необхідний новий підхід, який би забезпечив його відтворення. Першим кроком до змін мають стати зміни у системі професійно-технічної освіти (формування державного замовлення на кадри робітничих професій).

Таким чином, ведення постійного моніторингу стану і структури економічно активного населення у містах і районах Львівщини, а також створення адекватної інформаційно-аналітичної бази адміністративних і статистичних даних допоможуть органам влади приймати ефективні управлінські рішення відповідно до вимог часу.

Література

1. База даних Головного управління статистики у Львівській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://database.ukrcensus.gov.ua/statbank_lviv/Dialog/statfile.asp?lang=1

2. Проведення аналітичного дослідження з визначення динаміки та структури незайнятого економічно активного населення Львівської області : звіт / НАН України ; ДУ “Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього” ; [наук. ред. : д.е.н., проф. Садова У. Я.]. – Львів, 2016. – Режим доступу : http://loda.gov.ua/upload/users_files/22/upload/Struktura_nezaynyatogo_ekonomichno_akt_yvnogo_naselennya.pdf

ВСТАНОВЛЕННЯ ГРОМАДСЬКОГО КОНТРОЛЮ НАД АДМІНІСТРАТИВНОЮ ПРАВОТВОРЧИСТЮ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ У ПРОЦЕСІ СУСПІЛЬНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ

Білоруський вчений О. Данилов визначив основні стадії трансформаційного процесу:

- переоцінка наявного стану суспільства й оцінка змісту та масштабів кризи, що має системний характер;
- соціальна діагностика, тобто неупереджена, об'єктивна характеристика сучасного, його коренів у минулому, можливостей і шляхів виходу з кризової ситуації;
- демонтаж системи, що змінила себе, ліквідація її очевидних невідповідностей досягнутому рівню суспільного розвитку та його тенденціям;
- нове самовизначення суспільства, пропозиції та обґрунтування шляхів подальшого розвитку [1, с. 50].

Трансформаційні процеси зазвичай передбачають зміни політичної системи, суб'єктів політики, політичної культури і свідомості на рівні як окремих осіб, так і всього суспільного організму. Внаслідок політичної трансформації, як слушно зазначає М. Михальченко, «відбуваються зміни в соціальній, економічній та духовній структурах суспільства, які, своєю чергою, можуть або динамізувати або гальмувати політичні зміни» [1, с. 50].

Оснoву націлених трансформаційних процесів, як засвідчує світовий досвід, становить процес модернізації. Під «модернізацією», яка в загальнотеоретичному сенсі базується на ідеї внутрішньої здатності суспільства до якісної еволюції, у науці розуміють: сукупність різного роду економічних, політичних, державно-правових, психологічних, культурологічних зрушень та перетворень конкретного суспільства у напрямі його осучаснення і постійного вдосконалення; наближення соціальних і політичних систем та їхніх фрагментів до максимально можливого рівня розвиненості [1, с. 50-51].

Характерною особливістю політичної модернізації є також диференціація політичної структури, або інституціалізація, яка передбачає формування розгалуженої мережі соціально-економічних, політичних та інших інститутів сучасного суспільства, спрямованих на забезпечення стабільності й соціального порядку. Означений процес розвивається через удосконалення (осучаснення) традиційних інститутів, які суттєво змінюють свої функції та характер діяльності, а також через формування нових, сучасних соціально-економічних інститутів. Отже, модернізація – це особлива форма цивілізаційного процесу, що передбачає подолання відсталості традиційних держав та їхній еволюційний перехід до прогресивного соціального ладу [1, с. 50].

Серед різноманітних нормативно-інституціональних аспектів управлінської реформи першочергове значення має проблема інституціалізації громадського контролю над процесом прийняття та реалізації управлінських рішень, що здійснюється державними структурами. Вона може бути вирішена тільки шляхом формування системи взаємозв'язку між політичною системою та громадянським суспільством. Принципово новим в організації демократичного управління є

налагодження механізму зворотного зв'язку між об'єктом і суб'єктом макросоціального управління, що привносить елемент соціального контролю у процес прийняття управлінських рішень і ставить під громадський контроль сам процес формування управлінських структур [1, с. 52].

У юридичній енциклопедії надається таке визначення громадського контролю, сформульоване О. Андрійко: «Громадський контроль – один із видів соціального контролю, який здійснюється об'єднаннями громадян та самими громадянами є важливою формою реалізації демократії і способом залучення населення до управління суспільством та державою». Цю точку зору поділяють такі науковці як А. Васіна, Л. Гордієнко, А. Мельник, О. Оболенський [2, с. 44-45].

За твердженням українського дослідника А. Крупника, громадський контроль є інструментом громадської оцінки виконання органами влади й іншими підконтрольними об'єктами їхніх соціальних завдань. Такий контроль – це невід'ємна складова система публічного управління та незамінний чинник розвитку соціуму в умовах розбудови демократичної, соціальної, правової держави [2, с. 44-45].

Як зазначає О. Полтораков, громадський контроль можна визначити як систему відносин громадянського суспільства з державою, яка ґрунтується на підзвітності органів державної виконавчої влади органам державної законодавчої влади (парламентський контроль) та недержавним структурам («третьому секторові» та ЗМІ) [2, с. 44-45].

В. Гаращук під громадським контролем розуміє «контроль з боку різних громадських формувань (або угруповань) – профспілок, трудових колективів, партій, рухів, фондів та інших утворень, окремих громадян». В. Малиновський визначає громадський контроль як важливий чинник забезпечення законності у сфері державного управління, механізм участі громадян в управлінні державними справами. Ю. Битяк під громадським контролем розуміє контроль з боку різних громадських об'єднань. Вчений визначає, що при громадському контролі відсутні такі важливі ознаки контролю як право втручатися в оперативну діяльність підконтрольних і право самостійно притягати винних до юридичної відповідальності. Наведену вище думку поділяє В. Колпаков, який зазначає, що «рішення громадських організацій за результатами перевірок мають, як правило, рекомендаційний характер» [2, с. 44-45].

Структурними елементами громадського контролю можна назвати: суб'єкт, об'єкт, предмет та процес його виконання. Суб'єктами громадського контролю є фізичні та юридичні особи. Об'єктами громадського контролю виступають органи публічного управління. Предметом громадського контролю необхідно назвати правотворчість органів публічного управління, результатом якої є видання правових актів. Процедура громадського контролю передбачає форми і методи його здійснення.

Ефективними формами громадського контролю в сучасних трансформаційних умовах О. Савченко називає: звернення громадян до органів публічної влади; громадські слухання; сходи й збори громадян за місцем їх проживання; громадські ініціативи; громадська експертиза діяльності органів публічної влади; громадські обговорення проектів нормативно-правових актів; громадський моніторинг; діяльність громадських рад при органах виконавчої влади; акти громадянської непокори (страйки, бойкоти, масові демонстрації, публічні звернення, пікетування тощо (лише в межах правового поля); публічна звітність органів державної влади; медіаконтроль тощо [3, с. 212]. Особливу увагу О. Савченко приділяє такій формі громадського контролю як громадські слухання.

Громадські слухання, зазначає науковець у своєму дисертаційному дослідженні, є формою громадського контролю, що передбачає залучення громадян

до управління справами місцевого значення шляхом консультацій органів місцевого самоврядування чи органів державної виконавчої влади на місцях з територіальною громадою та іншими інститутами громадянського суспільства. Метою громадських слухань умовно можна визначити сприяння реалізації прав громадян на участь у державному управлінні, інформування громадян щодо законності здійснюваного місцевого самоврядування та отримання їх зворотної реакції. До предмета громадських слухань можна віднести будь-які питання місцевого значення, які стосуються законних колективних інтересів місцевих жителів. У законодавстві предмет громадських слухань повинен мати гнучкий, динамічний характер. Суб'єктами громадських слухань є органи місцевого самоврядування, місцеві органи державної виконавчої влади, територіальна громада та інші інститути громадянського суспільства [3, с. 213-214].

Альтернативною формою громадських слухань можуть стати електронні громадські слухання, що проводять за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій. Електронні громадські слухання як інформаційна система можуть бути розроблені на основі двох компонентів: використовуваної в Інтернеті технології веб-форумів і муніципальних геоінформаційних систем. Перевагами електронної процедури громадських слухань є: зручність; ефективність; мінімальна вартість; значне охоплення аудиторії. Недоліками такого формату громадських слухань є: обмежений доступ громадян до Інтернету; необізнаність суб'єктів у сфері інформаційних технологій; недовіра громадян; відсутність взаємодії між суб'єктами; фрагментарність електронної політики [3, с. 214].

Невирішеною правовою проблемою на сьогодні є відсутність правової основи регулювання здійснення громадського контролю. Так, проект Закону України «Про громадський контроль» знято з розгляду Верховною Радою України. Натомість, постанова Кабінету Міністрів України «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» не охоплює весь перелік питань, що необхідно врегулювати. Цим підзаконним нормативно-правовим актом затверджено лише порядок проведення консультацій з громадськістю з питань формування та реалізації державної політики та типові положення про громадську раду при міністерстві, іншому центральному органі виконавчої влади, Раді міністрів Автономної Республіки Крим, обласній, Київській та Севастопольській міській, районній, районній у м. Києві та Севастополі державній адміністрації.

Тому обов'язковим є прийняття Закону України «Про громадський контроль», в якому необхідно зазначити суб'єкти, форми, процедуру та порядок проведення громадського контролю та його результат.

Література

1. Решевець І. В. Суспільні трансформації у контексті модернізаційних реформ політико-адміністративного управління / І. Решевець // Теорія та практика державного управління. – 2016. – № 4 (55). – С. 48-55.
2. Савченко О. В. Громадський контроль як вид соціального контролю: підходи до визначення поняття / О. Савченко // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2014. – Вип. 6-2. – Том 1. – С. 44-46.
3. Савченко О. В. Теоретико-правові засади громадського контролю за діяльністю органів державної влади : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / О. В. Савченко. – Дніпропетровськ, 2016. – 283 с.

ОРГАНІЗАЦІЙНІ МОМЕНТИ ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ УКРАЇНЦІВ У КРАЇНАХ ЄВРОПИ (СОЦІОЛОГІЧНИЙ ВИМІР)

Характерною рисою сучасного розвитку України є потужна зовнішня міграція робочої сили. Зрозуміло, що основний мотив трудової міграції українців є працевлаштування з метою достойного заробітку. Країну трудового виїзду обирають в основному за порадою знайомих (які мають відповідний досвід), з допомогою посередників, особисто напрацьованою інформацією, а то й взагалі – спонтанно.

Будь-який міграційний процес починається з етапу планування або підготовки до міграції.¹ Якщо бути відвертим, то цей етап є найбільш інформаційно-містким, морально та психологічно складним, затратним у часовому та фінансовому еквівалентах (зокрема, якщо мова йде про перший досвід закордонного виїзду). Кожна людина намагається оволодіти максимальним обсягом інформації, щоб гарантувати плановість, передбачуваність міграційного процесу, щоб бути впевненою, що вчиняє правильно, залишаючи постійне місце проживання (часто роботу, сім'ю, друзів). На цьому етапі можна організувати абсолютно все, перетворивши наступні стадії міграційного процесу у формальність.

Отож, даний етап полягає в затратах, пов'язаних зі

- збором інформації про переваги, напрямки, способи, ризики міграції;
- навчанням (якщо необхідно – курси вивчення іноземної мови, історії, культури);
- збором коштів, розрахунком часових рамок, розробкою певного плану дій – а це виготовлення документів (візи, закордонні паспорти, страхові поліси, запрошення тощо), купівля рейсових квитків, бронювання номерів у готелях, пошук справжньої роботи тощо.

Для пересічної людини такий алгоритм дій часто виглядає непосильним. Тому в більшості випадків міграційний процес організовується з допомогою відповідних агентів. У нашому випадку мова йтиме про трудову міграцію, зокрема, до яких посередників українці звертаються за поміччю у працевлаштуванні за кордоном.

Основні вимоги до посередництва в працевлаштуванні за кордоном [2] викладені у Законі України № 5067 «Про зайнятість населення». Відповідно до пп. 22 ч. 1 ст. 1 зазначеного Закону суб'єктом господарювання, який надає послуги з посередництва в працевлаштуванні, є:

1) зареєстрована у встановленому законом порядку юридична особа, що провадить господарську діяльність, незалежно від форми власності, виду діяльності та господарювання,

2) фізична особа – підприємець,

які надають послуги з посередництва у працевлаштуванні в Україні та/або за кордоном відповідно до даного Закону та інших актів законодавства.

Діяльність суб'єктів господарювання, які надають послуги з посередництва в працевлаштуванні за кордоном, підлягає ліцензуванню (ч. 1 ст. 38 Закону № 5067,

¹ У міграціології розрізняють три ключові етапи міграційного процесу: міграційна мобільність, переміщення, адаптація [1, с. 62]

п. 32 ст. 9 Закону № 1775). Тому перше, на що потрібно звернути увагу – чи є у суб'єкта господарювання відповідна ліцензія, оскільки без неї він працювати не може.

Чи насправді українці звертають увагу на цю обставину та наскільки вони дбають про власну безпеку при організації міграційного процесу, ми надіємось дізнатись з майбутнього дослідження, яке плануємо здійснити в Державній установі “Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України” до кінця 2017 року. Наразі нами було організоване експертне опитування з метою формування кінцевого варіанту анкети-питальника для основного дослідження. В експертному опитуванні взяли участь 15 осіб з міграційним досвідом. З ними були проведені глибинні інтерв'ю. З окремими результатами цього опитування і хочемо Вас ознайомити.

Структура експертного дослідження:

- 9 трудових мігрантів, 4 особи з туристичним досвідом, 1 особа зі зміною постійного місця проживання, 1 особа – посередник міграційних послуг.

Туристи

Аналіз: Із чотирьох осіб туристів троє користувались послугами туристичних фірм. Отриманими послугами задоволені. Попередньо переглядали інформацію в Інтернеті, порівнювали ціни, що пропонують готелі в країнах можливого відпочинку. В туристичних агенціях ціни готелів не відрізнялись, а іноді навіть приємно дивували. Усі документи необхідні для перетину кордону виготовляла агенція.

Окрім трьох цих туристів є ще одна особа – котра організувала власні туристичні поїздки самостійно (з чоловіком). Усі візи, квитки (в тому числі «лоукости» з Польщі), бронювання готелів, страхування тощо – усе робилось самостійно. Дуже задоволена здобутим досвідом, вдалими поїздками та зекономленими коштами (до 50%).

Висновки: Організацію туристичних поїздок українці переважно бажають повністю перекласти на туристичні агенції. Віддаленість від процесу організації сягає критичного моменту – опитані не цікавились та не запам'ятовували, який перелік послуг включався в загальну вартість поїздки та скільки все коштувало поокремо. Проте, як показує зворотній досвід – самостійна організація туристичної подорожі не завжди є затратнішою в часових рамках, є значно економнішою з фінансової точки зору та сприяє мобілізації та підвищенню обізнаності людини.

Зміна постійного місця проживання

Одиничний досвід. Проте даний процес характеризується самостійною організацією переїзду зі сторони українки та її чоловіка громадянина Німеччини. Уся інформація була віднайдена на офіційному сайті консульства Німеччини в Україні та на місці в Німеччині. Процес тягнеться пів року і лише зараз вийшов на заключний етап. Попередній досвід виїзду за межі України був – це офіційне працевлаштування в Чехії в науковому інституті (самостійно без посередників). Висновки опитаної – усе доступно організувати власними силами завдяки наявній інформації на офіційних сайтах іноземних консульств.

Трудові мігранти

Аналіз. Саме ця група є найбільш цінною для нас, виходячи з масовості та доступності для опитування, а що головне, саме трудові мігранти користуються послугами різних посередників, обстеження діяльності яких складає для нас велику цінність. Отож, серед 9-ти опитаних осіб 7 мали лише одноразовий досвід виїзду за кордон, двоє майже десятирічний досвід працевлаштування в різних країнах Європи.

Усі 9 осіб за останні 3 роки² виготовляли документи для перетину кордону через посередників³ та туристичні агенції (Табл. 1). Вартість послуг посередників варіювала від 2000 грн до 200 дол. США та не була чітко прив'язаною до певного конкретно взятого компоненту – країна виїзду, терміновість виїзду тощо. Переважно тут діяв момент випадковості – на якого посередника натрапили та якщо не шукали альтернативи – стільки й заплатили.

Таблиця 1

Перелік послуг посередників у сприянні перетину кордону для роботи в різних країнах Європи

Країна виїзду	Польща	Чехія	Італія	Іспанія
Кількість опитаних	5 осіб	2 особи	1 особа	1 особа
До кого звертались за послугами	Посередники	Туристична агенція, посередник	Посередник (2014) Другий раз – самостійно (2015)	Посередник (2009) Другий раз – Туристична агенція (2014)
Вартість послуг посередника	120 дол.США 2000 грн 100 дол. США 2000 грн 2500 грн	4000 грн 200 дол.США	100 дол.США через посередника До 50 євро самостійно	1200 дол.США через посередника 600 дол.США через туристичну агенцію
Що входило у вартість послуг посередників	Формування пакету документів: • запрошення та пошук реальної роботи (не завжди); • заповнення анкети (на візу); • медичне страхування; • виписка з банку про рух коштів за останні пів року (виписки несправжні) • сприяння (постійне надзвонювання куди і коли необхідно безпосередньо з'явиться для оплати візових послуг та отримання візи)	Туристична віза на 1 рік (обидва випадки), що і скільки коштувало не знають	Перший раз через посередника: • польська національна туристична віза на пів року (в Італію свідомо їхала нелегально) • Другий раз самостійно виробляла закупівельну національну польську візу на 1 рік. Також за нею їхала в Італію нелегально. Увесь пакет документів робила самостійно (виписка з банку несправжня)	Перший раз: • 600 дол.США за Французьку візу та перевізникові до Франції • 600 дол.США за проживання у Франції (1 тиждень), пошук роботи в Іспанії та навчання побуту іспанського Другий раз: • вартість туристичної поїздки з бронюванням готелю в Парижі на 7 днів • перевезення туристичним автобусом до Франції
Що не входило у	• перевезення через кордон	• перевезення через кордон	• перевезення через кордон	Другий раз: • добирання з

² Саме інтервал від 2014 року буде актуальним у дослідженні.

³ Офіційність статусу господарської діяльності посередників невідома. Проте, оскільки більшість із них просили часткову або повну передоплату за свої послуги – це свідчить про їх переважну неправову діяльність.

Вимагання передоплати – це порушення норм ч. 2 ст. 38 Закону № 5067. За таке порушення положеннями ч. 8 ст. 53 Закону № 5067 передбачено штраф у десятикратному розмірі мінімальної заробітної плати, встановленої на момент виявлення порушення. Тому суб'єкти господарювання, які працюють офіційно, на такі дії не ідуть.

вартість послуг посередників	<ul style="list-style-type: none"> • пошук реальної роботи іноді • вартість візових послуг 	<ul style="list-style-type: none"> • пошук реальної роботи • вартість візових послуг 	<ul style="list-style-type: none"> • пошук реальної роботи • вартість візових послуг 	Франції в Іспанію самостійно
------------------------------	--	--	--	------------------------------

Висновки. Досвід трудової міграції опитаних осіб є різним та носить двоякий характер.

У Чехії, Італії та Іспанії опитані особи перебували та займались трудовою діяльністю нелегально. На такий крок відважувались тому, що так роблять «усі» українці, і так запропонували посередники. Проблема також полягає в тому, що посередники за необґрунтовано високу плату за свої послуги (як виявляється – це заповнення анкети, виготовлення фальшивої виписки з банку, медичне страхування та інформаційний супровід) заохочують українців до нелегальної міграції та не несуть жодної відповідальності за свої дії. З чим зіткнулись наші опитані 4 особи за кордоном: усні домовленості про працевлаштування (відсутність можливості укладання контракту з працедавцем), як наслідок – порушення графіку роботи (більше або менше робочих годин), невиплата заробітної плати в повному обсязі, постійне відчуття дискомфорту при згадці або зустрічі з працівниками органів правопорядку.

Робота в Польщі має свої особливості. Із плюсів: у цій країні створені максимальні умови для офіційного працевлаштування українців; мінімальні фінансові та часові затрати на переїзд; наявна велика кількість українських заробітчани, що сприяє легкій адаптації у цій країні. Із мінусів: невисокі заробітні плати на фоні інших країн Європи; часто зверхнє ставлення поляків (але такий момент існує і в інших країнах); виникнення нових схем обману українців поляками (на жаль, українські посередники знайомі з цими схемами, проте не завжди допомагають своїм співвітчизникам). Наприклад, сьогодні набирає обертів наступна схема обману: з українцями укладають офіційну угоду (на польській мові) про високу заробітну плату на підприємстві в Польщі. Коли приходить момент виплати заробітної плати, українці отримують на 20-40 % менше, ніж зазначено в контракті. При виявленні обставин виявляється, що угода укладена через агенцію-посередника і згідно угоди цю різницю 20-40% забирає агенція. Наслідки цієї схеми зазнала 1 особа з 5 опитаних нами.

Посередник міграційних послуг

Особа, яка давала інтерв'ю, займається оформленням лише робочих віз у Польщу. Співпрацює з польською агенцією з працевлаштування, яка має офіс в Івано-Франківську. Допомагає з пошуком роботи (можлива зміна місця праці до трьох разів), гарантує умови праці та повну виплату заробітної плати, бо співпрацює з перевіреними польськими роботодавцями. Основні тези щодо трудової міграції українців сформулювала наступним чином:

- Українці ліниві щодо самостійної організації міграційного процесу. На практиці кожному, хто пробує, під силу оформити робочу візу (або інший вид візи) без сторонньої допомоги або з мінімальним її використанням. Те ж стосується і пошуку хорошої роботи за кордоном;

- Виготовлення робочої візи в інші країни Європи, крім Польщі, є дорогим процесом (до 350 Євро через посередника), а також тут існує велика ймовірність відмови у відкритті візи у візовому центрі (до 50%). Внаслідок відмови затрачені кошти не повертаються. Тому працевлаштування за кордоном «за туристичними візами» є поширеним явищем, в якому українці не завжди усвідомлюють усіх негативних моментів для себе;

- Є сумлінні і несумлінні посередники – перші дбають про своїх клієнтів, другі дбають тільки про власний заробіток; перші діють в межах законодавства або ж намагаються не порушувати його (хоч можливо й не мають ліцензії на свою діяльність), другі діють, порушуючи усі правові норми та норми етики, і не несуть при цьому ніякої відповідальності;
- Необхідно підвищувати інформаційну обізнаність українців.

Література

1. Садова У. Я. Міграційні явища та процеси: поняття, методи, факти / В. С. Кравців, У. Я. Садова [наук. ред.]. – Львів, 2009. – 228 с.
2. Карпова В. Посередництво в працевлаштуванні за кордоном: як не потрапити до шахраїв [Електронний ресурс] / Бухгалтер&Закон, 2015. – Режим доступу : http://bz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/BZ007888

М.В. Оліховська,

*к.е.н., доцент кафедри менеджменту організації
Львівського інституту МАУП*

ЄВРОПЕЙСЬКА ПРАКТИКА РОЗВИТКУ СФЕРИ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНИХ ПОСЛУГ У СІЛЬСЬКІЙ МІСЦЕВОСТІ

За останні роки розвиток туристично-рекреаційних послуг у світі стрімко зріс. Значно зріс інтерес до туризму на селі, особливим видом якого є агротуризм. Останніми роками найвищі показники розвитку агротуризму показують такі країни як Австрія, Польща, Чехія, Франція, Італія. Цей вид діяльності в державах посідає четверте місце серед інших видів туристичних послуг. Хочеться задати питання: Чому саме агротуризм? І що у ньому такого унікального та перспективного?

Агротуризм – це один із видів туризму, в основі якого лежить організація та надання послуг туристам сільськогосподарськими виробниками і сільською громадою з метою задоволення їхніх потреб в рамках проведення вільного часу через організацію побуту туристів у власному господарстві селян. Туристично-рекреаційні послуги у сільській місцевості набувають широкої популярності у європейських країнах через свою «багатогранну користь» для суспільства. З однієї сторони задовольняються потреби туристів у відпочинку, з іншої сторони надається можливість сільському населенню, використовуючи свій природний потенціал, приймати гостей і при цьому отримувати значні прибутки.

Відома всім політика ЄС у підтримці сільського господарства забезпечує сільське населення, що займається даним видом діяльності, великою кількістю субсидій і траншів. Цей чинник впливає і на агротуристичну діяльність, адже розвиток та повноцінне функціонування сільських територій є одним із основних пріоритетних завдань ЄС. Поряд зі своїм основним завданням – задоволенням туристичних потреб – агротуризм направлений також на вирішення проблеми бідності та росту доходів сільського населення, активізацію підприємницької діяльності, створення нових робочих місць, покращення інфраструктури та інше. Як бачимо, агротуризм є важливим напрямом успішного розвитку економіки кожної з країн, зокрема і нашої Батьківщини. Тому варто ознайомитись з розвитком цього виду туризму у розвинених країнах Європи.

Розглядаючи європейську практику ведення агробізнесу на селі та вивчаючи її переваги, слід відзначити, що саме Європа має в своєму розпорядженні сприятливі рекреаційні ресурси і надалі залишається основним регіоном світу в сфері санаторно-курортного лікування, відпочинку та туризму. Сприятливими умовами для цього є її позитивні якості, а саме:

- вигідне економічно-географічне розташування;
- високий рівень економічного розвитку;
- зростаюча урбанізація;
- зручні транспортні зв'язки з іншими країнами;
- розвинена рекреаційна інфраструктура.

В європейському регіоні зосереджені джерела мінеральних вод, пляжі, гірські території. Більша частина регіону має всі умови для проведення відпочинку, санаторно-курортного лікування. До країн з найкращими рекреаційними ресурсами відносяться:

- приморські, з переважною кількістю сонячних днів (Італія, Франція, Хорватія, Монако та інші);
- країни з гірськими ландшафтами та чистим повітрям (Швейцарія, Австрія).

Ще одна причина популярності європейського регіону – це зосередження найбільшої кількості історичних та архітектурних цінностей. На розвиток рекреації впливає і те, що в Європі найвищий рівень освіченості та культури. Традиційно тут проводяться різні міжнародні заходи: конгреси, з'їзди, конференції, семінари, симпозіуми, фестивалі, спортивні змагання та інші, що сприяє розвитку туризму.

У межах Європейського туристичного регіону провідну роль за рівнем розвитку міжнародного туризму відіграють Південна та Західна Європа. Позитивну динаміку зростання кількості міжнародних прибуттів демонструють країни Центральної і Східної Європи, що пояснюється ліквідацією «залізної завіси» між Заходом і Східною Європою та СРСР після розпаду останнього і демократизацією суспільного життя. Як наслідок – світ, завдяки туризму, «відкриває» для себе колишні тоталітарні держави. Такий стан речей обумовлений впливом кількох груп чинників.

По-перше, потужний і багатоманітний туристичний природний і культурно-історичний потенціал: тисячі кілометрів морських пляжів, освоєні гірські системи, мозаїчність і різноманітність ландшафтів, рясна річкова й озерна мережа, багаті бальнеологічні ресурси тощо.

По-друге, сприятливі соціально-економічні та суспільно-географічні чинники: високий рівень економічного розвитку більшості країн регіону, якісна транспортна і соціальна інфраструктура, тісне сусідство держав, давні та багаті культурні традиції та інше.

По-третє, сприятливий політичний клімат: давні демократичні традиції суспільно-політичних устроїв, стабільність політичної ситуації в більшості європейських країн, функціонування Європейського Союзу, формування єдиної єврозони і спрощення процедур в'їзду-виїзду туристів, що дозволяє безперешкодно відвідувати ряд країн.

Перспективи розвитку туризму у Європейському регіоні пов'язані із ширшим залученням ресурсів східноєвропейських, особливо пострадянських країн, їх інтеграцією до єдиного туристичного середовища і створенням сучасної туристичної інфраструктури [4].

Виходячи з вищесказаного, можна виділити основні базові чинники, що обумовлюють розвиток агротуризму в Європі:

1. природні цінності і ресурси даного регіону (розташування господарства, природні умови, тваринний світ, рослинний світ, характер сільськогосподарської діяльності);

2. матеріальні прояви культури (будинки культури, сільські клуби, музеї, пам'ятки природи, храми, інші цікаві об'єкти матеріальної культури, притаманні даному регіону);

3. духовна культурна спадщина (важливим аспектом розвитку агротуризму є зацікавлення туристів регіоном, селом, де побутують особлива мова, традиції, обряди, звичаї, інші прояви культури даного регіону).

Агротуризм орієнтований здебільшого на мешканців міст, які не мають досвіду перебування на селі і хотіли б скористатись послугами розміщення у сільській місцевості, проживання у сільській сім'ї, можливістю прямого контакту з тваринами, участі у сільській виробничій діяльності, споживання свіжих домашніх харчів.

Проживання у сільській місцевості відкриває перед туристом цілий спектр благ, з першого погляду банально простих, все ж абсолютно відсутніх у середовищі їхнього постійного проживання – містах. В епоху активної урбанізації дуже часто людині не вистачає простору, свободи, свіжого повітря, чистої води, зелені, простих польових квітів, щебетання птахів та ін. Це все можна знайти на селі. Простір, наявний в селі, в свою чергу гарантує туристам різноманітні атракції, дає змогу займатись різними видами спорту. Задоволення духовних потреб туриста забезпечується особливостями культури, традицій даного регіону, наявністю в ньому певних культурних пам'яток.

З усіх закордонних країн для України, зокрема її Карпатського регіону, найбільше значення має досвід, набутий нашим безпосереднім сусідом – Польщею. Динамічний розвиток сільського туризму в Польщі розпочався у 90-ті роки минулого тисячоліття. З цього періоду можна виокремити чотири етапи розвитку агротуризму.

Перший етап розвитку сільського туризму припадає на початок 90 років. У цей час важливе значення для розвитку сільського туризму мали сільськогосподарські державні дорадчі служби, які займалися популяризацією ідеї, переконували селян та їхні родини у доцільності перепрофілювання своїх господарств, допомагали у вирішенні поточних проблем, займалися навчальною роботою.

Другий етап розвитку сільського туризму починається з другої половини 90-х років ХХ ст. Характерними особливостями цього етапу є, по-перше, відчуття потреби інтеграції зусиль й об'єднання сільських квартиродавців; по-друге, прагнення підвищення якості надання послуг. Створення регіональних товариств на той час було результатом ініціативи сільських жителів та підказкою сільськогосподарських дорадників. Значний вплив на створення й ефективність розвитку товариств та ініціатив розпочинання агротуристичної діяльності власниками селянських господарств мав UKFIT, завдяки європейській програмі PHARE (розроблена 1989 р. Європейським Союзом програма допомоги країнам Центральної та Східної Європи у системній економічній трансформації). Оскільки Польща та Угорщина стали її першими учасниками, програма отримала назву PHARE (*Poland-Hungary: Action for Reconstructing of Economies*). *Tourin I* та *Tourin II* під час реалізації проекту «Розвиток туризму на сільських та заліснених територіях». З метою посилення впливу несільськогосподарської діяльності Польщі на розвиток сільських територій 1996 р. було створено загальнопольську федерацію агротуристичних господарств «Господарства гостинні». Засновниками організації стали сорок чотири регіональні агротуристичні спілки. Головне завдання федерації – популяризаційна робота серед польських землевласників, особливо на закордонних

туристичних ринках, сертифікація нічліжної бази, видання агротуристичних каталогів, налагодження співпраці з європейськими агротуристичними товариствами. Підтримкою для розвитку сільського туризму стали також пільгові кредитні лінії на розвиток агротуризму, малого бізнесу та створення робочих місць на селі, що почали діяти з 1995 р. через Агенцію реструктуризації та модернізації сільського господарства.

Третій етап розвитку сільського туризму розпочався у 2000 р., коли було змінено організаційну складову туризму в Польщі. З 1 січня 2000 р. розпочала роботу Польська туристична організація (POT) та її регіональні структури у формі товариств, в основу діяльності яких покладено функцію налагодження співпраці між органами самоврядування на різних щаблях й представниками чи суб'єктами туристичної сфери. До позитивних ініціатив цього періоду належить надання агроекологічних туристичних послуг у селянських господарствах, які займаються органічним землеробством. Загалом в агротуристичних господарствах можна було зауважити певні прояви спеціалізації, прикладом чого є господарства з утримання коней для верхової їзди чи надання послуг у сфері гіпнотерапії.

Іншою цікавою ініціативою було створення навчальних господарств, які приймали на відпочинок дітей та молодь шкільного віку під час шкільних канікул. Це було проявом маркетингового підходу й свідчило про вміння успішного функціонування у ринкових нішах.

Початок четвертого етапу розвитку сільського туризму в Польщі пов'язаний з дією пілотної програми, метою якої була активізація локальних спільнот й їх залучення до створення та реалізації локальних стратегій розвитку сільських територій. Власне тоді почали формуватися, як учасники схеми II пілотної програми, локальні групи дії, тобто організації, побудовані на співпраці державних, громадських й приватних партнерів задля вирішення новаторських задумів у регіональній економіці.

Втіленням інноваційних підходів у сільському туризмі, який мав активізувати локальну економіку, стали тематичні села. Їх розвиток у Західній Європі має давні традиції, однак у Польщі вони мало знані. Вперше задум такого типу був реалізований у 2001 р. у селі Сераково Славенськіє (західнопоморське воєводство), однак їх розвиток розпочався на декілька років пізніше. На початок 2010 р. у Польщі вже функціонували кільканадцять сіл такого типу, задум яких був специфічним, винятковим і неповторним. Наприклад, Сераково Славенськіє – «село хоббітів», Вилатово – «село НЛО», Домброва – «село здорового способу життя», Івенціно – «село кінця світу», Папроти – «село лабіринтів і джерел», Подгурки – «країна казкових героїв». Створення тематичного села стосується передусім усього села й активізує його жителів.

Наступною ініціативою інноваційного характеру є туристичні кластери, які мають створювати сприятливі умови, особливо для суб'єктів малого підприємництва, у яких потенціал розвитку обмежений. Перший туристичний кластер було названо «Бескидська 5». До складу в 2005 р. увійшло п'ять гмін з містом Устронем. У 2009 р. у сфері сільського туризму функціонувало кільканадцять кластерів, серед них: «Культура Любельщини», «Сонце регіону», «Кристал Європи» та інші. Кластер охоплює наукові та навчальні установи, які готують фахівців цієї сфери, професійні заклади тощо. Кластерна концепція є достатньо знаною у світі, однак для Польщі – це нова й мало популяризована форма туристичної діяльності. До її впровадження заохочують програми Європейського Союзу, які сприяють регіональному розвитку, в межах яких суб'єкти, що створюють такі форми співпраці, отримують конкретну фінансову допомогу.

Аналіз кількісного складу агротуристичних господарств є ускладненим з огляду доступності й достовірності даних. Спочатку дані опрацьовувало

Міністерство сільського господарства і розвитку села; потім інформація з осередків сільськогосподарського дорадництва надходила до статистичних управлінь, звідки її подавали органи місцевого самоврядування [5].

Таблиця 1

Динаміка розвитку сільського туризму у Польщі

Показник	Роки							Відхилення 2016 2010	Відхилення 2016 2015
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016		
Кількість агротуристичних господарств	2775	3073	5323	6550	7790	8473	9692	6917	1219
Кількість місць розміщення	2172	31188	42885	54075	67144	77125	100750	98578	93038

Ми бачимо, що наведені у табл. 1 показники засвідчують динамічний розвиток господарств, які надають туристичні послуги у сільській місцевості Польщі.

Варто зауважити, що у Польщі селяни, які займаються діяльністю у сфері сільського туризму, й ті, котрі бажають надавати такі послуги, використовуючи майно власного господарства, мають певну підтримку в тому, що на них не поширюється закон, який регулює господарську (підприємницьку) діяльність. Позаяк діяльність у сфері сільського туризму не належить до підприємницької, грошові доходи за такі послуги не підлягають оподаткуванню. Законодавство Польщі передбачає звільнення отриманих доходів від податку на доходи фізичних осіб.

Для цього мають виконуватися наступні вимоги [2]:

- житловий будинок, у якому розташовані кімнати для тимчасового проживання, належить власнику селянського господарства;
- житлові кімнати надаються лише відпочивальникам (туристам), а не сезонним робітникам або особам на тривалий термін;
- кімнати знаходяться у житловому будинку, а не у іншій спеціально пристосованій будівлі;
- житловий будинок розміщений у сільській місцевості;
- кількість кімнат, які здаються, не перевищує п'яти.

При цьому селянин, який отримує дохід від надання послуг проживання відповідно до визначених критеріїв, звільняється від сплати податку з таких доходів незалежно від обсягу доходу, отриманого з інших джерел. В Польщі діє більше 8 000 агросадиб, з яких більше 780 розташовані у Поморському воєводстві. В даному воєводстві діє 12 місцевих асоціацій агротуризму. І, як ми бачимо з таблиці 2, різноманітність наданих послуг в агротуризмі вражає.

Таблиця 2

Основні види послуг, що надаються туристам у агросадибах Польщі

Вид наданих послуг в агросадибах Польщі	Відносна частка місцевих асоціацій, зайнятих наданням послуги, %
1. Рибальство	69
2. Збирання грибів	95
3. Тенісні корти	2

4. Верхова їзда	15
5. Лижний підйомник	0,2
6. Полювання	5
7. Творчі заняття	80
8. Бджільництво	5
Середня ціна послуг за добу:	
Харчування = 30 – 45 зл/особу	
Нічліг = 20 – 65 зл/особу	

Україна – це країна, яка займає одне з найвигідніших положень у Європі. Вона розташована на перехрестях транспортних та людських потоків з Півночі на Південь та із Заходу на Схід. На території держави переважно рівнинний ландшафт, різноманітна флора та фауна, сприятливі кліматичні умови. З цього випливає, що сама природа заклала в нашу країну перспективи розвитку і функціонування туристичної галузі. Тому ми повинні задуматися над тим, щоб корисно використати даний «дарунок», який не лише принесе значні кошти до державного бюджету, а й покращить імідж нашої держави в туристичній галузі, дозволить ефективно використати туристичні ресурси і допоможе в інтеграції до європейської спільноти.

Стратегічною метою туризму в Україні є створення конкурентоспроможного туристичного продукту, що зможе гідно представити себе на світовому ринку. Це не випадково, адже зараз туризм є невід'ємною складовою національного і світового ринку. Він посідає друге місце в світовій економіці, після електронної та комп'ютерної промисловості, навіть випереджаючи такі галузі, як нафтопереробна та автомобілебудівна [1].

Матеріально-технічна база більшості курортних закладів знаходиться у незадовільному стані. Близько третини закладів, переважно відомчого підпорядкування, практично не працюють [1]. Це зумовлено поганим фінансуванням галузі на регіональному і державному рівнях та тим, що держава не створила сприятливі умови для залучення інвестицій з боку іноземних інвесторів. Через дефіцит бюджетних коштів державне фінансування галузі майже відсутнє, не встановлено пільгових умов для оподаткування. Тому лише після того, як Україна подолає всі внутрідержавні проблеми, вона зможе скласти гідну конкуренцію великим туристичним країнам і представити свої можливості в повній мірі.

Хотілося ще б згадати, що історико-культурні пам'ятки є важливою складовою туристичного потенціалу нашої країни. Найбільше їх зосереджено в Центральному, Причорноморському та Карпатському регіонах. Саме тут пропонується туристам унікальну комбінацію з гір, чистого повітря, мінеральних джерел та історичних місць. Унікальна архітектура міст, зокрема у Львові, Києві, Кам'янець-Подільську, Одесі та Чернівцях; замки, що вражають відвідувачів; дивовижні водоспади, найвищим серед яких є Учансу в Криму (висота 98 м) та унікальні музеї просто неба, що не мають аналогів у світі [6].

Під час обговорення питань перспектив розвитку туризму поляки неодноразово підкреслювали головну ціль їх зусиль: розвиток соціального рівня регіону через розвиток туризму. При цьому, ними виділялись пріоритетні сфери, як то:

- розвиток агротуристичного продукту з точки зору конкурентоздатності регіону;
- маркетингова підтримка брендів та торгових марок регіону (села);
- розвиток якісної інфраструктури (паркінги, готельна база, дороги, інформаційно-туристичні центри за європейськими стандартами);
- людський та кадровий потенціал, залучення селян до працевлаштування;

- допомога різним організаціям, які створюють агротуристичний продукт, його популяризація на різноманітних виставках та ярмарках;
- збільшення часу перебування туристів в регіоні (селі) та підвищення ВВП у державі та області;
- економічний розвиток регіону, який би базувався на культурній спадщині та збереження духовності українців.

У Проекті Закону України «Про аграрний туризм та агротуристичну діяльність» агротуризм визначається як вид туризму, як відпочинкового, так і пізнавального характеру, пов'язаний з використанням майна особистих селянських господарств, що передбачає здійснення агротуристичної діяльності під час тимчасового перебування туристів у сільській місцевості. Він розроблений з метою стимулювання і заохочення особистих селянських господарств до агротуристичної діяльності та розвитку підприємницької ініціативи, оскільки аграрний туризм є одним із засобів диверсифікації джерел доходів сільського населення, як компонент комплексного розвитку сільських територій та сільської інфраструктури.

З метою сприяння розвитку аграрного туризму передбачено надання кредитів особистим селянським господарствам. В законопроекті визначаються умови організації діяльності у сфері аграрного туризму, здійснення контролю за такою діяльністю тощо. Законопроект визначає особливості діяльності у сфері аграрного туризму, а саме встановлює умови, за яких діяльність з надання послуг у сфері аграрного туризму не відноситься до підприємницької діяльності [3].

Для успішного розвитку агротуризму у сільській місцевості необхідно, щоб селяни усвідомили той факт, що категорії ресурсів, якими вони володіють відносяться до таких, якими можна торгувати, і які приносять досить великі прибутки.

Щоб забезпечити ефективність агротуризму, селянин та місцева громада повинні забезпечити туристу такі основні елементи перебування та відпочинку:

1. Подобає розташування туриста у місцевості з різним стандартом та необхідними до нього умовами.
2. Забезпечення харчування у місцевості (продуктові крамниці, ресторани, бари, кафе тощо.)
3. Розвинена інфраструктура послуг для перебування (пошта, банки, бібліотеки, прокат спортивного обладнання тощо.)
4. Організація інформаційного забезпечення (наявність довідкової інформації для туристів про різноманітність туристичних шляхів, культурних заходів, що відбуваються в даному регіоні).

Для досягнення успіху вітчизняний господар разом зі своєю сім'єю повинні формувати свою туристичну свідомість на засадах ввічливості, відкритості, гостинності, налагодження туристичних контактів, забезпечення належної дисципліни. Важливо створити позитивний образ агросадиби: забезпечувати її охайність і чистоту, підвищення санітарних та гігієнічних стандартів кімнат і агросадиб в цілому, піклування про естетичне оформлення агросадиби.

Отже, розвиток туристично-рекреаційного комплексу у сільській місцевості України є важливою економічною гілкою, що може принести значний прибуток в економіку держави. Розвиток цієї пріоритетної галузі виведе нашу країну та новий рівень розвитку, що у свою чергу збільшить прибутковість у таких суміжних секторах економіки, як транспорт, торгівля, будівництво, зв'язок, сільське господарство і позитивно вплине на структурну економіку країни.

Література

1. Криховецький І. З. Стан і перспективи розвитку туризму в Україні / І. З. Криховецький // Інвестиції: практика та досвід. – 2008. – № 3. – С. 37-38.
2. Липчук В. В. Агротуризм: організаційно-економічні засади розвитку / В. В. Липчук, Н. В. Липчук. – Львів : СПОЛОМ, 2008. – С. 49.
3. Офіційний сайт Українського клубу аграрного бізнесу: http://ucab.ua/ua/pres_sluzhba/novosti/proekt_zakonu_ukraini_pro_agrarniy_turizm_ta_agroturistichnu_diyalnist
4. <http://mybiblioteka.su/1-75745.html>
5. <http://pidruchniki.com/2015073165655/turizm/polscha>
6. http://www.rusnauka.com/15_APSN_2010/Economics/65964.doc.htm

О.Т. Риндзак,

*к.е.н., старший науковий співробітник
відділу соціально-гуманітарного розвитку регіону,
ДУ “Інститут регіональних досліджень
імені М.І. Долишнього НАН України”*

МІНІМІЗАЦІЯ НЕГАТИВНИХ НАСЛІДКІВ ВИМУШЕНОЇ МІГРАЦІЇ В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. У 2014 році Україна вперше в історії своєї незалежності зіткнулася з проблемою внутрішньої вимушеної міграції населення з окремих територій Донецької, Луганської областей та АР Крим до інших регіонів. Станом на 2016 рік у нашій державі було зареєстровано 1,8 млн внутрішньо переміщених осіб (ВПО), що становить 4 % від загальної кількості населення країни [12]. Масштабне вимушене переселення супроводжується низкою соціально-економічних проблем, пов'язаних із навантаженням на соціальну інфраструктуру регіонів-реципієнтів (забезпечення житлом, доступу до освітніх закладів, медичного обслуговування тощо), а також зі зростанням напруги на локальних ринках праці. Подолання негативних наслідків вимушеної міграції та використання позитивного потенціалу її суб'єктів вимагає концентрації усіх ресурсів на державному рівні та розробки науково обґрунтованих заходів і програм у регіонах-реципієнтах. Це викликає необхідність моніторингу проблем переселенців, визначення на цій основі пріоритетних шляхів їх вирішення та розробки дієвих механізмів інтеграції ВПО у приймаючий соціум.

Метою публікації є ідентифікація актуальних проблем внутрішньо переміщених осіб у регіонах, що приймають; розробка на цій основі рекомендацій щодо шляхів мінімізації негативних наслідків вимушеної міграції в Україні.

Виклад основного матеріалу. У кінці 2016 року Україна посідала дев'яте місце у світі за кількістю ВПО з причини конфлікту чи насильства. Зокрема, відбувається вимушена міграція населення з окремих територій Донецької (61 % від загальної кількості внутрішньо переміщених осіб), Луганської (35 %) областей та АР Крим (4 %) [2, с. 22] до інших регіонів нашої держави. Розселення ВПО не відбувається рівномірно і не є достатньо врегульованим процесом. Оскільки більшість ВПО сподівались на тимчасовість свого переселення, то вибір населеного пункту перш за все зумовлювався близькістю розташування до рідної домівки. Тому найбільша кількість переселенців сконцентрована у прилеглих до зони конфлікту територіях та місті Києві, де їх частка у структурі постійного населення регіону

становить від 3 % до 4,24 %. Зокрема, станом на початок 2016 року у контрольованих українською владою районах Донецької та Луганської областей зареєстровано 676533 та 251231 особи, у Харківській обл. – 212557 осіб, м. Києві – 127026 осіб. Значну кількість переселенців зафіксовано також у Запорізькій (118878 осіб), Дніпропетровській (76457 особи) та Київській (48975) областях [8, с. 9-10]. Ці області прийняли 82 % усіх ВПО. Найменша кількість переселенців сконцентрована у Волинській, Івано-Франківській, Закарпатській, Рівненській, Чернівецькій та Тернопільській областях, де зафіксовано від чотирьох до двох тисяч осіб. Здебільшого від небезпеки рятуються молоді матері з дітьми та пенсіонери. Особи чоловічої статі складають лише п'яту частину переселенців. За приблизними оцінками дослідників цієї проблематики Смаль В. та Позняк О., більшість ВПО – особи пенсійного віку (60 %), близько 13 % – діти і 4 % – неповносправні особи. Працездатні громадяни становлять всього 23 % [8, с. 9]. Натомість І. О. Мостова частку працездатних громадян оцінює в 50 % [5, с. 205-207]. Очевидно, що однозначні висновки і оцінки роботи важко через брак і недостовірність даних про цю категорію осіб. Ця проблема мала б вирішитися зі створенням єдиної інформаційної бази даних. На сьогоднішній день здійснюється робота з програмного забезпечення діяльності цієї бази.

Очевидно, що вимушена міграція часто пов'язана з втратою житла, майна, роботи, тому вона породжує низку проблем не лише для самих переселенців, а й для регіонів-реципієнтів. Крім того, вимушене переміщення населення призводить до виникнення явища раптової бідності. Так, за оцінками експертів, лише 10 % сімей із зони конфлікту здатні на сьогоднішній день обійтися без сторонньої матеріальної підтримки. Натомість більшість населення з прифронтових територій вже стали бідними чи потрапили у зону вразливості й потребують державної допомоги [7, с. 97-98]. Про вкрай скрутне матеріальне становище ВПО свідчать також результати соціологічного опитування, проведеного МОМ в Україні навесні 2016 року. Зокрема, виявилось, що майже кожному другому переселенцю доводиться заощаджувати навіть на харчуванні. Частка осіб, котрим вистачає коштів лише на харчування (на інші потреби – ні), становить близько третини опитаних, а тих, кому вистачає і на харчування, і на необхідний одяг, взуття – 19 % [6, с. 6].

Однією з найважливіших і найгостріших проблем переселенців на сьогоднішній день є труднощі з пошуком й отриманням житла [8, с. 20]. Право ВПО на отримання від держави безоплатного тимчасового житла закріплено у ЗУ «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб». Однак, на сьогоднішній день практично відсутній механізм отримання такого житла у користування. На практиці це виявляється у відмові надання житла ВПО через його відсутність [1]. Фактично переселенці змушені забезпечувати себе житлом за свої власні кошти. Зокрема, соціологічні обстеження показують, що більшість ВПО (57 %) живуть в орендованому житлі різних категорій, кожен п'ятий – у родичів чи волонтерів і ще стільки ж – у центрах колективного проживання та гуртожитках [6, с. 7]. Загалом, щодо житлових умов, то тут, за оцінками самих переселенців, здебільшого фігурують три основні проблеми: недостатня його площа, погана теплоізоляція та опалення.

Серед проблем, з якими найчастіше зустрічаються ВПО, окрім житла, дослідники називають також труднощі з оформленням документів [8, с. 20]. Першочергово це пов'язано як з недосконалістю самої процедури взяття на облік таких осіб, так і з втратою ними основних документів. Крім того, у деяких регіонах (напр., Харківська область) зафіксовано зловживання при наданні послуг переселенцям [9].

Ще однією важливою проблемою, яка на сьогоднішній день досить гостро постає у регіонах-реципієнтах, є труднощі працевлаштування ВПО. Зокрема, за

оцінками ГО «Центр зайнятості вільних людей», рівень безробіття цієї групи населення у 2015 році становив 21 %, що вдвічі більше від середнього показника по Україні [10]. Першочергово така ситуація пов'язана з тим, що у приймаючих регіонах існує невідповідність між професіями, якими володіють шукачі роботи, та попитом на них. За таких умов важливим є стимулювання перекваліфікації чи здобуття другої освіти. Натомість, дані свідчать про недостатній рівень професійної мобільності ВПО та їх низьку частоту звертання за допомогою до центрів зайнятості [3, с. 21]. Крім того, результати соціологічних обстежень дають підстави для висновку, що в значній частини переселенців присутні патерналістичні очікування щодо вирішення проблем їх працевлаштування. Зокрема, основним видом підтримки, на який вони розраховують від держави, є пряма допомога у працевлаштуванні. Натомість можливістю перекваліфікації чи започаткування власної справи зацікавлена досить незначна частка досліджуваної групи населення [6, с. 14]. А з іншого боку, сучасні дослідження свідчать, що у місцях прибуття переселенці з Донбасу часто сприймаються працедавцями як тимчасові працівники. Це призводить до дискримінації ВПО на регіональних ринках праці [4, с. 32]. Така дискримінація проявляється через відмову у працевлаштуванні, занижений рівень пропонуваної переселенцям оплати їх праці тощо. Сказане актуалізує потребу проведення подальших наукових досліджень у сфері зайнятості вимушено переміщених осіб.

Окрім соціально-економічних проблем переселенців необхідно також досліджувати основні аспекти їх соціокультурної адаптації. Тут, на жаль, панують штучно створювані стереотипи, які стають перешкодою до такої адаптації. Наприклад, досить поширеною серед населення Сходу є думка про те, що російськомовні громадяни чи особи православного віросповідання почувуються у Львові некомфортно, тому переселенці, які надають особливого значення цим питанням, переїзять здебільшого до Києва [4, с. 27]. Однак, соціологи констатують, що пряме безпосереднє спілкування людей з різних регіонів руйнує взаємні стереотипи і сприяє інтеграції українського суспільства [4, с. 27].

Важливим чинником соціокультурної адаптації внутрішньо переміщених осіб є ставлення до них мешканців регіонів-реципієнтів. Соціологічні опитування, які проводяться різноманітними організаціями, виявили здебільшого нейтрально-позитивне ставлення населення України до ВПО. Зокрема, дослідження, проведене Київським інститутом соціології у 2016 році, засвідчило також, що таке ставлення за останніх два роки не змінилось у негативному напрямку. При цьому, в містах з найбільшою концентрацією ВПО частота виявленого позитивного ставлення є вищою (58 %), ніж в середньому по Україні (43 %). Натомість, нейтральне ставлення в таких містах є нижчим, ніж в середньому по Україні і становить відповідно 34 % і 47 % [11, с. 6].

Висновки. Отже, основними негативними наслідками вимушеної міграції є втрата переселенцями житла, документів, майна, роботи. При розробці моделей мінімізації цих наслідків принципове значення мають наміри і настрої щодо майбутнього місця проживання ВПО. Як засвідчують окремі дослідження, приблизно кожен другий ВПО планує повернутись на свою «малу батьківщину» [9]. Оскільки під впливом різних обставин їх плани можуть змінюватися, важливим є запровадження системи моніторингових досліджень становища та намірів цієї групи населення.

Щодо вирішення житлових проблем переселенців, то ми приєднуємося до думки тих науковців, котрі виступають за доцільність створення двох різних програм, залежно від планів на майбутнє ВПО. Очевидно, осіб, котрі прагнуть повернутись на Донбас, потрібно забезпечити тимчасовим житлом. Натомість людей, які планують залишитись у регіоні-реципієнті, необхідно переселити з місць

скупченого розташування в окреме житло. Крім того, важливо здійснити інвентаризацію можливостей надання житла переселенцям за окремими регіонами, а також розпочати процедуру зведення житла для окремих професійних груп на тих місцевостях, де на них зафіксований найвищий попит [3, с. 20].

Дослідження показують, що частка переселенців, які бажають залишитись у регіоні-реципієнті зростає із збільшенням відстані від зони конфлікту. Тому у західних областях України, де частка таких осіб є найвищою, першочергового вирішення потребує проблема раціонального розселення вимушених мігрантів та забезпечення їх постійним житлом. Щодо працевлаштування ВПО, то у цих регіонах доцільним є: надання тимчасових пільг працедавцям за працевлаштування переселенців; створення сприятливих умов для самозайнятості та підприємницької діяльності цієї групи осіб; створення єдиної бази вакансій та шукачів роботи; покращення поінформованості ВПО про можливості працевлаштування в окремих регіонах України та за кордоном. Крім того, налагодження ефективної системи професійної підготовки і перепідготовки робочої сили може стати дієвим способом покращення можливостей працевлаштування вимушених переселенців.

У східних областях, де переважає частка ВПО з чітким прагненням повернення на малу батьківщину, актуальним є розширення тимчасових форм зайнятості, активізація залучення переселенців до громадських робіт. Враховуючи, що у структурі переміщених осіб є значна частка жінок з дітьми, які потребують догляду, необхідним є стимулювання гнучких форм зайнятості (надомна праця, гнучкий графік робочого часу, робота за викликом тощо).

Насамкінець, важливо зауважити, що ключовою умовою повернення вимушених внутрішніх мігрантів до своїх домівок та вирішення їх найгостріших проблем є встановлення миру і територіальної цілісності України. Для досягнення цієї надважливої цілі держава повинна у повній мірі виконувати свої соціальні функції, а українські громадяни згуртуватись воедино у самовідданій праці, взаємопідтримці та протидії зовнішнім загрозам.

Література

1. Аналіз проблем реалізації прав ВПО. Восток SOS [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://vostok-sos.org/problem-idp/>
2. Інформаційний бюлетень державної міграційної служби за 2014 рік. – Київ : ДМС України, 2015. – 66 с.
3. Лібанова Е. М. Вимушене переселення з Донбасу: масштаби та виклики для України (за матеріалами наукової доповіді на засіданні Президії НАН України 8 жовтня 2014 р.) / Е. М. Лібанова // Вісник Національної академії наук України. – 2014. – № 12. – С. 15–24.
4. Міхеєва О. Сучасні українські внутрішньо переміщені особи: основні причини, стратегії переселення та проблеми адаптації / О. Міхеєва, В. Серeda // Стратегії трансформації і превенції прикордонних конфліктів в Україні. Збірка аналітичних матеріалів. – Львів : Галицька видавнича спілка. – 2015. – С. 9–49.
5. Мостова І. О. Деякі параметри міграційного руху населення України в 2010-2014 рр.: динаміка змін / І. О. Мостова // Демографія та соціальна економіка. – 2016. – № 2 (27). – С. 195–207.
6. Національна система моніторингу ситуації з внутрішньо переміщеними особами [Електронний ресурс]. – Київ : МОМ за сприяння ЄС, 2016. – 14 с. – Режим доступу : http://iom.org.ua/sites/default/files/iom_nms_r1_ukr.pdf
7. Політика інтеграції українського суспільства в контексті викликів та загроз подій на Донбасі (національна доповідь) / [Лібанова Е. М., Горбулін В. П., Пирожков С. І.] ; за ред. Е. М. Лібанової. – Київ : НАН України, 2015. – 363 с.

8. Смаль В. Дослідження «Внутрішньо переміщені особи: соціальна та економічна інтеграція в приймаючих громадах». За матеріалами Вінницької, Запорізької, Івано-Франківської та Полтавської областей / Валентина Смаль, Олексій Позняк. – Київ, 2016. – 93 с.

9. Социологическое исследование «Индекс комфортности переселенца». Общественная инициатива «Восстановление Донбасса» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://restoring-donbass.com/nashi-proekty/indeks-komfortnosti-pereselentsa/](http://restoring-donbass.com/nashi-proekty/indeks-komfortnosti-pereselentsa/21034-sotsiologicheskoe-issledovanie-indeks-komfortnosti-pereselentsa/)

10. Соціально-економічне становище вимушено переміщених осіб (на прикладі клієнтів ГО «Центр зайнятості вільних людей», які звернулись до організації у 2015 році) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.czvl.org.ua/blog/wp-content/uploads/2016/05/CZVL_research.pdf

11. Ставлення населення України до внутрішньо переміщених осіб з Донбасу та Криму. Результати опитування громадської думки. – Київ : Агентство ООН у справах біженців, Київський інститут соціології, 2016. – 40 с.

12. Internal displacement monitoring centre. Database. [Електронний ресурс] / Режим доступу : <http://www.internal-displacement.org/database>

І.Б. Романич,

*к.е.н., доцент кафедри менеджменту організацій
Львівського інституту МАУП*

Б.О. Демідонт,

студент Львівського інституту МАУП

ФАКТОРИ ЯКОСТІ ПОСЛУГИ ПОШТОВО-ЛОГІСТИЧНОЇ КОМПАНІЇ

Сьогодні, – зазначає Дмитро Льюшкін – власник групи транспортних компаній «Прайм», лауреат премії «Людина року-2016» у номінації «Лідер логістичної галузі», володар премії «Підприємство Року 2016» [4], – стан логістичної галузі оцінюють двояко: 37 % експертів вважає, що ринок логістики знаходиться в стані стагнації, а 34 % – що він пройшов етап становлення і розвивається. Слід зазначити, за останні два роки на вітчизняному ринку логістичних послуг стався великий стрибок, а саме зміна філософії та логістичного мислення. Якщо раніше логістику сприймали лише як науку, то за останні два роки багато компаній усвідомили, що це реальний інструмент підвищення ефективності бізнесу.

Активне залучення українських підприємств до міжнародних поставок, вихід вітчизняних виробників на світові ринки, змусили топ-менеджерів промислових, сільськогосподарських, торгових і сервісних підприємств звернути увагу саме на логістику свого бізнесу, на організацію логістичних процесів (закупівель, виробництва), а також на можливість зменшення своїх логістичних витрат за рахунок ефективного співробітництва з логістичними операторами.

Якщо повернутися до 2014 року, то за два роки суттєво зріс сегмент поштової логістики, що пов'язано з розширенням асортименту послуг і підвищенням якості сервісів, перш за все, компаній-лідерів цього сегменту, а саме таких як “Нова Пошта” та компанія “Міст Експрес”. Необхідно відзначити, що і перевезення вантажу трансформується в логістичну послугу для вантажовласників. Таким чином, можна сказати, що в поточному році ми спостерігаємо ріст в логістичній галузі, що

дозволить реалізувати величезний потенціал України, перетворити логістику в галузь національної економіки [4].

Як було зазначено у [2], одним із основних критеріїв якості послуг поштово-логістичної компанії є швидкість доставки відправлень. На швидкість доставки найбільш суттєво впливають внутрішні технологічні процедури і процеси поштово-логістичної компанії, проте разом з тим можливий також вплив і зовнішніх чинників, на які поштово-логістичний оператор може й не мати безпосереднього впливу. Про форс-мажорні обставини в даному контексті не говоримо.

Швидкість доставки є інтегральним критерієм. До показників, які формують даний критерій якості, можемо віднести також:

- показник загального темпу доручення;
- показник темпу доручення відносно кількості відправлень, що увійшли в логістичну систему поштово-логістичної компанії за період;
- показник залишків відправлень в логістичній системі поштово-логістичної компанії на дату;
- показник своєчасності доставки відправлень згідно підписаних договірних умов;
- цільовий показник своєчасності в розрізі регіонів і сегментів.

Окрім швидкості доставки, можемо виокремити наступні фактори якості послуги поштово-логістичної компанії:

- кількість втрат відправлень;
- кількість скарг і відгуків (за видами);
- кількість рекламацій;
- кількість звернень отримувачів за комунікаційними каналами.

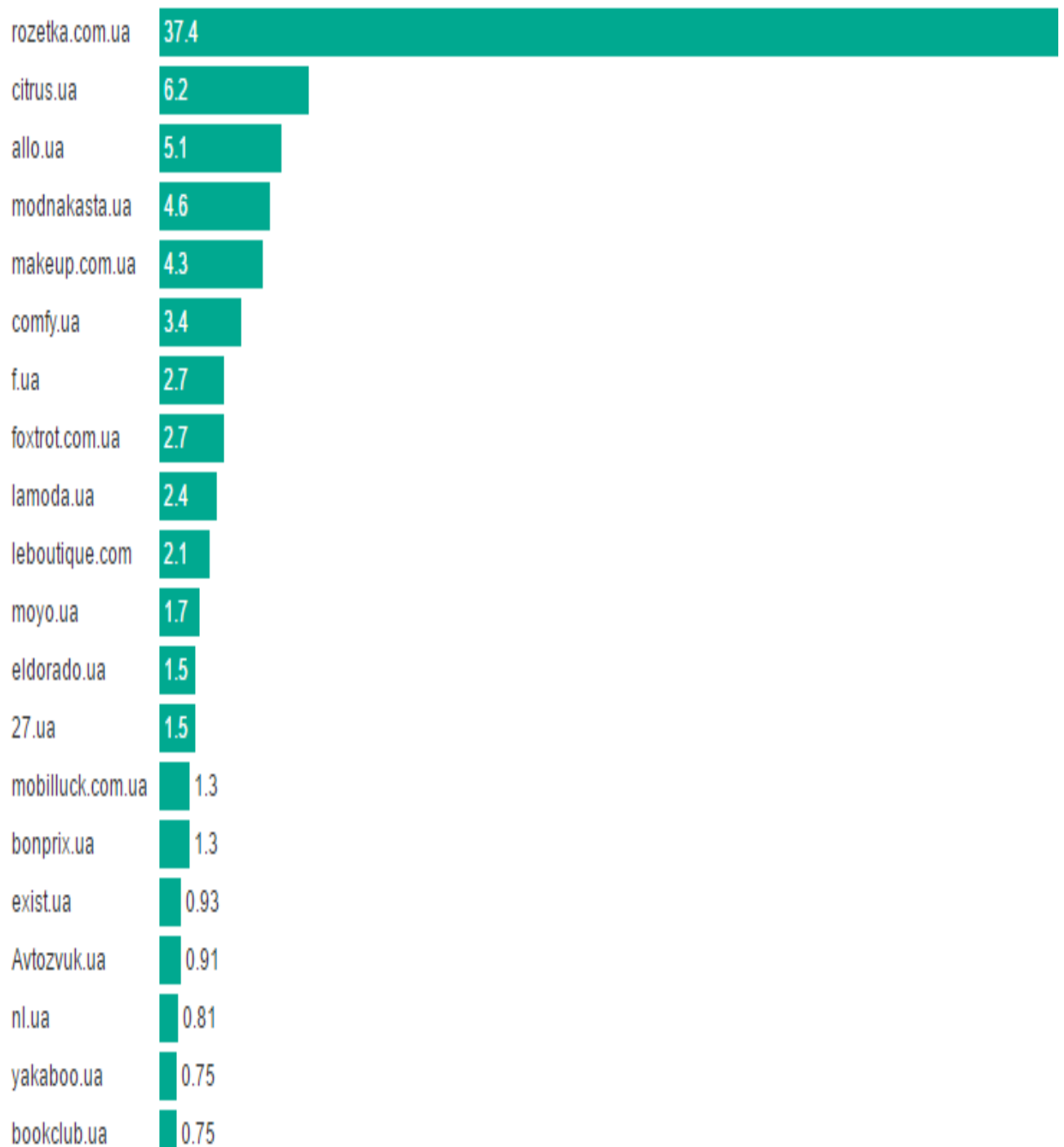
Схоже до законів попиту і пропозиції – вплив на рівень якості послуги поштово-логістичної компанії мають:

- обсяг надання послуги (іншими словами кількість відправлень, які необхідно доставити споживачу);
- ціна надання послуги.

Якщо говоримо про обсяг послуги, яку необхідно надати вітчизняному сегменту споживачів B2C, то у травні поточного року, після квітневого падіння відзначається ріст трафіка провідних інтернет-магазинів. Rozetka.com.ua збільшила кількість переглядів сайту на 12,5 % – до 37,4 млн. Citrus.ua виріс на 33,5 % – до 6,2 млн. відвідувань. Allo обійшов ModnaKasta и зайняв третє місце, збільшивши кількість переглядів на 28,3 %, до 5,1 млн. Vonprix.ua займає 1-е місце за часом, що проводить користувач на сайті (в середньому трохи менше 10-и хвилин). Vodo.ua лідирує за кількістю сторінок, що переглядаються за одне відвідування сторінки, а саме – 13 [3]:

Самые посещаемые интернет-магазины мая

Количество посещений в млн

stylus.ua	0.69
elmir.ua	0.68
zolotoyvek.ua	0.65
brain.com.ua	0.63
intertop.ua	0.52
answear.ua	0.52
itbox.ua	0.46
bodo.ua	0.41
yves-rocher.ua	0.35
shop.kyivstar.ua	0.31

Источник: similarweb.com

Самые посещаемые интернет-магазины мая

Время на сайте за одно посещение (в мин)

bonprix.ua	9.38
leboutique.com	9.23
modnakasta.ua	8.29
brain.com.ua	8.28
makeup.com.ua	7.45
lamoda.ua	7
answear.ua	6.5
bookclub.ua	6.09
zolotoyvek.ua	5.41
comfy.ua	5.3
intertop.ua	5.25
nl.ua	5.1
rozetka.com.ua	5.1
yves-rocher.ua	5.05
eldorado.ua	5.02
27.ua	4.5
foxtrot.com.ua	4.49
bodo.ua	4.41

Щодо цін та тарифів на послуги поштового зв'язку, то за матеріалами [1] можемо зробити висновок про підготовку в Україні поштової реформи. Новий законопроект на цю тему, який вже пройшов громадське обговорення в Мінінфраструктури, вводить обов'язковий внесок в 0,2 % від доходів поштових служб на фінансування діяльності національного регулятора, що в підсумку може погіршити ринкові умови і підвищити тарифи.

Керівник комунікаційної платформи E-commerce Expert Ірина Холод вважає, що такий «податок», якщо він буде введений, в результаті перекладуть на гаманець кінцевого споживача. «І це будуть не 0,2 %, а набагато більше, адже компанії врахують й інші ризики, якими рясніє законопроект», – зазначає Холод. Ризики, як уточнили в поштово-логістичних компаніях, пов'язані з бажанням Мінінфраструктури взяти під контроль ринок, який в останні роки активно зростає. «Причина успіху нових компаній – саме в тому, що держава не втручалася в їх роботу. В результаті, наприклад, Е-комерція в минулому році показала найбільше в Європі зростання – 35 %», – навела приклад Холод.

З 2010 року в поштової галузі в рамках дерегулювання було скасовано ліцензування. І новим законопроектом, через шість років, Міністерство інфраструктури має намір повернути цю практику. «Одна з норм свідчить, що в разі, якщо поштовий оператор працює без реєстрації, весь прибуток повинен бути вилучений на користь держави. Але реєстратор сам прописує правила, за якими вирішує – кому давати ліцензію, у кого відкликати... Жодного нового оператора не з'явиться, а ті, що вже існують, зіткнуться зі складнощами і почнуть згортати свою діяльність», – дає похмурий прогноз Андрій Івасів, заступник голови правління «Делівері».

Як наслідок, ринку загрожує зменшення числа гравців на ринку, а пересічним українцям – збільшення тарифів на послуги, вважають експерти [1]. При цьому держчиновники бачать ситуацію інакше і пояснюють свої наміри – привести законодавство у відповідність з нормами міжнародного права, а саме Директиви 97/67/ЄС, яка прописує обов'язок будь-якої держави забезпечити потреби населення в поштовому зв'язку. Тобто в будь-якій точці громадянин повинен отримати універсальні послуги (листівки, листи, послання для сліпих, посилки без оголошеної вартості до 10 кг і періодичні видання). Держава забезпечує цю можливість, призначає оператора, каже влада. Зараз ці функції виконує «Укрпошта», і, як визнали учасники ринку, у інших немає ні мережі, ні бажання брати на себе такі обов'язки. Але працює в цьому напрямку «Укрпошта» зі збитками, адже на відміну від інших гравців ринку, її тарифи затверджуються державою і останній раз переглядалися в травні 2015 року. «У нас у віддалених селах працює близько 8 тисяч відділень. Вони приносять все менше коштів – люди рідше пишуть один одному листи, а доставку пенсії все частіше здійснюють банки. В результаті 80 % наших відділень працюють в збиток, і ми були змушені скоротити частину персоналу», – повідомив перший заступник гендиректора по операційній діяльності «Укрпошти» Олександр Перцовський.

Зараз ситуація на ринку виглядає так: держава контролює роботу і тарифи тільки «Укрпошти», решта ринку орієнтується на попит і пропозицію. Гравці ринку виступають за рівні умови роботи, але комерційні структури хотіли б, щоб ринкові правила поширилися і на «Укрпошту». А ось в Міністерстві рівноправність бачать, навпаки, в більш серйозному контролі комерційного сегмента. У тому числі кур'єрських послуг.

«Невже доставка квітів або випічки повинна бути включена в реєстр? У чому сенс? Яку користь принесе новий регулятор ринку? Тим більше, що буде на утриманні бізнесу. І йдеться не про разовий платіж, а про 0,2 % генерованого прибутку», – говорить директор юридичного департаменту Meest Group Ілона Коваль [1].

Література

1. В Україні можуть подорожчати посилки і кур'єрська доставка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://market.korupciya.com/2016/11/18/v-ukrayini-mozhut-podorozhchati-posilki-i-kur-yerska-dostavka/>
2. Данилюк Л. Г. Якість міжнародної складової послуг поштово-логістичної компанії / Леся Данилюк, Ігор Романич // Соціально-економічний потенціал транскордонного співробітництва : матеріали доповідей Міжнар. наук.-практ. конф. – Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка, 2016. – С. 139-141.
3. Самые посещаемые интернет-магазины мая [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://retailers.ua/news/tehnologii/6092-samyie-poseschaemyie-magazinyi-maya/>
4. Сьогодні у Паралелях: Дмитро Льоушкін – власник групи транспортних компаній «Прайм», лауреат премії «Людина року-2016» у номінації «Лідер логістичної галузі», володар премії «Підприємство Року 2016» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://pravdatut.ua/programs/paraleli/3367-dmitro-loushk-n-pro-rinok-log-stichnih-poslug/>

Суспільні трансформації і безпека: людина, держава, соціум

*Матеріали доповідей Всеукраїнської
науково-практичної конференції
(м. Львів, 08 червня 2017 р.)*

Оргкомітет не завжди поділяє думку та погляди авторів.
Відповідальність за достовірність фактів, власних імен, географічних назв,
цитат, цифр та інших відомостей несуть автори публікацій.

Підписано до друку 30 серпня 2017 р.

Формат 60x84 1/16

Папір офсетний

Друк офсетний

Замовлення _____

Тираж 100

**Львівський інститут МАУП
79059 м. Львів, вул. Гетьмана Мазепи, 29**